Honoré de BALZAC

Istoria celor treisprezece

Lui Jacques Strunz

Dragul meu Strunz, ar fi un semn de nerecunoştinţă din partea mea dacă nu ţi-aş adăuga numele la una dintre cele două opere, pe care nu le-aş fi putut scrie fără răbdătoarea dumitale îngăduinţă şi bunăvoinţă. Consideră aceasta ca o dovadă a îndatoratei mele prietenii pentru curajul de a fi încercat, poate fără succes, să mă iniţiezi în tainele ştiinţei muzicale. Mi-ai arătat necontenit câte piedici şi câtă trudă ascunde geniul în poemele acestea care pentru noi sunt izvorul unor plăceri divine. Şi tot dumneata mi-ai oferit, nu numai o dată, mărunta satisfacţie de a râde pe seama aşa-zişilor cunoscători. Unii mă acuză de ignoranţă, nebănuind nici sfaturile primite de la unul dintre cei mai buni critici muzicali, nici inimosul dumitale sprijin. Să fi fost eu cel mai necredincios secretar? Dacă ar fi aşa, aş fi cu siguranţă un netrebnic care te-a trădat fără să-şi dea seama, iar eu vreau să mă pot numi mereu printre prietenii dumitale.

DE BALZAC.

Honoré de BALZAC

Istoria celor treisprezece

Lui Jacques Strunz

Dragul meu Strunz, ar fi un semn de nerecunoştinţă din partea mea dacă nu ţi-aş adăuga numele la una dintre cele două opere, pe care nu le-aş fi putut scrie fără răbdătoarea dumitale îngăduinţă şi bunăvoinţă. Consideră aceasta ca o dovadă a îndatoratei mele prietenii pentru curajul de a fi încercat, poate fără succes, să mă iniţiezi în tainele ştiinţei muzicale. Mi-ai arătat necontenit câte piedici şi câtă trudă ascunde geniul în poemele acestea care pentru noi sunt izvorul unor plăceri divine. Şi tot dumneata mi-ai oferit, nu numai o dată, mărunta satisfacţie de a râde pe seama aşa-zişilor cunoscători. Unii mă acuză de ignoranţă, nebănuind nici sfaturile primite de la unul dintre cei mai buni critici muzicali, nici inimosul dumitale sprijin. Să fi fost eu cel mai necredincios secretar? Dacă ar fi aşa, aş fi cu siguranţă un netrebnic care te-a trădat fără să-şi dea seama, iar eu vreau să mă pot numi mereu printre prietenii dumitale.

DE BALZAC.

PREFAŢĂ

S-au aflat, în timpul Imperiului şi la Paris, treisprezece bărbaţi stăpâniţi deopotrivă de acelaşi sentiment, toţi înzestraţi cu o energie îndeajuns de mare pentru a fi credincioşi aceleiaşi idei, îndeajuns de cinstiţi între ei pentru a nu se trăda, chiar atunci când interesele lor erau opuse, îndeajuns de abili, ba chiar extrem de abili pentru a ascunde legăturile sacre care-i uneau, îndeajuns de puternici pentru a se ridica deasupra tuturor legilor, îndeajuns de îndrăzneţi pentru a întreprinde orice, îndeajuns de norocoşi pentru a fi reuşit aproape întotdeauna în ceea ce-şi propuneau; înfruntând cele mai mari primejdii, dar ascunzându-şi înfrângerile; necunoscând frica şi netremurând nici în faţa suveranului, nici în faţa călăului, nici în faţa nevinovăţiei; acceptându-se unii pe alţii aşa cum erau, fără să ţină seama de prejudecăţile sociale; nelegiuiţi, fără îndoială, dar, hotărât, remarcabili prin unele dintre acele calităţi care îi deosebesc pe bărbaţii de seamă, şi recrutându-se numai dintre oamenii de elită. În sfârşit, ca să nu lipsească nimic poeziei sumbre şi misterioase a acestei istorii, aceşti treisprezece bărbaţi au rămas necunoscuţi, deşi toţi au înfăptuit cele mai bizare idei pe care le sugerează imaginaţiei fantastica putere atribuită în mod fals unor Manfred, Faust,

Melmoth[{1}]; iar astăzi, toţi sunt înfrânţi, sau cel puţin împrăştiaţi în lumea largă. Au reintrat cuminte sub jugul legilor civile, aşa cum Morgan[{2}], acel Ahile al piraţilor, a devenit din tâlhar un colonist paşnic, bucurându-se fără remuşcări, la licărirea căminului familial, de milioanele adunate în sânge, la lumina roşiatică a pârjolurilor.

După moartea lui Napoleon, o întâmplare pe care autorul trebuie s-o păstreze încă sub tăcere a rupt legăturile acestei vieţi secrete, tot atât de stranii ca şi cel mai negru dintre romanele doamnei Radcliffe[{3}]. Îngăduinţa destul de ciudată de a povesti cum crede de cuviinţă unele din aventurile prin care au trecut aceşti bărbaţi, cu condiţia de a respecta totuşi anumite convenienţe, nu i-a fost acordată decât de curând de către unul dintre aceşti eroi anonimi cărora li s-a supus în mod ocult întreaga societate, şi la care crede că a surprins o vagă dorinţă de celebritate.

Acest bărbat încă tânăr în aparenţă, cu părul blond, cu ochi albaştri, a cărui voce blândă şi clară părea să vestească un suflet feminin, avea faţa palidă şi purtări misterioase, vorbea cu amabilitate, pretindea că nu are decât patruzeci de ani şi ar fi putut să facă parte din cele mai înalte sfere sociale. Numele sub care se înfăţişa părea să fie un nume de împrumut; în lume, persoana lui era necunoscută. Cine să fi fost? Nu se ştie.

Poate că, încredinţându-i autorului lucrurile extraordinare pe care i le-a dezvăluit, necunoscutul voia să le vadă reproduse într-un chip oarecare şi să se bucure de emoţiile pe care ele le-ar fi stârnit în inima mulţimii, sentiment analog aceluia care-l însufleţea pe Macpherson când numele lui *Ossian*[{4}], creaţia lui, pătrundea în toate limbile. Şi, desigur, pentru avocatul scoţian aceasta era una dintre senzaţiile cele mai vii, sau cel puţin cele mai rare, pe care le poate avea un om. Oare nu acesta e incognito-ul geniului? A scrie *Itinerarul de Paris la Ierusalim* înseamnă a adăuga partea ta la gloria omenească a unui secol; dar a-ţi

înzestra ţara cu un Homer nu înseamnă oare a-l concura pe Dumnezeu?

Autorul cunoaşte prea bine legile naraţiunii ca să nu ştie ce angajamente contractează prin această scurtă prefaţă; el cunoaşte însă destul de bine şi *Istoria celor Treisprezece* pentru a fi sigur că nu se va afla niciodată mai prejos de interesul pe care trebuie să-l trezească acest program. I-au fost încredinţate drame scăldate în sânge, comedii înfricoşătoare, romane în care se rostogolesc capete retezate în taină. Dacă ar mai exista vreun cititor care să nu fie sătul de ororile servite cu nepăsare publicului de câtăva vreme încoace, autorul ar putea să-i dezvăluie, numai să dorească să le afle, atrocităţi comise cu sânge rece, tragedii de familie uluitoare. Dar el a preferat să aleagă aventurile cele mai puţin violente, cele în care scene calme urmează după dezlănţuirea pasiunilor, cele în care femeia radiază de virtute şi de frumuseţe. Spre onoarea celor Treisprezece, asemenea scene se întâlnesc în istoria lor, care într-o bună zi va avea poate cinstea de a fi comparată cu cea a flibustierilor[{5}], acea tagmă aparte, ciudat de energică şi atât de atrăgătoare, în ciuda fărădelegilor ei.

Un autor trebuie să se ferească să-şi transforme povestirea, când această povestire este adevărată, într-un fel de jucărie cu surprize, şi să-l plimbe pe cititor, cum fac unii romancieri, pe parcursul a patru volume, din subterană în subterană, ca să-i arate un cadavru complet mumificat şi să-i spună, în chip de concluzie, că l-a înfricoşat tot timpul cu o uşă ascunsă în spatele vreunei tapiserii sau cu un mort lăsat din neatenţie sub vreo podea. În ciuda aversiunii lui pentru prefeţe, autorul a fost nevoit să aştearnă în grabă aceste fraze la începutul acestui fragment. *Ferragus e* primul episod care ţine prin legături invizibile de *Istoria celor Treisprezece,* a căror putere dobândită în chip natural poate explica, doar ea, anumite resorturi în aparenţă supranaturale. Cu toate că le e îngăduit povestitorilor să aibă un fel de cochetărie literară, devenind istorici, ei

trebuie să renunţe la beneficiile pe care le procură aparenta ciudăţenie a titlurilor pe care se întemeiază astăzi succesele uşoare. De aceea autorul va explica aici succint motivele care l-au silit să accepte titluri în aparenţă prea puţin fireşti.

FERRAGUS este, după un vechi obicei, numele luat de un şef al Devoranţilor. În ziua alegerii lor, aceşti şefi continuă acea dinastie devorantescă al cărei nume le place cel mai mult, aşa cum fac papii la înscăunarea lor cu dinastiile pontificale. Astfel, Devoranţii au pe *Trempe-la-soupe al IX-lea, Ferragus al XXII-lea, Tutanus al XIIl-lea, Masche-Fer al IV-lea,* după cum Biserica îi are pe Clement al XIV-lea, Grigore al IX-lea, Iuliu al II-lea, Alexandru al VI-lea etc. Dar ce sunt Devoranţii? Devoranţi e numele unuia din clanurile de *Companioni* care ţineau odinioară de marea asociaţie mistică formată între muncitorii creştinătăţii pentru a reclădi templul de la Ierusalim. *Companionajul* mai fiinţează încă în Franţa în rândurile poporului. Tradiţiile lui, puternice în unele minţi nu prea luminate şi la oameni nu atât de învăţaţi încât să nu le pese de jurăminte, ar putea servi unor acţiuni îngrozitoare, dacă vreun geniu ticălos ar vrea să pună stăpânire pe aceste societăţi. Într-adevăr, acolo toţi sunt nişte instrumente aproape oarbe; acolo, în fiecare oraş, există pentru Companioni, din vremuri imemoriale, o *Obade,* un fel de popas ţinut de o *Mătuşă,* o femeie bătrână, pe jumătate ţigancă, care nu are nimic de pierdut, ştie tot ce se petrece în ţinut, şi e devotată, de frică sau dîntr-o îndelungată obişnuinţă, clanului pe care îl găzduieşte şi îl hrăneşte cu de toate. În sfârşit, această seminţie schimbătoare, dar supusă unor obiceiuri imuabile, poate avea ochi peste tot şi îndeplini oriunde o poruncă fără s-o judece, căci cel mai bătrân dintre Companioni este încă la vârsta când mai crezi în ceva. De altfel, întreaga corporaţie profesează doctrine îndeajuns de adevărate, îndeajuns de misterioase pentru a înflăcăra patriotismul tuturor adepţilor, dacă aceste doctrine le-ar fi înfăţişate

ceva mai pe larg. Apoi, ataşamentul Companionilor faţă de legile lor e atât de pătimaş, încât diversele clanuri duc între ele lupte sângeroase ca să apere unde chestiuni de principiu. Din fericire pentru ordinea publică actuală, când un Devorant e ambiţios, el construieşte case, face avere şi părăseşte Companionajul. Ar fi multe lucruri ciudate de spus despre *Companionii Datoriei,* rivalii Devoranţilor, şi despre diferitele secte de muncitori, despre obiceiurile şi fraternitatea lor, despre raporturile care există între ei şi francmasoni, dar aici, aceste detalii ar fi deplasate. Autorul va adăuga numai că în timpul vechii monarhii nu era exclus să găseşti un Trempe-la-Soupe în serviciul regelui, avându-şi locul pentru o sută şi unu de ani pe galerele acestuia, dar continuând să-şi domine de acolo clanul şi fiind consultat cu sfinţenie de acesta; iar dacă părăsea ocna, putea fi sigur că va găsi pretutindeni ajutor, sprijin şi respect. Pentru clanul fidel, să-şi vadă şeful la galere nu este decât una dintre acele nenorociri de care e răspunzătoare Providenţa, dar care nu-i scuteşte pe Devoranţi să se supună puterii create de ei, mai presus de ei. Este exilul momentan al regelui lor legitim, care rămâne rege pentru ei. Iată deci spulberat cu totul prestigiul romanţios legat de numele lui Ferragus şi de cel al Devoranţilor.

Cât despre cei Treisprezece, autorul se simte destul de puternic sprijinit de detaliile acestei istorii aproape romanţioase, pentru a renunţa la încă unul dintre cele mai frumoase privilegii ale romancierului din câte există şi care, în piaţa Châtelet a literaturii, ar putea fi adjudecat la un preţ mare, impunând publicul cu tot atâtea volume câte i-a dat *CONTEMPORANA*[{6}]. Cei Treisprezece erau toţi oameni căliţi cum a fost Trelawney, prietenul lordului Byron şi, zice-se, modelul original al *Corsarului*; toţi fatalişti, sentimentali şi poetici, dar plictisiţi de viaţa monotonă pe care o duceau, atraşi spre plăceri asiatice de forţe cu atât mai nemăsurate cu cât, adormite timp îndelungat, se trezeau mai năvalnice. Într-o zi, unul dintre ei, după ce recitise *Veneţia salvată*[{7}],

după ce admirase legătura sublimă dintre Pierre şi Jaffier, ajunse să se gândească la virtuţile deosebite ale oamenilor aruncaţi în afara ordinii sociale, la probitatea ocnelor, la fidelitatea hoţilor între ei, la privilegiile puterii nelimitate pe care aceşti oameni ştiau s-o cucerească prin contopirea tuturor minţilor într-o singură voinţă. El găsi că omul e mai mare decât oamenii. Socoti că societatea trebuia să aparţină în întregime oamenilor deosebiţi, în stare să îmbine inteligenţa lor naturală, cunoştinţele dobândite, averea lor, cu un fanatism destul de fierbinte ca să topească într-un singur jet aceste forţe diverse. Şi atunci, puterea lor ocultă, imens de activă şi de intensă, împotriva căreia ordinea socială ar fi fără apărare, ar răsturna obstacolele, ar zdrobi voinţele şi ar da fiecăruia dintre ei puterea diabolică a tuturor. Această lume deosebită în mijlocul lumii, ostilă lumii, neadmiţând niciuna dintre ideile lumii, nerecunoscând niciuna dintre legile ei, nesupunându-se decât conştiinţei necesităţii ei, neascultând decât de o singură îndatorire, acţionând unită pentru unul singur din asociaţi când acesta ar cere ajutorul tuturora; această viaţă de flibustier cu mănuşi galbene şi cu trăsură; această uniune intimă a unor bărbaţi superiori, impasibili şi batjocoritori, surâzând şi blestemând în mijlocul unei societăţi prefăcute şi meschine; certitudinea de a putea face ca orice să se plece în faţa unui capriciu, de a urzi o răzbunare cu abilitate, de a trăi în treisprezece inimi; apoi fericirea necontenită de a urî în taină oamenii, de a fi totdeauna înarmat împotriva lor, de a se putea retrage în sine cu o idee pe care nu o au nici oamenii cei mai de seamă; această religie a plăcerii şi egoismului fanatiză treisprezece bărbaţi care refăcură Societatea lui Isus[{8}] în folosul diavolului. A fost ceva deopotrivă de oribil şi de sublim. Apoi pactul a avut loc şi a dăinuit tocmai pentru că părea imposibil. Au existat deci la Paris treisprezece fraţi care-şi aparţineau dar nu se recunoşteau în lume; însă care se adunau seara, ca nişte conspiratori, neascunzându-şi

niciun gând, folosindu-se cu rândul de o avere la fel de mare ca aceea a Bătrânului de pe Munte; având picioarele în toate saloanele, mâinile în toate casele de bani, coatele pe stradă, capetele pe toate pernele, ei făcând, fără scrupule, ca totul să servească fanteziei lor. Niciun şef nu i-a comandat, nimeni n-a putut să-şi aroge puterea; doar pasiunea cea mai vie, împrejurarea cea mai dificilă treceau înainte de orice, Au fost treisprezece regi necunoscuţi, dar cu adevărat regi, mai mult decât regi, judecători şi călăi care, după ce-şi făuriseră aripi ca să străbată societatea de sus până jos, au refuzat plini de dispreţ să fie ceva, pentru că puteau să fie totul. Dacă autorul va afla cauzele abdicării lor, le va spune.

Acum îi este îngăduit să înceapă povestirea celor trei episoade care în această istorie, l-au atras în mod deosebit prin parfumul parizian al detaliilor şi prin ciudăţenia contrastelor.

Paris, 1831

I.

FERRAGUS, ŞEFUL DEVORANŢILOR[{9}]

LUI HECTOR BERLIOZ

Există în Paris unele străzi tot atât de dezonorate ca un om vinovat de o mârşăvie; şi există străzi nobile, şi străzi cinstite, şi străzi tinere despre a căror moralitate oamenii nu şi-au făcut încă o părere; şi străzi ucigaşe, şi străzi bătrâne, mai bătrâne decât bătrânele văduve; există străzi venerabile, străzi veşnic curate, străzi veşnic murdare, străzi muncitoare, truditoare, negustoreşti. În sfârşit, străzile Parisului au însuşiri omeneşti, iar prin fizionomia lor ne impun anume idei împotriva cărora nu ne putem apăra. Există străzi rău famate unde n-ai vrea să locuieşti şi străzi unde ţi-ai stabili bucuros domiciliul. Câteva străzi, aşa cum e strada Montmartre, au un cap frumos şi termină în coadă de peşte. Rue de la Paix e o stradă largă, o stradă mare; ea însă nu trezeşte niciuna dintre înălţătoarele cugetări ce învăluie un suflet sensibil în strada Royale şi nu are nimic din maiestatea care domneşte în piaţa Vendome. Dacă te plimbi pe străzile de pe insula Saint-Louis, să nu cauţi pricina tristeţii care-ţi cuprinde sufletul decât în singurătatea şi-n aerul mohorât al caselor şi al marilor

palate pustii. Această insulă, cadavru al fermierilor-generali, este ca o Veneţie a Parisului. Piaţa Bursei e guralivă, activă, josnică; ea nu e frumoasă decât sub un clar de lună, la ora două din noapte; ziua, e ca un rezumat al Parisului; în timpul nopţii, e ca o reverie greacă. Strada Traversiere-Saint-Honore nu e oare o stradă infamă? Există aici nişte căsuţe deocheate, cu ferestre duble, unde, la fiecare cat, sunt vicii, crime, mizerii. Străzile înguste, îndreptate spre nord, unde soarele nu ajunge decât de trei sau de patru ori pe an, sunt străzi ucigaşe, care omoară nepedepsit; Justiţia de astăzi nu se amestecă acolo; altădată poate că Parlamentul l-ar fi chemat pe locotenentul de poliţie să-i ceară socoteală *pentru afacerile astea* şi ar fi dat măcar vreo sentinţă împotriva străzii, aşa cum a dat cândva împotriva perucilor consiliului catedralei din Beauvais. Domnul Benoiston de Châteauneuf{10} a dovedit că mortalitatea pe astfel de străzi e de două ori mai mare decât în alte locuri. Spre a ilustra aceste idei printr-un exemplu, oare strada Fromenteau nu-i şi-o ucigaşă şi-o ticăloasă totodată? Asemenea observaţii, de neînţeles în afara Parisului, vor fi, de bună seamă, sesizate de către acei oameni deprinşi să studieze şi să cugete, îndrăgostiţi de poezie şi de frumos, care, hoinărind prin Paris, ştiu să culeagă belşugul de satisfacţii ce gâlgâie, la orice oră, între zidurile lui; de cei pentru care Parisul este cel mai încântător monstru: colo – femeie frumoasă; dincolo – bătrân şi sărac; dincolo – nou-nouţ ca moneda unui nou regim; în colţul acela – elegant ca o femeie la modă. Monstru deplin altminteri! Mansardele lui – capete pline de ştiinţă şi de geniu; primele lui etaje – pântece fericite; prăvăliile lui – adevărate picioare: de acolo pornesc toţi misiţii, toţi afaceriştii. Ah, ce viaţă pururi activă trăieşte monstrul! Abia se stinge în inima lui cel din urmă uruit al celor din urmă trăsuri de la bal, că braţele i se şi mişcă la bariere, dezmorţindu-se treptat. Toate porţile se deschid, răsucindu-se în ţâţâni, ca membranele unui homar enorm,

mânuite pe nevăzute de treizeci de mii de bărbaţi şi femei, fiecare trăind pe o suprafaţă de şase picioare pătrate, cu o bucătărie, un atelier, un pat, copii, o grădină, nevăzând nimic limpede şi trebuind să vadă totul. Pe nesimţite, încheieturile trosnesc, mişcarea se propagă, strada vorbeşte. La prânz totul trăieşte, hornurile fumegă, monstrul mănâncă; apoi mugeşte, şi mia lui de labe se agită. Frumos spectacol! Dar o, Paris! cine nu ţi-a admirat sumbrele privelişti, rarele licăriri de lumină, fundăturile adânci şi tăcute, cine nu ţi-a ascultat murmurele de la miezul nopţii până la ceasurile două spre ziuă, acela nu cunoaşte nimic nici din adevărata ta poezie, nici din ciudatele şi din marile tale contraste. Există un mic număr de inşi pătimaşi, oameni care nu umblă niciodată cu capu-n nori, oameni care îşi degustă Parisul, care-i ştiu atât de bine fizionomia, încât i-o recunosc într-un neg, într-o zgrăbunţă, într-un pistrui. Pentru alţii, Parisul este totdeauna o minune monstruoasă, o uimitoare îmbinare de mişcări, de angrenaje şi de gânduri, oraşul de sute de mii de romane, creierul lumii. Dar pentru cei dintâi, Parisul e trist sau vesel, urât sau frumos, viu sau mort; pentru ei, Parisul e o fiinţă; fiecare om, fiecare colţ de casă e un lob din ţesutul celular al acestei mari curtezane căreia ei îi cunosc la perfecţie şi capul şi inima şi fantastele-i moravuri. De aceea şi sunt îndrăgostiţi de Paris: ei ridică nasul la cutare colţ de stradă, siguri că acolo vor zări cadranul unui orologiu; îi spun vreunui prieten, a cărui tabacheră e goală: Ia-o prin cutare pasaj, ai să dai de un debit de tutun pe stânga, lângă un plăcintar care are o soţie drăguţă. O plimbare prin Paris este, pentru aceşti poeţi, un lux costisitor. Cum să nu cheltuieşti câteva minute în faţa dramelor, a dezastrelor, a chipurilor, a întâmplărilor pitoreşti care te asaltează în inima acestei mişcătoare regine a oraşelor, înveşmântată în afişe şi care totuşi nu are un colţişor curat, până într-atâta e ea de îngăduitoare cu viciile naţiei franceze! Cui nu i s-a întâmplat să plece, dimineaţa, de acasă, cu intenţia de a

ajunge la marginile Parisului, şi să nu poată ieşi din centru nici la ora cinei? Acela va şti să ierte începutul acesta hoinar care, însă, se rezumă la o observaţie cu deosebire nouă şi folositoare, în măsura în care o observaţie poate să fie nouă la Paris, unde nu există nimic nou, nici măcar statuia dezvelită ieri şi pe care un puşti şi-a şi însemnat numele. Da, aşadar, există străzi, sau colţuri de străzi, există anume case, necunoscute de cea mai mare parte din lumea bună, unde o femeie aparţinând acestei lumi n-ar putea să se ducă fără a lăsa să se creadă despre ea cele mai crude ticăloşii. O asemenea femeie, fie ea bogată, fie cu trăsura ori pe jos, fie deghizată, în aceste defileuri ale Parisului îşi va compromite reputaţia de femeie cinstită. Iar dacă întâmplător a venit aici pe la orele nouă seara, bănuielile pe care poate să şi le îngăduie cel ce-a zărit-o devin înspăimântătoare prin consecinţele lor. În fine, dacă este tânără şi drăguţă, dacă intră în vreo casă de pe aceste străzi; dacă acea casă are o intrare lungă şi întunecoasă, jilavă şi murdară; dacă în fundul ei pâlpâie lumina ştearsă a unei lămpi şi sub această lumină se iveşte un chip hâd de bătrână cu degetele descărnate, într-adevăr, se cuvine s-o spunem, din grijă faţă de tinerele şi drăguţele femei, acea femeie este pierdută. Ea e la cheremul celui dintâi bărbat cunoscut pe care-l întâlneşte în aceste mlaştini pariziene. Există însă o stradă în Paris unde o astfel de întâlnire poate deveni drama cea mai cumplită, o dramă plină de sânge şi de iubire, o dramă de şcoală modernă. Din nenorocire, o asemenea convingere, o asemenea tragedie va fi înţeleasă, ca şi drama modernă, de puţini inşi; şi e păcat să istoriseşti o întâmplare unui public care nu-i savurează întreaga culoare locală. Cine însă se poate mândri că e pe deplin înţeles? Toţi murim necunoscuţi. Iată o vorbă a femeilor şi a autorilor.

La orele opt şi jumătate seara, pe strada Pagevin, într-o vreme când pe strada Pagevin nu era un zid care să nu repete vreun cuvânt murdar, şi în direcţia străzii Soly, cea

mai îngustă şi cea mai puţin umblată dintre toate străzile Parisului, chiar dacă am compara-o cu cel mai pustiu colţ al străzii celei mai singuratice, pe la începutul lunii februarie, se împlinesc de la această întâmplare vreo treisprezece ani, un tânăr printr-una dintre acele coincidenţe ce nu se întâmplă de două ori în viaţă, da colţul străzii Pagevin ca să intre în strada Vieux-Augustins, pe partea dreaptă, exact acolo unde se află strada Soly. Aici, tânărul, care de altfel locuia pe strada Bourbon, recunoscu în femeia în urma căreia mergea la câţiva paşi, fără nicio grijă, vagi asemănări cu cea mai frumoasă femeie din Paris, o fiinţă castă şi fermecătoare de care, tainic, era îndrăgostit pătimaş şi fără speranţă; era măritată. Inima lui tresări, o căldură de neîndurat i se revărsă în trup şi-i zvâcni în artere, simţi un fior în spate şi capul începu să-i vâjâie. Iubea, era tânăr, cunoştea Parisul; n-avea cum să nu ştie ce infamant poate fi pentru o femeie elegantă, bogată, tânără şi frumoasă, să se plimbe pe acolo cu pas furişat de criminal. *Ea,* în acesta mocirlă, la această oră! Dragostea pe care tânărul o nutrea pentru această femeie ar putea să pară foarte romanţioasă, mai ales că era ofiţer în Garda regală. Dacă ar fi făcut parte din infanterie, lucrul ar fi fost întrucâtva mai plauzibil; el însă era ofiţer superior de cavalerie, aparţinea deci armei franceze care pretinde cea mai mare rapiditate în cuceririle ei, care se împăunează cu aventurile amoroase ca şi cu uniforma sa. Totuşi, dragostea ofiţerului era sinceră, şi multor inimi tinere ea li se va părea plină de nobleţe O iubea pe această femeie pentru că era virtuoasă, iubea în ea virtutea, gingăşia cuminte, pioşenia mândră, ca pe cele mai scumpe comori ale pasiunii lui necunoscute. Această femeie era într-adevăr demnă să inspire una dintre acele iubiri platonice care sunt ca nişte flori pe ruinele sângerânde din istoria Evului mediu; demnă de a fi în taină izvorul tuturor faptelor unui tânăr; iubire curată, pură ca un cer albastru; iubire fără speranţa şi căreia te devotezi, pentru că nu înşală niciodată; iubire darnică în bucurii

nemărginite, mai ales la vârsta când inima e fierbinte, imaginaţia aprinsă şi când ochii unui bărbat ştiu să vadă limpede. La Paris se pot petrece nişte efecte de noapte uluitoare, ciudate, de neînţeles. Numai cei ce s-au delectat observându-le ştiu ce fantastică devine aici femeia pe înserat. Fiinţa pe care o urmăreşti, întâmplător sau anume, îţi pare zveltă; ciorapii, mai ales când sunt albi, îi fac picioarele mai delicate şi mai elegante; iar talia, chiar înfăşurată într-un şal ori într-o blană, pare tânără şi voluptuoasă în umbră; în sfârşit, luminile palide ale vreunei vitrine sau ale vreunui felinar îi dau necunoscutei o strălucire fugară, aproape întotdeauna înşelătoare, care stârneşte, care aprinde imaginaţia şi o avântă dincolo de realitate. Simţurile se învolburează atunci, totul se colorează şi se însufleţeşte: femeia capătă o înfăţişare cu totul nouă; trupul său devine frumos; într-o clipită ea nu mai e femeie, ci un demon, o nălucă ce te târăşte, printr-un magnetism irezistibil, până la o casă cuviincioasă unde biata burgheză, înfricoşată de pasul ameninţător sau de cizmele răsunătoare care s-au ţinut după ea, îţi trânteşte poarta-n nas, fără să te privească. Lumina tremurătoare revărsată prin geamurile unei prăvălii de cizmar se răsfrânse brusc pe talia, pe curba armonioasă a şoldurilor femeii din faţa tânărului. Ah, nu încape îndoială, numai *ea* avea o astfel de linie! Numai ea ştia taina acestui mers cast ce scoate cu nevinovăţie în relief frumuseţile celor mai ispititoare forme. Era şi şalul ei, şi pălăria ei de catifea pe care le purta dimineaţa. Pe ciorapul de mătase gri nu se vedea o pată, pe pantof niciun strop de noroi. Şalul era strâns înfăşurat pe trup, desenând vag gingaşele contururi, şi tânăru-i văzuse adesea umerii albi la bal; ştia întreaga comoară pe care o învăluia acest şal. După felul în care o pariziancă se înfăşoară în şalul ei, după felul în care calcă pe strada, un om inteligent ghiceşte secretul tainicului ei drum. E nu ştiu ce freamăt, nu ştiu ce plutire în trup şi în mişcări: femeia pare mai uşoară, se duce, se duce, ori, mai exact, lunecă lin

ca o stea, şi zboară mânată de un gând dat în vileag de pliurile şi de jocurile rochiei. Junele grăbi pasul, trecu înaintea femeii, se întoarse s-o privească… Pst! ea şi pierise într-o curte a cărei poartă cu zăbrele şi cu clopoţel pocni şi sună. Tânărul se repezi intr-acolo, o zări trecând prin curte, salutată slugarnic de o portăreasă bătrână, şi urcând apoi o scară întortocheată, cu primele trepte foarte luminate; doamna suia sprintenă, grăbită, ca orice femeie nerăbdătoare.

«Nerăbdătoare de ce?» îşi zise tânărul, trăgându-se înapoi şi lipindu-se cu spatele de zidul de pe cealaltă parte a străzii. Nefericitul privi toate etajele casei, atent ca un agent de poliţie care caută complotistul.

Era o casă cum sunt cu miile la Paris, o casă meschină, ordinară, grosolană, îngustă, gălbejită, cu patru etaje şi cu trei rânduri de ferestre. Prăvălia şi mezaninul erau ale cizmarului. Jaluzelele de la primul cat erau coborâte. Unde intrase doamna? Tânărului i se păru că aude sunetul unui clopoţel în apartamentul de la etajul doi. Într-adevăr, o lumânare se mişcă într-o odaie cu două ferestre puternic luminate, şi ilumina brusc o a treia, a cărei întunecime presupunea o primă cameră, de bună seamă salonul ori sufrageria apartamentului. Numaidecât, silueta unei pălării de femeie se desenă vag, uşa se închise, prima încăpere redeveni întunecată, apoi ultimele două ferestre îşi reluară culoarea roşie. Atunci, tânărul auzi: *Păzea!* şi fu izbit în umăr.

— Hei, mai uită-te şi-mprejur! spuse un glas răguşit. Era glasul unui muncitor care ducea pe umăr o scândură lungă. Muncitorul trecu. Părea a fi omul Providenţei care-i spunea indiscretului: «De ce te bagi? Vezi-ţi de treburile tale şi lasă-i pe parizieni cu grijile lor mărunte».

Tânărul îşi încrucişă braţele; apoi, nezărit de nimeni, lăsă să-i curgă pe obraji lacrimi de mânie, fără să le şteargă. În sfârşit, îndurerat de vederea umbrelor ce se profilau în lumina celor două ferestre, privi întâmplător în susul străzii

Vieux-Augustins şi văzu o birjă oprită lângă un zid într-un loc unde nu era nici vreo uşă de casă, nici vreo lumină de prăvălie.

Ea e? Nu e ea? Pentru un îndrăgostit, era o chestiune de viaţă sau de moarte. şi îndrăgostitul aştepta. Rămase acolo un veac ce ţinu douăzeci de minute. Apoi femeia coborî şi atunci o recunoscu pe cea pe care-o iubea în taină. Totuşi ar fi vrut să se mai îndoiască încă. Necunoscuta se îndreptă spre birjă şi urcă în ea.

«Casa va fi aici totdeauna, voi putea s-o cercetez oricând», îşi zise tânărul urmărind în goană trăsura, ca să-şi alunge ultimele îndoieli, şi în curând nu mai avu niciuna.

Birja opri pe strada Richelieu, în faţa vitrinei unui magazin de flori, colţ cu strada Ménars. Doamna coborî, intră în prăvălie, trimise banii datoraţi birjarului şi ieşi după ce alese câteva pene de marabu. Marabu pentru părul ei negru! Fiind oacheşă, ea îşi apropie penele de cap ca să vadă efectul. Ofiţerului i se păru că aude discuţia dintre cumpărătoare şi negustorul de flori:

— Doamnă, nimic nu se potriveşte mai bine unei brunete: brunetele au o oarecare asprime în trăsăturile feţei, iar marabuurile adaugă chipului lor ceva *vaporos* care le lipseşte. Doamna ducesă de Langeais spune că ele îi dau unei femei ceva vag, ossianic şi de foarte bun-gust.

— Bine. Trimite-mi-le fără întârziere.

Apoi doamna străbătu grăbită strada Ménars şi se întoarse acasă. După ce poarta casei sale se închise, tânărul îndrăgostit, pierzând orice nădejde şi, dublă nenorocire, cele mai scumpe credinţe, rătăci prin Paris ca un om beat şi se trezi în curând acasă la el, fără să ştie cum ajunsese acolo. Se trânti pe un fotoliu, puse picioarele pe grila şemineului şi îşi sprijini capul în mâini, uscându-şi cizmele ude, arzându-le chiar. Fu o clipă groaznică, una dintre acele clipe din viaţă când caracterul unui om se modifică şi când conduita celui mai bun ins depinde de cât de fericită ori de

nefericită este prima hotărâre pe care o ia. Providenţă sau Fatalitate, n-aveţi decât să alegeţi!

Tânărul făcea parte dintr-o familie de seamă a cărei nobleţe, de altminteri, nu era prea veche; astăzi însă sunt aşa de puţine familii vechi, încât, fără discuţie, toţi tinerii au vechime. Bunicul lui cumpărase o slujbă de consilier la Parlamentul Parisului, unde a şi ajuns preşedinte. Fiii lui, căpătuiţi toţi cu averi frumoase, au intrat în slujbe şi, prin căsătorie, au izbutit să ajungă la Curte. Revoluţia a măturat această familie; a rămas însă o dârză văduvă bătrână care n-a vrut să emigreze şi care, băgată la închisoare, primejduită de moarte şi salvată la 9 thermidor{11}, şi-a recăpătat bunurile. Ea îl aduse acasă, prin 1804, pe nepotul ei Auguste de Maulincour, unic vlăstar al lui Charbonnon de Maulincour, care fu crescut de apriga bătrână cu o întreită grijă: de mamă, de femeie nobilă şi de văduvă dârză. Iar când avu loc Restauraţia{12}, tânărul, pe atunci în vârstă de optsprezece ani, intră la Maison-Rouge, urmându-şi apoi suveranii la Gand{13}; fu făcut ofiţer în Corpul de gardă şi ieşi de acolo ca să servească în armata regulată, pe urmă fu chemat în Garda regală, unde, acum, la douăzeci şi trei de ani, era şef de escadron al unui regiment de cavalerie, poziţie superbă, datorată bunicii lui care, în ciuda vârstei, îşi cunoştea foarte bine lumea. O asemenea dublă biografie este rezumatul istoriei generale şi particulare, cu mici variante, a tuturor familiilor care au emigrat{14}, care aveau datorii şi bunuri, văduve bătrâne şi priceperea de a se descurca în orice împrejurare. Doamna baroană de Maulincour era prietenă cu bătrânul vidam{15} de Pamiers, fost comandor al Ordinului de Malta. Era una dintre acele prietenii veşnice, întemeiată pe legături sexagenare şi pe care nimic nu mai poate s-o vatăme, pentru că la temelia unor asemenea legături stau nişte taine ale inimii omeneşti, admirabil de analizat când ai timp, insipide însă când vrei să le explici în douăzeci de rânduri, şi care ar putea să alcătuiască textul unei lucrări în patru volume, tot atât de

amuzante ca şi *Decanul din Killerine*{16}, una dintre operele despre care vorbesc tinerii şi pe care le judecă fără să le fi citit. Auguste de Maulincour, prin bunica lui şi prin vidam, aparţinea deci foburgului Saint-Germain{17} şi îi era suficient că numele lui data de două veacuri pentru a-şi însuşi aerele şi părerile celor ce pretind că se trag din Clovis{18}. Acest tânăr palid, înalt şi subţire, delicat la înfăţişare, altminteri om de onoare şi de curaj veritabil, care pentru un «da» ori pentru un «nu» se bătea în duel fără să şovăie, nu călcase încă pe niciun câmp de bătălie şi purta la butonieră crucea Legiunii de Onoare{19}. Era, prin urmare, una dintre greşelile vii ale Restauraţiei, poate cea mai de iertat.

Tinerimea acelui timp n-a fost tinerimea unei epoci anume; ea s-a ivit între amintirile Imperiului şi amintirile emigraţiei, între vechile tradiţii ale curţii şi studiile exacte ale burgheziei, între religie şi balurile mascate, între două Credinţe politice, între Ludovic al XVIII-lea, care nu vedea decât prezentul, şi Carol al X-lea, care vedea prea departe; mai mult încă, datoare să respecte şi voinţa regelui, cu toate că regalitatea bătea un drum greşit. Această tinerime, nesigură de nimic, oarbă şi clarvăzătoare, n-a fost luată în seamă de bătrânii zeloşi să păstreze hăţurile statului în mâinile lor bicisnice, în vreme ce monarhia ar mai fi putut să fie salvată prin retragerea lor şi prin accesul acestei tinere Franţe de care şi astăzi bătrânii doctrinari, aceşti emigranţi ai Restauraţiei, îşi bat încă joc. Auguste de Maulincour era o victimă a ideilor care apăsau atunci această tinerime, şi iată în ce fel. Vidamul mai era, la cei şaizeci şi şapte de ani ai lui, un om foarte spiritual, văzuse multe, trăise multe, povestea frumos, om de onoare, galant, având însă despre femei părerile cele mai detestabile: le iubea şi le dispreţuia. Cinstea lor, sentimentele lor? Mofturi, fleacuri şi maimuţăreli! în prezenţa lor le da crezare, de faţă cu *monstrul*{20} nu le contrazicea niciodată, şi le lăuda meritele. Dar, între prieteni, când venea vorba, vidamul

avea drept principiu că a înşela femeile şi a întreţine mai multe legături deodată trebuie să fie singura ocupaţie a tinerilor, care greşesc când vor să se amestece în treburile statului. E o năpastă să ai de schiţat un portret atât de învechit. N-a figurat el peste tot? Şi, sub raport literar, nu e el aproape tot atât de tocit ca şi al unui grenadier imperial? Dar vidamul a avut asupra destinului domnului de Maulincour o influenţă pe care suntem datori s-o luam în consideraţie; el îl dădăcise în felul lui şi se străduise să-l convertească la doctrinele marelui secol al galanteriei. Văduva, femeie tandră şi evlavioasă, stând, între vidamul ei şi Dumnezeu, ca un model de graţie şi de duioşie, înzestrată însă cu o dârzenie şi un bun-gust ce până la urmă biruie totul, vrusese să-i păstreze nepotului frumoasele iluzii ale vieţii şi-l crescuse în cele mai bune principii; îi dăruise toată dragostea şi făcuse din el un om sfios, un prost în aparenţă.

Sensibilitatea băiatului, rămasă pură, netocită întru nimic, era aşa de pudică, aşa de emotivă, încât el se simţea adânc jignit de faptele şi de maximele cărora de obicei oamenii nu le atribuie nicio importanţă. Ruşinat de susceptibilitatea lui, tânărul şi-o ascundea sub o falsă siguranţă şi se zbuciuma în tăcere, dar, când era împreună cu ceilalţi, îşi bătea joc de lucrurile pe care în sinea lui le admira. Aşa că avu de suferit când, după cum îi place de obicei capriciosului destin să se joace, prima lui dragoste, a acestui om de gingaşă melancolie şi idealist în iubire, s-a nimerit să fie o femeie căreia sentimentalismul nemţesc îi făcea greaţă. Tânărul, pierzându-şi încrederea în sine, deveni visător şi se înfăşură în mâhnirile lui, plângându-se că nu e înţeles. Apoi, întrucât dorim cu atât mai tare tocmai lucrurile pe care ne e mai greu să le căpătăm, continuă să adore femeile ce dovedeau acea tandreţe ingenioasă şi acele alinturi feline, a căror taină n-o au decât ele şi al căror monopol poate că şi vor să-l păstreze. Într-adevăr, deşi femeile se plâng că bărbaţii nu le iubesc îndeajuns, nu se prea dau în vânt după cei cu sufletul pe jumătate

feminin. Toată superioritatea lor constă în a-i face pe bărbaţi să creadă că sunt mai prejos decât ele în iubire; de aceea îl şi părăsesc repede pe îndrăgostitul destul de lipsit de experienţă ca să le răpească spaimele cu care vor să se împodobească, acele delicioase chinuri ale geloziei prefăcute, acele zbuciumări ale nădejdii înşelate, acele aşteptări zadarnice, în sfârşit, întreg cortegiul scumpelor lor slăbiciuni de femeie; lor nu le plac Grandisonii. Ce e oare mai potrivnic firii lor decât o iubire domoală şi desăvârşită? Ele vor emoţii, iar fericirea fără vijelii nu mai e fericire pentru dânsele. Sufletele feminine care să fie destul de puternice încât să pună nesfârşitul în iubire constituie excepţii îngereşti şi, printre femei, sunt ceea ce sunt geniile printre bărbaţi. Marile pasiuni sunt rare ca şi capodoperele. În afară de o astfel de iubire, nu există decât aranjamente, capricii trecătoare, demne de dispreţuit, ca tot ceea ce e mic.

În vârtejul tainicelor prăbuşiri ale inimii lui, pe când căuta o femeie care să-l înţeleagă, căutare ce, în treacăt fie spus, e marea nebunie amoroasă a epocii noastre, Auguste întâlni în lumea cea mai îndepărtată de a lui, în a doua sferă a lumii banului, unde marea finanţă deţine primul rang, o fiinţă desăvârşită, una dintre acele femei care au ceva sfânt şi sacru, care inspiră atâta respect, încât iubirii îi trebuie întregul sprijin al unei îndelungi familiarităţi ca să se dezvăluie. Aşadar, Auguste se dărui cu totul desfătărilor celei mai emoţionante şi mai adânci pasiuni, unei iubiri pur admirative. Fu o împletire de nenumărate dorinţi sugrumate, jocuri ale unor afecţiuni atât de vagi şi de profunde, atât de fugare şi de chinuitoare, încât nici nu ştii cu ce să le compari; seamănă cu miresmele, cu norii, cu o rază de soare, cu umbra, cu tot ceea ce, în fire, poate, într-o clipă, să strălucească şi să piară, să se aprindă şi să moară, lăsând în inimă înfiorări prelungi. Când sufletul mai este încă destul de tânăr ca să mai guste melancolia şi speranţele îndepărtate şi când mai are încă posibilitatea să

vadă în femeie mai mult decât o femeie, oare cea mai mare fericire ce i se poate întâmpla unui bărbat nu-i aceea de a iubi atât de pătimaş încât, atingând o mănuşă albă sau o şuviţă de păr, ascultând o frază, schimbând o privire, să simtă mai multă bucurie decât i-ar da cea mai învolburată posesiune a celei mai fericite iubiri? De aceea, oamenii respinşi, slutele, nefericiţii, cei ce iubesc în taină, femeile ori bărbaţii sfioşi, numai ei cunosc comorile pe tare le ascunde glasul fiinţei îndrăgite. Avându-şi izvorul şi principiul în suflet vibraţiile aerului plin de înflăcărare pun inimile într-o legătură atât de strânsă, fac gândirea atât de lucidă şi sunt atât de puţin înşelătoare, încât adesea o singură inflexiune a glasului înseamnă un întreg deznodământ. Cât farmec revarsă în inima unui poet timbrul armonios al unei voci gingaşe! Câte idei stârneşte! Ce prospeţime aduce! Iubirea există în glas, mai înainte de a fi mărturisită în priviri. Auguste, poet ca toţi îndrăgostiţii (există poeţi care simt şi poeţi care exprimă, primii sunt cei mai fericiţi), Auguste savurase toate aceste prime bucurii atât de vaste, atât de fecunde! *Ea* avea cel mai amăgitor glas pe care cea mai vicleană femeie şi l-a râvnit vreodată pentru a putea să-nşele cum îi place; avea acea voce de argint care, dulce la auz, nu răsună decât pentru inima pe care o tulbură şi o înfioară, pe care o alintă, ameţind-o. Şi această femeie trecea, seara, pe strada Soly, colţ cu strada Pagevin, iar furişata ei apariţie într-o casă infamă sfărâma cea mai magnifică dintre pasiuni! Logica vidamului triumfa.

— Dacă-şi înşală soţul, ne vom răzbuna, spuse Auguste.

Mai era încă iubire în acest dacă… îndoiala filosofică a lui Descartes e totuşi o politeţe cu care trebuie să fie onorată virtutea. Bătu ora zece. Atunci, baronul de Maulincour îşi aminti că acea doamnă urma să se ducă la bal într-o casă în care şi el avea acces. Cât ai clipi, se îmbrăcă, plecă, ajunse, o căută cu aer iscoditor prin saloane. Doamna de Nucingen, văzându-l aşa de agitat, îi zise:

— Te uiţi după doamna Jules! N-a venit încă.

— Bună seara, draga mea, zise o voce.

Auguste şi doamna de Nucingen se întoarseră. Doamna Jules tocmai sosise, îmbrăcată în alb, simplă şi distinsă, împodobită cu marabuurile pe care tânărul baron o văzuse alegându-le la magazinul de flori. Această voce a iubirii săgetă inima lui Auguste. Dacă ar fi ştiut să-şi cucerească cel mai mic drept care să-i îngăduie a fi gelos pe această femeie, ar fi împietrit-o spunându-i: – Strada Soly! Dar dacă el, un străin, ar fi repetat, fie şi de o mie de ori, aceste cuvinte la urechea doamnei Jules, ea l-ar fi întrebat nedumerită ce vrea să zică; o privi cu un aer stupid.

Pentru oamenii răutăcioşi, care-şi râd de orice, poate că e foarte amuzant să cunoşti taina unei femei, să ştii că neprihănirea ei minte, că figura ei senină ascunde un gând adânc, că există o dramă tulburătoare sub fruntea ei pură. Dar sunt anumite suflete pe care un asemenea spectacol le întristează cu adevărat, şi mulţi dintre cei ce râd, întorşi acasă, singuri cu conştiinţa lor, blestemă lumea şi dispreţuiesc astfel de femeie. Aşa era Auguste de Maulincour faţă de doamna Jules. Ciudată situaţie! Nu existau între ei alte legături decât cele ce se stabilesc în societate între oameni ce schimbă câteva cuvinte de şapte sau opt ori pe iarnă, iar el îi cerea socoteală pentru o fericire de care ea habar n-avea şi o judeca fără să-i spună ce învinuire îi aduce.

Mulţi tineri au trecut printr-o asemenea stare, întorcându-se acasă, deznădăjduiţi de a fi rupt pentru totdeauna cu o femeie adorată în taină; condamnată, dispreţuită în taină. Acestor monologuri necunoscute, şoptite pereţilor vreunui ungher singuratic, acestor furtuni stârnite şi potolite fără a fi ieşit din adâncul inimilor, acestor admirabile scene ale universurilor sufleteşti le-ar trebui un pictor. Doamna Jules se duse să se aşeze pe un scaun, părăsindu-şi soţul care făcu turul salonului. După ce se aşează, se simţi stânjenită şi, în timp ce vorbea cu vecina sa, arunca pe furiş câte o privire spre domnul Jules Desmarets,

soţul ei, agentul de schimb al baronului de Nucingen. Iată povestea căsniciei lor.

Domnul Desmarets lucra, cu cinci ani înainte de a se căsători, la un agent de schimb, şi pe atunci toată bogăţia lui nu consta decât într-un salariu meschin de funcţionar comercial. El însă era unul dintre acei inşi pe care nenorocirea îi învaţă de timpuriu rosturile vieţii şi care-şi urmează calea dreaptă cu tenacitatea unei insecte ce se duce spre ascunzătoarea ei; unul dintre acei tineri încăpăţânaţi care fac pe morţii în faţa piedicilor şi istovesc toate răbdările printr-o îndărătnicie de gânganie. Astfel, tânăr, el avea toate virtuţile republicane ale celor săraci; era cumpătat, zgârcit cu timpul lui, duşman al plăcerilor. Aştepta. De altminteri, natura îl dăruise cu imensele avantaje ale unui exterior plăcut. Fruntea liniştită şi senină, trăsăturile feţei blajine dar expresive, manierele simple, totul în el dezvăluia o existenţă laborioasă şi resemnată, o înaltă demnitate personală ce impune şi o tainică nobleţe a inimii ce rezistă în orice situaţie. Modestia lui inspira un fel de respect tuturor celor ce-l cunoşteau. Singuratic de altfel în mijlocul Parisului, nu vedea lumea decât fugar, în cele câteva clipe pe care le petrecea în salonul patronului său, la câte-o petrecere. Acest tânăr, asemenea celor mai mulţi dintre cei ce trăiesc ca el, nutrea unele pasiuni de o profunzime uluitoare; pasiuni prea vaste pentru a se împotmoli vreodată în fleacuri. Lipsa de avere îi silea să ducă o viaţă austeră, şi îşi înfrâna dorurile muncind amarnic. După ce se istovea aplecat peste cifre, se odihnea străduindu-se cu îndârjire să-şi însuşească ansamblul de cunoştinţe necesare astăzi oricărui om ce năzuieşte să se remarce în societate, în Negustorie, la Barou, în Politică ori în Literatură. Singura primejdie care le pândeşte pe asemenea suflete alese este însăşi probitatea lor. Văd o biată fată, se amorezează de ea, o iau în căsătorie şi îşi macină existenţa zbătându-se între mizerie şi iubire. Cea mai frumoasă ambiţie se stinge în carnetul de cheltuieli al

menajului, Jules Desmarets nimeri drept într-o astfel de cursă. Într-o seară, văzu la patronul lui o tânără persoană de cea mai rară frumuseţe. Numai nefericiţii lipsiţi de afecţiune şi care-şi mistuie cele mai frumoase clipe ale tinereţii trudind din greu cunosc taina fulgerătoarelor ravagii pe care le dezlănţuie o pasiune în inimile lor pustiite şi neapreciate. Ei sunt aşa de siguri că nu greşesc în iubirea lor, toate puterile li se concentrează atât de fulgerător asupra femeii de care se îndrăgostesc, încât, lângă ea, trăiesc cele mai încântătoare senzaţii, neexteriorizându-şi adeseori niciuna. Este cel mai măgulitor dintre toate egoismele, pentru femeia care ştie să remarce o astfel de împietrire aparentă a pasiunii şi asemenea tulburări atât de adânci încât le trebuie timp până să se dea la iveală. Aceşti bieţi oameni, anahoreţi în inima Parisului, trăiesc toate bucuriile anahoreţilor, şi uneori se pot prăbuşi sub ispite; mai adesea însă înşelaţi, trădaţi, neînţeleşi, arareori le e îngăduit să culeagă dulcile fructe ale iubirii care, pentru ei, pare totdeauna o floare căzută din cer. Un surâs, o singură inflexiune a glasului fură de ajuns pentru ca în sufletul lui Jules Desmarets să se nască o dragoste nemărginită. Din fericire, focul năvalnic al pasiunii lui tainice se dezvălui uşor aceleia ce-l inspira. Cele două fiinţe se iubiră atunci cu evlavie. Pentru a exprima succint totul, ei se luară fără sfială de mână, în mijlocul lumii, ca doi copii, frate şi soră, ce vor să străbată o mulţime care le face loc şi îi admiră. Tânăra se găsea într-una dintre acele situaţii cumplite în care egoismul i-a aruncat pe unii copii. Nu avea stare civilă, aşa încât numele de *Clémence* şi vârsta i-au fost certificate printr-un act de notariat public. Cât despre averea ei, era mai nimic.

Jules Desmarets fu omul cel mai fericit când află aceste nenorociri. Dacă ea, Clémence, ar fi făcut parte din vreo familie bogată, el n-ar fi putut nădăjdui la mâna ei; dar era un biet copil al iubirii, fruct al vreunei năprasnice pasiuni adulterine: aşadar se căsătoriră. Începură atunci pentru

Jules Desmarets o serie de evenimente fericite. Toţi îi invidiau norocul, iar pizmaşii îl învinuiră pe urmă că doar un noroc fusese la mijloc, fără să-i recunoască nici virtuţile, nici curajul. La câteva zile după căsătoria fiicei sale, mama Clémencei, care, în lume, trecea drept naşa ei, îi spuse lui Jules Desmarets să cumpere o slujbă de agent de schimb, făgăduindu-i că va face ea rost de întreg capitalul necesar. Pe atunci, asemenea slujbe erau încă la un preţ moderat. Seara, chiar în salonul agentului său de schimb, un bogat capitalist îi propuse lui Jules Desmarets, la recomandaţia acestei doamne, cel mai avantajos târg ce s-ar fi putut încheia: îi oferi toate fondurile ce-i trebuiau ca să-şi exploateze privilegiul, şi a doua zi fericitul comis cumpără slujba de la patronul său. În patru ani, Jules Desmarets deveni unul dintre cei mai bogaţi particulari din companie; clienţi de seamă veniră să sporească numărul celor pe care-i moştenise de la predecesorul lui. El inspira o încredere fără margini şi nu era cu putinţă să nu recunoască, după felul în care îi mergeau afacerile, o înrâurire ocultă datorată soacrei sale, ori vreunei protecţii tainice pe care o punea pe seama Providenţei. După trei ani, Clémence o pierdu pe naşa ei. Pe vremea aceea, domnul Jules, numit aşa ca să se deosebească de fratele său mai mare, pe care-l instalase ca notar la Paris, poseda vreo două sute de mii de livre rentă. Nu exista în Paris un al doilea exemplu de căsnicie care să se bucure de atâta fericire. De cinci ani, dragostea lor excepţională nu fusese tulburată decât de o calomnie pentru care domnul Jules înfăptui cea mai cumplită răzbunare. Unul dintre foştii lui camarazi punea pe seama doamnei Jules averea soţului ei, pe care o explica printr-o înaltă protecţie scump cumpărată. Calomniatorul fu ucis în duel.

Dragostea profundă a celor doi soţi unul faţa de altul, şi care rezista mariajului, dobândi în societate cel mai mare succes, deşi contraria multe femei. Simpatica familie era respectată, toţi o fericeau. Domnul şi doamna Jules erau

iubiţi sincer, poate pentru că au e nimic mai plăcut de văzut decât nişte oameni fericiţi; însă nu întârziau niciodată prin saloane, ci fugeau de acolo ca doi porumbei rătăciţi, nerăbdători să se întoarcă grabnic în cuibul lor. De altminteri, cuibul acesta era e mare şi splendidă reşedinţă pe strada Ménars, unde simţul frumosului tempera luxul pe care, conform tradiţiei, lumea finanţelor continuă să-l etaleze, şi unde cei doi soţi primeau magnific cu toate că îndatoririle mondene nu prea le erau pe plac. Totuşi, Jules li se supunea, ştiind că, mai devreme sau mai târziu, o familie are nevoie de lume; totdeauna însă soţia lui şi el se simţeau acolo ca nişte plante de seră în vârtejul unei furtuni. Dintr-o gingăşie firească faţă de soţie, Jules îi ascunsese cu grijă şi calomnia, şi moartea calomniatorului care fusese la un pas de a le tulbura fericirea. Doamna Jules era înclinată, prin firea ei delicată şi îndrăgostită de frumos, să iubească luxul. În ciuda cumplitei lecţii a duelului, câteva femei nechibzuite îşi spuneau la ureche că doamna Jules trebuie să se simtă adesea strâmtorată băneşte. Cele douăzeci de mii de franci pe care i le da soţul pentru rochii şi pentru diverse plăceri personale nu puteau, după socotelile lor, să acopere cheltuielile, într-adevăr, adesea era găsită, acasă, mult mai elegantă decât atunci când mergea în societate. Îi plăcea să se facă frumoasă numai pentru soţul ei, voind să-i dovedească astfel că, pentru ea, el era mai mult decât întreaga lume. Trăiau o iubire adevărată, o iubire pură, fericită mai ales, atât cât poate să fie o iubire discretă, ştiută însă de toată lumea. De aceea, domnul Jules, tot mai îndrăgostit, tot mai iubitor cu fiece zi, fericit de absolut orice în preajma soţiei sale, chiar şi de capriciile ei, era îngrijorat când nu i le vedea, de parcă acesta ar fi fost simptomul vreunei boli. Auguste de Maulincour avusese ghinionul să se izbească de o asemenea dragoste şi să se îndrăgostească nebuneşte de o astfel de femeie. Totuşi, deşi purta în inimă o iubire atât de sublimă, nu devenise ridicol. Proceda după toate exigenţele obiceiurilor militare; păstra

însă statornic, chiar şi când bea un pahar de şampanie, acel aer visător, acel tăcut dispreţ de viaţă, acea figură înnegurată pe care o au, din felurite pricini, toţi oamenii blazaţi, nemulţumiţi de o viaţă pustie şi cei ce se cred bolnavi de piept ori îşi atribuie vreo boală de inimă. Iubirea fără speranţa, dezgustul de viaţă constituie astăzi poziţii sociale. Or, încercarea de a viola inima unei regine ar avea poate mai multe şanse decât o iubire nebunească pentru o femeie fericită. Aşa că Maulincour avea destule motive să rămână grav şi morocănos. O regină are şi trufia puterii, are împotriva ei rangul său; dar o burgheză evlavioasă e ca un arici, ca o stridie în straşnicele lor învelitori.

În acea clipă, tânărul ofiţer se afla lângă iubita lui anonimă, care nu ştia, desigur, că e de două ori infidelă. Doamna Jules era acolo, stând firesc, ca femeia cea mai nevinovată din lume, gingaşă, plină de o seninătate maiestuoasă. Ce genune e firea omenească! Mai înainte de a înfiripa o conversaţie, baronul privi rând pe rând când la ea, când la soţul ei. Câte gânduri nu-l năpădiră! Recompuse într-o clipă toate *Nopţile* lui Young. Dar muzica răsuna în odăi, lumina se revărsa din mii de candelabre, era un bal de bancher, una dintre petrecerile smintite prin care această lume de aur masiv se străduia să desfidă saloanele de aur tocit în care râdea societatea aleasă a foburgului Saint-Germain, fără a prevedea că într-o bună zi Banca va năvăli în palatul Luxembourg{21}, şi se va instala pe tron. Conspiraţiile dansau pe atunci tot atât de nepăsătoare faţă de viitorii faliţi ai puterii ca şi faţă de viitorii faliţi ai Băncii. Saloanele aurite ale domnului baron de Nucingen{22} străluceau de animaţia specifică pe care societatea pariziană, veselă – cel puţin în aparenţă, o dă unei serbări la Paris. Acolo oamenii de talent transmit spiritul lor proştilor, iar proştii le transmit aerul fericit care-i caracterizează. Graţie acestui schimb, totul se însufleţeşte. Totdeauna însă o serbare la Paris pare întrucâtva un foc de artificii: spirit, cochetărie, plăcere, aici toate strălucesc şi se

sting ca nişte rachete. A doua zi, toţi şi-au uitat spiritul, cochetăriile şi plăcerea.

«Ei şi! îşi zise Auguste în concluzie, femeile, prin urmare, sunt aşa cum le vede vidamul! Hotărât, toate câte dansează aici nu sunt mai fără cusur decât pare doamna Jules, iar doamna Jules frecventează strada Soly.» Strada Soly era maladia lui, numele acesta făcea să i se strângă inima.

— Doamnă, dumneavoastră nu dansaţi niciodată? o întrebă el.

— E pentru a treia oară, în această iarnă, când îmi puneţi aceeaşi întrebare, spune ea surâzând.

— Iar dumneavoastră poate că nu mi-aţi răspuns niciodată.

— E adevărat.

— Ştiam că sunteţi o prefăcută, la fel ca toate femeile…

Şi doamna Jules continuă să râdă.

— Domnule, dacă v-aş spune adevăratul motiv, vi s-ar părea caraghios. Nu cred că e o prefăcătorie să nu-ţi destăinui secretele de care lumea de obicei îşi bate joc.

— Orice secret pretinde ca să fie destăinuit, o prietenie de care eu, doamnă, nu sunt, pesemne, demn. Dumneavoastră, însă, nu puteţi avea decât secrete înălţătoare – şi mă credeţi în stare să râd de nişte lucruri respectabile?

— Da, spuse ea, dumneavoastră, ca toţi ceilalţi, râdeţi de sentimentele noastre cele mai curate; le bârfiţi. De altminteri, nu am secrete. Am dreptul să-mi iubesc soţul în faţa tuturor, mărturisesc, sunt mândră de asta; şi dacă dumneavoastră veţi râde de mine, aflând că nu dansez decât cu el, voi avea cea mai proastă părere despre inima dumneavoastră.

— N-aţi dansat niciodată, de când v-aţi căsătorit, decât cu soţul dumneavoastră?

— Da, domnule. Braţul lui este singurul pe care m-am sprijinit şi nu s-a apropiat niciodată de mine niciun alt bărbat.

— Nici măcar medicul când v-a luat pulsul?…

— A, vă şi bateţi joc.

— Nu, doamnă, vă admir, pentru că vă înţeleg. Dumneavoastră însă lăsaţi să vă auzim glasul, vă lăsaţi văzută… în sfârşit, permiteţi ochilor noştri să admire…

— Ah, iată necazul meu, zise ea întrerupându-l. Da, aş fi vrut ca o femeie măritată să poată trăi cu soţul ei cum trăieşte o îndrăgostită cu iubitul ei; pentru ca atunci…

— Atunci, ce căutaţi acum două ore, pe jos, deghizată, în strada Soly?

— Care stradă Soly? îl întrebă ea.

Şi glasul ei aşa de pur nu lăsă să se simtă nicio emoţie, nicio trăsătură nu tresări pe faţa ei, nu roşi, rămânând calmă.

— Cum, nu aţi urcat dumneavoastră la etajul al doilea al unei case situate pe strada Vieux-Augustins, colţ cu strada Soly? Nu vă aştepta o birjă, la zece paşi de acolo, şi nu v-aţi întors în strada Richelieu, la magazinul de flori, unde aţi ales marabuurile care vă împodobesc părul acum?

— Nici n-am ieşit din casă astă-seară.

Minţind astfel, ea rămase senină şi zâmbitoare, făcându-şi vânt cu evantaiul; dar dacă i s-ar fi îngăduit cuiva să-şi treacă mâna pe spatele ei, ar fi constatat cât de asudat era. Auguste îşi aminti atunci lecţiile vidamului.

— Pesemne că era o persoană care vă seamănă extraordinar, adăugă el cu un aer credul.

— Domnule, zise ea, dacă sunteţi în stare să urmăriţi o femeie şi să-i surprindeţi secretele, îmi veţi îngădui să vă spun că e urât, foarte urât, şi să vă fac cinstea de a nu vă crede.

Baronul se îndepărtă, se opri în faţa şemineului şi păru copleşit de gânduri. Îşi plecă fruntea; privirea lui însă era aţintită iscoditor asupra doamnei Jules, care fără să-şi dea seama de jocul oglinzilor, îi aruncă două sau trei ocheade pline de spaimă. Doamna Jules îi făcu semn soţului ei, îl luă de braţ şi se ridică să se plimbe prin saloane. Când trecu pe

lângă domnul de Maulincour, acesta, vorbind cu un prieten, spuse cu voce tare, parcă răspunzând unei întrebări;

— Iată o femeie care, fără îndoială, nu va dormi liniştită în noaptea asta…

Doamna Jules se opri, îi aruncă o privire mândră, plină de dispreţ, şi-şi continuă drumul, fără să bănuiască măcar că o singură privire dacă ar fi fost surprinsă de soţul ei ar fi putut să primejduiască şi fericirea lor şi viaţa a doi oameni. Auguste, pradă furiei care-i clocotea în adâncurile sufletului, ieşi îndată, jurându-se să dezlege nodul acestei intrigi. Înainte de a pleca, o căută pe doamna Jules ca s-o mai vadă o dată; ea însă dispăruse. Ce dramă se dezlănţuise sub această frunte tânără, eminamente romanţioasă, ca a tuturor celor care n-au cunoscut iubirea în toată măreţia pe care i-o atribuie! O adora pe doamna Jules într-un chip nou, o iubea cu toată furia geloziei, cu zbuciumul delirant ai speranţei. Infidelă faţă de soţ, ea devenea vulgară, o femeie obişnuită. Auguste putea să viseze la toate bucuriile unei iubiri împărtăşite, şi imaginara îi deschise atunci uriaşa comoară a plăcerilor posesiunii. În sfârşit, dacă pierduse un înger, regăsea pe cel mai fermecător dintre demoni. Se culcă, înălţând mii de castele în Spania, încercând să-şi explice purtarea doamnei Jules prin vreo binefacere ca-n romane, în care el nu credea. Apoi hotărî să se dăruie în întregime, începând de a doua zi, cercetării cauzelor, a intereselor, a nodului pe care îl ascundea acest mister. Era un roman de citit; sau, mai bine zis, o dramă de jucat, în care avea şi el un rol.

Meseria de spion e treabă destul de frumoasă, când o faci pe seama ta şi mânat de o pasiune. Nu-nseamnă ea oare să guşti plăcerile hoţului rămânând om cinstit? Dar trebuie să te deprinzi să clocoteşti de mânie, să răcneşti de nerăbdare, să-ţi îngheţe picioarele în noroi, să dârdâi şi să arzi, să mistui nădejdi înşelătoare. Trebuie să mergi, dând crezare unei informaţii, spre un ţel necunoscut, să dai greş, să înjuri, să-ţi improvizezi ţie însuţi elegii şi ditirambe, să

ţipi prosteşte în faţa unui trecător paşnic care te admiră; să dai peste cap nişte femei de treabă şi coşurile lor cu mere, să alergi, să te opreşti iar, să stai în faţa unei ferestre, să faci o mie de presupuneri... E o adevărată vânătoare, o vânătoare prin Paris, o vânătoare cu toate întâmplările ei, mai puţin câinii, puşca şi ţipetele de: «Şo pe el!» Numai emoţiile pe care le trăiesc jucătorii de cărţi se pot compara cu emoţiile unei asemenea vânători. Mai e nevoie şi de o inimă încărcată de iubire ori de răzbunare pentru a te strecura prin Paris ca un tigru gata să sară pe pradă şi pentru a te folosi de toate particularităţile oraşului şi ale cartierului, acordându-le un interes încă şi mai mare decât cel pe care îl au şi aşa din plin. Şi atunci, nu înseamnă oare că trebuie să ai un suflet multiplu? Nu înseamnă să trăieşti mii de pasiuni, mii de simţăminte deodată?

Auguste de Maulincour se lăsă cuprins pătimaş de o astfel de existenţă arzătoare, plină de toate durerile şi de toate bucuriile. Umbla deghizat prin Paris, pândea pe la toate colţurile străzii Pagevin sau ale străzii Vieux-Augustins. Alerga ca un vânător din strada Ménars în strada Soly şi din strada Soly în strada Ménars, fără să aibă habar de răzbunarea, nici de preţul cu care vor fi ori pedepsite, ori răsplătite atâtea griji, alergături şi vicleşuguri! Şi, totuşi, nu ajunsese încă la acea nerăbdare ce roade măruntaiele şi face să te treacă toate apele; hoinărea cu nădejdea-n suflet, gândind că doamna Jules nu se va hazarda să se întoarcă din primele zile acolo unde fusese surprinsă. Aşa că îşi consacrase aceste prime zile iniţierii în toate tainele străzii. Novice în meserie, nu cuteza să întrebe nici pe portarul, nici pe cizmarul de la casa în care venea doamna Jules; nădăjduia însă că va izbuti să-şi înjghebe un post de observaţie în casa situată peste drum de misteriosul apartament. Cerceta terenul, voind să împace prudenţa cu nerăbdarea, dragostea lui cu secretul.

În primele zile din martie, pe când cugeta la nişte planuri cu ajutorul cărora să obţină un mare succes, şi, părăsindu-şi

câmpul de bătălie după una dintre îndelungatele şi sârguincioasele veghi care nu-i dezvăluiseră încă nimic, se întorcea pe la orele patru acasă, unde avea de rezolvat o chestiune în legătură cu serviciul său, fu surprins, pe strada Coquillière, de una dintre acele ploi straşnice care sporesc dintr-odată pârâiaşele şi ale căror picături fac bulbuci căzând în băltoacele de pe căile publice. Pietonul parizian e nevoit atunci să se oprească scurt din drum şi să se refugieze în vreo prăvălie ori în vreo cafenea, dacă e destul de bogat pentru a-şi plăti găzduirea forţată; sau, dacă nu se poate altfel, sub vreo streaşină de poartă, azil al oamenilor săraci şi al amărâţilor. Cum de n-a încercat încă niciunul dintre pictorii noştri să reproducă fizionomia unui roi de parizieni strânşi, pe vreme de furtună sub porticul ud al unei case? Unde întâlneşti un tablou mai bogat? Nu apare oare aici, mai întâi, pietonul visător ori filosof care observă cu bucurie umbrele pe care le face ploaia pe fondul încenuşat al atmosferei, un fel de betea asemănătoare cu sclipirile jucăuşe ale unor firicele de sticlă, şi volburile de apă albă pe care vântul le răsuceşte ca pe o pulbere luminoasă peste acoperişuri, şi repezile revărsări ale burlanelor bolborosind şi spumegând; în sfârşit, o mie de alte nimicuri încântătoare, cercetate cu desfătare de către hoinari, în ciuda loviturilor de mătură cu care îi cinsteşte portarul casei? Apoi e pietonul palavragiu care se jeluie şi sporovăieşte cu portăreasa, sprijinită în mătură ca un grenadier în puşcă; pietonul nevoiaş, lipit de zid ca o nălucă, fără să-i pese de zdrenţele lui deprinse cu frecuşul străzilor; pietonul savant care studiază, silabiseşte ori citeşte afişele fără a le isprăvi; pietonul zeflemist care-şi bate joc de cei cărora li se întâmplă vreun necaz pe stradă, care râde de femeile înnoroite şi le dă cu tifla domnilor şi doamnelor de pe la ferestre; pietonul tăcut care se uită la toate geamurile de la toate etajele; pietonul harnic, înarmat cu sacoşă sau ducând un pachet, tălmăcind ploaia prin profituri şi pierderi; pietonul amabil care soseşte ca un

obuz, spunând: Ah, ce vreme domnilor! şi care salută pe toată lumea; în sfârşit, adevăratul burghez parizian, ins cu umbrelă, expert în averse, care a prevăzut-o şi pe cea de acum, care a plecat de acasă împotriva sfaturilor soţiei sale, şi care se aşază pe scaunul portarului. După cum îi e felul, fiecare membru al acestei societăţi fortuite contemplă cerul, pleacă în vârful picioarelor ca să nu se stropească de noroi, fie pentru că e grăbit, fie pentru că vede alţi cetăţeni trecând, în ciuda vântului şi a ploii, fie pentru că se teme să nu capete vreun guturai mortal întârziind în pragul curţii umede căci, cum spune proverbul, «mai bine să te plouă mergând decât să te ude stând». Fiecare are motivele lui. Nu rămâne decât pietonul prudent, omul care, pentru a porni din nou la drum, pândeşte câteva deschizături albastre printre crăpăturile norilor.

Domnul de Maulincour se refugie, aşadar, cu o întreagă ceată de pietoni sub porticul unei case vechi, a cărei curte semăna cu un horn uriaş. De-a lungul zidurilor coşcovite, igrasioase şi coclite, erau atâtea ţevării de plumb şi atâtea conducte, iar în cele patru corpuri ale clădirii se înghesuiau atâtea etaje, încât ai fi zis că sunt micile cascade de la Saint-Cloud. Apa şiroia din toate părţile; clocotea, ţâşnea, murmura; era neagră, albă, albastră, verde; ţipa, gâlgâia sub mătura portăresei, o bătrână ştirbă, deprinsă cu vijeliile, ce părea că le blagosloveşte, împingând în stradă mii de resturi al căror ciudat inventar dezvăluia viaţa şi obiceiurile fiecărui locatar al casei. Zdrenţe de imprimeuri dantelate, frunze de ceai, petale de flori artificiale decolorate, rupte; coji de legume, hârtii, bucăţi de metal. De fiecare dată mătura bătrânei dezgolea sufletul rigolei, acel şanţ negru, decupat în pătrăţele ca tabla de şah, şanţ cu care se războiesc neîncetat portarii. Bietul îndrăgostit examina acest tablou, unul dintre miile pe care veşnic mişcătorul Paris le oferă zilnic; îl examina însă maşinal, ca un om absorbit de gândurile lui, când, ridicând ochii, se trezi nas în nas cu un ins care tocmai intra.

Era, cel puţin ca aparenţă, un cerşetor, dar nu cerşetorul obişnuit din Paris, făptură fără nume în limbile omeneşti; nu, acest ins alcătuia un tip nou, dincolo de orice idee legată de cuvântul cerşetor. Necunoscutul nu avea niciuna dintre trăsăturile tipic pariziene ce ne izbesc atât de puternic la nenorociţii pe care uneori i-a zugrăvit Charlet[{23}], cu un deosebit har al observaţiei; figuri grosolane, parcă tăvălite în noroi, cu glasul răguşit, cu nasul roşu şi bulbos, cu guri văduvite de dinţi, deşi primejdioase; umili şi îngrozitori, inteligenţa adâncă ce le arde în ochi părând a fi un nonsens. Unii dintre aceşti vagabonzi neruşinaţi au pielea vânătă, scorţoasă, străbătută de dungi ca marmura; fruntea plină de zbârcituri; părul rar şi murdar, ca o perucă aruncată la margine de drum. Toţi veseli în josnicia lor şi josnici în voioşiile lor, toţi însemnaţi cu pecetea stricăciunii, îşi aruncă tăcerea ca pe o mustrare; atitudinea lor vădeşte gânduri înspăimântătoare. Trăind între crimă şi pomană, nu mai au remuşcări şi dau târcoale împrejurul eşafodului, ocolindu-l grijulii, nevinovaţi în viciu şi vicioşi în nevinovăţia lor. Uneori stârnesc zâmbetul, totdeauna însă stârnesc gânduri. Câte unul dintre ei înfăţişează civilizaţia pipernicită, cuprinzând totul: onoarea temniţei, patria, virtutea; şi cruzimea crimei ordinare şi rafinamentele unei nelegiuiri elegante. Altul e resemnat, mim profund, însă stupid. Toţi năzuiesc spre ordine şi muncă, dar sunt împinşi îndărăt, în mocirla lor, de către o societate căreia nu vrea să-i pese de poeţii, de oamenii mari, de fiinţele curajoase şi de alcătuirile măreţe ce pot să existe printre cerşetori, aceşti nomazi ai Parisului; seminţie desăvârşit de bună şi desăvârşit de rea, ca toate mulţimile care au suferit; deprinsă să îndure suferinţe nemaipomenite şi pe care o putere fatală o menţine mereu la nivelul noroiului. Toţi au un vis, o nădejde, o fericire: jocul, loteria ori vinul. Nu exista nimic din aceste particularităţi stranii în personajul ce sta nepăsător, lipit de zid, în faţa domnului de Maulincour, ca o

fantezie desenată de un artist îndemânatic pe spatele vreunei pânze din atelier. Era un om înalt şi uscat, al cărui chip pământiu trăda o gândire adâncă şi glacială, şi care spulbera orice milă din inima curioşilor printr-o atitudine plină de ironie şi printr-o privire neagră exprimând pretenţia lui de a trata de la egal cu ei: Faţa îi era de un alb cenuşiu, iar craniul ridat, despodobit de păr, avea o vagă asemănare cu o bucată de granit. Câteva şuviţe netede şi sure, aşezate de o parte şi de alta a capului, cădeau peste gulerul hainei jegoase, închisă cu nasturi la gât. Semăna deopotrivă şi cu Voltaire şi cu don Quijote; era batjocoritor şi melancolic, plin de dispreţ şi de înţelepciune, dar aproape cu totul străin de lume. Părea a nu avea cămaşă. Barba îi era lungă. Cravata proastă, neagră, complet roasă, zdrenţuită, lăsa să se vadă un gât proeminent, brăzdat adânc de vinele groase ca nişte funii. Un cearcăn mare, întunecat, vânăt, i se desena sub fiecare ochi. Părea să aibă pe puţin şaizeci de ani. Mâinile îi erau albe şi curate. Purta nişte cizme scâlciate şi găurite. Pantalonii albaştri, cârpiţi în mai multe locuri, erau acoperiţi cu un fel de puf alb ce le da un aspect jalnic. Fie că veşmintele lui ude exalau un miros greu, fie că el, în mod normal, răspândea acea miasmă specifică mizeriei cocioabelor pariziene, aşa cum birourile, sacristiile şi ospiciile îşi au miasma lor, miasmă grea şi râncedă, pe care nimic n-ar izbuti s-o sugereze, vecinii lui îşi părăsiră locurile şi-l lăsară singur; el îşi îndreptă asupra lor, apoi asupra ofiţerului, privirea sa calmă şi inexpresivă, acea vestită privire a domnului de Talleyrand{24}, aruncătură de ochi ştearsă şi rece, ca un fel de văl de nepătruns, sub care un suflet tare ascunde simţăminte adânci şi cele mai exacte păreri despre oameni, lucruri şi evenimente. Nicio cută nu-i tresări pe chip. Gura şi fruntea îi rămaseră neclintite; ochii însă se coborâră cu o încetineală nobilă şi aproape tragică. Fu, pe scurt, o întreagă dramă în mişcarea pleoapelor sale veştejite.

Figura lui stoică stârni în mintea domnului de Maulincour una dintre acele reverii hoinare care încep printr-o întrebare banală şi sfârşesc prin a cuprinde o întreagă lume de gânduri. Furtuna trecuse. Domnul de Maulincour nu mai zări din acel ins decât pulpana redingotei atingând stâlpul porţii; apoi, când să plece şi el, găsi o scrisoare căzută pe jos şi bănui că e a necunoscutului, văzându-l că-şi pune la loc în buzunar o batistă de care tocmai se servise. Ofiţerul, ridicând scrisoarea ca să i-o dea, citi fără să vrea adresa:

Domnului,

Dom Ferragusse,
Strada Grans-Augustains, colţ cu strada Soly.

Paris.

Scrisoarea nu avea niciun timbru, iar adresa îl făcu pe domnul de Maulincour să n-o restituie: căci sunt puţine pasiuni care să nu devină cu timpul necinstite. Baronul presimţi că se brodise bine găsirea acestei scrisori, şi socoti că, păstrând-o, va avea un motiv întemeiat pentru a intra în casa misterioasă, ducându-se să i-o înmâneze respectivului, fiind convins că el locuieşte în casa suspectă. Nişte presupuneri, vagi ca primele licăriri ale zorilor, îl şi îndemnau să stabilească unele raporturi între acest ins şi doamna Jules. Îndrăgostiţii geloşi îşi închipuie orice; şi numai închipuindu-şi orice, luându-se după supoziţiile cele mai nefireşti, izbutesc judecătorii, spionii, îndrăgostiţii şi cercetătorii să ghicească adevărul care-i interesează.

«A lui o fi scrisoarea, ori a doamnei Jules?»

Imaginaţia răscolită îi punea mii de întrebări de-a valma; însă după primele cuvinte zâmbi. Iată textual, în toată splendoarea frazei ei naive, cu ortografia ei jalnică, această scrisoare la care nu era cu putinţă să mai adaugi ceva, din care nu trebuia să arunci nimic, dacă nu cumva scrisoarea însăşi, dar în care, transcriind-o, a fost necesar să îndreptăm întrucâtva punctuaţia. În original nu există nici

virgule, nici semne de pauză, nici măcar semne de exclamaţie, fapt ce ar putea să ducă la distrugerea regulilor de punctuaţie cu ajutorul cărora autorii moderni au încercat să zugrăvească marile catastrofe ale tuturor pasiunilor.

«HENRY!

În numărul sacrificiilor pe care mi leam otărât era şi acela de a nuţi mai da ştire demine, da o voce irezistibilăm porunceşte să-ţi fac cunoscut crimele tale faţă demine. Ştiu dintâi că sufleluţ în ăsprit în vici no săş facă griji să mă plângă. Inima ţe surdă la simţire. Nu ie ia la ţipetele naturii, dar puţin importă: trebuie săţ spun până la ce punt teai făcut vinovat şi în ce poziţie cumplită mai adus. Henry, tu ştiai tot ce am suferit la prima mea greşeală şiai fost înstare să mă arunci în aceeaş *nenorocire* şi să mă abandonesi deznădeşdii şi durerei mele. Da, jur, credinţa ceam avut să fiu iubită şi stimată mia dădut tăria sămi îndur soaţa. Şacum cemi rămâne? nu mai făcut tu să perd tot ceam avut mai drag, tot ce mă lega de viiaţă: părinţi, preteni, cinste, nume, ţiam jertfit tot şi numi rămâne decât ocara, ruşinea şi, spun fără să roşesc, mizeria. Nu mai lipsa nenorocirii mele decât să aflu dispreţul şi ura ta; acuma o să am curaju pe care otărârea mea îl cere. M-am otărât şi cinstea familiei mele îmi porunceşte: să pun cap suferinţelor mele. Să nuţ pară rău deloc de otărârea mea, Henry, E groaznică, ştiu, dar starea mea mă sileşte. Fără ajutor, fără sprijin, fără un *preten* să mă mângâie, aş putea să trăesc? nu. Soarta a otărât. Deci în doo zile, Henry, în doo zile Ida no să mai merite stima ta; da ascultă jurământu pe care ţil fac că conştinţa mea e liniştită, căci eu totdeauna am meritat pretenia ta. O, Henry, pretenu meu, căci nam să mă schimb niciodată, făgăduieştemi

că o săm erţi drumu pe care apuc. Inima mea plină de chipu tău o să fie pentru mine o apărare la seducţie. Să nu uiţi niciodată că soarta mea a fost făcută de tine, şi judecăte. Poate că ceru no să te pedepsească pentru crimele pe care leai făcut, îi cer iertare în genunchi pentru tine, căci simt, nu miar mai lipsi în nenorocirile mele decât durerea să te ştiu nenorocit. Cu toată sărăcian care sunt, nu primesc niciun fel de ajutor dela tine. Dacă mai fi iubit, aş fi putut să-l primesc ca dela pretenie, da o binefacere făcută de *milă sufletu meu o aruncă,* şaş fi mai laşă dacaş primio, decât ăla care miar dao. Am o rugăminte săţi fac. Nu ştiu cât trebue să mai stau la doamna Meynardie, să fi atâta de bun să te fereşti sapari în faţa mea. Ultimele doo vizite miau făcut un rău pe care lam simţit mult timp: nu vreau să mă gâdesc deloc la purtarea ta de atunci. Mă ureşti, cuvântul ăsta e săpat în inima mea şi anagheţato deger. Vai! În ceasu când am nevoe de tot curaju meu şi toate puterile mă lasă, Henry, pretenu meu, până, ceam să pun o barieră între noi, dăm a din urmă dovadă de stima ta: scriem, răspundem spunem că mă mai stimezi, chiar şi dacă nu mă mai iubeşti *Cutoate că* ochii mei o să fie totdeauna demni să-i întâlnească peai tăi, nu cer să ne vedem: mie frică detot de slăbiciunea şi de iubirea mea. Dar fi bun scriem un cuvânt până la urmă, ca sămi dea curaju carem trebe ca să-mi îndur necazurile. Adio, otor al necazurilor mele, da singuru preten pe care inima mila ales şi pe care no sal uite niciodată,

IDA»

Întreaga viaţă a unei fete tinere, cu dragostea ei înşelată, cu bucuriile jalnice, cu durerile, mizeria şi cumplita resemnare, era rezumată în cele câteva rânduri; acest poem necunoscut, însă tipic parizian, cuprins în această scrisoare murdară, îl înduioşă o clipă pe domnul de

Maulincour, care ajunse să se întrebe dacă această Ida nu o fi cumva vreo rudă de-a doamnei Jules, şi dacă întâlnirea de pe înserat, la care el fără să vrea fusese martor, nu se va fi datorat vreunui gest filantropic. Să fi sedus-o bătrânul cerşetor pe Ida?… O asemenea seducţie ar fi fost de mirare. Rătăcind prin labirintul cugetărilor lui ce se încrucişau şi se sfărâmau una de alta, baronul ajunse aproape de strada Pagevin şi văzu o birjă oprită la capătul străzii Vieux-Augustins, nu departe de strada Montmartre. Lui orice birjă staţionând undeva îi spunea ceva. «Să fie ea?» gândi. Şi inima îi bătea într-o tremurare caldă şi înfiorată, împinse portiţa cu clopoţel, plecându-şi însă capul şi parcă îndurând o ocară, pentru că auzea o voce tainică ce-i spunea: «De ce păşeşti într-o astfel de taină?»

Sui câteva trepte şi dădu nas în nas cu bătrână portăreasă.

— Cu domnul Ferragus!

— Nu cunosc…

— Cum, domnul Ferragus nu locuieşte aici?

— N-avem aşa ceva în casă.

— Dar, mătuşică…

— Nu sunt nicio mătuşică, domnule, sunt portăreasă.

— Dar, doamnă, stărui baronul, am de înmânat o scrisoare domnului Ferragus.

— A, dacă domnul are o scrisoare, zise ea schimbând tonul, e cu totul altceva. Vreţi să arătaţi scrisoarea aia a dumneavoastră?

Auguste arătă scrisoarea. Bătrână clătină din cap a îndoială, şovăi, păru că vrea să-şi părăsească ghimirlia ca să se ducă să-l înştiinţeze pe misteriosul Ferragus despre această întâmplare neprevăzută; apoi zise:

— Ei bine, urcaţi, domnule! Pesemne că ştiţi unde…

Fără să răspundă la această frază, prin care şireata bătrână putea să-i întindă o cursă, ofiţerul urcă sprinten scările şi sună lung la uşa de la al doilea etaj. Instinctul lui de îndrăgostit îi spunea: – *Ea e aici.*

Însuşi necunoscutul de sub portic, Ferragus sau *otorul* nenorocirilor Idei, deschise. Apăru îmbrăcat într-un halat de casă înflorat, cu pantaloni de molton alb, cu nişte papuci brodaţi în picioare şi spălat pe cap. Doamna Jules, al cărei chip se ivise de după pervazul uşii de la cea de-a doua cameră, păli şi căzu pe un scaun.

— Ce vi s-a întâmplat, doamnă, exclamă ofiţerul repezindu-se către ea.

Dar Ferragus întinse braţul şi-l zvârli pe tânărul galanton îndărăt printr-o mişcare atât de dură, încât lui Auguste i se păru că-l izbise în piept o bară de fier.

— Înapoi, domnule! spuse Ferragus. Ce vrei de la noi? Dai târcoale prin cartier de vreo cinci-şase zile. Nu cumva eşti spion?

— Sunteţi domnul Ferragus? zise baronul.

— Nu, domnule.

— Totuşi, stărui Auguste, trebuie să vă înmânez această hârtie, pe care aţi pierdut-o la poarta casei unde am stat amândoi în timpul ploii.

Pe când vorbea şi-i întindea scrisoarea, baronul aruncă o privire rapidă asupra odăii în care îl primise Ferragus; o găsi foarte bine mobilată, deşi simplu. În sobă ardea focul; alături era pusă masa, cu mult mai somptuos decât ar fi cerut aparenţa situaţiei acestui om şi lipsa de strălucire a locuinţei lui. În fine, pe o canapea din cealaltă odaie, pe care putu s-o vadă, zări o grămadă de aur şi auzi un zgomot care nu putea să fie decât plânsetul unei femei.

— Scrisoarea aceasta e a mea, da, vă mulţumesc, spuse necunoscutul întorcându-se în aşa fel încât să-i dea de înţeles baronului că ar vrea să-l vadă plecând numaidecât.

Prea curios ca să mai ia aminte la examenul profund al cărui obiect era, Auguste nu văzu privirile magnetice cu care necunoscutul părea că ar fi vrut să-l sfâşie; însă, dacă s-ar fi uitat în ochii aceia de vasilisc, şi-ar fi dat seama de primejdia în care se afla. Prea îndrăgostit însă ca să se mai gândească la sine însuşi, Auguste salută, coborî şi se

întoarse acasă, străduindu-se să găsească un sens în legătura dintre cele trei persoane: Ida, Ferragus şi doamna Jules; treabă care, la drept vorbind, era tot una cu a căuta să alcătuieşti figurile acelui bizar joc chinezesc desenate fragmentar pe pătrăţele de lemn, fără să ai cheia jocului. Dar pe doamna Jules o văzuse, doamna Jules venea acolo, doamna Jules îl minţise. Maulincour hotărî să-i facă o vizită chiar a doua zi, nu va putea refuza să-l primească, îi devenise complice, era amestecat cu totul în această intrigă încâlcită. Se şi vedea în chip de sultan şi plănuia să-i ceară poruncitor doamnei Jules să-i dezvăluie toate tainele.

Pe vremea aceea, Parisul era în febra construcţiilor. Dacă Parisul e un monstru, de bună seamă că el e cel mai maniac dintre monştri. Se înflăcărează după o mie de capricii: într-o bună zi se apucă de zidărit ca un mare senior îndrăgostit de mistrie; pe urmă lasă mistria şi se face militar; se îmbracă din cap până-n picioare în uniforma gărzii naţionale, face instrucţie şi fumează; dintr-odată, fuge de la exerciţiile militare şi zvârle ţigara; apoi se întristează, dă faliment, îşi vinde mobilele în piaţa Châtelet, îşi depune bilanţul; dar, după câteva zile, îşi aranjează treburile, se apucă de petreceri şi de dans. Într-o zi mănâncă acadele cu amândouă mâinile, cu toată gura; ieri, monstrul cumpăra hârtie Weynen; astăzi îl dor dinţii şi îşi aplică un antidot pe toate zidurile; mâine îşi va strânge provizii de alifie pectorală. Are manii de o lună, de un sezon, de un an, după cum are şi manii de o zi. Pe atunci, aşadar, toată lumea zidea şi demola câte ceva, nu se mai ştie ce. Erau foarte puţine străzi pe care să nu se fi ivit schelăria de bârne lungi, împodobită cu scânduri puse pe traverse şi fixate în nişte găuri din zid la fiecare etaj: construcţie şubredă, pe care se clătinau meşterii zidari, priponită cu nişte frânghii albite de var, rareori ferită de loviturile vreunei trăsuri de pe drum, prin acel gard de scânduri, împrejmuire obligatorie pentru clădirile începute şi neterminate. E ceva marinăresc în aceste catarge, în aceste scări, în aceste

frânghii, în strigătele zidarilor. Or, la doisprezece paşi de palatul Maulincour, în faţa unei case ce se construia din piatră cioplită, se ridica o astfel de schelărie efemeră. A doua zi, când baronul de Maulincour tocmai trecea cu cabrioleta pe lângă schelă ducându-se la doamna Jules, o piatră de două picioare pătrate, ridicată în vârful stâlpilor, scăpă din frânghia în care era legată, se răsuci, căzu şi-l strivi pe servitorul din spatele cabrioletei. Un ţipăt de groază cutremură schelăria şi pe zidari; unul dintre ei, în primejdie de moarte, se ţinea înspăimântat de un stâlp înalt şi părea a fi fost lovit de piatră.

O mulţime de oameni se adună numai decât acolo. Toţi zidarii coborâră, strigând, injuriind şi spunând că trăsura domnului de Maulincour pricinuise clătinarea scripetelui lor. Numai două degete lipsiseră ca piatra să nu cadă în capul ofiţerului. Valetul era mort, trăsura sfărâmată. Evenimentul zgudui întregul cartier, jurnalele scriseră despre el. Domnul de Maulincour, convins că trăsura lui nu lovise nimic, înaintă o plângere. Justiţia interveni. Făcându-se o anchetă, se dovedi că un băieţel înarmat cu o ulucă sta de pază şi striga la trecători să se ferească. Lucrurile rămaseră aşa. Domnul de Maulincour se alese cu moartea servitorului, cu spaima şi zăcu la pat câteva zile; cabrioleta, sfărâmându-se, îi făcuse câteva vânătăi; din pricina şocului nervos provocat de emoţie, avea temperatură. Nu se mai duse la doamna Jules. La zece zile după întâmplare şi la prima lui ieşire din casă, se îndrepta către Bois de Boulogne în cabrioleta reparată, când, coborând pe strada Bourgogne, pe locul unde se află canalul de scurgere, în dreptul Camerei Deputaţilor, osia se rupse; baronul mergea aşa de repede, încât din cauza acestei rupturi cele două roţi ar fi trebuit să se izbească atât de cumplit între ele încât să-i sfărâme capul; scăpă însă, datorită rezistenţei pe care o opuse coşul cabrioletei. Totuşi, fu rănit grav la coaste. Pentru a doua oară în zece zile, fu dus pe jumătate mort la bătrâna lui bunică îngrozită. Acest al doilea accident îi

stârni oarecare bănuieli, gândurile îndreptându-i-se, destui de vag însă, spre Ferragus şi spre doamna Jules. Ca să-şi limpezească presupunerile, păstră în camera lui osia frântă şi porunci să vină căruţaşul la el. Caretaşul veni, cercetă osia ruptă şi-i dovedi domnului de Maulincour două lucruri: mai întâi că osia nu provenea din atelierele sale; el îşi grava adânc iniţialele numelui pe toate osiile pe care le lucra, şi nu putea să explice prin ce mijloace acea osie fusese substituită celeilalte; apoi, că ruptura acestei osii suspecte fusese aranjată anume, printr-o cameră, un fel de gaură interioară, prin nişte sufluri şi prin nişte fisuri foarte dibaci executate.

— Eh, domnule baron, trebuie să fi fost mare meşter cel care a aranjat o osie în chipu-ăsta, spuse el. Ai jura că e adevărată…

Domnul de Maulincour îl rugă pe caretaş să nu spună nimănui nimic despre întâmplare şi se socoti pe deplin lămurit. Cele două tentative de asasinat fuseseră urzite cu o pricepere care vădea duşmănia unor oameni superiori.

— E un război pe viaţă şi pe moarte, îşi zise el, frământându-se în pat, un război sălbatic, un război de surpriză, de pândă, de trădare, declarat în numele doamnei Jules. Dar cărui bărbat îi aparţine ea? De ce puteri dispune acest Ferragus?

În sfârşit, domnul de Maulincour, oricât era de curajos şi de militar, nu putu să-şi stăpânească un fior. Printre gândurile care îl năpădiră, era unul împotriva căruia se găsea lipsit de apărare şi de curaj: oare tainicii săi duşmani nu vor folosi în curând şi otrava? Stăpânit de temerile pe care i le da slăbiciunea, pe care i le mai sporeau şi dieta şi febra, porunci să vină numaidecât la el o bătrână, de mult timp devotată bunicii lui, o femeie care îl iubea cu o dragoste de mamă, sentiment care îi face sublimi pe oamenii de rând. Fără să-i dezvăluie toate gândurile, o însărcină să cumpere tainic, şi în fiecare zi, mereu din alte locuri, alimentele ce-i erau necesare, recomandându-i să le

păstreze sub cheie şi să i le aducă ea însăşi, fără a îngădui nimănui, oricine ar fi fost, să se apropie când ea i le va servi. În sfârşit, luă cele mai amănunţite precauţii spre a se feri de o astfel de moarte. Zăcea la pat, singur, bolnav; aşadar, putea să cugete în tihnă la propria lui apărare, singura nevoie destul de limpede a egoismului omenesc pentru a nu-i îngădui să neglijeze nimic. Dar nefericitul bolnav îşi otrăvise viaţa cu spaimele; şi, fără voia lui, bănuielile îi întunecară toate clipele cu negrele lor umbre. Însă cele două încercări de asasinat îl învăţară una dintre virtuţile cele mai necesare oamenilor politici, el pricepu subtila prefăcătorie de care trebuie să te foloseşti în jocul marilor interese ale vieţii. A-ţi ascunde o taină nu înseamnă nimic; dar a te ascunde premeditat, a şti să uiţi un fapt timp de treizeci de ani, dacă trebuie, ca Ali-Paşa{25}, pentru a asigura o răzbunare calculată timp de treizeci de ani, este un lucru extraordinar într-o ţară unde puţini inşi ştiu să se prefacă timp de treizeci de zile. Domnul de Maulincour nu mai trăia decât prin doamna Jules. Era mereu preocupat cu cercetarea temeinică a mijloacelor de care ar fi putut să se servească în această bătălie nevăzută spre a birui nişte adversari nevăzuţi. Toate aceste piedici făceau să-i sporească pasiunea tăinuită pentru doamna Jules. Doamna Jules rămânea mai departe stăpâna gândurilor şi a inimii lui, mult mai ispititoare prin presupusele ei vicii, decât prin văditele virtuţi în temeiul cărora el îşi făcuse un idol din ea.

Bolnavul, vrând să facă o recunoaştere a poziţiilor duşmanului, socoti că poate să-l iniţieze pe bătrânul vidam, fără primejdie, în dedesubturile situaţiei. Comandorul îl iubea pe Auguste cum iubeşte un părinte pe copiii soţiei sale; era om subţire, iscusit, avea o minte de diplomat. Veni aşadar să-l asculte pe baron, clătină din cap şi se sfătuiră. Blajinul vidam nu împărtăşi încrederea tânărului său prieten, când Auguste îi spuse că, în vremurile în care trăiau, poliţia şi autorităţile sunt în stare să cunoască orice

mister, şi că, dacă va trebui neapărat să recurgă la ele, va găsi acolo puteri care să-i sprijine.

Bătrânul îi răspunse cu gravitate:

— Poliţia, dragă băiete, e tot ce poate fi mai neîndemânatic pe lume, iar autorităţile tot ce poate fi mai şubred în chestiunile particulare. Nici poliţia, nici autorităţile nu ştiu să citească în adâncul inimilor. Ceea ce li s-ar putea cere în mod rezonabil ar fi să cerceteze pricinile vreunui fapt. Or, autorităţile şi poliţia sunt cu totul nepotrivite pentru treaba asta; le lipseşte mai ales acel interes personal care dezvăluie totul celui ce are nevoie să ştie totul. Nicio putere omenească nu poate să-l împiedice pe un asasin sau pe un otrăvitor să ajungă la inima unui prinţ ori la stomacul unui om de treabă. Pasiunile fac cât o întreagă poliţie.

Comandorul îl sfătui stăruitor pe baron să plece în Italia, din Italia în Grecia, din Grecia în Siria, din Siria în Asia şi să nu se întoarcă decât după ce îi va fi convins pe tainicii lui duşmani că s-a pocăit şi că astfel, în mod tacit, încheie pace cu ei; dacă nu, să rămână în palatul său, ba chiar în odaia sa, unde va putea să se pună la adăpost de loviturile lui Ferragus şi de unde să nu iasă decât pentru a-l zdrobi fără nicio primejdie.

— Nu trebuie să te atingi de duşman decât ca să-i retezi capul, îi spuse el grav.

Totuşi, bătrânul făgădui favoritului său că va întrebuinţa toată isteţimea cu care l-a hărăzit cerul, ca, fără să compromită pe cineva, să încerce câteva recunoaşteri în tabăra duşmanului, să-şi dea bine seama de situaţie şi să pregătească victoria. Comandorul avea în slujba lui un bătrân Figaro în retragere, cea mai şireată maimuţă care a luat vreodată chip de om, inteligent pe vremuri ca un diavol, făcând singur totul ca un ocnaş, sprinten ca un hoţ, subtil ca o femeie, ajuns însă la decăderea geniului, din lipsa împrejurărilor prielnice, de când cu noua alcătuire a societăţii pariziene, care i-a trecut la reformă pe valeţii de

comedie. Acest emerit Scapin{26} era credincios stăpânului său ca unei fiinţe superioare; dar vicleanul vidam adăuga în fiecare an la leafa vechiului său staroste de crailâcuri o sumă destul de mare, atenţie care întărea prietenia firească prin legăturile interesului, şi-i asigura bătrânului nişte îngrijiri pe care nici iubita cea mai îndrăgostită nu le-a născocit vreodată pentru prietenul ei bolnav. Acestei perle a vechilor valeţi de teatru, relicvă a veacului trecut, ministru incoruptibil, căci nu mai avea patimi de satisfăcut, i se încredinţară comandorul şi domnul de Maulincour.

— Domnul baron ar strica totul, spuse acest bărbat de seamă în livrea, chemat la sfat. Domnul să mănânce, să bea şi să doarmă în tihnă. Iau totul asupra mea.

Într-adevăr, la o săptămână după consfătuire, în timp ce domnul de Maulincour, complet vindecat, dejuna cu bunica lui şi cu vidamul, Justin întră să-i dea raportul. Pe urmă, cu acea falsă modestie cu care se fandosesc oamenii de talent, spuse, după ce bătrână se retrase în apartamentele ei:

— Numele duşmanului care-l urmăreşte pe domnul baron nu este Ferragus. Acest om, acest diavol se numeşte Gratien, Henri, Victor, Jean-Joseph Bourignard. Jupân Gratien Bourignard este un fost antreprenor de construcţii, foarte bogat cândva, şi mai ales unul dintre cei mai frumoşi băieţi ai Parisului, un Lovelace{27} în stare să seducă pe Grandisson{28}. Aici se opresc informaţiile mele. El a fost un simplu muncitor, iar companionii din ordinul Devoranţilor l-au ales, într-o bună zi, şef sub numele de Ferragus al XXIII-lea. Poliţia ar trebui s-o ştie, dacă poliţia ar fi instituită pentru a şti ceva. Omul ăsta s-a mutat, nu mai locuieşte în strada Vieux-Augustins, ci s-a aciuat acum pe strada Joquelet, doamna Jules Desmarets îl vizitează adesea; nu rareori, soţul ei, în drum spre Bursă, o conduce până în strada Vivienne, sau ea îşi conduce soţul la Bursă. Domnul vidam cunoaşte prea bine aceste lucruri pentru a nu-mi pretinde să-i spun dacă soţul o conduce pe soţie, ori soţia îl conduce pe soţ; însă doamna Jules e aşa de frumoasă, încât

eu aş paria pe ea. Toate acestea sunt ultimele date sigure, Bourignard al meu joacă deseori cărţi la numărul 129. Este, dacă-mi îngăduiţi, domnule, un pezevenchi căruia-i plac femeile şi care, după felul cum se poartă, pare un om de condiţie aleasă. Altminteri, câştigă destul de des la cărţi, se deghizează ca un actor, se grimează cum îi place, şi trăieşte viaţa cea mai originală de pe lume. Nu mă îndoiesc că are mai multe domicilii, căci, în cea mai mare parte a timpului, scapă de ceea ce domnul comandor numeşte *investigaţiile parlamentare*. Dacă domnul doreşte, se poate totuşi descotorosi de el în mod onorabil, ţinând seama de metehnele lui. Totdeauna-i uşor să scapi de un om căruia-i plac femeile. Totuşi, capitalistul ăsta vorbeşte de o nouă mutare. Acum, domnul vidam şi domnul baron au să-mi mai poruncească ceva?

— Sunt mulţumit de tine, Justin, să nu mergi mai departe până nu-ţi spunem noi; veghează însă la toate, în aşa fel încât domnul baron să nu aibă a se teme de nimic. Scumpul meu copil, reluă vidamul, reia-ţi viaţa şi uit-o pe doamna Jules.

— Nu, nu, zise Auguste, n-am să mă dau la o parte în faţa lui Gratien Bourignard, pe care vreau să-l am legat de mâini şi de picioare, ca şi pe doamna Jules.

Seara, balonul Auguste de Maulincour, recent înălţat la un grad superior într-o companie a Corpului de gardă, se duse la bal, la Elysée-Bourbon{29}, la doamna ducesă de Berri{30}. Acolo, desigur, n-avea a se teme de nicio primejdie. Cu toate astea, baronul de Maulincour se trezi amestecat într-o chestiune de onoare, o chestiune ce era imposibil să fie aplanată. Adversarul lui, marchizul de Ronquerolles, avea cele mai întemeiate motive să se plângă de Auguste, iar Auguste le iscase prin vechea sa legătură cu sora domnului de Ronquerolles, contesa de Sérizy{31}. Această doamnă, căreia nu-i plăcea sentimentalismul nemţesc, era în schimb mai mult decât exigentă până în cele mai mărunte detalii ale costumului ei de mironosiţă.

printr-o fatalitate inexplicabilă, Auguste făcu o glumă nevinovată, pe care doamna de Sérizy o luă în serios şi din pricina căreia fratele ei se simţi ofensat. Explicaţia avu loc într-un colţ, foarte discret. Ca oameni din lumea bună, cei doi adversari nu făcură nicio zarvă. Abia a doua zi, societatea din foburgul Saint-Honord, din foburgul Saint-Germain şi din anturajul regelui aflară întâmplarea. Doamna de Sérizy fu apărată călduros, toată vina fiind aruncată asupra lui Maulincour. Augustele personaje interveniră. Martori de cea mai înaltă distincţie fură impuşi domnilor de Maulincour şi de Ronquerolles, iar pe teren fură luate toate precauţiile pentru ca nimeni să nu fie ucis. Când Auguste se află în faţa adversarului, om petrecăreţ, căruia nimeni însă nu-i tăgăduia sentimentul onoarei, nu putu să vadă în el instrumentul lui Ferragus, şeful Devoranţilor; simţi însă o ispită lăuntrică de a da ascultare unor presentimente inexplicabile şi de a-l chestiona pe marchiz.

— Domnilor, spuse el către martori, nu refuz, de bună seamă, să înfrunt tirul domnului de Ronquerolles; însă mai înainte, declar că sunt vinovat, îi cer, chiar şi în mod public dacă doreşte, scuzele pe care mi le va pretinde, deoarece, când e vorba de o femeie, nimic n-ar putea, cred eu, să dezonoreze, pe un om galant. Mă adresez deci înţelepciunii şi generozităţii lui: oare nu e întrucâtva o prostie să te baţi, când cel ce are dreptate poate să fie ucis?…

Domnul de Ronquerolles nu acceptă acest mod de a încheia chestiunea, iar baronul, devenit atunci şi mai bănuitor, se apropie de adversarul său.

— Ei bine, domnule marchiz, îi spuse el, declaraţi-mi, de faţă cu aceşti domni, pe cuvântul dumneavoastră de gentilom, că nu v-a angajat în acest duel niciun alt motiv de răzbunare, în afară de cel despre care ştie toată lumea.

— Domnule, nu are rost să-mi puneţi o asemenea întrebare.

Şi domnul de Ronquerolles se duse să se aşeze la locul său. Se convenise, de mai înainte, că ambii adversari se vor mulţumi să schimbe câte un singur foc de pistol. Domnul de Ronquerolles, în ciuda distanţei stabilite, ce părea să facă moartea domnului de Maulincour foarte problematică, petru a nu spune imposibilă, îl doborî pe baron. Glonţul îl izbi în piept, două degete sub inimă, dar, din fericire, fără leziuni grave.

— Aţi ţintit prea bine, domnule, spuse ofiţerul, pentru a fi vrut să răzbunaţi numai nişte sentimente moarte.

Domnul de Ronquerolles îl crezuse pe Auguste mort şi nu putu să-şi reţină un surâs sardonic auzind aceste cuvinte.

— Sora lui Iulius Caesar, domnule, nu trebuie să fie bănuită.

— Mereu doamna Jules, răspunse Auguste.

Leşină, fără a putea să termine o glumă muşcătoare care îi muri pe buze; dar, deşi pierdu mult sânge, rana nu era primejdioasă. După vreo două săptămâni, timp în care bătrână văduvă şi vidamul îl copleşiră cu acele îngrijiri bătrâneşti cărora nu le afli secretul decât după o lungă experienţă de viaţă, într-o dimineaţă bunica sa îi dădu nişte lovituri crude, dezvăluindu-i neliniştea de moarte care îi cuprinsese pe cei doi bătrâni în ultimele zile. Primise o scrisoare semnată cu un F., în care i se povestea punct cu punct istoria meschinelor urmăriri cu care se înjosise nepotul ei. În scrisoare i se reproşau domnului de Maulincour fapte nedemne de un om cinstit. El, se spunea, pusese pe o bătrână să stea în piaţa birjelor din strada Ménars şi această bătrână iscoadă, în aparenţă îndeletnicindu-se să le vândă birjarilor apa din sacalele ei, avea în realitate misiunea să pândească drumurile doamnei Jules Desmarets. El îl spionase pe cel mai inofensiv om de pe lume ca să-i afle toate tainele, tind de aceste taine depindeau viaţa şi moartea a trei persoane. Numai el voise nemiloasa luptă în care, rănit până atunci de trei ori, va pieri în mod inevitabil, întrucât moartea lui a fost hotărâtă

prin jurământ şi va fi urmărită prin toate mijloacele omeneşti. Domnul de Maulincour nu va mai putea să-şi evite soarta nici măcar făgăduind că va respecta taina vieţii celor trei persoane, întrucât nu e cu putinţă să crezi în cuvântul unui gentilom capabil să se comporte tot atât de josnic ca un agent de poliţie; şi de ce? ca să tulbure, fără motiv, viaţa unei femei nevinovate şi a unui bătrân respectabil. Scrisoarea nu însemna nimic pentru Auguste, în comparaţie cu duioasele mustrări pe care le îndură din partea baroanei de Maulincour. Să nu ai niciun respect şi nicio încredere faţă de o femeie, s-o spionezi fără să ai dreptul! Şi trebuie oare s-o spionezi pe femeia de care eşti îndrăgostit? Fu un torent din acele excelente argumente care nu dovedesc niciodată nimic şi care îl făcură pe tânărul baron, pentru prima oară în viaţa lui, să fie cuprins de una dintre acele cumplite mânii omeneşti în care încolţesc şi din care se zămislesc acţiunile capitale ale vieţii.

— Întrucât acest duel este un duel pe viaţă şi pe moarte, îşi spuse el ca o concluzie, trebuie să-mi ucid duşmanul prin toate mijloacele de care pot să dispun.

Comandorul plecă îndată să caute, din partea domnului de Maulincour, pe şeful poliţiei speciale a Parisului, şi fără să amestece în istorisirea întâmplării nici numele, nici persoana doamnei Jules, deşi ea constituia nodul tainei, îi împărtăşi temerile pe care le stârnea în familia Maulincour necunoscutul personaj destul de îndrăzneţ pentru a jura pieirea unui ofiţer din gardă, în pofida legilor şi a poliţiei. Omul poliţiei, de uimire îşi ridică ochelarii verzi, îşi şterse nasul de mai multe ori, şi-i oferi tabac vidamului care, din demnitate, pretindea că nu obişnuieşte tabac, cu toate că avea nasul îngălbenit. Apoi şeful îşi însemnă câteva date şi făgădui că, ajutat de Vidocq{32} şi de copoii lui, va raporta peste două-trei zile familiei Maulincour despre acest duşman, zicând că nu există taine pentru poliţia Parisului. După câteva zile, şeful veni să-l vadă pe domnul vidam la palatul Maulincour, şi-l găsi pe tânărul baron complet

vindecat de ultima să rană. Atunci, el le mulţumi, în stil administrativ, pentru indicaţiile pe care avuseseră bunăvoinţa să i le dea, ajutându-l să descopere că Bourignard era un condamnat la douăzeci de ani muncă silnică, însă care evadase ca prin minune în timpul mutării de la temniţa din Bicetre la Toulon. De treisprezece ani poliţia se străduia zadarnic să-l prindă, după ce aflase că venise fără nicio sfială să locuiască la Paris, unde scăpase de cele mai straşnice urmăriri, deşi fusese mereu amestecat în multe afaceri tenebroase. Pe scurt, acest ins, a cărui viaţă era plină de cele mai ciudate năstruşnicii, urma să fie înhăţat în mod sigur la unul dintre domiciliile lui şi înaintat justiţiei. Funcţionarul îşi termină raportul oficios, spunându-i domnului Maulincour că, dacă acordă afacerii atâta importanţă încât ar vrea să fie martor la capturarea lui Bourignard, poate să vină a doua zi, la ora opt dimineaţa, în strada Sainte-Foi, într-o casă al cărei număr i-l şi indică. Domnul de Maulincour nu ţinu să meargă să capete această certitudine, încrezându-se, cu sfântul respect pe care îl inspiră poliţia la Paris, în sârguinţa autorităţilor. După trei zile, necitind nimic în ziar despre arestarea care, oricum, ar fi putut furniza material pentru câteva articole interesante, domnul de Maulincour fu cuprins de oarecare nelinişte, repede împrăştiată de următoarea scrisoare:

«Domnule baron,

Am onoarea a vă anunţa că nu trebuie să mai aveţi nicio teamă în legătură cu afacerea despre care era vorba. Numitul Gratien Bourignard, zis Ferragus, a decedat ieri, la domiciliul său din strada Joquelet, numărul 7. Îndoielile pe care le mai aveam asupra identităţii lui au fost întru totul spulberate de către fapte. Medicul Prefecturii poliţiei a fost trimis de noi pe lângă cel al Primăriei, iar şeful poliţiei siguranţei a

făcut toate verificările necesare spre a căpăta o certitudine deplină. De altminteri, cinstea martorilor care au semnat actul de deces şi atestarea celor ce l-au îngrijit pe numitul Bourignard în ultimele sale clipe, printre altele cea a respectabilului vicar a bisericii Bonne-Nouvelle, căruia i s-a spovedit, la confesional; căci a murit creştineşte, nu ne-au îngăduit să păstrăm nici cele mai mici îndoieli.

Primiţi, domnule baron» etc.

Domnul de Maulincour, bunica lui şi vidamul răsuflară uşuraţi cu o plăcere de nespus. Bătrână îşi îmbrăţişă nepotul, lăsând să-i scape o lacrimă, şi se duse să înalţe o rugă de mulţumire către Dumnezeu. Buna văduvă, care pusese să se slujească o novenă pentru mântuirea lui Auguste, socoti că rugăciunile ei au fost împlinite.

— Ei bine, zise comandorul, acum poţi să te duci la balul despre care-mi vorbeai, nu mai am nimic împotrivă.

Domnul de Maulincour era cu atât mai ispitit să se ducă la acel bal, cu cât acolo trebuia să se afle şi doamna Jules. Era un bal dat de prefectul de Sena, la care cele două societăţi ale Parisului se întâlneau ca pe un teren neutru. Auguste străbătu saloanele, dar n-o zări nicăieri pe femeia care exercita asupra vieţii lui o influenţă aşa de mare. Intră într-un budoar încă gol, unde câteva mese de joc aşteptau jucătorii, şi se aşeză pe un divan, pradă celor mai contradictorii gânduri în legătură cu doamna Jules. Un bărbat îl luă atunci pe tânărul ofiţer de braţ, şi baronul rămase năucit văzându-l pe cerşetorul din strada Coquilliere, pe Ferragus al Idei, locatarul din strada Soly, Bourignard al lui Justin, ocnaşul poliţiei, mortul din ajun.

— Domnule, niciun strigăt, nicio vorbă, îi zise Bourignard, căruia îi recunoscu glasul, dar care ar fi părut de nerecunoscut oricărui altuia.

Era îmbrăcat elegant, purta însemnele Ordinului Lâna de Aur şi o decoraţie la costum.

— Domnule, reluă el cu o voce şuierătoare ca de hienă, întrucât ai apelat la poliţie, îndreptăţeşti toate tentativele mele. Vei pieri, domnule. Trebuie. O iubeşti pe doamna Jules? Dar oare ea te iubea? Cu ce drept voiai să-i tulburi liniştea, să-i ponegreşti cinstea?

Cineva se apropie. Ferragus se ridică să plece.

— Îi cunoaşteţi pe acest om? întrebă demnul de Maulincour înhăţându-l pe Ferragus de guler.

Dar Ferragus se eliberă uşor, îl luă pe domnul de Maulincour de păr şi îi zgâlţâi batjocoritor de câteva ori capul.

— Aşadar, e absolută nevoie de plumb pentru a-l face înţelept? zise el.

— Nu personal, domnule, răspunse de Marsay, martorul acestei scene; ştiu însă că domnul este domnul de Funcal, un portughez foarte bogat.

Domnul de Funcal dispăruse. Baronul alergă după el, dar nu mai putu să-l prindă din urmă. Când ajunse sub peristil îl văzu, într-un echipaj strălucitor, pe Ferragus, care rânji privindu-l şi porni în trap grăbit.

— Domnule, vă rog, zise Auguste, întorcându-se în salon şi adresându-se lui de Marsay, pe care îi cunoştea. Unde locuieşte domnul de Funcal?

— Eu nu ştiu, dar fără îndoială că veţi afla de la cineva de pe aici.

Întrebându-l pe prefect, baronul află că domnul conte de Funcal locuia la ambasada Portugaliei. În acea clipă, când i se părea că mai simte încă degetele de gheaţă ale lui Ferragus în păr, o văzu pe doamna Jules în toată frumuseţea ei, proaspătă, gingaşă, suavă, strălucind de acea neprihănire feminină de care se îndrăgostise. Această fiinţă, infernală pentru el, nu mai stârnea în Auguste decât ura, iar ura aceasta se revărsa din privirile lui, sângerândă,

groaznică; pândi clipa când să-i vorbească fără a fi auzit de nimeni, şi-i zise:

— Doamnă, iată, pentru a treia oară aceşti *bravi* ai dumneavoastră dau greş cu mine.

— Ce vreţi să spuneţi, domnule? răspunse ea roşind. Ştiu că vi s-au întâmplat mai multe accidente neplăcute, care m-au impresionat; dar cum aş putea eu să am vreun amestec?

— Ştiţi, aşadar, că există nişte *bravi* îndreptaţi împotriva mea de către omul din strada Soly?

— Domnule!

— Doamnă, acum nu numai eu vă voi cere socoteală, şi nu pentru fericirea mea, ci pentru sângele meu…

În acea clipă, Jules Desmarets se apropie:

— Ce-i spuneţi soţiei mele, domnule?

— Veniţi să vă informaţi acasă la mine, dacă sunteţi curios, domnule.

Şi Maulincour ieşi, lăsând-o pe doamna Jules palidă şi aproape leşinată.

Sunt puţine femei care, măcar o dată în viaţa lor, să nu fi fost puse – în legătură cu vreun fapt de netăgăduit – în faţa unei întrebări precise, hotărâte, categorice, una dintre acele întrebări puse fără nicio cruţare de către soţii lor, când simplul fapt că sunt bănuite le şi dă o uşoară înfiorare, iar cel dintâi cuvânt le pătrunde în inimă ca lama unui pumnal. De unde şi axioma: *Toate femeile mint.* Minciună oficioasă, minciună neînsemnată, minciună sublimă, minciună oribilă; dar obligaţia de a minţi. Şi, odată admisă o astfel de obligaţie, nu trebuie oare să ştii cum să minţi? Femeile mint admirabil în Franţa. Moravurile noastre le învaţă să se prefacă desăvârşit! În fine, femeia este într-un mod atât de firesc impertinentă, atât de drăguţă, atât de gingaşă, atât de adevărată în minciună; ea cunoaşte atât de bine utilitatea minciunii atunci când e nevoie să eviţi, în viaţa socială, cruntele zguduiri cărora fericirea nu le-ar rezista, încât le este necesară ca vata în care-şi păstrează bijuteriile. Minciuna devine astfel pentru ele temelia limbii,

iar adevărul nu mai este decât o excepţie; îl rostesc, aşa cum sunt virtuoase, din capriciu ori din interes. Şi, după cum le e firea, unele femei râd minţind, altele plâng, altele devin grave, altele se supără. După ce au început în viaţă prin a se preface că nu le pasă de laudele ce le produc o deosebită plăcere, sfârşesc adesea prin a se minţi pe ele insele. Cine nu le-a admirat aparenţa de superioritate în clipele în care tremură pentru tainicele bucurii ale iubirii lor? Cine nu le-a studiat dezinvoltura, uşurinţa, libertatea de spirit în cele mai mari încurcături ale vieţii? La ele nimic nu pare nefiresc: înşelătoria se revarsă aşa cum cade zăpada din cer şi cu ce artă descoperă ele adevărul celorlalţi! Cu ce fineţe folosesc cea mai strictă logică, faţă de întrebarea pătimaşă ce le dezvăluie taina inimii unui bărbat care-i atât de naiv încât să recurgă la întrebări! A pune întrebări unei femei nu înseamnă oare a te da pe mâna ei? Nu va pricepe ea tot ceea ce ai vrea să-i ascunzi şi nu va izbuti să tacă vorbind? Iar unii bărbaţi au pretenţia să lupte cu femeia pariziancă! Ca o femeie care ştie să se ferească de loviturile de pumnal, zicând: – *Prea eşti curios! ce te interesează? De ce vrei să ştii? A, eşti gelos! Şi dacă nu vreau să-ţi răspund?* În sfârşit, cu o femeie care cunoaşte o sută treizeci şi şapte de mii de feluri de a spune NU, şi incomensurabile variaţii pentru a spune DA. Studierea lui *nu* şi a lui *da* nu e oare una dintre cele mai frumoase opere diplomatice, filosofice, logografice şi morale care ne rămâne de făcut? Însă pentru a înfăptui o asemenea operă diabolică, nu s-ar cere oare un geniu androgin? De aceea, aşa ceva nu se va încerca niciodată. Şi, dintre toate lucrările inedite, oare nu aceasta este cea mai cunoscută, cea mai practicată de femei? Aţi studiat vreodată alura, poza, *dezinvoltura* unei minciuni? Ia priviţi! Doamna Desmarets stă în colţul din dreapta al trăsurii, iar soţul ei în colţul din stânga. Ştiind să-şi stăpânească emoţia, după ce plecaseră de la bal, doamna Jules se prefăcea că e pe deplin liniştită. Soţul nu-i spusese nimic şi nu-i spunea

încă nimic. Jules privea pe geam zidurile negre ale caselor tăcute prin faţa cărora treceau; dar dintr-odată, ca ros de un anume gând, la o cotitură de stradă îşi întoarse privirile spre soţia sa, căreia părea să-i fie frig, în ciuda mantoului de blană în sare era înfăşurată; i se păru pierdută în gânduri şi poate că într-adevăr aşa era. Dintre toate lucrurile care se transmit de la un om la altul, îngândurarea şi gravitatea sunt cele mai contagioase,

— Oare ce-a putut să-ţi spună domnul de Maulincour încât să te impresioneze atât de mult, întrebă Jules, şi oare ce vrea să mă duc să aflu acasă la el?

— Nu va putea să-ţi spună nimic altceva decât ceea ce pot să-ţi spun şi eu acum, răspunse ea.

Şi, cu acea ingeniozitate feminină care totdeauna umileşte întrucâtva virtutea, doamna Jules aşteptă o nouă întrebare. Soţul întoarse capul către zidurile caselor şi continuă să studieze porţile. O nouă întrebare n-ar fi însemnat o bănuială, o neîncredere? În dragoste, a bănui o femeie este o crimă. Jules ucisese un om fără să se fi îndoit de soţia sa. Clémence nu ştia câtă dragoste adevărată, ce adâncime a gândurilor era în tăcerea soţului ei, după cum Jules nu cunoştea drama cumplita ce sugruma inima Clémencei lui. Şi trăsura trecea prin Parisul tăcut, ducând doi soţi, doi îndrăgostiţi ce se idolatrizau şi care, sprijiniţi duios, alături, pe pernele de mătase, erau totuşi despărţiţi printr-o genune. În trăsurile acestea elegante, care între miezul nopţii şi orele două se întorc de la bal, câte scene cumplite nu se petrec, în acele cupeuri ale căror felinare luminează şi stradă şi trăsură, cele cu geamurile străvezii, cupeurile dragostei legitime în care perechile se pot certa fără a se teme că vor fi văzute de trecători, deoarece starea civilă îţi dă dreptul să cerţi, să baţi, să îmbrăţişezi o soţie, în trăsură sau oriunde aiurea! Câte taine nu se dezvăluie astfel pedeştrilor nocturni, tinerilor veniţi la bal în trăsură, dar nevoiţi, din vreo pricină oarecare, să plece pe jos! Eră pentru prima oară când Jules şi Clémence şedeau aşa, izolat

fiecare într-un colţ al trăsurii. De obicei, soţul sta strâns lipit de soţia lui.

— S-a făcut cam frig, zise doamna Jules.

Dar soţul nu o auzi, studia firmele negre ale prăvăliilor.

— Clémence, zise el în sfârşit, iartă-mi întrebarea pe care am să ţi-o pun.

Şi se apropie, o cuprinse pe după mijloc şi o strânse lângă el.

«Doamne, iată-ne ajunşi şi aici!» gândi biata femeie.

— Ei bine, răspunse ea prevenind întrebarea, vrei să afli ce mi-a spus domnul de Maulincour. Am să-ţi spun, Jules, dar o fac cu groază. Dumnezeule, am putea noi să avem vreun secret unul faţă de celălalt? Te văd frământându-te între încrederea în iubirea noastră şi nişte temeri nelămurite; dar oare conştiinţa noastră nu e limpede, şi bănuielile tale nu ţi se par prea întunecate? De ce nu rămâi în limpezimea care ţi-e dragă? După ce îţi voi povesti totul, ai să vrei să mai afli însă; şi totuşi, nici eu nu ştiu ce ascund ciudatele cuvinte ale acestui om. Ei bine, s-ar putea ca de aici să se işte între noi doi o pricină de moarte. Aş dori foarte mult să uităm amândoi ceasul acesta rău. Dar, în orice caz, jură-mi că vei aştepta ca această întâmplare ciudată să se lămurească de la sine. Domnul de Maulincour mi-a declarat că cele trei accidente despre care ai auzit vorbindu-se: căderea pietrei peste servitorul lui, sfărâmarea cabrioletei şi duelul provocat din cauza doamnei de Sérizy ar fi urmarea unei conjuraţii pe care eu aş fi urzit-o împotriva lui. Pe urmă, m-a ameninţat că-ţi va arăta motivul care m-ar îndemna să-l asasinez. Pricepi tu ceva din toate astea? Tulburarea mea se datoreşte spaimei pe care mi-a pricinuit-o înfăţişarea lui de nebun, ochii lui rătăciţi şi cuvintele întretăiate de o înfrigurare lăuntrică. Am crezut că şi-a pierdut minţile. Asta-i tot. Apoi, n-aş fi femeie dacă nu aş fi băgat de seamă că, de un an încoace am devenit, cum se spune, pasiunea domnului de Maulincour. Nu m-a văzut niciodată decât la bal, iar vorbele

lui erau fără nicio importanţă, ca toate cele ce se spun la un bal. Poate că vrea să ne dezbine, ca să mă găsească într-o zi singură şi fără apărare. Pricepi tu ceva? Ai şi încruntat sprâncenele. Oh, urăsc din tot sufletul lumea. Noi suntem atât de fericiţi fără ea! De ce oare trebuie s-o frecventăm? Jules, te implor, făgăduieşte-mi că vei uita toate astea. Mâine, sunt sigură, vom auzi, că domnul de Maulincour a înnebunit.

«Bizară poveste!» îşi zise Jules, coborând din trăsură sub peristilul de la scară.

Întinse braţele spre soţie şi urcară amândoi în apartamentele lor.

Pentru a înfăţişa această povestire cu întreg adevărul amănuntelor ei, pentru a-i urmări cursul în toate meandrele sale, trebuie să dezvăluim acum câteva secrete ale dragostei, să ne strecurăm sub lambriurile unui dormitor, nu în mod indecent, ci aşa cum făcea Trilby, ca să nu deranjăm nici pe Dougal, nici pe Jeannie, să nu deranjăm pe nimeni, să fim tot atât de puri pe cât vrea să fie nobila noastră limbă franceză, tot atât de îndrăzneţi pe cât a fost pensula lui Gérard{33} în tabloul *Daphnis şi Chloe.* Dormitorul doamnei Jules era un loc sacru. Numai soţul şi camerista puteau să intre acolo. Bogăţia beneficiază de privilegii deosebite, dintre care cele mai de pizmuit sunt acelea ce permit să desfăşori simţămintele în toată splendoarea lor, să le sporeşti prin satisfacerea miilor de capricii, să le înconjuri de acea strălucire ce le amplifică, de acele căutări ce le purifica, de acele gingăşii ce le fac şi mai ispititoare. Dacă dispreţuiţi dineurile pe iarbă şi mesele prost servite, dacă vă place să vedeţi o faţă de masă damaschinată, de un alb orbitor, tacâmuri de argint, porţelanuri de o puritate rară, masă cu margini de aur, frumos cizelată, luminată de candelabre delicate, şi, sub globuri de argint cu blazonul pictat pe ele, minunăţiile celei mai distinse bucătării atunci, pentru a fi consecvent, trebuie să lăsaţi mansarda sub acoperişul ei şi grizetele{34} în

stradă; abandonaţi deci mansardele, grizetele, umbrelele, galenţii scârţiitori în seama celor ce-şi plătesc masa din meditaţii cu ora; apoi, trebuie să consideraţi dragostea ca pe un principiu ce nu se poate manifesta în toată strălucirea lui decât pe nişte covoare de Savennerie, sub sclipirile de opal ale unei lămpi marmorine, între pereţi discreţi, acoperiţi cu mătase, înaintea unui cămin auriu, într-o cameră izolată de zarva vecinilor, a străzii, a tuturor, cu storuri, cu obloane, cu perdele bogate. Aveţi nevoie de oglinzi în care formele să joace şi care să multiplice la infinit femeia pe care o vrei multiplă şi pe care iubirea o multiplică adesea; şi de divanuri foarte joase; şi de un pat care, asemenea unei taine, se lasă ghicit fără a sări în ochi; apoi, în această odaie elegantă, sunt necesare blănuri pentru tălpile goale, lămpi strălucitoare aşezate sub abajururi de muselină drapată, spre a se putea citi la orice oră din noapte; şi flori ce nu dau ameţeli, şi cearşafuri a căror fineţe ar fi mulţumit-o şi pe Ana de Austria{35}. Doamna Jules realizase aceste pretenţioase condiţii, însă numai atâta nu însemna nimic. Orice femeie de gust putea face la fel, cu toate că, firește, în medul cum erau aranjate aceste lucruri se simţea pecetea unei personalităţi ce dă unei podoabe sau unui amănunt o trăsătură inimitabilă. Astăzi, mai mult ca oricând, domneşte fanatismul individualităţii. Cu cât legile noastre vor tinde spre o egalitate imposibilă, cu atât ne vom deosebi mai mult prin moravuri. De aceea, oamenii bogaţi încep, în Franţa, să devină din ce în ce mai exclusivişti în gusturile lor şi în lucrurile care le aparţin, cum n-au mai fost de treizeci de ani. Doamna Jules ştia la ce o angaja un asemenea program şi pusese toată casa în armonie cu un lux care se potriveşte atât de bine cu iubirea. *O mie cinci sute de franci şi Sofica mea,* sau dragostea în colibă, sunt vorbe de oameni lihniţi, ce se mulţumesc, la început, cu o pâine neagră, dar care, devenind pricepuţi în ale mâncării, dacă iubesc cu adevărat, sfârşesc prin a jindui bunătăţile gastronomiei. Dragostea are oroare de muncă şi

de mizerie. Ea mai degrabă ar muri, decât să-şi târască viaţă de azi pe mâine. Cele mai multe femei, când se întorc de la bal, grăbite să se culce, azvârl împrejuru-le rochiile, florile ofilite, buchetele a căror mireasmă s-a stins. Îşi aruncă pantofiorii pe sub vreun fotoliu, lipăie din papuci prin casă, îşi scot pieptenii, îşi despletesc părul, fără să se preocupe cum arată. Puţin le pasă că soţii lor văd agrafele, spelcile, cârligele ce susţineau elegantele edificii ale pieptănăturii sau ale podoabelor. Nu mai rămâne nimic ascuns, totul se dezvăluie în faţa soţului, niciun pic de fard nu mai e păstrat pentru el. Corsetul, mai tot timpul tratat cu cele mai deosebite griji, rămâne aruncat pe unde-o fi, dacă slujnica adormită uită să-l ia. În sfârşit, balenele datorită cărora mânecile stau înfoiate, subraurile din pânză cauciucată, zorzoanele amăgitoare, meşele cumpărate de la frizer întreaga alcătuire mincinoasă a femeii stă risipită acolo. *Disjecta membra poetae*[{36}], poezia falsă atât de admirată de cei pentru care fusese concepută şi elaborată, drăgălaşa femeie năpădeşte toate colţurile. Dragostei unui soţ care cască i se înfăţişează atunci o femeie adevărată care cască şi ea, care vine într-o dezordine fără eleganţă, pe cap cu o bonetă de noapte ponosită, cea de ieri, cea de mâine. — Căci, la urma urmei, domnule, dacă vrei să mototolesc în fiecare seară câte-o drăguţă bonetă de noapte, sporeşte-mi banii pentru întreţinere. Şi iată viaţa aşa cum e. O femeie apare totdeauna bătrână şi lipsită de orice farmec pentru soţul ei, însă gătită, elegantă şi dichisită pentru celălalt, pentru rivalul tuturor soţilor, pentru lumea care cleveteşte şi care bârfeşte orice femeie. Inspirată de o iubire adevărată, căci şi iubirea are, ca şi celelalte fiinţe, instinctul ei de conservare, doamna Jules se purta cu totul altfel, şi găsea în statornicele mulţumiri ale fericirii sale forţă trebuincioasă spre a-şi îndeplini multele îndatoriri ce nu trebuie neglijate niciodată, întrucât ele fac durabilă iubirea. De altminteri, aceste griji, aceste îndatoriri nu purced ele dintr-o minunată demnitate

personală? Nu sunt ele oare nişte măguliri? Nu înseamnă ele a respecta, respectându-te pe tine, fiinţa iubită? Aşadar, doamna Jules îi interzisese soţului să intre în camera în care ea îşi schimba toaleta de bal şi din care ieşea îmbrăcată pentru noapte, tainic împodobită pentru tainicele bucurii ale inimii ei. Când se întorcea în această cameră, totdeauna elegantă şi graţioasă, lui Jules i se înfăţişa o femeie îmbrăcată cochet într-un capot elegant, cu părul împletit simplu, în coade, groase ca o cunună, căci, nesfiindu-se de dezordine, ea nu-i răpea iubirii nici imaginea, nici mângâierile; era o femeie care în viaţa de fiecare zi apărea mai simplă şi mai frumoasă decât atunci când se afla în societate; o femeie împrospătată printr-o baie şi al cărei singur artificiu consta în a fi mai albă decât muselinele şi, mai proaspătă decât cel mai proaspăt parfum, mai seducătoare decât cea mai abilă curtezană, în sfârşit, totdeauna duioasă şi prin urmare totdeauna iubită. Această admirabilă intuire a meseriei de femeie a fost marele secret al Josephinei pentru a plăcea lui Napoleon, aşa cum fusese odinioară al Cesoniei pentru Caius Caligula, al Dianei de Poitiers pentru Henric al II-lea. Dar dacă un asemenea secret a fost atât de rodnic pentru nişte femei ce-şi numărau vârsta în şapte sau opt lustri{37}, ce armă devine el în mâinile unei femei tinere! Un soţ îndură atunci cu bucurie fericirile fidelităţii sale.

Or, întorcându-se acasă după discuţia care o înspăimântase cumplit şi care o mai neliniştea încă, doamna Jules acordă o grijă deosebită toaletei sale de noapte. Vru să se facă şi se făcu fermecătoare. Îşi legă strâns cordonul capotului, îşi lăsă pieptul puţin descoperit, părul îl desfăcu peste umerii rotunzi; baia parfumată îi dase un miros îmbătător; picioarele goale erau în papuci de catifea. Sigură pe farmecele ei, veni cu paşi mărunţi şi îşi puse mâinile peste ochii lui Jules, pe care îl găsi copleşit de gânduri, în halat, cu cotul sprijinit de şemineu, cu un picior

pe bară. Ea îi spuse atunci la ureche, încălzind-o cu răsuflarea ei şi muşcând-o cu vârful dinţilor:

— La ce vă gândiţi, domnule?

Apoi, strângându-le cu pasiune, îl cuprinse în braţe pentru a-l smulge din negrele-i gânduri. Femeia care iubeşte îşi cunoaşte întreaga putere; şi cu cât e mai virtuoasă, cu atât mai fermecătoare este cochetăria ei.

— La tine, răspunse el.

— Numai la mine?

— Da!

— O, iată un *da* foarte hazardat.

Se culcară. Adormind, doamna Jules îşi zise: «Fără îndoială, domnul de Maulincour va fi pricina vreunei nenorociri. Jules e îngrijorat, preocupat, nutreşte gânduri pe care nu mi le spune». Pe la orele trei de dimineaţă, o presimţire care îi săgetase inima trezi din somn pe doamna Jules. Percepu, şi fizic şi sufleteşte totodată, absenţa soţului ei. Nu mai simţea braţul pe care Jules i-l ţinea sub cap, acel braţ pe care dormea fericită, liniştită, de cinci ani încoace, şi pe care ea nu-l obosea niciodată. Apoi o voce îi spuse: – Jules suferă, Jules plânge… Săltă capul, se ridică, pipăi locul rece al soţului, apoi îl zări pe acesta aşezat lângă foc, cu picioarele pe cenuşar, cu capul sprijinit pe speteaza unui fotoliu, cu lacrimi pe obraji. Nefericita soţie sări repede jos din pat şi dintr-un salt fu pe genunchii soţului ei.

— Jules, ce ai? Suferi? Vorbeşte! Spune! Spune-mi! Vorbeşte-mi, dacă mă iubeşti.

Într-o clipă, îl copleşi cu o sută de vorbe care exprimau duioşia cea mai adâncă.

Jules se aşează la picioarele soţiei, îi sărută genunchii, mâinile şi îi răspunse, cu ochii în lacrimi:

— Draga mea Clémence, sunt tare nenorocit! Nu iubeşte cel ce nu are încredere în iubita lui, iar tu eşti iubita mea. Te ador, bănuindu-te. Vorbele pe care le-a rostit individul acela mi-au pătruns în inimă, au rămas acolo, fără voia mea, şi mă chinuiesc. Dedesubtul lor e o taină. În sfârşit, mi-e

ruşine, dar explicaţiile tale nu m-au mulţumit. Raţiunea îmi aprinde nişte lumini pe care dragostea mă race să le alung. E o luptă crâncenă! Aş putea oare să stau aşa, ţinându-ţi capu-n care bănuiesc gânduri care-mi sunt necunoscute? Oh! Te cred, te cred! strigă el năvalnic, când o văzu surâzând cu tristeţe şi deschizând gura să vorbească Nu-mi spune nimic, nu-mi reproşa nimic. Cea mai neînsemnată vorbă a ta m-ar ucide. De altminteri, ai putea tu să-mi spui un singur lucru pe care, de trei ore încoace, eu să nu mi-l fi spus? Da, de trei ore stau aici, privându-te cum dormi, atât de frumoasă, admirându-ţi fruntea atât de pură şi liniştită. Oh, da, tu întotdeauna mi-ai spus toate gândurile tale, nu-i aşa? Numai eu sunt în sufletul tău. Contemplându-te scufundându-mi ochii în ochii tăi, văd totul, totul. Viaţa ta e tot atât de pură pe cât îţi e de limpede privirea. Nu, nu e niciun ascunziş în ochii aceştia atât de străvezii.

Se ridică şi îi sărută ochii.

— Lasă-mă să-ţi mărturisesc, făptură scumpă, că de cinci am încoace ceea ce sporea zi de zi fericirea mea era că nu ştiam ca tu să fi avut vreuna dintre acele afecţiuni fireşti ce răpesc totuşi o parte din iubire Tu nu ai avut nici soră, nici tată, nici mamă, nici prietenă, eu, în inima ta, nu eram deci nici deasupra, nici dedesubtul nimănui: eram numai eu. Clémence, repetă-mi toate vorbele de dragoste pe care mi le-ai spus de atâtea ori, nu mă dojeni, alină-mă, sunt nefericit. Fireşte, eu am să-mi reproşez o bănuială odioasă, pe când tu nu ai nimic în inima ta care să te mistuie. Iubita mea, spune, aş putea să stau aşa lângă tine? Două capete, atât de strâns unite, cum ar putea să rămână pe aceeaşi pernă, când unul dintre ele suferă, iar celălalt e liniştit… La ce te gândeşti? spuse el deodată, văzând-o pe Clémence visătoare, amuţită şi neînstare să-şi stăpânească lacrimile.

— Mă gândesc la mama, răspunse ea pe un ton grav Jules, tu cu ai cum să ştii durerea Clémencei tale; nevoită să-şi amintească ultimele clipe ale mamei ei pe patul de moarte, în timp ce îţi ascultă glasul, cea mai plăcută dintre

muzici; şi nici că îmi vine în minte sfâşietoarea crispare a mâinilor îngheţate ale unei muribunde, în timp ce simt dezmierdarea mâinilor taie, atunci când mă copleşeşti cu dovezile duioasei tale iubiri.

Îl ridica pe soţul său, îl îmbrăţişă, îl strânse cu o forţă pe care înflăcărarea o făcea mai mare decât a unui bărbat, îl sărută pe păr şi îl acoperi cu lacrimi.

— Ah! aş vrea să fiu ciopârţită de vie pentru tine! Spune-mi că numai eu te fac fericit, că pentru tine sunt cea mai frumoasă dintre femei, că pentru tine valorez cât o mie de femei. Tu eşti iubit cum niciun bărbat nu va mai fi vreodată. Nu ştiu ce vor să spună cuvintele *datorie* şi *virtute*. Jules, eu te iubesc pentru tine, sunt fericită să te iubesc, şi te voi iubi tot mai mult până la ultima mea suflare. Am o mândrie a iubirii mele, mă cred menită să nu cunosc în viaţa mea decât dragoste. Ceea ce spun acum e foarte urât, poate: sunt mulţumită că n-am copii, şi nici nu doresc să am. Mă simt mai mult soţie decât mamă. Ei bine, ce te frământă? Ascultă-mă, iubirea mea, făgăduieşte-mi că vei uita, nu ceasul acesta plin de tandreţe şi de îndoieli, ci vorbele nebunului acela. Jules, numai atâta vreau. Făgăduieşte-mi că n-ai să-l vezi, că nu te vei duce la el. Sunt convinsă că dacă mai faci un singur pas în acest labirint, ne vom rostogoli într-o genune în care eu voi pieri, însă cu numele tău pe buze şi cu inima ta în inima mea. Şi când mă înalţi atât de sus în sufletul tău, de ce în realitate mă coborî atât de jos? Cum, tu care acorzi credite atâtor oameni, mie nu-mi acorzi, din milă, favoarea de a nu mă bănui? Şi, la cel dintâi prilej din viaţa ta când poţi să-mi dovedeşti o credinţă nemărginită, tu mă alungi din inima ta? Între un nebun şi mine, tu îl crezi pe nebun, oh! Jules.

Se opri, îşi aruncă pe spate părul care-i căzuse peste frunte şi peste gât, apoi, cu un accent sfâşietor, adăugă:

— Am spus prea mult, un singur cuvânt ar fi trebuit să fie de ajuns. Dacă în sufletul ori pe fruntea ta va rămâne un nor, oricât de neînsemnat ar fi, să ştii, eu voi muri!

Nu putu să-şi stăpânească un fior şi păli.

«Oh! îl voi ucide pe Maulincour», îşi zise Jules, îmbrăţişându-şi soţia şi ducând-o în pat.

— Să dormim liniştiţi, îngerul meu, spuse el, am uitat totul, jur.

Clémence adormi cu această vorbă duioasă, tot mai duios repetată.

Şi Jules, privind-o adormită, îşi zise: «Are dreptate! Când iubirea e atât de pură, bănuiala o pângăreşte. Pentru un suflet atât de curat, pentru o floare atât de gingaşă, o asemenea pângărire, da, ar însemna moartea».

Dacă între două fiinţe ce se iubesc deopotrivă şi a căror viaţă e plină neîncetat de dragostea lor a survenit un nor, chiar dacă acest nor se va risipi, el lasă în suflete urma trecerii lui. Sau iubirea devine mai intensă, mai vie, aşa cum pământul e mai frumos după ploaie; sau zguduitura încă se mai simte, ca un tunet îndepărtat pe un cer senin; dar nu mai e cu putinţă o întoarcere la viaţa de mai înainte, şi iubirea trebuie fie să sporească, fie să se diminueze. La dejun, domnul şi doamna Jules manifestară unul faţă de celălalt acele atenţii în care intră şi puţină afectare; priviri pline de o voioşie aproape silită, ce par strădania unor oameni dornici să se înşele pe ei înşişi. Jules se îndoia fără să vrea, iar soţia lui se temea fără să se îndoiască. Totuşi, siguri unul de celălalt, dormiseră. Stânjeneala de acum se datora oare unei tulburări a încrederii lor, amintirii scenei din timpul nopţii? Nu ştiau nici ei. Se iubiseră însă, se iubeau încă prea pur, pentru ca impresia crudă şi totodată binefăcătoare a acestei nopţi să nu lase urme în sufletele lor; amândoi râvnind să le facă să piară şi fiecare voind a fi *cel dintâi* care cedează celuilalt, nu puteau să nu se gândească la cea dintâi pricină a celei dintâi neînţelegeri dintre ei. Pentru sufletele îndrăgostite, aceasta nu înseamnă chinuri, suferinţa este încă departe; dar e un fel de întristare greu de descris. Dacă există vreun raport între culori şi frământările sufletului, dacă, după spusele orbului

lui Locke{38}, culoarea stacojie trebuie să producă pentru vedere efectele pe care le produce în auz o fanfară, ni se poate îngădui a asemăna cu nişte culori cenuşii melancolia aceasta izvorâtă dintr-o lovitură dureroasă. Însă iubirea copleşită de tristeţe, iubirea care mai păstrează un sentiment adevărat din fericirea ei tulburată o clipă, dă voluptăţi ce, legate de chin şi de bucurie, sunt cu totul noi. Jules studia glasul soţiei sale, îi pândea priviri cu sentimentul proaspăt care-l însufleţea la începuturile pasiunii lui pentru ea. Amintirile celor cinci ani de fericire, frumuseţea Clémencei, candoarea iubirii ei şterseră astfel repede ultimele rămăşiţe ale unei dureri de neîndurat. Era o duminică, zi în care şi Bursa şi afacerile sunt întrerupte; cei doi soţi petrecură deci ziua împreună, fiecare pătrunzând în inima celuilalt mult mai adânc decât oricând, semănând cu doi copii care, într-o clipă de spaimă, se strâng, se alipesc şi se ţin unul lângă altul, unindu-se instinctiv. Există într-o viaţă trăită în doi asemenea zile cu totul fericite, datorate hazardului, şi care, flori efemere, nu se leagă nici de ziua de ieri, nici de cea de mâine! Jules şi Clémence se bucurară de acea duminica din plin, ca şi cum ar fi presimţit că trăiau ultima zi de iubire din viaţa lor. Ce nume să dai unei asemenea puteri necunoscute ce grăbeşte pasul călătorilor mai înainte ca furtuna să fi dat primele semne, care îl face pe un muribund, cu câteva zile înainte de moarte, să strălucească de viaţă şi de frumuseţe şi îi insuflă cele mai vesele planuri, care îl îndeamnă pe savant să mărească flacăra lămpii lui de noapte în clipa când ea îl luminează perfect, care face pe o mamă să se înspăimânte de privirea prea stăruitoare aruncată de un om perspicace asupra copilului ei? Toţi suferim o astfel de influenţă în marile catastrofe ale vieţii noastre, şi noi încă nici n-am numit-o, nici n-am studiat-o: este mai mult decât o presimţire şi nu e încă o prevestire. Totul merse bine până a doua zi. Luni, Jules Desmarets, obligat să fie la Bursă la ora obişnuită, nu plecă înainte de a trece, după obiceiul lui, pe

la soţie, s-o întrebe dacă nu cumva vrea să se folosească de trăsură.

— Nu, spuse ea, e o vreme prea urâtă pentru plimbare.

Într-adevăr, ploua cu găleata. Pe la orele două şi jumătate, domnul Desmarets se duse la Parchet şi la Trezorerie. La orele patru, ieşind de la Bursă, dădu nas în nas cu domnul de Maulincour, care aştepta acolo cu îndărătnicia înfrigurată pe care o provoacă ura şi răzbunarea.

— Domnule, am să vă comunic ştiri importante, zise ofiţerul luându-l de braţ pe agentul de schimb. Ascultaţi, sunt un om prea loial spre a recurge la scrisori anonime care v-ar tulbura liniştea; am preferat să vă vorbesc. În sfârşit, credeţi-mă că dacă n-ar fi vorba de viaţa mea nu m-aş amesteca, de bună seamă, în niciun chip în treburile unei căsnicii, chiar dacă aş putea crede că am dreptul,

— Dacă ceea ce vreţi să-mi spuneţi este în legătură cu doamna Desmarets, răspunse Jules, v-aş ruga, domnule, să tăceţi.

— Dacă aş tăcea, domnule, aţi putea s-o vedeţi în curând pe doamna Jules pe băncile curţii cu juri, alături de un ocnaş. E cazul să tac?

Jules păli, însă frumoasa lui figură recapătă numaidecât o seninătate falsă; apoi, conducându-l pe ofiţeri sub una dintre streşinile Bursei provizorii în dreptul căreia se aflau în clipa aceea, îi spuse cu o voce «re ascundea o adâncă emoţie interioară:

— Domnule, vă voi asculta; dar între noi va avea loc un duel pe viaţă şi pe moarte, dacă…

— O, de acord, exclamă domnul de Maulincour, am pentru dumneavoastră cea mai mare stimă. Vorbiţi de moarte, domnule? Ignoraţi, desigur, că, sâmbătă seara, poate chiar soţia dumneavoastră a pus pe cineva să mă otrăvească. Da, domnule, de alaltăieri încoace: se petrece în mine ceva neobişnuit; din părul meu se revarsă înăuntru-

mi, prin cap, o febră şi o sfârşeală de moarte, şi ştiu exact cine mi-a atins părul la bal.

Domnul de Maulincour povesti, fără să omită nimic, şi iubirea lui platonică pentru doamna Jules şi amănuntele întâmplării cu care începe această scenă. Orice om l-ar fi ascultat cu tot atâta atenţie ca şi agentul de schimb; soţul doamnei Jules avea însă dreptul să fie mai uimit decât oricare altul pe lume. Se dezvăluia acum caracterul său, fu mai mult surprins decât abătut. Devenit judecător, şi judecător al unei femei adorate, găsi în suflet nepărtinirea judecătorului, ca şi neîndurarea lui. Încă îndrăgostit, se gândi nu atât la viaţa lui sfărâmată, cât mai mult la a soţiei sale; ascultă, nu propria-i durere, ci vocea îndepărtată care îi striga: – Clémence n-ar putea să mintă! De ce te-ar înşela?

— Domnule, zise în încheiere ofiţerul din corpul de gardă, convins că, sâmbătă seara, am recunoscut în domnul de Funcal pe acel Ferragus pe care poliţia îl crede mort, am pus numaidecât pe urmele lui un om inteligent, întorcându-mă acasă, mi-am amintit, printr-o fericită întâmplare, de numele doamnei Meynardie, citat în scrisoarea Idei, pesemne amanta prigonitorului meu. Cu ajutorul acestei singure indicaţii, emisarul meu îmi va aduce cât mai neîntârziat amănunte despre această înspăimântătoare întâmplare, întrucât el se pricepe să descopere adevărul mai bine chiar decât poliţia.

— Domnule, răspunse agentul de schimb, nu ştiu cum să vă mulţumesc pentru destăinuirea dumneavoastră. Îmi vorbiţi despre martori, despre dovezi: le voi aştepta. Mă voi strădui să caut adevărul în această întâmplare ciudată, dar îmi veţi îngădui să mă îndoiesc, până ce faptele îmi vor fi dovedite clar. În tot cazul, veţi primi satisfacţia pe care trebuie să fiţi de acord că ne-o datorăm.

Domnul Jules se întoarse acasă.

— Ce ai, Jules? îl întrebă soţia, eşti înspăimântător de palid.

— E frig afară, zise el păşind agale prin camera în care totul vorbea de fericire şi de dragoste, această cameră atât de liniştită în care se pregătea o furtună ucigătoare. N-ai ieşit astăzi în oraş? reluă el, oarecum maşinal.

Fără îndoială că pusese întrebarea îndemnat de ultimul dintre miile de gânduri ce se înlănţuiseră tainic într-o meditaţie lucidă, deşi aţâţată brusc de gelozie.

— Nu, răspunse ea cu un fals accent de candoare.

În acea clipă, Jules zări în cabinetul de toaletă al soţiei sale câteva picături de apă pe pălăria de catifea pe care ea o purta dimineaţa. Domnul Jules era om violent, însă în acelaşi timp plin de delicateţe şi-i făcea silă să-şi pună soţia în faţa unei minciuni. Într-o asemenea situaţie, totul trebuie să se sfârşească pentru totdeauna între anumite fiinţe. Totuşi, cele câteva picături de apă fură ca o fulgerare ce-i străpunse creierii. Ieşi din camera ei, coborî la poartă şi-i spuse portarului, după ce se încredinţă că acesta era singur:

— Fouquereau, capeţi o sută de scuzi rentă dacă spui adevărul, vei fi izgonit dacă mă înşeli, şi nu vei primi nimic dacă, spunându-mi adevărul, vei vorbi cu cineva despre întrebarea pe care ţi-o voi pune şi despre răspunsul pe care mi-l vei da.

Se opri ca să-l privească mai bine pe portar pe care-l duse sub lumina de la fereastră, şi continuă:

— Doamna a plecat de acasă în dimineaţa asta?

— Doamna a ieşit la ora trei fără un sfert şi cred că am văzut-o întorcându-se acum o jumătate de oră.

— Pe onoarea ta că acesta-i adevărul?

— Da, domnule.

— Vei avea cei o sută de scuzi pe care ţi i-am făgăduit; dar, dacă vorbeşti, aminteşte-ţi ceea ce ţi-am spus! Vei pierde totul.

Jules se întoarse la soţie.

— Clémence, îi spuse el, e nevoie să fac oarecare ordine în cheltuielile mele casnice, nu te supăra din pricina celor

ce am să te întreb. Ţi-am dat patruzeci de mii de franci de la începutul anului încoace?

— Mai mult, spuse ea. Patruzeci şi şapte.

— I-ai cheltuit?

— O, da, spuse ea. Mai întâi, am avut de plătit câteva datorii de anul trecut…

«Aşa nu voi afla nimic, îşi zise Jules, am pornit greşit.»

În acea clipă, feciorul de casă al lui Jules intră şi-i aduse o scrisoare pe care el o deschise fără grabă; dar o citi cu lăcomie, după ce îşi aruncă ochii pe semnătură.

«Domnule,

Pentru liniştea dumneavoastră şi a noastră, am luat hotărârea să vă scriu, deşi nu am avut plăcerea să ne cunoaştem, dar situaţia mea, vârsta şi teama de o nenorocire mă silesc să vă rog a fi îngăduitor în împrejurarea grea în care se află familia noastră adânc mâhnită. Domnul Auguste de Maulincour ne dă de câteva zile dovezi de alienare mintală şi ne temem să nu vă tulbure fericirea cu himerele cu care ne-a copleşit, pe domnul comandor de Pamiers şi pe mine, în timpul unui prim acces de febră. Vă prevenim deci că boala lui, fără îndoială vindecabilă încă, are efecte atât de grave şi atât de importante pentru onoarea familiei noastre şi pentru viitorul nepotului meu, încât mă bizui pe întreaga dumneavoastră discreţie. Dacă domnul comandor sau eu, domnule, am fi putut să venim la dumneavoastră, n-am fi fost nevoiţi să vă scriem; nu mă îndoiesc însă că veţi lua în seamă rugămintea pe care v-o face aici o mamă, de a arde această scrisoare.

Primiţi asigurarea desăvârşitei mele consideraţii.

Baroana de MAULINCOUR, născută de RIEUX.”

— Câte lovituri! exclamă Jules.

— Dar ce se petrece cu, tine? îi spuse soţia cuprinsă de o mare nelinişte.

— Am ajuns, răspunse Jules, să mă întreb dacă nu cumva tu eşti persoana care a făcut să parvină în mâinile mele acest bilet spre a-mi risipi bănuielile, zise el aruncându-i scrisoarea. Aşa că judecă şi tu durerea mea!

— Nenorocitul, zise doamna Jules lăsând să cadă hârtia, îl plâng, cu toate că mi-a făcut mult rău.

— Ştii că mi-a vorbit?

— Ah, te-ai dus să-l vezi, în ciuda cuvântului dat, spuse ea cuprinsă de groază.

— Clémence, dragostea noastră e ameninţată să piară şi ne găsim în afara tuturor legilor obişnuite ale vieţii; să lăsăm deci consideraţiile mărunte în faţa marilor primejdii. Ascultă, spune-mi de ce ai plecat de acasă în dimineaţa asta? Femeile se cred îndreptăţite să ne spună uneori câte o minciună nevinovată. Adeseori le place să ne ascundă plăcerile pe care ni le pregătesc. Adineauri, nu-ncape îndoială, mi-ai spus un cuvânt în loc de altul, un *nu* în locul unui *da*.

Trecu în cabinetul de toaletă şi aduse de acolo pălăria.

— Iată, vezi? Fără a vrea să fac pe Bartholo{39}, pălăria te-a trădat. Oare petele astea nu-s stropi de ploaie? Aşadar, ai plecat cu o birjă şi a trebuit să mergi câţiva paşi prin ploaie, fie când te-ai dus să cauţi trăsura, fie când ai intrat în casa în care ai fost, fie când ai ieşit de acolo. Dar o soţie poate să iasă în oraş fără niciun gând rău, chiar după ce i-a spus soţului ei că nu va ieşi. Există atâtea motive pentru a-ţi schimba o hotărâre! A avea capricii nu-i oare unul dintre drepturile voastre? Voi nu sunteţi datoare să fiţi consecvente cu voi însevă. Poate că ai uitat ceva – o îndatorire, o vizită, o faptă de milostenie oarecare, însă nimic n-o împiedică pe o soţie să-i spună soţului ei ce-a făcut. Se ruşinează cineva vreodată la pieptul unui prieten?

Ei bine, nu soţul gelos îţi vorbeşte, draga mea Clémence, ci îndrăgostitul, prietenul, fratele.

Se prăvăli pătimaş la picioarele ei.

— Vorbeşte, nu ca să te justifici, ci ca să linişteşti nişte suferinţe cumplite. Ştiu că ai fost în oraş. Ei bine, ce-ai făcut? Unde-ai fost?

— Da, am fost în oraş, Jules, răspunse ea cu o voce schimbată, deşi chipu-i era liniştit. Nu mă mai întreba însă nimic altceva. Aşteaptă cu încredere, căci altfel vei avea să-ţi faci nesfârşite reproşuri. Jules, dragul meu Jules, încrederea este virtutea iubirii. Recunosc, în această clipă sunt prea tulburată pentru a-ţi răspunde; dar nu sunt o mincinoasă şi te iubesc, tu ştii.

— Împotriva a tot ceea ce poate să zdruncine credinţa unui bărbat, stârnindu-i gelozia, eu nefiind aşadar cel dintâi în inima ta, nefiind aşadar fot una cu tine… Ei bine, Clémence, mai degrabă vreau să te cred, să cred în glasul tău, să cred la ochii tăi Dacă mă înşeli, meriţi…

— Oh! o mie de morţi, spuse ea întrerupându-l.

— Eu, eu nu-ţi ascund niciun gând, şi tu, tu…

— Taci, spuse ea, fericirea noastră depinde de tăcerea noastră a amândurora.

— Ah, vreau să ştiu totul! strigă ei într-un cumplit acces de mânie.

În acea clipă se auziră nişte ţipete de femeie, şi schelălăitul unui glăscior ascuţit din anticameră ajunse până la cei doi soţi.

— Am să intru, vă spun! ţipa. Da, am să intru, vreau s-o văd, am s-o văd.

Jules şi Clémence se repeziră în salon şi văzură uşile deschizându-se cu violenţă. O femeie tânără apăru, urmată de doi servitori ce spuseră stăpânului lor.

— Domnule, femeia aceasta vrea să intre aici, cu toată împotrivirea noastră. I-am spus că doamna nu e acasă. Ne-a răspuns că ştie ea bine că doamna a fost plecată, dar că a

văzut-o când s-a întors. Ne ameninţă că va sta la poarta casei până ce va vorbi cu doamna.

— Lăsaţi-o, zise domnul Desmarets slugilor. Ce doreşti, domnişoară? adăugă el, întorcându-se către necunoscută.

Această *domnişoară* era tipul unei femei ce nu se întâlneşte decât la Paris. Ea e un produs al Parisului, ca noroiul, ca pavajul parizian, ca apa Senei fabricată la Paris, în marile rezervoare unde industria o filtrează de zece ori înainte de a o livra în carafele cu nenumărate faţete în care scânteiază limpede şi pură, din mocirloasă cum era. Aşa că e o făptură cu adevărat originală. Zugrăvită de zeci de ori de creionul pictorului, de pensula caricaturistului, de plombagina desenatorului, scapă tuturor analizelor, întrucât este imposibil de zugrăvit în toate înfăţişările ei, ca şi natura, ca şi acest Paris fantastic. Într-adevăr ea nu aparţine viciului decât printr-o rază şi se îndepărtează de el prin celelalte mii de puncte ale circumferinţei sociale. De altminteri, nu lasă să i se ghicească decât o trăsătură a caracterului ei, singura care o face blamabilă: pe când frumoasele-i virtuţi sunt ascunse, din naiva ei destrăbălare îşi face o glorie. Incomplet tălmăcită în dramele şi în cărţile care au pus-o în scenă cu toată poezia sa, nu va fi niciodată cu adevărat ea însăşi decât în mansarda ei, pentru că oriunde în altă parte va fi totdeauna ori calomniată, ori adulată. Dacă e bogată, se viciază; dacă e săracă, rămâne neînţeleasă. Şi nu poate fi altfel. Are prea multe vicii şi prea multe calităţi; e prea aproape de o asfixie sublimă sau de un râs dezmăţat; e prea frumoasă şi prea hâdă; ea personifică foarte bine Parisul, căruia îi furnizează portărese ştirbe, spălătorese, măturătoare, cerşetoare, câteodată contese obraznice, actriţe admirate, cântăreţe aplaudate; ea a dat cândva monarhiei chiar şi două cvasi-regine. Cine ar putea să zugrăvească un astfel de Proteu[{40}]? Ea-i femeia tipică, mai puţin decât femeie şi mai mult decât femeie. Din acest portret vast, un picior de moravuri nu poate reda decât câteva detalii, ansamblul fiind infinitul. Era o grizetă din

Paris, însă o grizetă în toată splendoarea ei; grizeta în trăsură, fericită, tânără, frumoasă, fragedă, dar totuşi grizetă, o grizetă cu gheare de pisică, îndrăzneaţă ca o spanioloaică, arţăgoasă ca o englezoaică mironosiţă când îşi reclamă drepturile conjugale, cochetă ca o mare doamnă, mai sinceră şi gata la orice; o adevărată leoaică ieşită din micul apartament pe care de atâtea ori şi i-a visat împodobit cu perdele roşii de stambă, cu mobila tapisată cu catifea de Utrecht, cu măsuţa de ceai, cu serviciul de porţelan pictat, cu o canapea, cu un covoraş moaie, cu pendulă de alabastru şi cu candelabre strălucitoare, cu un dormitor galben, cu o plapumă moale de puf; pe scurt, cu toate bucuriile vieţii de grizetă: o slujnică, ea însăşi fostă cândva grizetă, însă grizetă cu mustaţă şi cu galoane, spectacole urmate de petreceri, castane coapte la discreţie, rochii de mătase şi duzini de pălării; în sfârşit, toate fericirile visate la tejgheaua modistei, mai puţin trăsura la scară, ce nu apare în plăsmuirile de la tejghea decât ca bastonul de mareşal în visele unui soldat. Da, această grizetă poseda toate astea în schimbul unei afecţiuni adevărate sau în ciuda unei afecţiuni adevărate, aşa cum altele obţin adeseori totul pentru o singură oră pe zi, achitată cu nepăsare, ca un fel de impozit, în ghearele unui bătrân. Tânăra din faţa domnului şi a doamnei Jules avea o încălţăminte atât de decoltată încât abia se vedea o uşoară linie neagră între covor şi ciorapii albi. Aceşti pantofiori, pe care caricaturiştii parizieni i-au redat aşa de bine, constituie una dintre graţiile tipice ale grizetei pariziene; dar grizetele se trădează şi mai limpede ochilor unui observator prin grija cu care veşmintele lor aderă la formele trupului pe care le conturează foarte exact. S-ar putea spune, întrebuinţând o expresie pitorească creată de soldatul francez, că necunoscuta era parcă legată fedeleş într-o rochie verde, cu un şal străveziu la gât lăsând să se ghicească frumuseţea sânilor ei, care ieşeau astfel cu totul la iveală; căci şalul ei din caşmir de Temaux se târa pe jos,

ţinut numai de cele două capete răsucite pe jumătate în pumnii ei. Avea figura delicată, obrajii trandafirii, pielea albă, ochii cenuşii strălucitori, fruntea bombată, foarte proeminentă, iar părul pieptănat cu grijă i se revărsa de sub pălărioară, în bucle mari, peste umeri.

— Mă cheamă Ida, domnule şi dacă doamna, cu care am prilejul să vorbesc, este doamna Jules, am venit să-i spun tot ce-am pe inimă *în contra* ei. E foarte urât, după ce te-ai căpătuit şi ai ajuns să stai în mobilele tale cum staţi dumneavoastră aici, să vrei să-i sufli unei biete fete bărbatul cu care m-am căsătorit sufleteşte şi care spunea că o să-şi repare vina luându-mă de soţie, la *mucipalitate*. Sunt destui tineri drăguţi pe lume, nu-i aşa, domnule? ca să-şi facă mendrele cu ei, fără să vină să-mi ia mie un bărbat în vârstă, care e norocul meu. Păi, eu n-am ditamai palatul, eu, eu am dragostea mea! Mie nu-mi *place* bărbaţii frumoşi şi banii, eu sunt numai inimă şi…

Doamna Jules se întoarse către soţul său:

— Îngăduie-mi, domnule, să nu ascult mai departe, spuse trecând în camera ei.

— Dacă doamna e cu dumneavoastră, am făcut o *boacănă,* bag samă; da’ atâta rău, reluă Ida. De ce vine în fiecare zi la domnul Ferragus?

— Te înşeli, domnişoară, zise Jules năucit. Soţia mea nu poate să…

— A! vas’că sunteţi căsătoriţi *amândoi!* zise grizeta manifestând oarecare uimire. Atunci e şi mai urât, domnule, nu-i drept ca o femeie care a avut norocul să se mărite legitim, să aibă o legătură cu un bărbat ca Henri…

— Dar care Henri? întrebă domnul Jules, luând-o pe Ida şi ducând-o într-o încăpere vecină, pentru ca soţia lui să nu mai audă nimic.

— Păi, domnul Ferragus…

— Dar e mort, zise Jules.

— Aiurea! Am fost aseară cu el la Franconi{41} şi m-a condus acasă, aşa cum se cuvine. Altmintrelea, şi soţia

dumneavoastră poate să vă spună. Ce, n-a fost la el la ora trei? Ştiu precis; am aşteptat-o în stradă, aflasem de la un om de treabă, domnul Justin, poate-l cunoaşteţi, un bătrânel cu brelocuri şi corset, că îmi e rivală o anume doamnă Jules. Numele ăsta, domnule, e destul de faimos ca poreclă, iertaţi-mă, e al dumneavoastră, dar chiar dacă doamna Jules ar fi ducesă la curte, Henri e destul de bogat ca să poată face toate chefurile. Treaba mea e să-mi apăr ce-i al meu, şi am dreptul ăsta; *fincă* eu îl iubesc pe Henri! E-a *dintâi* simpatie a mea, şi acu-i vorba de iubirea şi de soarta mea de mâine. Nu mă ruşinez de nimic, domnule: sunt cinstită şi n-am minţit niciodată, nici n-am furat bunul nimănui. De-ar fi să-mi fie rivală chiar şi-o împărătească, m-aş duce de-a dreptul la ea; şi dacă mi l-ar sufla pe viitorul soţ, aş fi în stare s-o omor, cât de împărătească ar fi, pentru că toate femeile frumoase sunt egale, domnule…

— Destul! Destul! zise Jules. Unde locuieşti?

— Pe strada Corderie-du-Teaspie, la numărul 14, domnule, Ida Gruget, corsetieră, la dispoziţia dumneavoastră, căci noi facem multe pentru domni.

— Şi unde locuieşte individul pe care-l numeşti Ferragus?

— Păi, domnule, zise ea, ţuguindu-şi buzele, mai întâi că el nu este un individ. E un domn mai bogat decât sunteţi dumneavoastră, poate. Da’ de ce mă întrebaţi de adresa lui, când soţia dumneavoastră o ştie? El mi-a spus să n-o dau nimănui. Sunt obligată să vă răspund?… Aici nu sunt, slavă Domnului, nici la spovedanie, nici la poliţie, şi nu depind decât de mine.

— Şi dacă îţi ofer douăzeci, treizeci, patruzeci de mii de franci ca să-mi spui unde locuieşte domnul Ferragus?

— A! ne, ne, drăguţule, gata! zise ea, adăugând acestui răspuns nostim un gest popular. Nu există sumă care să mă facă să spun. Am cinstea să vă salut. Pe unde se iese de aici?

Jules, zdrobit, o lăsă pe Ida să plece, fără să se mai gândească la ea. Lumea întreagă părea că se scufundă sub el, iar peste el, cerurile se prăbuşeau bubuind.

— Masa vă aşteaptă, îi spuse feciorul.

Valetul şi feciorul de la oficiu aşteptară în sufragerie vreun sfert de oră, fără să-şi vadă sosind stăpânii.

— Doamna nu mănâncă, veni slujnica doamnei Jules să anunţe.

— Dar ce are, Josephine? întrebă feciorul.

— Nu ştiu, răspunse ea. Doamna plânge şi se pregăteşte să se urce în pat. Domnul, de bună seamă, are vreo drăguţă în oraş şi povestea s-a aflat într-un moment tare neprielnic, înţelegi? Nu răspund pentru viaţa doamnei. Toţi bărbaţii sunt nişte încurcă-lume. Totdeauna îţi fac nişte scene, fără să le pese de nimic.

— Nu tocmai, răspunse feciorul în şoaptă; dimpotrivă, doamna e… în sfârşit, pricepi? Şi când să se ducă în oraş, el, care de cinci ani nu s-a culcat niciodată decât în camera doamnei; el care coboară în biroul lui la ora zece şi nu iese de acolo decât la prânz ca să mănânce! Şi, mă rog, viaţa lui se cunoaşte, e o viaţă bine rânduială, pe când doamna o şterge aproape zilnic, la ora trei, nu se ştie unde.

— Şi domnul la fel, zise camerista, luând partea stăpânei.

— Păi domnul se duce la Bursa. Şi uite acum, de trei ori l-am anunţat că masa aşteaptă, continuă feciorul după o pauză, şi parcă vorbesc cu un stâlp de piatră.

Domnul Jules intră,

— Unde e doamna? întrebă el.

— Doamna s-a culcat, are migrenă, răspunse slujnica, luând un aer înţepat.

Domnul Jules spuse atunci, foarte calm, adresându-se servitorilor.

— Puteţi să strângeţi masa, mă duc să stau cu doamna.

Şi intră la soţia sa pe care o găsi plângând, însă înăbuşindu-şi suspinele în batistă.

— De ce plângi? îi zise Jules. N-ai să te temi, din partea mea, nici de vreo violenţă, nici de vreun reproş. Pentru ce să mă răzbun? Dacă n-ai fost credincioasă dragostei mele, înseamnă că n-ai fost demnă…

— N-am fost demnă!

Aceste cuvinte se auzeau repetate printre suspine, iar tonul cu care erau rostite ar fi înduioşat pe oricare alt om în afară de Jules.

— Ca să te omor ar trebui, poate, să iubesc mai mult decât iubesc, spuse el mai departe; n-aş avea însă curajul, mai degrabă m-aş omorî eu, lăsându-te fericirii dumitale şi… a mai cui?

Nu termină.

— Să te omori? ţipă Clémence, aruncându-se la picioarele lui Jules şi îmbrăţişându-le.

El vru să se desfacă din îmbrăţişarea ei şi o zgâlţâi, târând-o spre pat.

— Lasă-mă, spuse el.

— Nu, Jules, nu! ţipă ea. Dacă nu mă mai iubeşti, eu voi muri. Vrei să afli totul?

— Da.

O ridică, o îmbrăţişa sălbatic, se aşează pe marginea patului, o ţinu între picioarele lui; apoi, privind cu ochi neîndurători frumosul ei chip aprins ca focul, brăzdat de lacrimi:

— Hai, spune, repetă el.

Suspinele Clémencei, reîncepură.

— Nu, e o taină de viaţă şi de moarte. Dacă aş spune, eu… Nu, nu pot. Iartă-mă, Jules!

— Aşadar, tu mă înşeli…

— Ah! nu-mi mai vorbeşti cu *dumneata!* exclamă ea. Da, Jules, poţi să crezi că te înşel, însă în curând ai să ştii totul.

— Şi acest Ferragus, acest ocnaş la care te duci, acest om îmbogăţit din crime, dacă nu e al tău, dacă nu-i aparţii…

— O, Jules?!…

— Ei bine, atunci este binefăcătorul tău din umbră, omul căruia îi datorăm averea noastră, cum s-a şi spus?

— Cine ţi-a spus?

— Un om pe care l-am ucis în duel.

— Oh, Dumnezeule! De pe acum un mort!

— Dacă nu e protectorul tău, dacă nu-ţi dă bani, dacă tu îi dai lui, atunci, e oare fratele tău?

— Ei bine, spuse ea, dacă-ar fi aşa?

Domnul Desmarets îşi încrucişa braţele.

— Pentru ce mi l-ai fi ascuns? reluă el. Aşadar, m-aţi înşelat, mama ta şi cu tine? De altfel, se duce cineva zi de zi la un frate, sau aproape zi de zi, spune?

Soţia zăcea leşinată la picioarele lui.

— Moartă, zise el. Şi dacă greşesc?

Trase de şnurul soneriei, o chemă pe Josephine şi o aşează pe Clémence în pat.

— Am să mor, zise doamna Jules, când îşi veni în fire.

— Josephine, porunci domnul Desmarets, du-te şi caută-l pe domnul Desplein[{42}]. Pe urmă, du-te după fratele meu şi roagă-l să vină cât poate de repede.

— De ce-l chemi? întrebă Clémence.

Jules însă plecase.

Pentru prima oară după cinci ani, doamna Jules se culcă singură în patul său şi fu nevoită să lase să intre un doctor în camera ei sacră. Două suferinţe foarte grele. Desplein o găsi pe doamna Jules foarte rău, niciodată o tulburare sufletească nu fusese mai intempestivă. El nu vru să ia nicio hotărâre deocamdată şi amână diagnosticul pe a doua zi, după ce ordonă câteva prescripţii care nu mai fură îndeplinite, preocupările sufleteşti făcând să se dea uitării toate grijile trupeşti. Spre ziuă, Clémence încă nu adormise. Asculta încordată murmurul surd al unei conversaţii care dura de mai multe ore între cei doi fraţi; dar pereţii groşi nu lăsau să ajungă la urechea ei niciun cuvânt care ar fi putut să-i trădeze subiectul îndelungii lor discuţii. Domnul Desmarets, notarul, plecă în curând. Liniştea nopţii şi încordarea specifică a simţurilor pe care o dă pasiunea permiseră atunci Clémencei să audă scârţâitul unui toc pe hârtie şi mişcările involuntare ale unui om care scria. Cei ce de obicei nu dorm noaptea şi care au observat feluritele

impresii acustice produse într-o tăcere adâncă ştiu că adesea un zgomot uşor e lesne de perceput în acele locuri unde murmure egale şi continui nu se desluşeau nicicum. La ora patru zgomotul încetă. Clémence se ridică neliniştită şi tremurând. Pe urmă, cu picioarele goale, fără capot, negândindu-se nici că e transpirată, nici la starea în care se găsea sărmana femeie deschise uşa ce din fericire nu scârţâi. Ea îşi văzu soţul adormit în fotoliu, cu un toc în mână. Lumânările ardeau în sfeşnice. Se apropie tiptil şi citi pe un plic închis:

ACESTA ESTE TESTAMENTUL MEU.

Îngenunche ca în faţa unui mormânt şi sărută mâna soţului ei, care se trezi îndată.

— Jules, dragule, şi criminalilor condamnaţi la moarte li se acordă câteva zile, spuse ea privindu-l cu ochii aprinşi de febră şi de iubire. Nevinovata ta soţie nu-ţi cere decât două. Lasă-mă liberă două zile, şi… aşteaptă! După aceea voi muri liniştită, cel puţin voi şti că mă vei regreta.

— Clémence, ţi le acord.

Şi, cum ea îi săruta mâinile într-o înduioşătoare revărsare de dragoste, Jules, fascinat de acest strigăt al nevinovăţiei, o luă în braţe şi o sărută pe frunte, ruşinat că încă se mai supune puterii nobilei ei frumuseţi.

A doua zi, după ce se odihnise câteva ore, Jules intră în camera soţiei, supunându-se maşinal obiceiului de a nu pleca fără s-o vadă. Clémence dormea. O rază de lumină strecurată prin crăpăturile de sus ale storurilor cădea pe faţa acestei femei chinuite. Durerile îi veştejiseră fruntea şi roşeaţa fragedă a buzelor Ochiul unui îndrăgostit nu putea să se înşele zărind umbrele vineţii şi paloarea bolnăvicioasă ce înlocuiau culoarea obişnuită a obrajilor şi strălucirea tenului, două fonduri pure pe care se oglindeau atât de firesc sentimentele acestui suflet frumos.

— Suferă, îşi zise Jules. Sărmană Clémence, Dumnezeu să ne ocrotească!

O sărută cu duioşie pe frunte. Ea se trezi, îl văzu şi înţelese totul: dar, neputând să vorbească, îl luă de mână şi ochii i se umplură de lacrimi.

— Nu sunt vinovată, zise ea terminându-şi visul.

— Ieşi astăzi în oraş? o întrebă Jules.

— Nu, mă simt prea slăbită pentru a mă da jos din pat.

— Dacă totuşi te vei hotărî să ieşi, aşteaptă până mă întorc, zise Jules.

Şi coborî la poartă.

— Fouquereau, supraveghează cu atenţie poarta, vreau să ştiu cine intră şi cine iese din casă.

Apoi domnul Jules sări într-o birjă, porunci să fie condus la palatul Maulincour şi întrebă de baron.

— Domnul e bolnav, i se spuse.

Jules stărui să intre, îşi dădu numele şi, neputând să fie primit de domnul de Maulincour, voi să stea de vorbă cu vidamul sau cu bătrână văduvă. Aşteptă câtva timp în salonul baroanei care veni să-i spună că nepotul ei este foarte grav bolnav, nu-l poate primi.

— Doamnă, răspunse Jules, cunosc natura bolii sale, din scrisoarea pe care mi-aţi făcut onoarea să mi-o scrieţi şi vă rog să credeţi…

— O scrisoare, domnule? De la mine? exclamă bătrână întrerupându-l. Dar n-am scris nicio scrisoare. Şi ce vi se spunea, domnule, ca din partea mea, în acea scrisoare?

— Doamnă, răspunse Jules, întrucât aveam intenţia să vin chiar azi la domnul de Maulincour şi să vă înapoiez scrisoarea, am considerat, în ciuda rugăminţii cu care se încheie, că nu era necesar s-o distrug. Iat-o!

Baroana sună ca să i se aducă ochelari: şi, după ce-şi aruncă ochii pe hârtie, se arătă foarte uimită.

— Domnule, zise, atât de perfect îmi este imitat scrisul, încât, dacă n-ar fi vorba de un lucru recent; m-ar înşela chiar şi pe mine. Nepotul meu e bolnav, ce-i drept, domnule;

dar mintea nu i-a fost vătămată *întru nimic.* Suntem jucăria unor oameni de rea-credinţă; nu pricep totuşi cu ce scop a fost săvârşită o asemenea necuviinţă... Îl veţi vedea pe nepotul meu, domnule, şi veţi recunoaşte că e perfect sănătos la minte.

Şi ea sună din nou spre a trimite să fie întrebat baronul dacă poate să-l primească pe domnul Desmarets. Valetul se întoarse cu un răspuns afirmativ. Jules urcă la Auguste de Maulincour, pe care-l găsi într-un fotoliu, aşezat în faţa şemineului, şi care, prea slăbit ca să se ridice, îl salută cu un gest trist; vidamul de Pamiers îi ţinea tovărăşie.

— Domnule baron, zise Jules, am a vă spune câteva lucruri destul de personale pentru care ar fi de dorit să rămânem singuri..

— Domnule, răspunse Auguste, domnul comandor cunoaşte întreaga poveste şi puteţi vorbi faţă de el fără teamă.

— Domnule baron, continuă Jules cu o voce gravă, dumneavoastră mi-aţi tulburat, aproape mi-aţi distrus fericirea, fără să fi avut dreptul. Până ce vom vedea care dintre noi poate să ceară sau trebuie să acorde satisfacţie celuilalt, sunteţi dator să mă ajutaţi să avansez pe calea întunecată pe care m-aţi aruncat. Vin deci să aflu de la dumneavoastră domiciliul actual al persoanei misterioase care exercită asupra destinelor noastre o influenţă atât de fatală şi care pare să aibă la ordinele ei o putere supranaturală. Iată ce scrisoare am primit ieri; când m-am întors acasă, după ce vă ascultasem mărturisirile.

Şi Jules îi întinse scrisoarea falsă.

— Acest Ferragus, acest Bourignard, acest domn de Funcal e un diavol, exclamă Maulincour după ce o citi. În ce încurcătură cumplită m-am băgat? Încotro mă îndrept? Am greşit, domnule, zise privindu-l pe Jules; moartea însă, fără îndoială, este cea mai mare dintre ispăşiri, iar moarte mea e aproape. Puteţi să-mi cereţi, aşadar, tot ceea ce doriţi, sunt la ordinele dumneavoastră.

— Domnule, dumneavoastră trebuie să ştiţi unde locuieşte necunoscutul, vreau în mod categoric, de-ar fi să mă coste toată averea pe care o am, să limpezesc misterul acesta; şi, faţă de un duşman atât de inteligent şi de crud, orice clipă e preţioasă.

— Justin vă va spune totul, răspunse baronul.

La auzul acestor cuvinte, comandorul se frământă pe scaunul său.

Auguste sună.

— Justin nu este în palat, rosti vidamul cu o grabă care spunea multe.

— Ei bine, zise Auguste cu aprindere, slugile noastre ştiu unde e, să încalece un om şi să dea fuga să-i caute. Valetul dumneavoastră este în Paris, nu? Îl voi găsi.

Comandorul păru vizibil tulburat.

— Justin nu va mai veni, dragul meu, spuse bătrânul. E mort. Voiam să-ţi ascund această nenorocire, însă…

— Mort, exclamă domnul de Maulincour, mort? Şi când? Şi cum?

— Ieri-noapte. S-a dus să petreacă cu nişte prieteni vechi şi s-a îmbătat pesemne; prietenii lui, ameţiţi de vin, ca şi el, l-au lăsat să se culce în stradă şi l-a călcat o trăsură…

— Ocnaşul n-a dat greş. L-a ucis dintr-o lovitură, zise Auguste. Cu mine n-a fost tot aşa de norocos, a trebuit să încerce de patru ori.

Jules se întunecă şi căzu pe gânduri.

— Aşadar, nu voi afla nimic, exclamă agentul de schimb după o lungă tăcere. Poate că valetul dumneavoastră a fost pedepsit pe drept… Oare n-a încălcat el ordinele dumneavoastră, calomniind-o pe doamna Desmarets faţă de o oarecare *Ida,* căreia i-a aţâţat gelozia spre a o dezlănţui asupra noastră?

— Ah, domnule, în mânia mea, o lăsasem în seama lui pe doamna Jules.

— Domnule! exclamă soţul vădit iritat.

— Oh, acum, domnule, răspunse ofiţerul cerând printr-un gest cu mâna linişte, sunt gata la orice. Nu-mi veţi putea face mai mult decât mi s-a făcut şi nu-mi veţi putea spune nimic în plus faţa de ceea ce propria-mi conştiinţă mi-a şi spus! În dimineaţa asta îl aştept pe cel mai vestit profesor de toxicologie spre a-mi afla soarta. Dacă sunt sortit unor suferinţe prea mari, hotărârea mea e luată, îmi voi zbura creierii.

— Vorbeşti ca un copil, exclamă comandorul înspăimântat de sângele rece cu care baronul rostise aceste cuvinte. Bunica dumitale ar muri de mâhnire.

— Aşadar, domnule, zise Jules, nu există niciun mijloc de a afla în ce colţ al Parisului locuieşte acest om teribil?

— Mi se pare, domnule, răspunse bătrânul, că l-am auzit pe nefericitul de Justin spunând că domnul de Funcal locuia la ambasada Portugaliei ori a Braziliei. Domnul de Funcal este un gentilom aflat în serviciul ambelor ţări. Cât despre ocnaş, acela-i mort şi îngropat. Prigonitorul dumneavoastră, oricare ar fi, mi se pare destul de puternic, ca să nu daţi piept cu el sub noua lui înfăţişare până ce nu veţi avea mijloacele de a-l înfrânta şi de a-i zdrobi; procedaţi cu băgare de seamă, scumpul meu domn. Dacă domnul de Maulincour mi-ar fi urmat sfaturile, nimic din toate acestea nu s-ar fi întâmplat.

Jules se retrase rece, însă politicos, fără să ştie încotro să se îndrepte ca să dea de Ferragus. Când ajunse acasă, portarul îi spuse ca doamna plecase să pună o scrisoare la poşta mică din strada Ménars. Jules se simţi umilit, recunoscând uimitoarea sârguinţă cu care portarul îi îmbrăţişase cauza şi dibăcia cu care găsea mijloacele, de a-l sluji. Cunoştea zelul inferiorilor şi îndemânarea lor deosebită în a compromite pe stăpânii compromişi; cântărise bine primejdia de a-i avea complici vreodată; dar nu izbuti să se mai gândească la demnitatea lui personală decât în clipa în care se şi văzu înjosit atât de repede. Ce triumf pentru sclavul incapabil să se ridice până la stăpânul

său, atunci când îl face pe stăpân să cadă până la el! Jules se purtă aspru şi repezit. Altă greşeală. Dar suferea atâta! Viaţa lui, până atunci aşa de dreaptă, aşa de pură, se încâlcea; şi acum trebuia să recurgă la vicleşuguri, să mintă. Clémence, la fel, şi ea minţea şi se folosea de vicleşuguri. Clipa aceea fu o clipă de dezgust. Pierdut într-un afund de gânduri amare, Jules, fără voia lui, rămase nemişcat în poarta casei. Lăsându-se pradă gândurilor deznădăjduite, ar fi vrut când să fugă, să părăsească Franţa, ducând cu el din iubirea lui toate iluziile incertitudinii, când, neîndoindu-se că scrisoarea pe care Clémence o dusese la poştă, era adresată lui Ferragus, căuta mijloacele de a surprinde răspunsul ce urma să i-l trimită misterioasa persoană, când analiza ciudatele întâmplări ale vieţii lui de la căsătorie încoace, şi se întreba dacă nu cumva calomnia pentru care se răzbunase nu era un adevăr. În fine, revenind la răspunsul lui Ferragus, îşi zicea: «Dar un om atât de iscusit, atât de logic în cele mai mărunte acte ale lui, care vede, care presimte, care calculează şi ne ghiceşte până şi gândurile, acest Ferragus va răspunde oare? N-are să folosească el mijloace pe potriva puterii lui? Oare nu-i va trimite răspunsul prin vreun ticălos abil, sau, poate, în vreun sipet adus de vreun om cinstit care nici habar să nu aibă ce aduce, ori în pachetul cu pantofi pe care vreo lucrătoare va veni foarte nevinovat să-i înmâneze soţiei mele? Dar dacă Ferragus şi Clémence sunt înţeleşi?» Şi nu mai avea încredere în nimic, străbătea câmpiile nemărginite şi marea neţărmurită a presupunerilor; apoi, după ce se zbuciumase o vreme Intre mii de porniri contrare, la el acasă se simţi mai puternic decât oriunde aiurea şi hotărî să pândească din cuibul lui, ca o formicaleo din fundul gropii ei de nisip.

— Fouquereau, spuse portarului, nu sunt acasă pentru nimeni. Dacă vrea cineva să vorbească cu doamna sau îi aduce ceva, sună de două ori. Şi să-mi arăţi toate scrisorile care vor sosi, oricui ar fi adresate!

«Astfel, gândi el, urcând în biroul lui de la mezanin, preîntâmpin vicleniile meşterului Ferragus. Dacă trimite vreun emisar destul de viclean să întrebe de mine spre a afla dacă doamna e singură, cel puţin n-am să fiu amăgit ca un prost!»

Se lipi de geamurile de la biroul lui, care dădeau în stradă, şi printr-o ultimă şiretenie inspirată de gelozie, hotărî să-i dea dispoziţie primului său comis să se suie în trăsură, să-l trimită la Bursă în numele şi în locul lui, cu o scrisoare către un agent de schimb prieten, scrisoare prin care îi explică acestuia situaţia cumpărărilor şi vânzărilor sale, rugându-l să-l înlocuiască. Tranzacţiile mai complicate le amână pe a doua zi, nemaisinchisindu-se nici de urcările, nici de căderile de la bursă, nici de cursul datoriilor europene. Frumos privilegiu al iubirii! ei încalcă totul, face să pălească totul: şi altar, şi tron, şi marile registre de conturi. La trei şi jumătate, când Bursa e în toiul licitaţiilor, al lichidărilor, al primelor, al contractelor etc., domnul Jules îl văzu pe Fouquereau intrând radios în birou.

— Domnule, a venit adineaori o bătrână, dar care *se ţine bine,* ca să zic, şi-i o şireată şi jumătate. A întrebat de domnul, s-a arătat necăjită că nu l-a găsit şi mi-a dat scrisoarea asta pentru doamna.

Pradă unei tulburări înfrigurate, Jules deschise scrisoarea; în clipa următoare însă se prăbuşi în fotoliu cu totul sfârşit. Scrisoarea era o aiureală neîntreruptă şi trebuia să-i ai cheia ca s-o citeşti. Era scrisă cifrat.

— Du-te, Fouquereau.

Portarul ieşi. «E un mister mai adânc decât marea în locul unde nicio sondă nu mai ajunge. Ah! e o scrisoare de iubire! Numai iubirea e atât de ageră, atât de iscusită ca acest corespondent. Dumnezeule! o omor pe Clémence.»

În acea clipă, o idee fericită fulgeră în creierul lui cu atâta putere, încât până şi chipul i se lumină. În zilele trudnicei sale mizerii, înainte de căsătorie, Jules îşi făcuse un prieten adevărat, un fel de *Pméja*[{43}]. Deosebita gingăşie

cu care se purtase faţă de susceptibilităţile unui prieten sărac şi modest, respectul cu care-l înconjurase, iscusita pricepere cu care, într-un mod fin, îl suise să participe la bunăstarea sa, fără a-l face să se simtă jenat, întăriră prietenia lor. Jacquet ramase credincios lui Desmarets, în ciuda averii.

Jacquet, om de mare cinste, muncitor, auster în moravuri, îşi croise încetişor drumul său în ministerul la care se cere cea mai mare şiretenie, dar şi cea mai mare cinste. Funcţionar la Ministerul Afacerilor Străine, avea în sarcina lui partea cea mai delicată a arhivelor, Jacquet era în minister un soi de licurici ce aruncă lumina, când avea plăcerea şi timpul de a o face, asupra corespondenţelor secrete, descifrând şi clasând depeşele. Plasat mai presus decât un simplu burghez, el socotea că ocupă, la Afacerile Străine, tot ceea ce era mai înalt ca poziţie subterană, şi trăia obscur, fericit că obscuritatea îl punea la adăpost de necazuri, mulţumit că-şi aduce şi el modestul lui obol datorat patriei. Singur stăpân în serviciul lui, primea, aşa cum se spune în limbaj gazetăresc, toată consideraţia ce i se cuvenea. Datorită lui Jules, situaţia i se îmbunătăţise în urma unei căsătorii potrivite. Patriot necunoscut, credincios de fapt guvernului, se mulţumea să mormăie, la gura sobei, despre mersul cârmuirii. În rest, Jacquet, în căsnicia lui, era un rege îngăduitor, un om tare de treabă, care închiriase o trăsură pentru soţia sa, trăsură de care el nu se slujea niciodată. În sfârşit, pentru a încheia zugrăvirea acestui *filosof fără să ştie,* el nu bănuise încă, şi nici n-avea să bănuiască vreodată folosul pe care-l putea trage din poziţia sa, având ca prieten intim un agent de schimb şi cunoscând în fiecare dimineaţă un secret de stat. Acest om, sublim în felul soldatului necunoscut care moare salvându-l pe Napoleon printr-un *stai!* locuia la minister.

În zece minute, Jules se afla în biroul arhivarului; Jacquet îi împinse un scaun, îşi puse tacticos pe masă cozorocul de

tafta verde, îşi frecă mâinile, luă tabachera, se ridică trosnindu-şi omoplaţii, îşi umflă pieptul şi zise:

— Prin ce întâmplare te afli aici, *dom'le Desmarets?* Cu ce te pot servi?

— Jacquet, am nevoie de tine pentru a descâlci o taină, o taină de viaţă şi de moarte.

— Nu e vorba de politică?

— Nu pe tine te-aş întreba dacă aş vrea să aflu ceva în privinţa asta, zise Jules. Nu, e o chestiune în legătură cu căsnicia mea şi pretinde de la tine cea mai mare discreţie.

— Claude-Joseph Jacquet, mut din naştere. Nu mă cunoşti? Discreţia e specialitatea mea.

Jules îi arătă scrisoarea spunându-i:

— Trebuie să-mi citeşti acest bilet adresat soţiei mele…

— Drace! Drace! Urâtă afacere, zise Jacquet examinând scrisoarea ca un cămătar care examinează un obiect bun de negustorit. Ah, e o scrisoare cu grilă! Aşteaptă.

Îl lăsă pe Jules singur în birou şi se întoarse îndată.

— Un fleac, prietene! E scrisă cu grilă veche de care se servea ambasadorul Portugaliei, sub domnul de Choiseul, pe vremea prigoanei împotriva iezuiţilor. Poftim, priveşte.

Jacquet suprapuse o hârtie ajurată, tăiată regulat, ca una dintre acele dantele pe care cofetarii le pun peste zaharicalele lor, şi Jules putu atunci cu uşurinţă să citească frazele rămase descoperite.

> «Să nu-ţi mai faci griji, scumpa mea Clémence, fericirea noastră nu va mai fi tulburată de nimeni, iar bănuielile soţului tău se vor spulbera. Eu nu pot veni să te văd. Oricât de bolnavă ai fi, trebuie să ai curajul să vii tu; încearcă, găseşte puteri, dezgroapă-te din iubirea ta Dragostea pentru tine m-a făcut să îndur cea mai crudă operaţie şi mi-e imposibil să mă mişc din pat. Câteva moxe mi-au fost aplicate ieri seară pe grumaz, de la un umăr la celălalt şi a trebuit să le las să ardă destul de mult. Mă înţelegi? Dar m-am gândit la tine şi

n-am suferit prea tare, Pentru a încurca toate căutările lui Maulincour, care nu ne va mai prigoni mult timp, am părăsit ocrotitorul colţişor de la ambasadă şi m-am adăpostit de toate urmăririle în strada Enfants-Rouges numărul 12, la o bătrână, pe nume doamna Étienne Gruget, mama acelei Ida care are să plătească scump purtarea ei prostească. Vino acolo mâine, la ora nouă dimineaţă. Stau într-o odaie la care nu se poate ajunge decât printr-o scară interioară. Întreabă de domnul Camuset. Pe mâine. Te sărut pe frunte, scumpa mea.»

Jacquet îl privi pe Jules cu un fel de groază onestă, în care intra o compasiune adevărată, şi rosti vorba lui favorită: «Drace! Drace!» pe două tonuri diferite.

— Ti se pare limpede, nu? zise Jules. Ei bine, în adâncul inimii mele e o voce care pledează pentru soţia mea şi care răsună mai puternic decât toate durerile geloziei. Voi îndura până mâine cei mai îngrozitor chin; dar, în sfârşit, mâine, între nouă şi zece, voi afla totul şi voi fi un nenorocit sau un fericit pe viaţă. Gândeşte-te la mine, Jacquet.

— Voi fi la tine mâine la unsprezece. Ne vom duce acolo împreună şi te voi aştepta, dacă vrei, în stradă. S-ar putea să întâmpini vreo primejdie, ai nevoie alături de tine de cineva credincios care să te înţeleagă dintr-o jumătate de cuvânt şi de care să te poţi folosi fără ezitare. Bizuie-te pe mine.

— Chiar pentru a-mi ajuta să omor pe cineva?

— Drace! Drace! zise Jacquet repede, repetând, ca să spunem aşa aceeaşi notă muzicală. Am doi copii şi o nevastă…

Jules strânse mâna lui Claude Jacquet şi ieşi. Dar se întoarse grabnic.

— Uitam scrisoarea, zise el. Şi asta nu e tot, trebuie s-o lipim la loc.

— Drace! Drace! Ai deschis-o fără nicio precauţie; din fericire însă, pecetea s-a dezlipit destul de bine. Du-te, las-o

la mine, am să ţi-o aduc *secundum scripturam.*

— La ce oră?

— La cinci şi jumătate…

— Dacă nu voi fi ajuns acasă până atunci dă-i-o cu toată încrederea portarului şi spune-i să i-o înmâneze doamnei.

— Vrei să vin mâine?

— Nu. Cu bine!

Jules ajunse repede în piaţa Rotonde du Temple, îşi lăsă cabrioleta acolo şi merse pe jos până în strada Enfants-Rouges unde cercetă casa doamnei Étienne Gruget. Acolo avea să se limpezească misterul de care depindea soarta atâtor fiinţe; acolo era Ferragus, şi către Ferragus duceau toate firele acestei intrigi. Întâlnirea dintre doamna Jules, soţul ei şi omul acesta nu era oare nodul gordian al acestei drame în care se vărsase şi până atunci sânge şi din care nu trebuia să lipsească spada ce dezleagă legăturile cele mai straşnic înnodate?

Era o casă dintre cele care fac parte din genul zis *cabajoutis.* Nume foarte grăitor, dat de parizieni acestor case alcătuite, pentru a spune aşa, din camere de raport. Aproape totdeauna sunt fie locuinţe separate la început şi unite mai apoi după fanteziile diferiţilor proprietari ce le-au mărit treptat, fie case începute, lăsate, reluate, terminate; case nenorocite care au trecut, asemenea unor popoare, pe sub mai multe dinastii de stăpâni nestatornici. Nici etajele, nici ferestrele *nu se brodesc împreună,* ca să împrumutăm de la pictură unul dintre termenii ei cei mai pitoreşti; totul aici se bate cap în cap, chiar ornamentele exterioare. *Cabajoutis*-ul este pentru arhitectura parizianã ceea ce este *debaraua* pentru apartament, un adevărat talmeş-balmeş unde s-au aruncat claie peste grămadă lucrurile cele mai disparate.

— Doamna Étienne? o întrebă Jules pe portăreasă.

Portăreasa locuia chiar la intrarea principală, într-un soi de colivie, o căsuţă de lemn aşezată pe nişte roţi mici, foarte

asemănătoare cu cabinele pe care poliţia le-a construit în toate staţiile de trăsuri.

— Ce? făcu portăreasa, lăsându-şi ciorapul pe care-l tricota.

La Paris, diferite elemente care concură la fizionomia vreunei porţiuni din această cetate monstruoasă se armonizează de minune cu caracterul ansamblului. Astfel, portar, uşier sau paznic, oricare ar fi numele dat acestui muşchi esenţial ai monstrului parizian, el e totdeauna conform cu carterul din care face parte şi adesea îi ilustrează. Amestecat în toate intrigile, trândav, uşierul din foburgul Saint-Germain se bucură de un venit anual: portarul din Chausses-d'Antin trăieşte cum îi place, cel din cartierul Bursei citeşte jurnalele, cel din foburgul Montmartre are o situaţie. Portăreasa dintr-un cartier cu prostituate este vreo fostă prostituată; în cartierul Marais are principii severe, e ursuză, plină de toane.

Văzându-i pe domnul Jules, portăreasa luă un cuţit spre a scormoni prin bulgării de cărbuni aproape stinşi din sobiţa ei, apoi îi spuse:

— Întrebaţi de doamna Étienne, de doamna Étienne Gruget?

— Da, zise Jules Desmarets, luând un aer oarecum supărat.

— Cea care lucrează ceaprazărie?

— Da.

— Ei bine, domnule, zise ea ieşind din colivie, luându-l de braţ pe domnul Jules şi conducându-l până la capătul unui coridor lung, boltit ca o pivniţă. Urcaţi pe a doua scară din fundul curţii. Vedeţi ferestrele acelea unde sunt nişte *misandre?* Acolo stă doamna Étienne.

— Mulţumesc, doamnă, Credeţi că e singură?

— Şi de ce să nu fie singură femeia asta. că doar e văduvă?

Jules urcă grăbit o scară foarte întunecată, cu treptele pline de noroiul uscat pe care-l lăsau cei ce treceau pe

acolo. La al doilea etaj, văzu trei uşi, dar nicio *misandră.* Din fericire, pe una dintre aceste uşi, cea mai slinoasă şi cea mai cenuşie dintre toate, citi următoarele cuvinte scrise cu creta: *Ida vine astă-seară la nouă.* «Aici e», îşi zise Jules. Trase de şnurul înnegrit al soneriei cu mâner, şi auzi zgomotul stins al unui clopoţel spart şi hămăitul unui căţeluş astmatic. După felul în care sunetele răsunau în interior, părea a fi vorba de un apartament înţesat cu lucruri ce nu lăsau să străbată nici cei mai firav ecou, trăsătură caracteristică a caselor locuite de muncitori, cu familii înghesuite cărora le lipseşte spaţiul şi aerul. Jules căuta *misandrele* şi izbuti să le zărească pe prichiciul din afară al unei ferestre glisante, între două lighene urât mirositoare. Flori, aici! O grădină, aici, lungă de două picioare, lată de o palmă! un fir de grâu, aici! Viaţa întreagă, aici, rezumată. Dar şi toate mizeriile vieţii. Peste aceste fiori plăpânde şi peste minunatele spice de grâu, o rază de lumină, căzând din ceruri ca o mântuire, făcea să se vadă praful, jegul şi nu ştiu ce culoare specifică pentru cocioabele pariziene, mii de murdării care încadrează, scofâlcesc şi îmbăloşează zidurile igrasioase, stâlpii scării mâncaţi de cari, cercevelele stricate ale ferestrelor şi uşile cândva vopsite în roşu. O tuse de bătrână şi paşii greoi ai unei femei ce târşâia chinuitor nişte pâslari vestiră numaidecât apropierea mamei Idei Gruget. Bătrână deschise uşa, ieşi în prag, înaltă capul şi zise:

— A! domnul Bocquillon. Ba nu. Da’ zău că bine mai semănaţi cu domnul Bocquillon. Sunteţi fratele lui pesemne. Ce nevoie v-aduce la mine? Hai, domnule, intraţi.

Jules o urmă pe femeie într-o primă încăpere în care văzu colivii, unelte casnice, lămpi de gaz, mobile, străchioare pline cu mâncare ori cu apă pentru dine şi pentru pisici, un orologiu de lemn, păturи, gravuri de Eisen, fiare vechi îngrămădite, amestecate, încălecate de-a valma în asemenea chip încât alcătuiau un tablou realmente grotesc,

adevăratul talmeş-balmeş parizian, din care nu lipseau nici măcar câteva numere din *Le Constitutionnel*[{44}].

Jules, obsedat de gândul de a fi prudent, nu luă aminte la văduva Gruget, care-i spunea:

— Hai, domnule, intraţi aici să vă încălziţi oleacă.

Temându-se să nu fie auzit de Ferragus, Jules se întreba dacă n-ar fi mai bine să trateze chiar în această primă odaie târgul pe care voia să-l propună bătrânei. O găină care ieşi cârâind dintr-un cotlon îl smulse din tainica lui meditaţie. Jules se hotărâse. O urmă pe mama Idei în încăperea cu sobă, unde fură întovărăşiţi de micuţul mops gâfâind, personaj mut ce se cocoţă pe un taburet vechi. Doamna Gruget vorbise cu toată înfumurarea cuiva care trăieşte aproape în mizerie când spusese că oaspetele se va încălzi. În sobiţa ei nu mai erau decât doi tăciuni cu totul trecuţi. O strecurătoare zăcea pe jos, cu coada în cenuşă. Poliţa sobei, împodobită cu un Iisus de ceară aşezat într-o cutie pătrată cu pereţii de sticlă, decorată cu hârtie albăstrie, era năpădită de gheme de lână, de mosoare şi de scule trebuincioase ceaprăzăriei. Jules cercetă toate mobilele din apartament cu o curiozitate plină de interes şi îşi manifestă fără să vrea o tainică satisfacţie.

— Ei bine, spuneţi, domnule, nu cumva vreţi să cumpăraţi *mobelele* mele? îi zise văduva aşezându-se într-un fotoliu galben de trestie ce părea a fi cartierul ei general. Acolo îşi ţinea batista, tabachera, împletitura, legumele pe jumătate curăţate, ochelarii, un calendar, nişte galoane de livrea începute, o pereche de cărţi soioase şi două tomuri dintr-un roman, toate aruncate claie peste grămadă. Această mobilă cu care bătrână *cobora fluviul vieţii,* semăna cu sacul enciclopedic purtat de către femei în călătorie şi în care se află o întreagă gospodărie în rezumat, de la portretul soţului până la apa de roiniţă pentru leşinuri, bomboanele pentru copii şi feşile pentru bandajarea rănilor.

Jules cercetă totul. Privi foarte atent chipul galben al doamnei Gruget, ochii ei cenuşii, fără sprâncene, cu genele

lipsă, gura ştirbă, zbârciturile negre, boneta de tul roşu cu nişte broderii şi mai roşii şi fusta de stambă ruptă, papucii uzaţi, sobiţa de tinichea ruginită, masa plină de farfurii şi de mătăsărie, de cârpe de bumbac şi de lână, în mijlocul cărora trona o sticlă de vin. Şi îşi spuse în sine: «Femeia asta are vreo patimă, nişte vicii ascunse, e ceea ce-mi trebuie».

— Doamnă, zise el cu voce tare şi făcându-i un semn de înţelegere, am venit să comand nişte galoane…

Apoi coborî vocea.

— Ştiu, continuă el, că şade la dumneavoastră un necunoscut care-şi dă numele de Camuset.

Bătrâna îi aruncă o privire, fără a da vreun semn de mirare.

— Spuneţi, poate să ne audă? Gândiţi-vă că e vorba de binele dumneavoastră.

— Domnule, răspunse ea, vorbiţi fără sfială, nu am pe nimeni aici. Chiar dacă ar fi cineva colo sus n-ar avea cum să vă audă.

«Ah, vicleană bătrână! Şi pricepe să dea un răspuns, îşi zise Jules. O să ne înţelegem».

— Să nu încercaţi să mă minţiţi, doamnă, reluă el. Şi apoi, să ştiţi că nu vă vreau niciun rău, nici chiriaşului dumneavoastră suferind din pricina moxelor, nici fiicei dumneavoastră Ida, corsetiera, prietena lui Ferragus. După cum vedeţi, sunt la curent cu totul. Încredeţi-vă în mine, nu sunt de la poliţie şi nu vreau să vă tulbur întru nimic conştiinţa. O tânără doamnă va veni aici mâine, între nouă şi zece, să stea de vorbă cu prietenul fiicei dumneavoastră. Vreau să am putinţa de a vedea totul, de a auzi totul, fără să fiu văzut ori auzit de ei. Dumneavoastră îmi veţi pune la îndemână mijloacele şi eu voi răsplăti acest serviciu cu două mii de franci plătiţi pe loc şi şase sute de franci viageră. Notarul meu va scrie, în faţa dumneavoastră, astă-seară, actul; îi voi înmâna banii, el vi-i va da mâine, după discuţia

la care vreau să asist şi în timpul căreia voi căpăta dovezile bunei dumneavoastră credinţe.

— Asta ar putea să-i dăuneze fetei mele, dragă domnule? zise ea, aruncându-i nişte priviri de pisică speriată.

— Întru nimic, doamnă. Dar, de altminteri, s-ar părea că fata se poartă destul de urât cu dumneavoastră. Iubită de un om aşa de bogat, aşa de puternic ca Ferragus, ar trebui să-i fie uşor să vă facă mai fericită decât păreţi a fi.

— Ah, dragă domnule, nici măcar un amărât de bilet pentru vreun spectacol la Ambigu sau Gaité{45} unde ea se duce când vrea! E o ticăloşie! O fată pentru care mi-am vândut tacâmurile de argint, că acum, la vârsta mea, mănânc din tinichele nemţeşti, ca să-i plătesc ucenicia şi să-i dau o situaţie cu care ar face aur, dacă ar vrea. Căci, la asta, seamănă cu mine, e mai îndemânatică decât o zână, ce-i drept e drept. Mă rog, ar putea foarte bine să-mi dea mie rochiile ei vechi de mătase, mie, care îmi place aşa de mult să port mătase. Nu, domnule, ea se duce la Cadran-Bleu, să cineze cu cincizeci de franci de căciulă, se vântură în trăsură ca o prinţesă şi nu-i pasă nici atâtica de maică-sa. Doamne Dumnezeule! Ce tineri aiuriţi am adus pe lume, asta nu-i cea mai frumoasă laudă pentru noi. Faţă de o mamă, domnule, de o mamă bună, că i-am cocoloşit nesocotinţele şi-am ţinut-o tot pe lângă mine, rupându-mi pâinea de la gură, şi-am îndopat-o cu de toate. Ei bine, nu. Ea-mi vine, mă giugiuleşte, îmi zice: – Bună ziua, mamă. Şi iaca datoriile-i împlinite faţă de autorul zilelor ei. Aşa-i cum vă spun! Da’ o să aibă şi ea copii, într-o zi sau alta, şi are să vadă ce-nseamnă marfa asta proastă pe care o iubim totuşi.

— Cum! Ea nu face nimic pentru dumneavoastră?

— Ah, nimic nu, domnule, nu spun asta, dacă n-ar face nimic ar fi prea de tot. Îmi plăteşte chiria, îmi dă lemne şi treizeci şi şase de franci pe lună... Dar, domnule, oare la vârsta mea, cincizeci şi doi de ani, cu ochii care mă lasă seara, ar mai fi cazul să lucrez? Şi *pen’ce* nu vrea să ştie de mine? Îi e ruşine cu mine? Păi să-mi spună. Chiar că ar

trebui să te îngropi pentru câinii ăştia de copii care te uită îndată ce au trântit uşa după ei.

Îşi scoase batista din buzunar şi odată cu ea un bilet de loterie care căzu pe jos; dar îl ridică repede zicând:

— Io-te! chitanţa mea de impozite.

Jules ghici dintr-odată pricina înţeleptei zgârcenii de care, se jeluia mama şi fu cu atât mai sigur de consimţământul văduvei Gruget pentru târgul propus.

— Ei bine, doamnă, zise el, atunci acceptaţi ceea ce vă ofer.

— Spuneaţi, domnule, două mii de franci plătiţi pe loc şi şase sute de franci rentă viageră?

— Doamnă, mi-am schimbat hotărârea şi vă făgăduiesc numai trei sute de franci rentă viageră. Afacerea, făcută astfel, mi se pare mai convenabilă pentru interesele mele. Vă voi da însă cinci mii de franci în mână. Nu vă convine mai bine aşa?

— Dumnezeule, da, domnule.

— Veţi avea mai mulţi bani şi vă veţi duce cu trăsura la Ambigu-Comique, la Franconi, oriunde vă place.

— Ah! Nu-mi place deloc la Franconi, din pricină că acolo nu se vorbeşte. Însă, domnule, dacă primesc, e pentru că va fi în folosul copilei mele. În sfârşit, n-am să-i mai fiu o povară. Biata de ea, la urma urmei nu-i pretind niciun sacrificiu. Domnule, tinereţea trebuie să petreacă! asta-i! Dacă mă asiguraţi că nu fac niciun neajuns nimănui…

— Nimănui, repetă Jules. Să vedem însă cum vreţi să procedaţi?

— Păi, domnule, am să-i dau astă-seară domnului Ferragus un ceiuleţ de gămălii de mac, de-o să doarmă buştean, bietul de el! Că şi are multă nevoie de asta, după atâtea suferinţe; că suferă de-ţi face şi milă. Da întrebaţi-mă ce-o mai fi şi invenţia asta la un om sănătos, să-şi ardă spatele ca să scape de un tic dureros care nu-l chinuieşte decât din doi în doi ani. Da să mă-ntorc la treaba noastră: ea am cheia de la vecina care locuieşte deasupra mea şi

care are o odăiţă zid în zid cu odaia-n care zace domnul Ferragus. Vecina e plecată la ţara pe vreo zece zile. Şi aşa că, dacă fac la noapte o gaură în perete, o să-i auzi şi o să-i vedeţi în tihnă. Ştiu un lăcătuş cu care mă am bine, un om tare de treabă, care povesteşte ca un înger, şi-o să facă asta pentru mine, fără s-audă ori să vadă cineva ceva..

— Poftim o sută de franci pentru el şi vino astă seară la domnul notar Desmarets, iată-i adresa. La ora nouă actul va fi gata, însă… *motus.*

— Gata, domnule, cum ziceaţi, *momus!* La revedere, domnule!

Jules plecă spre casă, aproape liniştit de certitudinea pe care o avea că a doua zi va afla totul. Când sosi, găsi la portar scrisoarea perfect lipită la loc.

— Cum te simţi? îi spuse soţiei în pofida răcelii dintre ei.

Deprinderile inimii sunt aşa de greu de uitat!

— Destul de bine. Jules, reluă ea cu voce cochetă, vrei să cinezi cu mine?

— Da, răspunse el întinzându-i scrisoarea, poftim, iată ce mi-a dat Fouquereau pentru tine.

Clémence, care era palidă, se înroşi cu totul când văzu scrisoarea, şi această roşeaţă bruscă pricinui cea mai vie durere soţului ei.

— E din pricina bucuriei, spuse el râzând, sau din pricina aşteptării?

— Oh! din mai multe pricini, zise ea privind plicul.

— Te las, doamnă.

Şi coborî în birou, unde îi scrise fratelui său, comunicându-i intenţiile în legătură cu constituirea unei rente viagere pentru văduva Gruget. Când se întoarse, găsi mâncarea lui pe măsuţă, lângă patul Clémencei, şi pe Josephine gata să servească.

— Dacă aş fi sănătoasă, cu câtă plăcere te-aş fi servit! spuse Clémence, când Josephine îi lăsă singuri. Oh, chiar în genunchi, continuă ea trecându-şi mâinile palide prin părul lui Jules. Ah, ce inimă deosebită ai tu, ce înţelegător şi ce

bun ai fost cu mine adineauri. Mi-ai făcut un bine atât de mare prin încrederea ta, cât nu mi-ar fi făcut toţi medicii de pe pământ cu reţetele lor. Gingăşia ta ca de femeie, căci tu ştii să iubeşti ca o femeie, tu… ei bine, ea a răspândit în sufletul meu nu ştiu ce balsam care aproape că m-a vindecat. Mi-ai acordat un răgaz, Jules, dă-mi fruntea să ţi-o sărut.

Jules nu putu să-şi refuze plăcerea de a o îmbrăţişa pe Clémence. Simţi însă un fel de remuşcare în inimă, se socotea meschin în faţa acestei femei pe care era ispitit s-o creadă nevinovată. Bucuria ei era adumbrită de tristeţe. O speranţă castă îi strălucea pe chipul îndurerat. Amândoi păreau la fel de nefericiţi că sunt siliţi să se înşele unul pe altul şi, după încă o alintare, ar fi ajuns să-şi mărturisească totul, nemaifiind în stare să-şi îndure suferinţele.

— Mâine seară, Clémence.

— Nu, domnule, mâine la prânz vei afla totul şi vei îngenunchea înaintea soţiei tale. O, nu, tu nu te vei umili, nu, tu eşti cu totul iertat; nu, tu nu ai nicio vină. Ascultă: ieri m-ai zdrobit cu o cruzime fără milă; dar viaţa mea n-ar fi fost poate completă fără acest chin, el va fi umbra care va da preţ zilelor cereşti.

— Mă vrăjeşti, exclamă Jules, şi-mi stârneşti remuşcările.

— Bietul de tine, dragul meu, soarta e mai presus de noi, şi eu nu sunt complicea soartei mele. Mâine voi ieşi în oraş.

— La ce oră? întrebă Jules.

— La nouă şi jumătate.

— Clémence, răspunse domnul Desmarets, fii prevăzătoare, consultă-l pe doctorul Desplein şi pe bătrânul Haudry.

— Nu voi consulta decât inima şi curajul meu.

— Te las liberă şi nu voi veni să te văd decât la prânz.

— Nu stai cu mine câteva clipe astă-seară? Nu mai sunt suferindă…

După ce-şi termină treburile, Jules se întoarse la soţia lui, minat de o chemare de neînvins. Dragostea lui era mai

puternică decât toate durerile.

A doua zi, pe la ora nouă, Jules se strecură de acasă, alergă în strada Enfants-Rouges, urcă şi sună la văduva Gruget.

— Ah! sunteţi parolist, punctual ca revărsatul zorilor. Hai, intraţi, domnule, îi zise bătrână ceaprazărească recunoscându-l. V-am pregătit o ceaşcă de cafea cu smântână în cazul când… reluă ea după ce închise uşa. A! Smântână adevărată, o căniţă cu o smântână pe care-am văzut-o cu ochii mei când a făcut-o la lăptăria noastră din piaţa Enfants-Rouges.

— Mulţumesc, doamnă, nu vreau nimic. Conduceţi-mă…

— Bine, bine, scumpul meu domn; poftiţi pe aici. Văduva îl conduse pe Jules într-o cameră situată deasupra odăii sale, unde îi arătă cu mândrie o spărtură mare cât o monedă de patruzeci de parale, executată în timpul nopţii exact în dreptul floricelelor celor mai de sus şi celor mai obscure de pe hârtia care tapeta camera lui Ferragus. Această spărtură se afla, şi-ntr-o cameră şi în cealaltă, deasupra unui dulap. Uşoarele stricăciuni făcute de către lăcătuş nu lăsaseră aşadar nicio urmă de nicio parte a peretelui? şi era foarte greu să se zărească în umbră o asemenea deschizătură. Pentru a se menţine acolo şi pentru a vedea bine, Jules fu nevoit să stea într-o poziţie destul de obositoare, cocoţat pe o scară dublă, pe care văduva Gruget avusese grijă să o aducă.

— Dumnealui e cu un domn, spuse bătrână retrăgându-se.

Jules zări într-adevăr un om ocupat cu pansarea unui şir de răni, produse printr-un oarecare număr de arsuri practicate pe umerii lui Ferragus, al cărui chip îl recunoscu după descrierea pe care i-o făcuse domnul de Maulincour.

— Când crezi că voi fi vindecat? întrebă el.

— Nu ştiu, răspunse necunoscutul; însă, după spusele medicilor, mai e nevoie de încă vreo şapte sau opt

pansamente.

— Ei bine, pe diseară, zise Ferragus, întinzându-i mâna celui care termina de pus ultimul bandaj.

— Pe diseară, răspunse necunoscutul, strângând cordial mâna lui Ferragus. Aş vrea să te văd scăpat de suferinţe.

— În sfârşit, mâine vom căpăta hârtiile domnului de Funcal, iar Henri Bourignard va fi mort pe veci, adăugă Ferragus. Cele două litere fatale care ne-au costat aşa de scump nu mai există. Voi redeveni aşadar o fiinţă socială, un om printre oameni, şi zău dacă nu preţuiesc şi eu cât marinarul acela pe care l-au mâncat peştii. Numai Dumnezeu ştie că nu pentru mine mă fac conte!

— Sărmane Gratien, tu, cel mai de seamă cap al nostru, fratele nostru drag, tu eşti preferatul bandei; ştii doar.

— Cu bine! supraveghează-l pe Maulincour al meu.

— Fii pe pace în privinţa asta.

— Hei, marchize! exclamă bătrânul ocnaş.

— Ce-i?

— Ida e în stare de orice, după scena de aseară. Dacă s-a aruncat în apă, fireşte că n-am să dau fuga s-o scot, o să păstreze mult mai bine aşa secretul numelui meu, singurul pe care-l ştie; dar supravegheaz-o; pentru că, oricum, e o fată bună.

— Bine..

Necunoscutul plecă. Zece minute mai târziu, domnul Jules auzi, nu fără a se simţi străbătut de un fior, foşnetul specific rochiilor de mătase şi aproape că recunoscu zgomotul paşilor soţiei sale.

— O, tată, zise Clémence. Bietul meu tată, cum te simţi? Ce curaj!

— Vino, copila mea, răspunse Ferragus, întinzându-i mâna.

Şi Clémence îşi înclină fruntea, pe care el o sărută.

— Ia să vedem, ce ai tu, micuţa mea necăjită? Ce noi necazuri…

— Necazuri, tată? Dar ele înseamnă moartea fiicei tale pe care-o iubeşti atâta. Aşa cum îţi scriam ieri, e absolut necesar ca în capul tău, atât de înţelept, să găseşti mijlocul de a-l vedea pe bietul meu Jules, chiar astăzi. Dacă ai şti cât de bun a fost cu mine, în ciuda bănuielilor, aşa de îndreptăţite în aparenţă! Tată, iubirea mea înseamnă viaţa mea. Vrei să mă vezi murind? Ah! am suferit destul! Şi, simt, viaţa mea e în primejdie.

— Să te pierd, fata mea, zise Ferragus, să te pierd din pricina curiozităţii unui mizerabil de parizian? Voi arde Parisul! A, tu ştii ce înseamnă un iubit, nu ştii însă ce înseamnă un tată!

— Tată, mă înspăimânţi când mă priveşti aşa. Nu pune în cumpănă două sentimente atât de diferite. Eu aveam un soţ înainte de a şti că tatăl meu trăieşte…

— Dacă soţul ţi-a pus cel dintâi sărut pe frunte, răspunse Ferragus, eu am pus cea dintâi lacrimă… Nu-ţi face griji, Clémence, vorbeşte cu inima deschisă. Te iubesc îndeajuns ca să fiu fericit ştiindu-te pe tine fericită, chiar dacă tatăl tău nu e aproape nimic în inima ta, pe când tu eşti totul în inima lui.

— Doamne, cât bine îmi fac asemenea cuvinte! Mă faci să te iubesc şi mai mult şi mi se pare că asta înseamnă a-l fura cumva pe Jules. Dar, bunul meu tată, gândeşte-te că el e disperat. Ce să-i spun peste două ore?

— Copilă, crezi că am aşteptat scrisoarea ta ca să te scap de nenorocirea care te ameninţă? Şi ce s-alege din cei ce încearcă să se atingă de fericirea ta, sau să se aşeze între noi? N-ai recunoscut niciodată providenţa tainică ce te veghează? Tu nu ştii că doisprezece oameni foarte puternici şi foarte inteligenţi formează un cerc în jurul iubirii şi al vieţii tale, gata de orice pentru apărarea voastră? Oare un tată care şi-a riscat viaţa ca să vină să te vadă la plimbare, ori să te admire în patul tău, lângă mama ta, la vreme de noapte, un tată căruia numai o amintire a mângâierilor tale de copil i-a dat tăria să trăiască, atunci când un om cinstit

ar fi trebuit să se omoare ca să scape de infamie, EU, în sfârşit, eu care nu respir decât prin gura ta, eu care nu văd decât prin ochii tăi, eu să nu fiu în stare să apăr cu gheare de leu, cu suflet de tată, singurul meu bun, viaţa mea, pe fiica mea?... Dar, de la moartea acelui înger care a fost mama ta, n-am visat decât la un singur lucru, la fericirea de a putea să te recunosc drept fiica mea, de a te strânge în braţele mele în faţa cerului şi a pământului, de a-l ucide pe *ocnaş...*

Urmă o scurtă pauză, după care reluă:

— De a-ţi da un tată, de a putea să strâng fără ruşine mâna soţului tău, de a trăi fără teamă în inimile voastre, de a spune întregii lumi văzându-te: – «Iată copilul meu!», în fine, la fericirea de a fi tată aşa cum îmi place!

— O, tată, tată!

— După multe necazuri, după ce am răscolit tot globul, continuă Ferragus, amicii mei mi-au găsit o piele de om pe care s-o îmbrac. De azi în câteva zile voi fi domnul de Funcal, un conte portughez. Da, fiica mea, sunt puţini oameni care ar putea, la vârsta mea, să aibă răbdarea să-nveţe portugheza şi engleza, pe care acest diavol de marinar le ştia la perfecţie.

— Scumpul meu tată!

— Totul a fost prevăzut, şi, de azi în câteva zile, Majestatea Sa Ioan al VI-lea, regele Portugaliei, va fi complicele meu. Nu-ţi trebuie, aşadar, decât un pic de răbdare acolo unde tatăl tău a avut multă. Dar cu mine a fost foarte simplu. Ce n-aş face ca să răsplătesc devotamentul tău din aceşti trei ani! Ai venit cu atâta pioşenie să-l mângâi pe bătrânul tău tată, ţi-ai riscat fericirea!

— Tată! şi Clémence luă mâinile lui Ferragus şi le sărută.

— Hai, încă un pic de curaj, Clémence, să păstrăm fatala taină până la capăt. Jules nu e un om oarecare, şi totuşi nu ştim dacă firea lui dreaptă şi marea lui iubire nu-l vor face să aibă un soi de dispreţ pentru fiica unui...

— Ah! exclamă Clémence, ai citit în inima copilului tău; numai de asta mă tem, adăugă ea cu un ton sfâşietor. E ghidul care mă îngheaţă. Şi tată, gândeşte-te că i-am făgăduit să-i spun adevărul peste două ore.

— Ei bine, fata mea, spune-i să se ducă la ambasada Portugaliei, să-l vadă pe contele de Funcal, tatăl tău; voi fi acolo.

— Dar domnul de Maulincour care i-a vorbit despre Ferragus? Vai Dumnezeule, tată, să-l înşel, să-l înşel, ce supliciu!

— Cui îi spui asta? Dar numai câteva zile şi nu va mai exista niciun om care-ar putea să mă dezmintă. De altfel, domnul de Maulincour pesemne că nu mai e în stare să-şi amintească… Hai, prostuţo, şterge-ţi lacrimile şi gândeşte-te…

În clipa aceea, un ţipăt cumplit răsună în camera în care se afla domnul Jules Desmarets.

— Fata mea, biata mea fetiţă!

Strigatul trecu prin mica deschizătură practicată deasupra dulapului şi-i umplu de groază pe Ferragus şi pe doamna Jules.

— Du-te şi vezi ce este, Clémence.

Clémence coborî repede mica scară, găsi uşa apartamentului doamnei Gruget dată de perete, auzi ţipetele care răsunau la etajul de deasupra, urcă scara, merse, atrasă de suspinele deznădăjduite, până în camera fatală, unde, înainte de a intra, îi ajunseră la ureche aceste cuvinte:

— Dumneavoastră, domnule, cu închipuirile dumneavoastră, sunteţi pricina morţii ei.

— Taci, mizerabilo, zicea Jules, încercând să astupe cu batista gura văduvei Gruget, care ţipa:

— Asasinul, ajutor!

Clémence intră, îl văzu pe soţul ei, scoase un ţipăt şi fugi.

— Cine-o să-mi salveze fata, întrebă văduva Gruget după o lungă tăcere. Mi-a omorât-o!

— Dar cum? întrebă maşinal domnul Jules, năucit că soţia lui îl recunoscuse.

— Citeşte, domnule, ţipă bătrână şi se înecă în lacrimi. Există vreo rentă care să poată alina aşa ceva?

> «Adio, mamă! Îţ las tot ce am. Îţ cer ertare pentru greşelile mele şi pentru ăl dinurmă necaz pe care ţil fac punându-mă capăt zilelor. Henry, pe carel iubesc mai mult decât pe mine, mia zis că eu sunt nenorocirea lui şi dacă el ma gonit dela el, şi mi-am perdut toate nădejdile să mă căpătuesc, am să mă înec. Am să mă duc devale de Neuilly ca să nu mă ducă la Morgă. Dacă Henry no să mă mai urască după ce mam pedepsit cu moartea, roagăl să înmormânteze o biată a cărei inimă n-a bătut decât pentru el şi să erte cam făcut prostia să mă bag unde nu mă privea. Panseazăi cu grije mocsele. Cea mai îndurat motanu ăsta amărât. Da şi eu am curaj să mă înec cum a avut el să se lase ars. Trimite corsetele pe care leam isprăvit la clientele mele. Şi roagăte la Dumnezeu pentru fata ta.
>
> *IDA»*

— Du-i scrisoarea domnului de Funcal, dincolo. Dacă mai e timp, numai el o mai poate salva.

Şi Jules dispăru pe furiş ca un om care ar fi săvârşit o crimă. Picioarele îi tremurau, inima lui dezlănţuită primea valuri de sânge mai calde, mai năvalnice decât în oricare altă clipă a vieţii lui şi le trimitea în vine ca o putere neobişnuită. În minte i se zbăteau ideile cele mai contradictorii şi totuşi un gând se ridica peste toate. El nu fusese loial cu fiinţa pe care-o iubea cel mai mult şi îi era cu neputinţă să se împace cu conştiinţa lui al cărei glas, sporit din pricina faptei sale nelegiuite, era tot atât de dureros ca şi ţipetele lăuntrice ale dragostei lui din cele mai crude ceasuri de îndoială ce-l frământaseră mai înainte. Rătăci

aproape toată ziua prin Paris, neîndrăznind să se întoarcă acasă. Acest om drept tremura la gândul întâlnirii cu fruntea neprihănită a femeii nedreptăţite. Crimele sunt în raport cu puritatea conştiinţelor, şi un fapt, care pentru anumite inimi de-abia constituie o greşeală în viaţă, ia proporţiile unei crime într-o inimă candidă. Cuvântul candoare nu are el într-adevăr un înţeles ceresc? Şi cea mai mică pată de pe veşmântul alb al unei fecioare nu-l preschimba oare în ceva tot atât de înjositor ca zdrenţele unui cerşetor? Între aceste două lucruri, singura deosebire nu e decât aceea dintre nenorocire şi greşeală. Dumnezeu nu drămuieşte niciodată căinţa, nu o fracţionează şi, pentru a şterge o pată, trebuie tot atâta căinţă cât pentru a face să uite o întreagă viaţă. Aceste gânduri apăsau cu toată greutatea lor asupra lui Jules, căci pasiunile nu iartă mai mult decât legile omeneşti, şi ele judecă mai drept: oare nu se întemeiază ele pe o conştiinţă a lor, infailibilă ca un instinct? Deznădăjduit, Jules se întoarse acasă, palid, zdrobit de sentimentul vinovăţiei, dar cuprins, fără voia lui, de bucuria pe care i-o pricinuia nevinovăţia soţiei sale. Cu inima bătând înfiorată, intră în camera ei, o văzut culcată, ea avea febră, se duse şi se aşează lângă pat, îi luă mâna, o sărută, o scăldă în lacrimi.

— Înger scump, îi spuse el când rămaseră singuri, regret din tot sufletul.

— Şi de ce? zise ea.

Rostind aceste cuvinte, îşi înclină capul pe pernă, închise ochii şi rămase nemişcată, ascunzându-şi suferinţele ca să nu-şi înspăimânte soţul: duioşie de mamă, duioşie de înger. Un singur cuvânt dezvăluia femeia, în tot adevărul ei. Tăcerea dură mult timp. Jules, crezând-o pe Clémence adormită, se duse s-o întrebe pe Josephine despre starea stăpânei.

— Doamna s-a întors pe jumătate moartă, domnule. Am alergat după domnul Haudry.

— A venit? Ce-a spus?

— Nimic, domnule. N-a părut mulţumit, a poruncit să nu lăsăm pe nimeni în preajma doamnei, în afară de infirmieră, şi a spus că are să mai vină pe seară.

Domnul Jules se întoarse încetişor la soţia sa, se aşează într-un fotoliu şi rămase în faţa patului, nemişcat, cu ochii aţintiţi la ochii Clémencei; când ea îşi ridica pleoapele, îl vedea şi-i strecura printre genele îndurerate o privire duioasă, plină de dragoste, fără mustrări şi fără amărăciune, o privire care pătrundea ca o limbă de foc în inima acestui soţ iertat cu mărinimie şi iubit chiar şi acum de această fiinţă pe care ei o ucidea. Între ei era moartea, ca o presimţire care-i chinuia pe amândoi. Privirile lor se uneau într-o aceeaşi spaimă, aşa cum inimile li se uneau cândva într-o aceeaşi iubire simţită la fel, împărtăşită la fel. Nicio întrebare, doar certitudini cumplite. Din partea soţiei – o generozitate desăvârşită; din partea soţului – remuşcări sfâşietoare, şi, în amândouă sufletele, aceeaşi viziune a deznodământului, aceiaşi sentiment al fatalităţii.

La un moment dat, crezându-şi soţia adormită, Jules o sărută duios pe frunte şi spuse după ce o contemplă îndelung:

— Doamne, mai lasă-mi acest înger atâta timp cât să-mi pot ierta eu însumi greşelile adorând-o pe ea. Ca fiică este sublimă; ca soţie, ce cuvânt ar putea s-o zugrăvească?

Clémence ridică ochii plini de lacrimi.

— Îmi faci rău, spuse ea cu voce slabă.

Era seară târziu, doctorul Haudry veni şi-l rugă pe soţ să se retragă în timpul vizitei sale. Când ieşi, Jules nu-i puse nicio întrebare, n-avu nevoie decât de un gest.

— Chemaţi la consult pe toţi confraţii mei în care aveţi cea mai mare încredere, eu s-ar putea să greşesc.

— Dar, doctore, spune-mi adevărul. Sunt bărbat, voi şti să-l primesc, şi de altminteri am cel mai mare interes să-l aflu pentru a aranja anume socoteli…

— Doamna Jules e în primejdie de moarte, răspunse medicul. E o maladie sufletească ce a făcut progrese şi care

complică starea ei fizică, şi aşa destul de periculoasă, devenită încă şi mai gravă prin imprudenţele săvârşite: a umblat desculţă azi-noapte; a ieşit în oraş, cu toată interdicţia mea; a fost în oraş, ieri pe jos, astăzi în trăsură. A vrut să se omoare. Totuşi, diagnosticul meu nu este irevocabil, există tinereţea, o putere sufletească uimitoare… Ar trebui să se rişte totul pentru tot, prin vreun reactiv drastic; dar eu nu-mi voi lua niciodată răspunderea de a-l prescrie, nici măcar nu-l voi recomanda, şi, într-un consult de medici, mă voi opune folosirii lui.

Jules se întoarse în casă. Unsprezece zile şi unsprezece nopţi rămase lângă patul soţiei sale, nedormind decât ziua, cu capul sprijinit pe tăblia patului. Niciodată vreun bărbat n-a pus atâta sârguinţă în îngrijirile sale şi atâta ambiţie în devotament ca el. Nu îngăduia altcuiva să facă nici cel mai mic serviciu soţiei sale; o ţinea mereu de mână şi părea că vrea să-i dea astfel viaţă. Urmară incertitudinile, bucuriile amăgitoare, zilele bune, când bolnava se simţea mai bine, apoi crizele, în sfârşit toate groaznicele mutaţii ale Morţii care şovăie, care oscilează, dar care loveşte. Doamna Jules găsea totuşi tăria să-i surâdă soţului ei; îl compătimea, ştiind că în curând va rămâne singur. Era o dublă agonie, cea a vieţii şi cea a iubirii; dar viaţa devenea tot mai firavă, iar iubirea tot mai mare. Veni o noapte îngrozitoare, noaptea în care Clémence trăi acel delir ce precede întotdeauna moartea fiinţelor tinere. Vorbi despre dragostea ei fericită, vorbi despre tatăl ei, povesti mărturisirile mamei sale pe patul morţii şi obligaţiile pe care ea i le impusese. Se lupta nu cu viaţa, ci cu dragostea ei, pe care nu voia s-o părăsească.

— Fă, Doamne, zise ea, ca el să nu ştie că aş vrea să-l văd murind împreună cu mine.

Jules, nemaiputând să îndure priveliştea atâtor suferinţe, trecuse în acea clipă în salonul alăturat şi nu auzi dorinţa ei, căreia i s-ar fi supus.

După ce criza trecu, doamna Jules prinse iar puteri. A doua zi, deveni iarăşi frumoasă, liniştită; vorbi, nutrea nădejdi, se împodobi cum se împodobesc bolnavii. Pe urmă vru să rămână toată ziua singură şi-l expedie pe soţul ei, printr-una dintre acele rugăminţi făcute cu atâta stăruinţă, încât ele sunt împlinite cum se împlinesc rugăminţile copiilor. De altminteri, domnul Jules avea nevoie de această zi. Se duse la domnul de Maulincour, spre a stabili duelul pe viaţă şi pe moarte asupra căruia se înţeleseseră de mai înainte. Nu izbuti să ajungă prea uşor până la autorul acestor nenorociri; aflând însă că e vorba de o chestiune de onoare vidamul se supuse prejudecăţilor care îi guvernaseră totdeauna viaţa şi îl introduse pe Jules la baron. Domnul Desmarets îl căută cu privirea pe domnul de Maulincour.

— Vai! iată-l! zise comandorul, arătând un om aşezat într-un fotoliu lângă foc.

— Care Jules? zise muribundul cu o voce spartă.

Auguste pierduse singura însuşire ce ne face să trăim: memoria. Văzându-l astfel, domnul Desmarets se trase înapoi cu groază. Nu putea să recunoască pe tânărul elegant într-un lucru fără de nume în nicio limbă, după expresia lui Bossuet. Era într-adevăr un cadavru cu părul alb; nişte oase abia acoperite de o piele zbârcită, veştejită, uscată, ochi albi şi nemişcaţi; o gură hidos întredeschisă, ca la nebuni sau la desfrânaţii ucişi de excesele lor. Nicio urmă de inteligenţă nu mai dăinuia nici pe frunte, nici în vreo altă trăsătură a chipului; tot aşa cum în carnea lui molâie nu mai dăinuia nicio frăgezime, niciun semn că sângele mai circula încă. Era un om topit, descompus, ajuns la starea în care sunt acei monştri conservaţi la Museum în borcanele în care plutesc într-un mediu de alcool. Lui Jules i se păru că vede deasupra chipului lui Maulincour teribila figură a lui Ferragus, şi această Răzbunare deplină înspăimântă Ura. Soţul găsi în inima lui milă pentru părelnica ruină a celui ce fusese. cândva un bărbat tânăr.

— Duelul a avut loc, zise comandorul.

— Domnul a ucis destui oameni, oftă cu durere Jules.

— Şi oameni destul de dragi, adăugă bătrânul. Bunica lui moare de mâhnire, şi poate că şi eu o voi urma în mormânt.

A doua zi după această vizită, starea doamnei Jules se înrăutăţi de la o oră la alta. Ea profită de o clipă de tărie ca să ia o scrisoare de sub pernă, i-o întinse lui Jules şi-i făcu un semn uşor de priceput. Voia să-i dea ultima răsuflare a vieţii ei într-un sărut, el o primi şi ea muri. Jules se prăbuşi ca mort şi fu dus la fratele său. Acolo, pe când, printre lacrimi şi suspine, se învinuia că lipsise de acasă în ajun, fratele său îi spuse că lipsa lui fusese foarte mult dorită de Clémence, care nu voise ca el să vadă tot ceremonialul religios, atât de dureros pentru imaginaţiile sensibile, şi pe care biserica îl desfăşoară când le dăruie muribunzilor ultima împărtăşanie.

— Tu n-ai fi putut să rezişti, îi spuse fratele lui. N-am putut nici eu să îndur groaznicul spectacol şi toţi servitorii tăi plângeau în hohote, Clémence era ca o sfântă. A avut tăria să-şi ia adio de la noi şi glasul ei, auzit pentru cea din urmă oară, îţi sfâşia inima, Când şi-a cerut iertare pentru supărările pe care le va fi pricinuit fără să vrea celor care o slujiseră, a fost un ţipăt amestecat cu suspine, un ţipăt…

— Destul, spuse Jules, destul.

Vru să rămână singur, ca să citească ultimele gânduri ale acestei femei pe care lumea o admirase şi care se trecuse ca o floare.

«Iubitule, acesta este testamentul meu. De ce să nu facem testamente şi pentru comorile inimii, aşa cum facem pentru celelalte bunuri? Oare nu dragostea a fost tot bunul meu? Vreau acum să mă îngrijesc numai de iubirea mea: numai ea a fost întreaga bogăţie a Clémencei tale şi este tot ceea ce poate să-ţi lase acum când moare. Jules, mor fericită, tu încă mă mai iubeşti. Medicii explică moartea mea

în felul lor, dar numai eu ştiu adevărata ei cauză. Am să ţi-o spun, oricâtă suferinţă ţi-ar pricinui. N-aş vrea să duc cu mine, într-o inimă dăruită cu totul ţie, vreun secret pe care să nu ţi-l fi spus, de vreme ce mor victimă a unei discreţii necesare.

Jules, pe mine m-a crescut de mică în cea mai deplină singurătate, departe de viciile şi de minciunile lumii, femeia bună pe care tu ai cunoscut-o. Lumea preţuia calităţile ei convenţionale, acelea prin care îndeobşte o femeie place lumii; eu însă m-am bucurat tainic de un suflet ceresc şi am putut s-o îndrăgesc pe mama, care a făcut din copilăria mea o bucurie fără amărăciune, ştiind bine pentru ce o îndrăgesc. Oare nu însemna aceasta să iubeşti îndoit? Da o iubeam, o ascultam, o respectam, şi nimic nu-mi împovăra inima, nici respectul, nici ascultarea. Eu eram totul pentru ea, ea era totul pentru mine. Timp de nouăsprezece ani, pe deplin fericiţi şi lipsiţi de griji, sufletul meu, singuratic în mijlocul lumii care vuia împrejuru-mi, n-a oglindit decât cea mai pură imagine,. aceea a mamei mele, şi inima mea n-a bătut decât prin ea şi pentru ea. Eram foarte pioasă şi-mi plăcea să rămân pură în faţa lui Dumnezeu. Mama a cultivat în mine toate sentimentele măreţe şi nobile. Ah! mă bucur să te pot încredinţa, Jules, acum, că ştiu că eram neprihănită, că am venit la tine cu inima fecioară. Când am ieşit din această singurătate deplină; când, pentru întâia oară, mi-am pieptănat părul, împodobindu-l cu o cununiţă de flori de migdal, când, ca să plac, am adăugat câteva panglici de satin la rochia mea albă, gândindu-mă la lumea pe care mă duceam s-o văd şi pe care eram curioasă s-o văd; ei bine, Jules, această nevinovată şi măruntă cochetărie a fost făcută pentru tine, căci, la intrarea mea în societate, te-am văzut pe tine, cel dintâi. Figura ta, am băgat de seamă, se impunea printre toate celelalte; făptura ta mi-a plăcut; glasul tău şi felul tău de a fi mi-au inspirat simţăminte de simpatie pentru tine; şi, când ai venit, când mi-ai vorbit, cu fruntea îmbujorată, cu glasul tremurător,

acea clipă mi-a dăruit amintiri de care încă mă înfior şi azi scriindu-ţi, la care visez şi acum, pentru ultima oară.

Dragostea noastră a fost la început cea mai puternică dintre simpatii, în curând însă am ghicit-o amândoi; pe urmă, a fost împărtăşită numaidecât, şi de atunci am trăit împreună nenumărate plăceri. De atunci, mama n-a mai fost cea dintâi în inima mea. Când îi spuneam asta, ea surâdea, draga de ea! Apoi, am fost a ta, cu totul a ta. Iată viaţa mea, întreaga mea viaţă, scumpul meu soţ. Şi iată ce-mi mai rămâne să-ţi spun. Într-o seară, cu câteva zile înainte de moarte, mama mi-a mărturisit taina vieţii ei, nu fără a vărsa lacrimi fierbinţi. Te-am iubit şi mai mult după ce-am aflat, înainte ca preotul să-i dea împărtăşania, că există iubiri condamnate de oameni şi de biserică. Însă fără îndoială, Dumnezeu nu trebuie să fie aspru, atunci când ele sunt păcatul unui suflet aşa de bun ca al mamei; şi acest înger nu putea să se prefacă într-o pocăită. Ea iubea cu adevărat, Jules, era numai iubire. Iar eu m-am rugat în fiecare zi pentru ea, fără s-o judec. Atunci am aflat taina marii ei duioşii de mamă; atunci am ştiut că există în Paris un om pentru care eu eram viaţa toată, dragostea toată; că bogăţia ta era opera lui şi că el te iubea; că era izgonit din societate, că purta un nume pătat, că era mai nefericit din pricina asta gândindu-se la mine, la noi, decât la el. Mama era toată mângâierea lui, iar când mama murea, am făgăduit că îi voi ţine eu locul. Cu toată înflăcărarea unui suflet ale cărui sentimente nu fuseseră falsificate cu nimic, n-am văzut în asta decât fericirea de a îndulci mâhnirea ce îndurerase ultimele clipe ale crimei, şi m-am legat să duc mai departe opera ei de caritate secretă, caritatea inimii, întâia oară l-am văzut pe tatăl meu lângă patul în care mama îşi dăduse sufletul; când şi-a ridicat ochii plini de lacrimi, a regăsit în mine toate speranţele lui moarte. Am jurat nu să mint, ci să păstrez tăcere, şi care femeie ar fi rupt o asemenea tăcere? Iată vina mea, Jules, vină pe care o ispăşesc prin moarte. M-am îndoit de tine. Dar teama e aşa

de firească la o femeie, şi mai ales la o femeie care ştie tot ceea ce are de pierdut. Tremuram pentru dragostea mea. Taina tatălui meu mi se părea a fi moartea fericirii mele, şi cu cât iubeam mai mult, cu atât mi-era mai frică. N-am îndrăznit să-i mărturisesc tatălui meu acest sentiment; ar fi însemnat să-l rănesc, şi, în situaţia lui orice rană era prea dureroasă. Însă el, fără să-mi spună, împărtăşea temerile mele. Inima lui de tată tremură pentru fericirea mea, la fel ca şi mine, şi nu cuteza să vorbească, supunându-se aceleiaşi delicateţi care mă amuţea pe mine. Da, Jules, am crezut că ai putea într-o zi să n-o mai iubeşti pe fiica lui Gratien aşa cum o iubeai pe Clémence a ta. Fără această spaimă adâncă, ţi-aş fi ascuns oare vreun lucru, ţie, care erai totul până în străfundul inimii mele? În ziua în care acel odios, acel nenorocit de ofiţer ţi-a vorbit, am fost nevoită să te mint. În acea zi am cunoscut pentru a doua oară în viaţa mea durerea, şi această durere a crescut mereu până în clipa de faţă, când îţi scriu pentru cea din urmă oară. Ce importantă mai are acum situaţia tatălui meu? Ştii totul. Cu ajutorul dragostei mele aş fi învins boala, aş fi suportat toate suferinţele, dar n-aş fi putut să înăbuş vocea îndoielii. Oare originea mea n-o să întunece puritatea iubirii tale, n-o s-o slăbească, n-o s-o micşoreze? Nimic nu poate să-mi spulbere această teamă. Iată, Jules, cauza morţii mele. N-aş putea să trăiesc cu spaima de un cuvânt pe care tu nu-l vei spune poate niciodată, o privire care nu-ţi va scăpa nicicând; dar ce vrei? Eu mă tem de ele. Mor iubită, iată mângâierea mea. Am aflat că, de patru ani, tatăl meu şi prietenii lui au răscolit aproape întreaga omenire, pentru a o minţi. Ca să-mi dea o situaţie, au cumpărat un mort, o reputaţie, o avere, toate acestea pentru a face să reînvie un om viu, toate acestea pentru tine, pentru noi. Noi nu trebuia să ştim nimic. Ei bine, moartea mea, fără îndoială, îl va cruţa de o astfel de minciună pe tata, el va muri din pricina morţii mele. Adio, deci, Jules, ţi-am dezvăluit inima mea întreagă. Mărturisindu-ţi dragostea

mea cu nevinovăţia chinului ei, nu înseamnă că-ţi las tot sufletul meu? N-aş fi avut tăria să-ţi vorbesc, o am pe aceea de a-ţi scrie. I-am mărturisit lui Dumnezeu greşelile vieţii mele: am făgăduit că nu mă voi mai gândi decât la împăratul cerurilor; dar n-am putut să rezist plăcerii de a mă mărturisi şi aceluia care, pentru mine, e totul pe pământ. Vai! cine nu mi-ar ierta acest ultim suspin, între viaţa care a fost şi viaţa care va să fie? Adio, deci, iubitul meu Jules; mă duc la Dumnezeu, lângă care iubirea e pururi fără nori, lângă care vei veni şi tu într-o zi. Acolo, lângă tronul lui, reuniţi pentru totdeauna, vom putea să ne iubim prin veacuri. Numai această speranţă poate să mă mângâie. Dacă sunt demnă să ajung acolo mai înainte, îţi voi urmări de acolo viaţa, sufletul meu te va însoţi, te va învălui, pentru că tu vei mai rămâne încă aici pe pământ. Trăieşte, deci, o viaţă sfântă, ca să vii negreşit lângă mine.

Tu poţi să înfăptuieşti mult bine pe pământ! Nu-i oare o menire îngerească pentru o fiinţă îndurerată, să răspândească bucurie, să dăruie ceea ce ea nu are? Te las celor nefericiţi, numai pe zâmbetul şi pe lacrimile lor nu sunt geloasă. Vom culege o bucurie mare din aceste scumpe binefaceri. Oare n-am putea să trăim încă împreună, dacă vei vrea să legi numele Clémencei tale de o astfel de operă frumoasă? După ce am iubit aşa cum am iubit noi, nu mai există decât Dumnezeu, Jules. Dumnezeu nu minte, Dumnezeu nu înşală. Nu-l mai adora decât pe el, atâta vreau. Slujeşte-l cu grijă în toţi cei ce suferă, alină fiii copleşiţi de dureri ai bisericii lui. Adio, suflet scump, plin de mine, căci te cunosc: tu nu vei mai iubi a doua oară. Voi muri aşadar fericită, cu gândul care-o face fericită pe orice femeie. Da, mormântul meu va fi inima ta. După această copilărie pe care ţi-am istorisit-o, oare viaţa mea nu s-a scurs în inima ta? Moartă fiind, tu nu mă vei alunga niciodată de acolo. Sunt mândră de această viaţă unică! Tu nu m-ai cunoscut decât în floarea tinereţii, îţi las regrete fără dezamăgiri. Jules, e o moarte nespus de fericită.

Tu, care m-ai înţeles aşa de bine, îngăduie-mi să-ţi cer un lucru mărunt, fără îndoială, împlinirea unui capriciu de femeie, mărturie a Legământului dintre noi. Te rog să arzi tot ceea ce ne-a aparţinut nouă, să distrugi camera noastră, să nimiceşti tot ceea ce poate să fie o amintire a iubirii noastre.

Încă o dată, adio, cei din urmă adio, plin de iubire, cum va fi cel din urmă gând al meu şi răsuflarea mea cea de pe urmă."

Când Jules termină scrisoarea, inima îi fu năpădită de una dintre acele frenezii ale căror crize înspăimântătoare e cu neputinţă să le redai. Toate durerile sunt individuale, efectele lor nu sunt supuse nici unei reguli fixe: unii îşi astupă urechile, ca să nu mai audă nimic; şi există suflete mari şi deosebite ce se aruncă în durere ca într-o genune. În deznădejde totul este adevărat. Jules plecă de la fratele său şi se întoarse acasă, vrând să-şi petreacă noaptea lângă soţie şi să privească până în ultima clipă fiinţa aceasta cerească. Şi cum mergea, cu nepăsarea de viaţă pe care o cunosc oamenii ajunşi pe ultima treaptă a nenorocirii, înţelegea de ce, în Asia, legile porunceau soţilor să nu-şi mai supravieţuiască. Voia să moară. Nu era încă doborât, era în febra durerii. Ajunse acasă, urcă în acea cameră sacră: o văzu pe Clémence pe patul morţii, frumoasă ca o sfântă, cu părul strâns într-o panglică, cu mâinile împreunate, acoperită cu un giulgiu. Lumânările luminau un preot ce se ruga, pe Josephine care plângea într-un colţ, în genunchi, şi pe doi bărbaţi, lângă pat. Unul era Ferragus. Sta în picioare drept, nemişcat, privind la fiica lui cu ochi fără de lacrimi; faţa lui părea turnată în bronz; nu-l văzu pe Jules. Celălalt era Jacquet, Jacquet cu care doamna Jules fusese întotdeauna bună. Jacquet nutrea pentru doamna Jules acea amiciţie respectuoasă ce umple de bucurie inima, fără s-o tulbure, acea pasiune blajină, iubire fără dorinţi şi fără furtuni; venise şi el, pios, să-şi plătească datoria de lacrimi, să-şi ia un lung adio de la soţia prietenului său, să

sărute pentru întâia oară fruntea îngheţată a unei Fiinţe din care îşi făcuse în taină o soră. Totul era tăcut. Nu era nici Moartea înfricoşătoare aşa cum e la biserică, nici Moartea pompoasă ce traversează străzile; nu, era moartea strecurată sub acoperişul casei, moartea care emoţionează; era mâhnirea inimii, lacrimile curgând din ochii tuturora. Jules veni lângă Jacquet, îi strânse mâna şi, fără a-şi spune un cuvânt, toate personajele acestei scene rămaseră aşa până dimineaţa. Când ziua făcu să pălească lumânările, Jacquet, prevăzând scenele dureroase ce aveau să urmeze, îl duse pe Jules în camera vecină. În acea clipă soţul îl privi pe tată şi Ferragus îl privi pe Jules. Cele două dureri se interogară, se cercetară, se înţeleseră prin această privire. O fulgerare de mânie străluci scurt în ochii lui Ferragus.

«Tu ai ucis-o», gândea el.

«Pentru ce s-a îndoit de mine?» părea să răspundă soţul.

Această scenă fu asemănătoare aceleia ce s-ar petrece între doi tigri care-şi dau seama de zădărnicia unei lupte, după ce s-au cercetat o clipă, şovăind, fără să scoată un răget.

— Jacquet, zise Jules, te-ai îngrijit de toate?

— De toate, răspunse şeful de birou, dar pretutindeni mi-a luat-o înainte un om care peste tot dăduse dispoziţii şi plătise.

— Mi-o smulge pe fiica lui, exclamă soţul într-un crunt acces de disperare.

Se repezi în camera soţiei; dar tatăl nu mai era acolo. Clement fusese pusă într-un sicriu de plumb şi nişte muncitori se pregăteau să sudeze capacul. Jules se întoarse îngrozit de spectacol, iar bubuitura ciocanului de care se slujeau muncitorii îl făcu să izbucnească în lacrimi.

— Jacquet, zise el, din această noapte cumplită păstrez un gând unul singur, dar un gând pe care vreau să-l împlinesc cu orice preţ. Nu vreau ca scumpa mea Clémence să zacă într-un cimitir din Paris. Vrea s-o ard, să iau cenuşa şi s-o păstrez. Să nu-mi spui niciun cuvânt despre această

hotărâre, dar ai tu grijă să se înfăptuiască. Mă duc să mă închid în camera ei şi să rămân acolo până în clipa despărţirii. Numai pe tine te voi lăsă să intri aici, spre a-mi spune ce ai făcut. Du-te, nu precupeţi nimic.

În acea dimineaţă, doamna Jules, după ce fusese expusă într-o capelă mortuară, la intrarea casei sale, fu dusă la Saint-Roch. Pereţii bisericii erau acoperiţi în întregime cu pânze de doliu. Luxul deosebi desfăşurat pentru această ceremonie atrăsese multă lume; căci la Paris totul e un spectacol, chiar şi durerea cea mai adevărată. Există oameni care aleargă la fereastră ca să vadă cum plânge un fiu urmând trupul neînsufleţit al mamei sale, aşa cum există oameni ce vor să fie plasat cât mai bine ca să vadă cum se retează un cap. Niciun popor din lume nu are ochi mai hulpavi. Curioşii fură însă uimiţi mai cu seamă când zăriră toate cele şase capele laterale de la Saint-Roch învăluite şi el de sus până jos în negru. Doi bărbaţi în doliu asistau la o slujbă mortuară în fiecare capelă. În naosul bisericii nu se aflau decât domnul notar Desmarets şi Jacquet; iar în afara incintei şedeau servitorii. Pentru cei ce-şi pierd vremea pe la biserici, era ceva de neînţeles, o asemenea pompă şi atât de puţine rude. Slujba cea mare fu celebrată cu sumbra măreţie a slujbelor funebre. În afară de slujitorii obişnuiţi de la Saint-Roch, mai erau şi treisprezece preoţi veniţi de pe la diferite parohii. Poate că niciodată *Dies irae*[{46}] n-a produs asupra creştinilor curioşi aflat aici din întâmplare, dornici de emoţii, un efect sufletesc mai profund, mai glacial, decât impresia produsă de acest imn, atunci când opt glasuri de cantori, acompaniate de cele ale preoţilor şi de glasurile copiilor din cor, îl intonară alternativ. Din cele şase capele laterale, doisprezece alte glasuri de copii se înălţară sfâşiate de durere şi li se adăugară tânguios. Din toate colţurile bisericii ţâşnea spaima; peste tot, ţipetelor zbuciumate le răspundeau ţipete de groază. Această muzică înfricoşătoare vorbea despre dureri necunoscute lumii şi

despre prietenii tainice care o plângeau pe moartă. Niciodată, în nicio religie omenească, spaimele sufletului, smuls cu brutalitate din trup şi răvăşit ca de o furtună în faţa fulgerătoarei majestăţi a lui Dumnezeu, n-au fost redate cu atâta putere. Înaintea acestei strigări a strigărilor trebuie să se închine toţi artiştii şi compoziţiile lor cele mai înflăcărate. Nu, nimic nu poate să înfrunte imnul acesta ce întruchipează patimile omeneşti şi le dă o viaţă galvanică până dincolo de sicriu, ducându-le palpitânde încă înaintea Dumnezeului celui viu şi răzbunător. Glasurile ascuţite ale copiilor, unite cu sunetele glasurilor grave, şi care cuprind, în această cântare a morţii, viaţa omului cu toate frământările lui, aducând aminte suferinţele din leagăn, sporindu-se cu toate necazurile celorlalte vârste în vocile ample ale bărbaţilor, în murmurele bătrânilor şi ale preoţilor; toată această sfâşietoare armonie grea de trăsnete şi de fulgere, nu vorbeşte ea oare imaginaţiilor celor mai aprinse, celor mai crude suflete, celor mai îngheţate inimi, ba chiar şi filosofilor? Când o auzi, îţi pare însuşi tunetul lui Dumnezeu. Bolţile tuturor bisericilor se înfioară, tremură, vorbesc, revarsă spaima din toate tăriile ecourilor lor. Pare că vezi morţi fără de număr ridicându-se şi-ntinzând mâinile. Nu un tată, nu o soţie, nu un copil se află acum sub giulgiul cel negru, ci însăşi omenirea ce se ridică din propria-i ţărână. E cu neputinţă a judeca religia catolică, apostolică şi romană, atâta timp cât n-ai îndurat cea mai grea durere, plângând o fiinţă iubită care zace sub scenotaf, cât n-ai simţit toate fiorurile ce umplu atunci inima, traduse-n imnul acesta al deznădejdii, în ţipetele care zdrobesc sufletul, în spaima cucernică ce creşte din strofă în strofă, care se roteşte spre ceruri, care înfricoşează, care striveşte, care înalţă sufletul şi lasă în conştiinţă un sentiment al veşniciei, atunci când cel din urmă vers s-a stins. Ai înfruntat o clipă infinitul şi acum totul tace în biserică. Nu se rosteşte-o vorbă; până şi cei necredincioşi *nu-şi dau seama ce au*. Numai geniul spaniol

a putut să născocească asemenea măreţii nemărginite pentru cea mai nemărginită durere. Când ceremonia supremă se sfârşi, doisprezece bărbaţi îndoliaţi ieşiră din cele şase capele şi veniră să asculte în jurul sicriului cântecul de speranţă pe care biserica i-l înalţă sufletului creştin înainte de a îngropa forma omenească. Apoi, fiecare dintre ei se urcă în câte o trăsură cernită; Jacquet şi domnul Desmarets o luară pe cea de a treisprezecea; servitorii îi urmară pe jos. Peste o oră, cei doisprezece necunoscuţi erau pe dealul cimitirului numit popular Pere-Lachaise, formând împreună un cerc împrejurul unei gropi în care sicriul fusese coborât, sub privirile unei mulţimi curioase, sosită grabnic de prin toate colţurile acestei grădini publice. Apoi, după câteva rugăciuni scurte, preotul zvârli cuiva bulgări de pământ peste rămăşiţele pământeşti ale acestei femei; şi groparii, cerându-şi bacşişul, se repeziră să astupe groapa, ca să alerge la o alta.

Aici pare a se sfârşi povestea acestei întâmplări; dar poate că ea ar fi incompletă, dacă, după ce a făcut un rapid crochiu al vieţii pariziene, dacă, după ce i-a urmărit schimbătoarele căi, consecinţele morţii ar fi date uitării. Moartea la Paris nu seamănă cu moartea din nicio altă capitală, şi puţini cunosc necazurile unei dureri adevărate faţă cu civilizaţia şi cu administraţia pariziană. De altfel, poate că domnul Jules şi Ferragus al XXIII-lea interesează îndeajuns pentru ca deznodământul vieţii lor să nu fie privit cu nepăsare. În sfârşit, multora le place să-şi dea seama de toate şi ar vrea, aşa cum a spus cel mai ingenios dintre criticii noştri, să ştie prin ce procedeu chimic arde uleiul din lampa lui Aladin. Jacquet, om din administraţie, se adresă, fireşte, autorităţilor, pentru a căpăta îngăduinţa să dezgroape corpul doamnei Jules şi să-l ardă. Se duse să vorbească cu prefectul poliţiei, sub protecţia căruia, dorm morţii. Acest funcţionar pretinse o petiţie. Jacquet trebui să cumpere o foaie de hârtie timbrată, să dea durerii formă

administrativă; trebui să se servească de argoul birocratic, spre a exprima dorinţa unui om zdrobit, căruia îi lipseau cuvintele; trebui să tălmăcească totul într-un limbaj indiferent şi să scrie pe margine motivul cererii:

Petiţionarul
solicită incinerarea
soţiei sale.

Văzând-o, şeful însărcinat să facă un raport consilierului de stat, prefect de poliţie, zise citind această apostilă prin care *obiectul* cererii era exprimat limpede, aşa cum pretinsese el:

— Dar e o chestiune gravă! Raportul meu nu poate fi gata decât peste o săptămână.

Jules, căruia Jacquet fu nevoit să-i comunice pricinile amânării, îl înţelese atunci pe Ferragus, când acesta spusese: voi da foc Parisului. Nimic nu i se părea mai firesc decât să nimicească receptacolul acesta de monstruozităţi.

— Atunci, îi spuse el lui Jacquet, trebuie să te duci la ministrul de Interne şi să vorbeşti cu el ca din partea ministrului tău.

Jacquet se duse la ministrul de Interne, ceru o audienţă, pe care o obţinu, însă numai peste două săptămâni. Jacquet era un om stăruitor. Alergă deci din birou în birou şi ajunse la secretarul particular al ministrului Afacerilor Străine. Cu ajutorul acestor înalte protecţii, el avu a doua zi, o audienţă tainică, în urma căreia, bizuindu-se pe un cuvânt al autocratului de la Afacerile Străine, scris către paşa de la Interne, Jacquet nădăjdui să obţină câştig de cauză cu forţa. Pregăti explicaţii, răspunsuri peremptorii, soluţii pentru *în caz că;* dar totul eşuă.

— Asta nu ţine de mine, zise ministrul. Treaba asta depinde de prefectul poliţiei. De altfel, nu există nicio lege care să dea soţilor dreptul de stăpânire asupra trupurilor soţiilor, nici părinţilor asupra celor ale copiilor. E un lucru

grav! Şi apoi există şi considerente de ordin public, care pretind ca asemenea situaţii să fie bine examinate. Ar putea fi vătămate interesele oraşului Paris. În sfârşit, chiar dacă afacerea ar depinde direct de mine, n-aş putea să mă decid *hic et nunc*[{47}], mi-ar trebui un raport.

În administraţia actuală, *Raportul* este ceea ce sunt limburile în creştinism. Jacquet cunoştea mania rapoartelor şi nu aşteptase prilejul de acum ca să murmure împotriva absurdităţilor birocratice. Ştia că de când raportul a invadat treburile publice, revoluţie administrativă săvârşită în 1804, nu s-a pomenit vreun ministru care să-şi fi luat răspunderea unei opinii, unei hotărâri cât de neînsemnate, fără ca această opinie sau această hotărâre să fi fost vânturată, cernută, răzuită de nişte, scârţa-scârţa pe hârtie, de mâzgălitorii de petiţii şi de sublimele inteligenţe de prin birourile sale. Jacquet (bărbat demn de biografiile lui Plutarh) recunoscu că greşise socotelile în sarcina ce-şi luase, pe care, vrând să procedeze legal, o făcuse imposibilă. Ar fi trebuit pur şi simplu s-o transporte pe doamna Jules la una dintre proprietăţile de la ţară ale lui Desmarets; şi acolo, sub binevoitoarea autoritate a unui primar de sat, să satisfacă dorinţa prietenului său. Legalitatea constituţională şi administrativă nu creează nimic, e un monstru sterp pentru popor, pentru rege şi pentru interesele particulare; dar poporul nu ştie să buchisească decât principiile scrise cu sânge; or, nenorocirile legalităţii vor fi totdeauna paşnice; legalitatea apasă şi striveşte o naţiune, ăsta e adevărul. Jacquet, om îndrăgostit de libertate, se întoarse atunci la prietenul său, reflectând la binefacerile bunului plac, întrucât omul nu judecă legile decât prin lumina intereselor lui. Şi când Jacquet se pomeni în faţa lui Jules, se văzu nevoit să-l înşele, iar nefericitul, cuprins de o febra cumplită, zăcu două zile la pat. În aceeaşi seara, ministrul vorbi, la un dineu ministerial, despre toana care l-a apucat pe un parizian să-şi ardă soţia aşa cum făceau romanii. Cercurile din Paris se preocupară atunci pentru o clipă de funeraliile antice. Lucrurile vechi revenind la moda, câteva persoane găsiră că ar fi frumos să se restabilească, pentru marile personaje, rugul funerar – opinie ce îşi avu detractorii şi apărătorii ei. Unii ziceau că există prea mulţi oameni mari şi că un

asemenea obicei ar face să se scumpească lemnele de foc, că la un popor care-şi schimbă aşa de des domiciliul, ca francezii, ar fi caraghios să vezi la fiecare soroc al chiriilor un Longchamp cu strămoşi plimbaţi în urnele lor; şi apoi că, dacă urnele ar avea vreo valoare, s-ar putea să le găseşti la licitaţie, sechestrate, pline de respectabila cenuşă, aduse de creditori, oameni deprinşi să nu respecte nimic. Ceilalţi răspundeau că străbunii ar fi căpătuiţi astfel mult mai în siguranţă decât la Père-Lachaise, întrucât, într-un timp dat, oraşul Paris va fi nevoit să ordone un sfânt Bartolomeu împotriva morţilor ce invadează câmpurile şi ameninţă să năpădească într-o zi şi pământurile din Brie. A fost una dintre acele discuţii inutile şi spirituale, obişnuite la Paris, care, mult prea adesea, provoacă răni foarte adânci. Din fericire pentru Jules, el nu ştiu nimic despre conversaţiile, despre vorbele de duh, despre ironiile pe care durerea lui le iscase în Paris. Prefectul poliţiei fu surprins că domnul Jacquet se folosise de ministru ca să evite tergiversările şi ocolişurile înaltei administraţii a salubrităţii publice. Exhumarea doamnei Jules era o chestiune de salubritate publică. Deci biroul poliţiei se pregătea să răspundă petiţiei printr-un refuz răspicat, întrucât e de ajuns o cerere pentru ca Administraţia să se stârnească; or, odată stârnită, lucrurile ajung, prin ea, departe de tot. Administraţia poate să ducă orice chestiune până la Consiliul de Stat, altă maşină greu de urnit. În ziua următoare, Jacquet îi dădu de înţeles prietenului său că trebuie să renunţe la planul lui; că, într-un oraş unde numărul de lacrimi brodate pe pânzele de doliu este tarifat, unde legile admit şapte clase de înmormântări, unde pământul pentru morţi se vinde cântărit în bani, unde durerea este exploatată şi contabilizată în partidă dublă, unde rugăciunile bisericii se plătesc cu bani grei, unde consistoriul ecleziarhic intervine pentru a reclama costul câtorva firicele de glasuri adăugate la *Dies irae,* orice se abate din făgaşul administrativ trasat durerii e cu neputinţă.

— Ar fi fost, zise Jules, o fericire în prăbuşirea mea, plănuisem să mor departe de aici şi, în mormânt voiam s-o ţin pe Clémence în braţele mele. Nu ştiam că birocraţia şi-a întins ghearele până şi-n sicriele, noastre.

Vru apoi să se ducă să vadă dacă nu cumva lângă soţia lui era puţin loc şi pentru el. Cei doi prieteni plecară deci la cimitir. Ajunşi acolo, găsiră, ca la intrările în sălile de spectacole sau ca la porţile muzeelor, ori ca în curtea diligenţelor, *ciceroni* ce se ofereau să-i călăuzească prin labirintul de la Père-Lachaise. Le era imposibil, amândurora, să ştie unde zace Clémence. Groaznică angoasă! Se duseră să-l consulte pe portarul cimitirului. Morţii au un paznic, şi există ore la care morţii nu pot fi vizitaţi. Ar trebui să răstorni toate regulamentele poliţiei, la toate nivelele ierarhice, pentru a căpăta dreptul să vii să plângi, noaptea, în tăcere şi în singurătate, pe mormântul în care zace o fiinţă iubită. Există un program de iarnă şi un program de vară. Fără nicio îndoială, dintre toţi paznicii, cel de la Père-Lachaise este cel mai fericit. În primul rând, el nu are niciun clopoţel de sunat; apoi, în locul unei cămăruţe, el are o casă, o instituţie ce, deşi nu e un minister, are totuşi un foarte mare număr de administraţi şi mai mulţi funcţionari, încât acest guvernator al morţilor are o leafă şi dispune de o putere imensă de care nimeni nu se poate plânge: el nu se supune decât bunului său plac. Locuinţa lui nu este o casă de comerţ, cu toate că are birouri, o contabilitate, încasări, cheltuieli şi venituri. Acest om nu este nici gardian, nici uşier, nici portar; poarta care-i primeşte pe morţi este întotdeauna larg deschisă; apoi, ai toate că are monumente de îngrijit, nu este un îngrijitor de muzeu; în fine, este o anomalie de nedefinit, o autoritate ce are câte ceva din toate şi nu e nimic, autoritate situată, ca şi moartea din care trăieşte, în afara tuturora. Totuşi, acest ins excepţional depinde de oraşul Paris, fiinţă himerică asemenea navei ce-i serveşte de emblemă, creatură de convenienţă pusă în mişcare prin mii de picioare rareori

unanime în mişcările lor, astfel încât angajaţii lui sunt aproape inamovibili. Acest gardian al cimitirului este deci paznicul ajuns la starea de funcţionar, nesolubil prin disoluţie. Funcţia lui, altminteri, nu e o sinecură; el nu lasă să fie îngropat nimeni fără un permis, el trebuie să dea seama de morţii lui, el hotărăşte în acest câmp vast cele şase picioare pătrate în care îţi vei aşeza într-o bună zi tot ceea ce iubeşti, tot ceea ce urăşti, o iubită, un verişor. Da, luaţi aminte bine, toate sentimentele Parisului sfârşesc prin a ajunge în această locuinţă, şi aici se administraţionalizează. Acest om are registre pentru a-şi înscrie morţii, ei există în mormintele lor şi în dosarele lui. Sub supravegherea lui are paznici, grădinari, gropari şi ajutoare. E cineva! Oamenii înlăcrimaţi nu dau ochii cu el de prima oară El nu apare decât în cazurile grave: un mort luat drept un altul, un mort asasinat, o exhumare, un mort care învie. În sala lui se află bustul regelui domnitor, şi poate că tot el păstrează şi vechile busturi regale, imperiale, cvasi-regale, în vreun dulap, un fel de mic Père-Lachaise pentru revoluţii. În sfârşit, e o persoană publică, un om excelent, bun tată şi bun soţ – lăsând la o parte epitaful. Însă atâta vălmăşag de sentimente i-a trecut pe dinainte în formă de dricuri, şi atâtea lacrimi a văzut, adevărate ori false; şi a văzut durerea sub atâtea feţe şi pe atâtea feţe; a văzut şase milioane de dureri eterne! Pentru el, durerea nu mai este decât o piatră de niciun deget grosime şi de vreo doi paşi lungime pe trei-patru palme lăţime. Cât despre *regrete,* astea-s pacostea slujbei lui, el nici nu prânzeşte, nici nu cinează vreodată fără să nu îndure ploaia unei inconsolabile dureri. E bun şi blând faţă de toate celelalte sentimente, plânge pentru vreun erou de dramă, pentru domnul Germeuil din *L'Auberge des Adrets,* omul cu pantaloni de culoarea untului proaspăt, asasinat de Macaire{48}; dar inima lui s-a osificat în privinţa adevăraţilor morţi. Morţii sunt nişte cifre pentru el; sarcina lui este de a organiza moartea. Şi, în sfârşit, se întâmplă, de trei ori într-

un veac, o împrejurare în care rolul lui devine sublim, şi atunci el este sublim clipă de clipă… pe vreme de ciumă.

Când Jacquet se îndreptă spre el ca să-i vorbească, acest monarh absolut se întorcea furios la biroul lui.

— Am spus, ţipa el, să udaţi florile de pe aleea Massena până la piaţa Regnault de Saint-Jean-d'Angély! Vă bateţi joc voi ăia! Ei, drăcie! Pe-o vreme frumoasă ca asta, dacă le dă în gând rubedeniilor să vină pe aici, or să se repeadă toţi la mine: or să ţipe ca nişte apucaţi, or să spună despre noi tot felul de grozăvii şi or să ne facă pe toţi cu ou şi cu oţet…

— Domnule, îi zise Jacquet, am dori să ştim unde a fost îngropată doamna Jules.

— Doamna Jules, *care?* întrebă el. În ultima săptămână am avut trei doamne Jules… Ah! zise el întrerupându-se şi privind spre poartă, iată cortegiul colonelului de Maulincour, hai să-i cercetăm permisul… Frumos cortegiu, pe legea mea! reluă el. A urmat-o repede pe bunică-sa. Există familii în care toţi se prăbuşesc, ca la comandă. Au un sânge tare rău, parizienii ăştia!

— Domnule! îi zise Jacquet înhăţându-l de braţ. Persoana despre care vă vorbesc este doamna Jules Desmarets, soţia agentului de schimb.

— A! ştiu, răspunse el, privindu-l pe Jacquet. N-a fost un cortegiu în care erau treisprezece trăsuri cernite şi câte o singură rudă în fiecare dintre primele douăsprezece? Era atât de nostim încât toţi am băgat de seamă…

— Domnule, luaţi seama. Domnul Jules e cu mine, poate să vă audă, şi ceea ce spuneţi nu e tocmai potrivit.

— Pardon, domnule, aveţi dreptate. Scuzaţi, vă luasem drept moştenitori.

— Domnule, reluă el după ce studie un plan al cimitirului, doamna Jules se află pe strada mareşal Lefebvre, aleea numărul 4, între domnişoara Raucourt, de la Comedia Franceză[{49}], şi domnul Moreau-Malvin, un măcelar straşnic, pentru care s-a comandat un mormânt din

marmură albă, care va fi într-adevăr unul dintre cele mai frumoase din cimitirul nostru.

— Domnule, zise Jacquet, întrerupându-l, totuşi nu ne dăm seama…

— E adevărat, răspunse el privind jur împrejur. Jean! strigă după un om pe care-l zări. Condu pe aceşti domni la groapa doamnei Jules, soţia unui agent de schimb! Ştii, lângă domnişoara Raucourt, mormântul la care e un bust.

Şi cei doi prieteni porniră la drum conduşi de unul dintre gardieni; dar nu ajunseră la drumul povârnit ce ducea spre aleea de sus a cimitirului fără a fi avut de înfruntat zecile de propuneri pe care antreprenorii de marmurărie. de fierărie şi de sculptură le făceau cu o graţie mieroasă.

— Dacă domnul vrea să construiască *ceva,* am putea să-l servim destul de convenabil…

Jacquet fu fericit că-l poate scuti pe prietenul său de vorbele acestea îngrozitoare pentru o inimă sângerândă, şi ajunseră la locul de veci. Când văzu pământul proaspăt răscolit, în care zidarii înfipseseră nişte piloni ca să marcheze locul dalelor de piatră trebuincioase fierarului spre a instala grilajul, Jules se sprijini de umărul lui Jacquet, ridicând capul din când în când pentru a arunca priviri lungi asupra lutului în care era silit să lase rămăşiţele pământeşti ale fiinţei prin care el mai trăia încă.

— Ce rău trebuie să se simtă acolo! zise el.

— Dar ea nu-i acolo, îi răspunse Jacquet, e în amintirea ta. Să mergem, haide, lasă cimitirul ăsta groaznic, în care morţii sunt împodobiţi ca femeile la bal.

— Dacă am scoate-o de aici?

— E cu putinţă?

— Totul e cu putinţă! exclamă Jules. Aşadar, voi veni aici, spuse el după o pauză. E loc.

Jacquet izbuti să-l ducă din această incintă, divizată ca o tablă de şah, prin grilajele de bronz, în compartimente elegante, în care erau închise morminte împodobite din belşug cu inscripţii, cu ornamente în formă de frunze de

palmier ori de lacrimi, tot atât de reci ca şi pietrele de care se folosiseră oamenii îndureraţi spre a pune să se sculpteze în ele regretele şi lacrimile lor. Sunt acolo vorbe de duh gravate în negru, epigrame împotriva curioşilor, *concetti,* cuvinte de rămas bun hazlii, făgăduieli pentru nişte reîntâlniri la care nu se află niciodată decât o singură persoană, biografii pretenţioase, zorzoane ieftine care iau ochii, lucruri de nimic, sclipiri amăgitoare. Colo tirsuri; dincoace vârfuri de lance; mai încolo urne egiptene; ici şi colo câte un tun; pretutindeni emblemele a mii de profesiuni; toate stilurile: maur, grec, gotic, frize, ove, zugrăveli, urne, genii, temple, grămezi de crizanteme veştejite şi de trandafiri morţi. E o comedie jalnică! E iarăşi întregul Paris cu străzile, cu firmele, cu atelierele, cu palatele lui; văzut însă prin sticla ce micşorează a unui lornion, un Paris microscopic, redus la micile dimensiuni ale umbrelor, ale larvelor, ale morţilor, o speti umană ce nu mai are nimic măreţ în afară de vanitatea ei. Apoi Jules zări la picioarele lui, în lunga vale a Senei, între colinele Vaugirard şi Meudon, între culmile Belleville şi Montmartre, Parisul real, învălui în pânza sinilie ţesută de fumurile hornurilor lui, şi pe care, atunci, lumina soarelui o făcea străvezie. Îmbrăţişa într-o fugitivă aruncătură de ochi cele patruzeci de mii de case şi spuse, arătând spaţiul cuprins între coloana din piaţa Vendome şi cupola de aur a Domului Invalizilor.

— Acolo mi-a fost ea răpită, de către funesta curiozitate a acestei lumi ce se zbuciumă şi se înghesuie pentru a se înghesui şi zbuciuma.

La patru leghe depărtare, pe ţărmurile Senei, într-un sătuc aşezat pe povârnişul unei coline ce ţine de lunga împrejmuire deluroasă în mijlocul căreia marele Paris se frământă ca un copii în leagăn, se petrecea o scenă de moarte şi de durere, străină însă de orice fast parizian, fără torţe, fără făclii, fără trăsuri cernite, fără rugăciuni catolice, moartea cea simplă. Iată faptele. Corpul unei fete tinere se

împotmolise sub malul râpos, în nămolul şi stufărişurile Senei. Nişte barcagii ce se duceau să scoată nisip îl zăriră chiar în clipa când se urcau în barca lor şubredă.

— Iaca! Cincizeci de franci câştigaţi, zise unul dintre ei.

— Adevărat, zise celălalt.

Şi traseră barca lângă moartă.

— E o fată frumoasă. Hai să ne facem declaraţia.

Şi cei doi nisipari, după ce acoperiră trupul cu vestele lor, se duseră la primarul satului, care se arătă destul de necăjit că are de făcut procesul-verbal cerut de o asemenea descoperire.

Zvonul despre întâmplarea aceasta se răspândi cu iuţeala telegrafică specifică ţinuturilor în care comunicaţiile sociale nu cunosc nicio întrerupere şi în care scornelile, trăncănelile, bârfelile, poveştile cu care se nutreşte lumea nu iasă nicio lacună de la un hotar la altul. Numaidecât, oamenii care veniră la primărie îl scoaseră pe primar din încurcătură. Ei ticluiră procesul-verbal ca pe un act de deces obişnuit. Prin grija lor, trupul fetei fu recunoscut a fi cel al domnişoarei Ida Gruget, corsetieră, locuind pe strada Corderie-du-Temple, la numărul paisprezece. Poliţia judiciară interveni, văduva Gruget, mama defunctei, sosi, aducând şi ultima scrisoare a fiicei sale. În bocetele mamei, un medic constată asfixia prin invazia sângelui negru în sistemul pulmonar, şi cu asta gata. După ce se făcu ancheta şi se încheiară toate cercetările, seara, la orele şase, autorităţile îngăduiră ca grizetă să fie îngropată. Preotul comunei refuză s-o primească la biserică şi să se roage pentru ea. Ida Gruget fu învelită atunci într-un giulgiu de o bătrână ţărancă şi pusă într-un coşciug grosolan, făcut din scânduri de brad, apoi fu dusă la cimitir de patru bărbaţi şi urmată de câteva ţărănci curioase, care-şi povesteau această moarte, comentând-o cu uimire şi compătimire. Văduva Gruget fu reţinută din milă de o bătrână doamnă, care nu o lăsă să se ducă după tristul cortegiu al fiicei sale. Un om cu triple sarcini – de clopotar, de ţârcovnic şi de

gropar al parohiei – săpase o groapă în cimitirul satului, cimitir de o jumătate de pogon, situat în spatele bisericii; o biserică destul de obişnuită, clasică, împodobită cu un turn pătrat, cu acoperiş ţuguiat acoperit cu ardezie, susţinută la exterior prin contraforţi solizi. În spatele ovalului descris de naos se găsea cimitirul, un timp plin de movile împrejmuit de un zid în ruină; nici pietre de marmură, nici vizitatori, dar, fără îndoială, pe fiecare brazdă lacrimi şi regrete din inimă, de care Ida Gruget n-avu parte. Ea fu aruncată într-un colţ, printre mărăcini şi ierburi înalte. Îndată după ce coşciugul fu coborât în acest colţ de pământ atât de poetic în simplitatea lui, groparul rămase singur, în noaptea care se lăsa. Astupând groapa, se oprea din tind în când ca să privească drumul, pe deasupra zidului; o clipă, cu mâna sprijinită pe hârleţ, privi îndelung Sena, care-i adusese acest trup.

— Biata fată! oftă un om răsărit acolo pe neaşteptate.

— M-aţi speriat, domnule! zise groparul.

— S-a slujit vreo liturghie pentru sufletul celei pe care o îngropi?

— Nu, domnule. Domnul părinte n-a vrut. E prima fiinţă din altă parohie îngropată la noi. Aici toată lumea se cunoaşte. Oare domnul?… Na, a plecat!

Trecuseră câteva zile, când un bărbat îmbrăcat în negru se prezentă la domnul Jules şi, fără a vrea să-i vorbească, depuse în camera soţiei sale o urnă mare de porfir, pe care Jules citi următoarele cuvinte:

INVITA LEGE
CONJUGI MOERENTI
FILIOLAE CINERES RESTITUIT.
AMICIS XII JUVANTIBUS,
MORIBUNDUS PATER

— Ce om! zise Jules, izbucnind în lacrimi.

O săptămână i-a fost de ajuns agentului de schimb pentru a împlini toate dorinţele soţiei sale şi pentru a-şi pune în ordine afacerile; îşi vându slujba fratelui lui Martin Faleix şi părăsi Parisul în momentul în care administraţia discuta încă dacă legea poate îngădui ca un cetăţean să dispună de corpul soţiei sale.

Cine oare n-a întâlnit pe bulevardele Parisului, la vreun colţ de stradă ori sub arcadele de la Palais-Royal, sau în oricare alt loc din lume ales de întâmplare, o fiinţă, bărbat ori femeie, la vederea căreia mii de gânduri tulburi ţi se trezesc în minte? Înfăţişarea sa ne captivează numaidecât, fie prin trăsăturile ciudate care vădesc o viaţă zbuciumată, fie prin ansamblul curios pe care-l înfăţişează gesturile, aerul, mersul şi veşmintele sale, fie prin vreo privire profundă, fie prin vreun alt *nu ştiu ce* care ne impresionează puternic, de la întâia privire, fără să ne putem explica prea exact cauza emoţiei noastre. Apoi, a doua zi, alte gânduri, alte imagini pariziene acoperă acest vis trecător. Dar dacă vom întâlni din nou aceiaşi personaj, fie trecând la ore fixe, ca un funcţionar al primăriei aflat în serviciul căsătoriei timp de opt ore, fie rătăcind pe alei, ca acei oameni ce par a fi un mobilier al străzilor Parisului şi pe care-i regăseşti în locurile publice, la spectacole, ori pe la restaurante, unde constituie cel mai frumos ornament, atunci acea făptură se fixează în amintirea noastră şi rămâne acolo, ca primul volum dintr-un roman al cărui sfârşit ne scapă. Suntem ispitiţi să-l interogăm pe acest necunoscut şi să-i spunem: – Cine sunteţi? Pentru ce bateţi străzile? Cu ce drept purtaţi dumneavoastră un guler plisat, un baston cu măciulie de fildeş, o jiletcă din vremi trecute? Pentru ce purtaţi ochelari albaştri cu sticle duble, sau pentru ce mai păstraţi dumneavoastră cravata de *muscadin?* Unele dintre aceste făpturi rătăcitoare fac parte din speţa zeilor Terminali; ele nu spun nimic sufletului; *ele sunt,* atâta tot: pentru ce, nimeni nu ştie; sunt figuri

asemănătoare celor ce servesc de modele sculptorilor pentru cele patru Anotimpuri, pentru Comerţ şi Abundenţă. Alţi câţiva, foşti avocaţi, foşti negustori, bătrâni generali vin, se duc şi par pururea nemişcaţi. Asemenea unor arbori pe jumătate dezrădăcinaţi de pe malul unui fluviu, nu dau impresia niciodată că fac parte din torentul Parisului, nici din gloata lui tânără şi activă. E imposibil a şti dacă oamenii n-au uitat să-i îngroape sau dacă nu cumva au scăpat din sicrie: au ajuns într-o stare de cvasifosile. Un astfel de *Melmoth*[{50}] parizian apăruse de câteva zile în rândul populaţiei paşnice şi aşezate care, când cerul e frumos, se adună negreşit în spaţiul dintre grilajul dinspre sud al grădinii Luxembourg şi grilajul dinspre nord al Observatorului, spaţiu fără nimic specific, spaţiu anonim în Paris. Într-adevăr, acolo, Parisul nu mai există; şi totuşi, acolo, Parisul exista încă. Acest loc e deopotrivă şi piaţă şi strada şi bulevard şi fortificaţie şi grădină şi alee şi drum şi provincie şi capitală; fără îndoială, e câte ceva din toate astea; şi nu e totuşi nimic; e un deşert. Împrejurul acestui loc fără nume se înalţă azilul Copiilor-Găsiţi, La Bourbe, spitalul Cochin, Capuţinii, azilul la Rechefoucauld, Surdo-Muţii, spitalul Val-de-Grâce; în sfârşit, toate viciile şi toate nenorocirile Parisului îşi au acolo adăpostul; şi pentru ca nimic să nu lipsească acestei incinte filantropice, Ştiinţa studiază aici mareele şi longitudinile; tot aici domnul de Chateaubriand a instalat infirmeria Maria-Tereza, iar Carmelitele au întemeiat o mănăstire. În acest deşert, marile evenimente ale vieţii sunt marcate prin dangătul clopotelor, care sună fără încetare, şi pentru mama ce naşte, şi pentru copilul ce se naşte, şi pentru vidul ce-şi dă duhul, şi pentru muncitorul ce moare, şi pentru fecioara ce se roagă, şi pentru bătrânul ce tremură de frig, şi pentru geniul ce se amăgeşte. Iar la doi paşi este cimitirul Montparnasse care cheamă din oră în oră mizerele cortegii din foburgul Saint-Marceau. Această esplanadă ce domină Parisul a fost cucerită de către jucătorii de bile, figuri

şterse, bătrâneşti, dar pline de bonomie, oameni de ispravă ce-i continua pe strămoşii noştri şi ale căror fizionomii nu pot să fie comparate decât cu cele ale spectatorilor lor din galeria ce se ţine după ei. Persoana care de câteva zile devenise locuitor al acestui cartier pustiu asista zelos la partidele de bile, şi, de bună seamă, putea trece drept făptura cea mai izbitoare din grupurile care, dacă ni s-ar îngădui a-i asemui pe parizieni cu diferitele clase zoologice, ar aparţine genului moluştelor. Noul venit se deplasa, parcă atras de *coşonet*[{51}], mica bilă ce serveşte de ţintă şi constituie scopul partidei; când coşonetul se oprea, el se sprijinea de vreun arbore: apoi, cu atenţia pe care o manifestă un câine faţă de gesturile stăpânului, privea bilele ce zburau prin aer sau se rostogoleau pe pământ. Părea însuşi geniul fantastic al coşonetului. Nu spunea niciodată nimic, iar jucătorii de bile, cei mai fanatici oameni care s-ar fi putut întâlni printre sectarii vreunei religii de pe lume, nu-i ceruseră niciodată socoteală pentru tăcerea lui îndărătnică; doar câţiva inşi mai deştepţi îl credeau surd şi mut. Ori de câte ori era necesar să se stabilească diferitele distanţe dintre bile şi coşonet, bastonul necunoscutului devenea măsură infailibilă, jucătorii veneau atunci şi-l luau din mâinile îngheţate ale bătrânului, fără să i-l ceară prin vreun cuvânt, fără măcar să-i facă vreun semn de prietenie. Împrumutarea bastonului era ca o servitute la care el consimţise tacit. Când se întâmpla să-nceapă pe neaşteptate vreo ploaie, el rămânea lângă coşonet, sclav al bilelor, paznic al partidei începute. Ploaia nu-l impresiona mai mult decât vremea bună şi era, printre jucători, o specie intermediară între parizianul cu mintea cea mai redusă şi animalul cel mai inteligent. Altminteri, palid şi prăpădit, fără nicio grijă de sine însuşi, cu gândurile aiurea, venea adesea cu capul gol, înfăţişând privirilor un păr albit şi un craniu pătrat, galben, neted, asemenea unui genunchi ieşit prin pantalonul unui om sărac. Sta cu gura căscată, fără nicio lumină în priviri, fără siguranţă în mers; nu

zâmbea niciodată, nu ridica niciodată ochii spre cer, sta cu privirile mereu îndreptate în jos, părând a căuta veşnic ceva.

La ora patru, venea să-l ia o bătrână ce-l ducea nu se ştie unde, târându-l după ea de braţ, aşa cum o fetiţă trage o capră îndărătnică, ce-ar vrea să mai pască tocmai când trebuie să meargă la staul. Era un bătrân oribil la vedere.

Într-o după-amiază, Jules, singur într-o caleaşcă de călătorie ce-l ducea în goană prin strada Est, ajunse pe esplanada Observatorului chiar în clipa când bătrânul, sprijinit de un arbore, lăsa să i se ia bastonul, în toiul vociferărilor câtorva jucători înfuriaţi. Jules, părându-i-se că recunoaşte această figură, vru să se oprească, şi trăsura se şi opri. Într-adevăr, înghesuit între nişte căruţe, surugiul nu le ceru jucătorilor de bile răzvrătiţi să-i facă loc de trecere, căci avea un foarte mare respect faţă de răzmeriţe.

— El e, zise Jules, descoperind în sfârşit în această ruină de om pe Ferragus al XXIII-lea, şeful Devoranţilor. Mult a mai iubit-o! adăugă, după un timp. Hai, mână surugiu! strigă el.

Paris, februarie 1833.

Postfaţă

Această aventură, în care îşi dau întâlnire mai multe fizionomii pariziene şi în istorisirea căreia digresiunile erau oarecum subiectul principal pentru autor, înfăţişează figura impasibilă şi puternică a singurului personaj care, în marea asociaţie a celor TREISPREZECE, a căzut sub loviturile date de braţul Justiţiei, în toiul duelului pe care aceşti bărbaţi îl susţineau tainic împotriva societăţii.

Dacă autorul a reuşit să zugrăvească Parisul sub unele din înfăţişările lui, străbătându-l de sus până jos, de-a lungul şi de-a latul; trecând din foburgul Saint-Germain în Marais; din stradă în budoar; din palat în mansardă; de la prostituată la figura unei femei care îşi investise dragostea în căsnicie, şi de la mişcarea vieţii la repaosul morţii, poate că va avea curajul să continue această întreprindere şi s-o sfârşească, dând alte două istorii în care vor fi puse în lumină aventurile altor doi eroi din cei TREISPREZECE.

A doua va avea ca titlu: *Nu vă atingeţi de secure,* iar a treia: *Femeia cu ochii roşii*[{52}].

Aceste trei episoade din *Istoria celor Treisprezece* sunt singurele pe care autorul le poate publica. Cât despre celelalte drame ale acestei istorii, atât de fecundă în drame, ele pot fi povestite între ora unsprezece şi miezul nopţii; dar e cu neputinţă să fie scrise.

De Balzac

II.

DUCESA DE LANGEAIS[{53}]

LUI FRANZ LISZT

Într-un oraş spaniol situat pe o insulă din Mediterana există o mănăstire a Carmelitelor Desculţe, unde regulile ordinului instituit de către sfânta Tereza s-au păstrat în asprimea primitivă a reformei datorate acestei ilustre femei. Faptul e adevărat, oricât ar putea să pară de neobişnuit. Deşi aproape toate aşezările religioase din peninsulă şi de pe continent fuseseră distruse ori zguduite din temelii de valurile revoluţiei franceze şi ale războaielor napoleoniene, insula, protejată fiind tot timpul de marina engleză, bogata-i mănăstire şi paşnicii ei locuitori au fost la adăpost de tulburările şi de jafurile generale. Furtunile de tot soiul care au frământat primii cincisprezece ani ai secolului al nouăsprezecelea s-au oprit, aşadar, în faţa acestei stânci nu prea îndepărtate de coastele Andaluziei. Dacă numele Împăratului[{54}] a ajuns să răsune până pe plaja de aici, e îndoielnic că fantasticul alai al gloriei şi strălucitoarea măreţie a vieţii lui meteorice au putut fi înţelese de cuvioasele fecioare îngenuncheate în mănăstire. O rigiditate monahală, pe care nimic n-o vătămase,

recomanda azilul acesta în întreaga lume catolică. Iată de ce puritatea disciplinei de aici atrăgea, din cele mai îndepărtate colţuri ale Europei, multe femei triste al căror suflet, desfăcut de toate legăturile omeneşti, tânjea după îndelunga sinucidere săvârşită în sânul lui Dumnezeu. Nicio mănăstire nu era, de altfel, mai potrivită acelei detaşări totale de lucrurile pământeşti pe care o pretinde viaţa cucernică, deşi pe continent există multe asemenea aşezăminte zidite magnific, pe măsura menirii lor. Unele sunt îngropate în umbra celor mai singuratice văi; altele sunt ridicate deasupra celor mai prăpăstioşi munţi sau sunt aruncate la margini de prăpăstii; pretutindeni omul a căutat poezia infinitului, înfricoşătoarea solemnitate a tăcerii; pretutindeni a vrut să se aşeze cât mai aproape de Dumnezeu; l-a căutat pe culmi, în adâncul genunilor, la ţărmurile mărilor, şi pretutindeni l-a găsit. Nicăieri însă ca pe această stâncă, jumătate europeană, jumătate africană, nu s-au putut întâlni atâtea armonii diferite, care să contribuie împreună atât de desăvârşit la înălţarea sufletului, la potolirea celor mai dureroase simţăminte, la alinarea celor mai crude frământări, la alcătuirea unui culcuş adânc pentru suferinţele vieţii. Mănăstirea fusese construită la marginea insulei, pe cel mai înalt vârf al stâncii care, printr-un efect al marii revoluţii terestre, era tăiată drept în pieptul mării, prezentând spre toate punctele cardinale muchiile ascuţite ale laturilor ei, uşor roase la înălţimea apei, însă absolut inabordabile. Stânca e apărată de jur împrejur prin colţii ei ascuţiţi ce se prelungesc până departe, scăldaţi de valul sclipitor al Mediteranei. Aşa încât numai din largul mării pot fi zărite cele patru laturi ale zidirii, cu forma, înălţimea şi intrările ei minuţios stabilite de legile monastice. Pe lătura dinspre oraş, biserica maschează în întregime solidele construcţii ale schitului care, sub dalele acoperişurilor lor, rămân ferite de furia vântului, de furtuni şi de arşiţă. Biserica, datorată daniilor făcute de o familie spaniolă, constituie o cunună a oraşului.

Faţada semeaţă şi elegantă dă o fizionomie bogată şi frumoasă acestei cetăţui maritime. Înfăţişarea unui oraş – ale cărui acoperişuri strânse unul lângă altul, aşezate aproape toate ca într-un amfiteatru înaintea unui port frumos, dominate de un magnific portal cu triglif gotic, cu campanile, cu turnuri ascuţite, cu vârfuri de clopotniţe zimţuite – nu constituie oare un spectacol dăruit cu toate desăvârşirile noastre pământene? Religia dominând viaţa, oferind neîncetat oamenilor scopul şi mijloacele, iată o imagine cu totul spaniolă! Aşezaţi un asemenea peisaj în mijlocul Mediteranei, sub un cer strălucitor; adăugaţi-i câţiva palmieri şi câţiva copaci pitici, dar plini de vlagă, care să-şi amestece zbuciumatul lor frunziş verde cu frunzele cioplite-n piatră ale arhitecturii neclintite. Priviţi ghirlandele mării înălbind recifurile şi contrastând cu albastrul de safir al apelor; admiraţi galeriile şi terasele construite deasupra fiecărei case, unde locuitorii vin să respire aerul serii printre flori, între vârfurile copacilor din grădiniţele lor. Apoi, în port, câteva pânze. În sfârşit, în pacea nopţii care începe, ascultaţi sunetele de orgă, cântările slujbelor religioase şi sunetele minunate ale clopotelor peste mare. Pretutindeni şoapte şi linişte; dar mai adesea linişte pretutindeni. În interior, biserica e împărţită în trei naosuri întunecate şi tainice. Din pricină că tăria vânturilor nu-i îngăduise arhitectului să construiască obişnuitele arcade laterale de sprijin ce împodobesc aproape toate catedralele şi între care se zidesc capelele, zidurile ce mărgineau cele două naosuri mici şi susţineau nava bisericii nu răspândeau nicio rază de lumină. Aceste ziduri puternice se înfăţişau pe dinafară ca nişte mase sure, sprijinite din loc în loc pe contraforţi enormi. Marele naos şi cele două mici galerii laterale ale lui erau luminate numai printr-o rozetă cu vitralii colorate, lucrată cu o artă meticuloasă deasupra portalului, a cărui aşezare favorabilă îngăduise luxul dantelăriilor în piatră şi al frumuseţilor specifice genului numit impropriu gotic. Cea mai mare

suprafaţă a acestor trei naosuri era rezervată locuitorilor oraşului, care veneau aici să asculte liturghia şi celelalte slujbe. Înaintea stranei era un grilaj, în spatele căruia atârna o perdea întunecată, cu numeroase cute, uşor întredeschisă la mijloc, în aşa fel încât să nu lase să se vadă decât preotul şi altarul. Grilajul era despărţit, la distanţe egale, prin nişte stâlpi ce susţineau o tribună interioară şi orga. Această construcţie, în armonie cu ornamentele bisericii, prezenta spre exterior coloanele subţiri, cioplite în lemn, ale galeriilor sprijinite pe stâlpii marelui naos. I-ar fi fost deci cu neputinţă vreunui curios, care ar fi cutezat să se caţere pe balustrada îngustă a galeriilor, să zărească înăuntru altceva decât octogonalele terestre colorate ce împrejmuiau cu înaltele lor geamuri altarul cel mare.

Cu prilejul expediţiei franceze în Spania{55} pentru restabilirea autorităţii regelui Ferdinand al VII-lea, şi după cucerirea Cadixului, un general francez, sosit pe insulă spre a o sili să recunoască autoritatea regală, îşi prelungi şederea cu scopul de a vedea mănăstirea şi găsi posibilitatea să pătrundă în ea. Desigur, întreprinderea nu era uşoară. Dar un bărbat hotărât, un bărbat a cărui viaţă, nu fusese, ca să spunem aşa, decât o suită de poezii în acţiune şi care întotdeauna făptuise romane în loc să le scrie, un om de acţiune în primul rând, se cădea să fie ispitit de un lucru ce părea imposibil. Să deschidă în mod legal porţile unei mănăstiri de călugăriţe? Nici papa şi nici arhiepiscopul metropolitan nu i-ar fi îngăduit-o decât cu greu. Să întrebuinţeze viclenia ori forţa? În caz de indiscreţie, n-a fi însemnat să-şi distrugă situaţia şi întreaga carieră militară, fără a-şi ajunge ţinta? Ducele d’Angouieme era în Spania, iar dintre toate greşelile pe care un om iubit de generalisim ar fi putut să le comită fără teamă de pedeapsă, numai o greşeală ca aceasta n-ar fi găsit niciun pic de milă. Generalul solicitase misiunea respectiva spre a-şi satisface o curiozitate nemărturisită, cu toate că niciodată o curiozitate n-a fost mai deznădăjduită. Iar această ultimă

încercare era o chestiune de conştiinţă. Aşezământul de aici, al carmelitelor, era singura mănăstire spaniolă care scăpase cercetărilor lui. În timpul traversării, care nu dură nicio oră, i se stârni în suflet o presimţire prielnică speranţelor sale. Apoi, cu toate că din întreaga mănăstire nu văzuse decât zidurile, cu toate că nu zărise nici măcar veşmintele călugăriţelor şi nu ascultase decât cântările de la liturghie, găsi în aceste ziduri şi în aceste cântări unele vagi indicii care-i îndreptăţeau bruma de speranţă. În sfârşit, oricât de neînsemnate ar fi fost nişte presupuneri iscate într-un mod atât de ciudat, niciodată o pasiune omenească nu a fost mai puternic aţiţată decât era atunci curiozitatea generalului. Niciodată însă nu există evenimente mărunte pentru inimă; ea măreşte totul: pune în aceeaşi cumpănă prăbuşirea unui imperiu de paisprezece ani şi căderea unei mănuşi de femeie, şi aproape totdeauna mănuşa atârnă mai greu decât imperiul. Or, iată faptele în toată simplitatea lor concretă. După fapte le va veni rândul emoţiilor.

La o oră după debarcarea generalului pe mica insulă, puterea regală a fost restabilită. Câţiva spanioli constituţionalişti, care după căderea Cadixului se refugiaseră aici în timpul nopţii, se îmbarcară, cu îngăduinţa generalului, pe o corabie şi plecară spre Londra. Nu avu loc aşadar, nicio rezistenţă, nicio reacţie. Această mică Restauraţie insulară nu se încheie fără o mesă, la care trebuiră să asiste cele două companii care participaseră la expediţie. Or, necunoscând asprimea monahală a ordinului Carmelitelor Desculţe, generalul nădăjduise că, în biserică, va putea să capete câteva date despre călugăriţele închise în mănăstire, dintre care una poate că, pentru el, era mai scumpă decât viaţa şi mai preţioasă decât onoarea. Speranţele lui fură la început crunt dezamăgite. Într-adevăr, mesa fu celebrată cu fast. În cinstea solemnităţii, perdelele care de obicei ascundeau altarul fură trase şi lăsară să se vadă bogăţiile, preţioasele tablouri şi raclele

împodobite cu pietre scumpe, a căror strălucire întuneca pe cea a numeroaselor *ex-voto*{56} de aur şi de argint dăruite de marinarii din port şi atârnate pe stâlpii marelui naos. Călugăriţele se refugiaseră toate pe podiumul orgii. Totuşi, în ciuda acestui prim eşec, în timpul mesei de mulţumire, se desfăşură, neştiută de nimeni, dar din plin, cea mai sfâşietoare dramă care a făcut vreodată să bată o inimă de om. Călugăriţa care cânta la orgă stârni un entuziasm atât de puternic, încât niciunul dintre militari nu regretă că a venit la slujbă. Chiar şi soldaţii simţiră bucurie, iar ofiţerii toţi fură de-a dreptul fermecaţi. Cât despre general, el, în aparenţă, rămase nepăsător şi rece. Simţămintele pe care i le pricinuiră bucăţile executate de călugăriţă sunt dintre puţinele lucruri a căror exprimare este interzisă cuvântului, pe care-l fac neputincios, dar care, asemănătoare cu moartea, cu Dumnezeu, cu Veşnicia, nu pot să fie apreciate decât în firavul punct de contact pe care îl au cu oamenii. Printr-o întâmplare bizară, muzica orgii părea să aparţină şcolii lui Rossini{57}, compozitorul care a turnat cea mai multă pasiune omenească în arta muzicală şi ale cărui opere vor inspira într-o zi, prin numărul şi prin vastitatea lor, un respect homeric. Dintre partiturile datorate acestui mare geniu, călugăriţa părea să fi studiat mai cu osebire pe cea a lui *Mosé,*{58} fără îndoială pentru că sentimentul muzicii sacre se găseşte exprimat aici în cel mai înalt grad. Poate că aceste două spirite, unul atât de vestit în întreaga Europă, celălalt necunoscut, se întâlniseră în intuirea unei aceleiaşi poezii. Aceasta era părerea a doi ofiţeri, adevăraţi *dilettanti,* care de bună seamă că în Spania tânjeau după teatrul Favart. În fine, la *Te Deum,* fu imposibil să nu recunoşti un suflet francez în alura pe care o căpătă dintr-odată muzica. Triumful Regelui Preacreştin provoca în mod evident cea mai fierbinte bucurie în adâncul inimii călugăriţei. Fără îndoială că era o franţuzoaică. Sentimentul patriei izbucni în curând, ţâşni ca o jerbă de lumină într-o replică a orgilor în care sora introduse acorduri însufleţite

de întreaga delicateţe a gustului parizian, şi în care se amestecară vag ecourile celor mai frumoase cântece naţionale franceze. Nişte mâini spaniole n-ar fi pus, în acest graţios omagiu adus armelor victorioase, căldura care sfârşi prin a dezvălui originea muzicienei.

— Carevasăzică, Franţa există peste tot? zise un soldat.

Generalul ieşise în timpul *Te Deum*-ului, îi fusese cu neputinţă să-i asculte. Felul de a cânta al muzicienei îi vorbea despre o femeie iubită nebuneşte, şi care se îngropase atât de adânc în inima religiei şi se ascunsese atât de bine de privirile lumii, încât scăpase până atunci celor mai meticuloase căutări făcute în modul cel mai stăruitor de către nişte oameni care dispuneau şi de o mare putere şi de o inteligentă superioară. Nădejdea trezită în inima generalului fu aproape îndreptăţită prin vaga evocare a unui cântec duios şi melancolic, cântecul *Fluviului Tag,* romanţă franceză, al cărei preludiu îl ascultase adesea la Paris, în budoarul fiinţei iubite, cântec prin care călugăriţa aceasta îşi exprima acum, în mijlocul bucuriei triumfătorilor, părerile de rău ale unei exilate. Teribilă senzaţie! Să speri în învierea unei iubiri pierdute, s-o regăseşti şi mai pierdută, s-o întrevezi tainic după cinci ani, timp în care pasiunea se zbuciumase în gol şi sporise prin zădărnicia tuturor încercărilor făcute pentru a o satisface!

Cine, măcar o dată în viaţa lui, nu şi-a întors pe dos casa, hârtiile, totul, nu şi-a scormonit nerăbdător memoria căutând un obiect preţios, şi n-a resimţit inefabila plăcere de a-l găsi, după o zi sau două pierdute în căutări zadarnice; după ce nădăjduise şi deznădăjduise că-l va mai regăsi; după ce şi-a consumat cele mai aprige frământări sufleteşti pentru acest nimic important, care pricinuise aproape o pasiune? Ei bine, desfăşuraţi un asemenea zbucium de-a lungul a cinci ani; puneţi o femeie, o inimă, o iubire în locul acelui nimic; ridicaţi pasiunea pe cele mai înalte culmi ale simţirii; presupuneţi apoi un bărbat pătimaş, un bărbat cu inimă şi cu chip de leu, unul dintre

acei bărbaţi cu părul ca o coamă stufoasă, care impun şi transmit celor ce îi privesc o spaimă respectuoasă! Poate că atunci veţi înţelege brusca plecare a generalului de la *Te Deum,* în momentul în care preludiul romanţei ce-l desfătase cândva, sub lambriuri aurite, vibra sub bolta acelei biserici din mijlocul mării.

Coborî pe drumul povârnit ce ducea spre biserică, şi nu se opri decât atunci când sunetele grave ale orgii nu-i mai ajunseră la ureche. Incapabil să se gândească la altceva decât la dragostea lui, a cărei izbucnire vulcanică îi ardea inima, generalului francez nu-şi dădu seama că *Te Deum-ul* se sfârşise decât în clipa în care spaniolii care luaseră parte la slujbă începură să coboare valuri-valuri. Simţi că purtarea şi atitudinea lui ar putea să pară ridicole şi se întoarse să-şi ia locul în fruntea cortegiului, spunând alcadelui şi guvernatorului oraşului că o indispoziţie subită îl silise să iasă la aer. Apoi, ca să poată rămâne pe insulă, îi veni în gând să se folosească de acest pretext, invocat cu totul întâmplător la început. Motivând că indispoziţia i s-a agravat, refuză să prezideze masa oferită de autorităţile insulare în cinstea ofiţerilor francezi; se băgă în pat şi ordonă să i se scrie şefului statului major al generalisimului pentru a-l anunţa de îmbolnăvirea trecătoare ce-l silea să încredinţeze unui colonel comanda trupelor. Şiretlicul acesta atât de banal, însă lesne de crezut, îl eliberă de orice grijă pe timpul necesar înfăptuirii planurilor sale. Ca un bun catolic şi ca un monarhist convins, se informă de ora slujbelor religioase şi afectă cel mai mare respect faţă de practicile bisericeşti, evlavie care, în Spania, nu putea să surprindă pe nimeni.

Chiar a doua zi, în timp ce soldaţii săi plecau, generalul se duse la mănăstire ca să asiste la vecernie. Găsi biserica goală, căci locuitorii, în ciuda religiozităţii lor, se duseseră în port să privească îmbarcarea trupelor. Francezul, fericit că e singur în biserică, avu grijă să facă să răsune bolţile sonore de zdrăngănitul pintenilor lui; călca zgomotos,

tuşea, îşi vorbea cu glas tare sie însuşi pentru a da de ştire călugăriţelor, şi mai ales muzicienei, că, dacă francezii plecau, mai rămânea unul acolo. O astfel de comunicare neobişnuită fu oare auzită şi înţeleasă?... Generalul aşa crezu. La *Magnificat,* orga păru a-i da un răspuns transmis prin vibraţiile aerului. Sufletul călugăriţei zbura către el pe aripile notelor şi se topea în fiorul sunetelor. Muzica izbucni în toată puterea ei, încălzind biserica. Acest cântec de bucurie, consacrat de sublima liturghie a creştinătăţii romane pentru a exprima înfiorarea sufletului faţă de splendorile Dumnezeului pururi viu, deveni expresia unei inimi aproape înspăimântate de fericire faţă de splendorile unei iubiri pieritoare ce dura încă şi venea s-o înfioare dincolo de mormântul schimnicei în care se îngroapă femeile spre a renaşte ca logodnice ale lui Cristos.

Fără îndoială, orga este cel mai măreţ, cel mai cutezător, cel mai desăvârşit dintre toate instrumentele create de geniul omenesc. E o întreagă orchestră, căreia o mână abilă îi poate cere totul, ea putând să exprime totul. Într-un fel, oare nu-i orga un piedestal de pe care sufletul se avântă în spaţii atunci când, în zborul său, ea încearcă să traseze mii de tablouri, să zugrăvească viaţa, să străbată nemărginirea ce desparte cerul de pământ? Cu cât un poet ascultă mai mult giganticele ei armonii, cu atât înţelege mai bine că, între oamenii îngenuncheaţi şi Dumnezeul ascuns de orbitoarele raze ale sanctuarului, numai cele o sută de voci ale acestui cor pământesc pot să şteargă distanţele, şi sunt singurul tălmaci destul de puternic spre a transmite cerului rugile omeneşti în atotputernicia formelor lor, în diversitatea melancoliilor lor, cu toate culorile extazurilor lor meditative, cu toate nestăvilitele învolburări ale căinţelor lor şi cu miile de închipuiri ale tuturor credinţelor. Da, sub bolţile acestea înalte, melodiile născute de geniul lucrurilor sfinte găsesc grandori nemaiauzite cu care se împodobesc şi se tonifică. Acolo, în lumina molcomă, în tăcerea profundă, cântările care alternează cu vuietul

orgilor ţes în jurul lui Dumnezeu un voal strălucitor prin care străbat luminoasele lui atribute. Toate aceste bogăţii sacre păreau a fi aruncate ca un bob de tămâie pe gingaşul altar al iubirii în faţa tronului etern al unui Dumnezeu gelos şi răzbunător. Într-adevăr, imnul călugăriţei nu avea acel caracter de grandoare şi de gravitate ce se cere a se armoniza cu solemnităţile din *Magnificat;* ea îi adăuga anumite acorduri pline de gingăşie, într-ale căror ritmuri se simţea o voioşie omenească. Motivele ei aveau strălucirea ruladelor unei cântăreţe care încearcă să exprime iubirea, iar cântecele-i ciripeau ca o pasăre lângă perechea ei. Pe urmă, deodată, se avânta printr-un salt în trecut ca să zburde şi să plângă rând pe rând. În schimbările acestea ale felului ei de a cânta era ceva din neliniştea şi din zbuciumul femeii fericite de întoarcerea iubitului. Apoi, după fugile mlădioase ale delirului şi efectele minunate ale acestei recunoaşteri fantastice, sufletul care vorbea astfel se întoarse asupra lui însuşi. Muziciana, trecând de la tonul major la cel minor, ştiu să-l facă pe cel ce-o asculta să înţeleagă situaţia ei prezentă. Îi povesti dintr-odată lungile sale melancolii şi-i zugrăvi surda ei suferinţă sufletească. Ea îşi sugrumase în fiecare zi o simţire, îşi ucisese în fiecare noapte un gând, îşi prefăcuse încet-încet inima în cenuşă. După câteva unduiri domoale, muzica ei luă, de la un ton la altul, o culoare de o profundă tristeţe. Apoi, ecourile revărsară torente de suferinţe. Şi deodată notele înalte făcură să se desprindă un cor de glasuri îngereşti, ca pentru a vesti iubitului pierdut, însă nu uitat, că reîntâlnirea celor două suflete nu va mai avea loc decât în ceruri: emoţionantă speranţă! Urmă *Amen*-ul. Nicio bucurie, niciun suspin nu mai răsunară acum; nici mâhniri, nici păreri de rău. *Amen*-ul fu o întoarcere la Dumnezeu; acest ultim acord fu grav, solemn, teribil. Muziciana se acoperi din nou cu toate vălurile călugăriţei şi, după ultimele vuiete ale başilor, care-i făcură pe ascultători să se-nfioare, păru a se fi aruncat înapoi în mormântul din care ieşise pentru o

clipă. Când sunetele, încet-încet, îşi opriră vibraţiile oscilatorii, ai fi zis că biserica, până atunci luminoasă, se întorcea într-o beznă adâncă.

Generalul fusese răpit de zborul acestui geniu viguros şi îl urmărise în regiunile pe care le străbătuse. Înţelegea, în toată vastitatea lor, imaginile de care gâlgâia această simfonie arzătoare, şi lui aceste acorduri îi spuneau multe lucruri. Pentru el, ca şi pentru călugăriţă, poemul acesta era viitorul, prezentul şi trecutul. Muzica nu-i oare, chiar şi cea de teatru, pentru sufletele gingaşe şi poetice, pentru inimile suferinde şi rănite, un text pe care ele îl scriu lăsându-se în voia amintirilor? Dacă trebuie o inimă de poet pentru a face un muzician, nu trebuie oare poezie şi iubire pentru a asculta şi pentru a înţelege marile opere muzicale? Religia, Dragostea şi Muzica nu sunt oare tripla expresie a unui aceluiaşi fapt, nevoia de expansiune de care este frământat orice suflet ales? Aceste trei poezii merg împreună către Dumnezeu, care dezleagă orice simţământ pământesc. De aceea această sfântă Trinitate omenească are ceva din măreţia infinită a lui Dumnezeu, pe care noi nu ni-l închipuim decât înconjurat de flăcările iubirii, de sistrele de aur ale muzicii, de lumină şi de armonie. Nu-i el oare principiul şi scopul operelor noastre?

Francezul ghici că, în acest pustiu, pe această stâncă înconjurată de mare, călugăriţa se agăţase de muzică pentru a-şi revărsa preaplinul pasiunii ce o mistuia. Era un omagiu adus lui Dumnezeu de către iubirea ei? Era triumful iubirii asupra lui Dumnezeu? Întrebări greu de lămurit. Neîndoielnic însă, generalul nu putea să aibă vreo îndoială că va găsi în această inimă, moartă pentru lume, o pasiune tot atât de fierbinte ca a lui. După ce vecernia se sfârşi, se întoarse la alcade, unde era găzduit. Pradă miilor de bucurii pe care le dăruie din plin o satisfacţie îndelung aşteptată, căutată chinuitor, el nu mai văzu nimic altceva. Era încă iubit. Singurătatea sporise iubirea în această inimă, tot aşa cum iubirea fusese sporită în inima lui prin piedicile rând pe

rând sfărâmate şi ridicate de această femeie între ea şi el. Această încântare sufletească dură, fireşte, o vreme. Urmă apoi dorinţa de a revedea această femeie, de a o disputa lui Dumnezeu, de a i-o smulge, proiect temerar care plăcu acestui bărbat îndrăzneţ. După-masă, se culcă pentru ca să scape de întrebări, ca să fie singur, ca să poată să cugete netulburat, şi rămase cufundat în meditaţiile cele mai adânci până a doua zi dimineaţă. Nu se sculă decât ca să se ducă la mesă. Veni la biserică şi se aşeză lângă grilajul de fier; fruntea lui atingea perdeaua; ar fi vrut s-o sfâşie, dar nu era singur; gazda îl însoţise din politeţe, şi cea mai mică imprudenţă putea să compromită viitorul pasiunii sale şi să distrugă noile nădejdi. Orga se auzi, însă nu mai cântau aceleaşi mâini. Nu mai mânuia claviatura muziciana din cele două zile precedente. Totul fu palid şi rece pentru general. Iubita lui va fi fost zdrobită de aceleaşi emoţii sub care aproape că se frângea chiar şi o inimă viguroasă de bărbat? Împărtăşise ea atât de adânc, înţelesese ea o iubire credincioasă şi pătimaşă, tacit să se fi prăbuşit de moarte pe patul din chilia ei? În clipa în care mii de asemenea gânduri se învolburau în mintea francezului, el auzi râsunând la preajmă vocea fiinţei pe care-o adora, îi recunoscu timbrul limpede. Această voce, uşor schimbată din pricina unui tremur ce-i adăuga toate farmecele pe care le dăruie tinerelor fete pudica lor timiditate, domina asupra întregului cânt, ca vocea unei *prima donna* asupra armoniei unui final. Ea stârnea în suflet efectul pe care-l produce ochilor un fir de argint ori de aur într-o friză întunecată. Aşadar, era ea într-adevăr! Tot atât de pariziancă, nu se dezbărase de cochetăria ei, cu toate că părăsise gătelile lumeşti pentru voalul şi pentru aspra rantie de carmelită. După ce în ajun îşi recunoscuse iubirea, în toiul laudelor pe care le înălţa lui Dumnezeu, acum părea a-i spune iubitului ei: – Da, eu sunt, sunt aici, tot atât de îndrăgostită; acum sunt însă la adăpost de iubire. Tu mă vei auzi, sufletul meu te va învălui, iar eu voi rămâne sub giulgiul cernit al acestei

mănăstiri de unde nicio putere nu va izbuti să mă smulgă. Tu niciodată n-ai să mă mai vezi.

«E ea!» îşi zise generalul ridicându-şi fruntea, desprinzând-o dintre mumie pe care şi-o sprijinise; căci de la primai sunet al vocii nu putuse să reziste zdrobitoarei emoţii ce se înălţă ca na vârtej în inima lui, când glasul cunoscut răsună sub bolţi; acompaniat de murmurul talazurilor. Furtuna era în afară, iar pacea în sanctuar. Glasul acesta atât de bogat continua să-şi împărtăşească dezmierdările, toate pătrunzând ca un balsam în inima înflăcărată a îndrăgostitului, înflorind în aerul pe care ar fi vrut să-l inspire mai adânc pentru a sorbi odată cu el şi simţămintele unui suflet ce-şi revărsa iubirea în cuvintele rugăciunii. Când veni alcadele să-şi caute oaspetele şi să-l conducă acasă, îl găsi scăldat în lacrimi, ascultând imnul elevaţiei pe care-l cântau călugăriţele. Uimit că vede atâta credinţă la un militar francez, alcadele invită la cină pe duhovnicul mănăstirii şi îl preveni pe general, căruia niciodată vreo ştire nu-i făcuse atâta plăcere. În timpul cinei, duhovnicul fu obiectul atenţiilor francezului, al cărui respect interesat adeveri excelenta părere pe care spaniolii şi-o făcuseră despre evlavia lui. El întrebă grav despre numărul călugăriţelor, ceru amănunte despre veniturile şi despre bunurile mănăstirii, ca un om ce părea că doreşte să-l întreţină într-un mod politicos pe bunul şi bătrânul preot cu lucruri ce presupunea că trebuie să-l intereseze. Pe urmă, se informă despre viaţa pe care o duceau acele fete cucernice. Pot să iasă la plimbare? Pot fi văzute?

— Seniore, spuse venerabilul ecleziast, regulamentele sunt severe. Dacă este necesară o permisiune a sfântului nostru părinte pentru ca o femeie să intre într-un aşezământ al sfântului Bruno, aceleaşi rigori sunt şi aici. Nu-i cu putinţă ca un bărbat să intre într-o mănăstire a Carmelitelor Desculţe, dacă nu este preot, numit de arhiepiscop în slujba aşezământului. Nicio călugăriţă nu iese din mănăstire. Totuşi, SFÂNTA CEA MARE (maica

Tereza) şi-a părăsit deseori chilia. Numai părintele inspector sau maica stareţă pot îngădui unei călugăriţe, cu încuviinţarea arhiepiscopului, să vadă străini, mai ales în caz de boală. Or, noi suntem o mănăstire de seamă, avem, prin urmare, o maică stareţă a mănăstirii. Printre străinele de la noi este şi o franţuzoaică, sora Thérèse, cea care dirijează muzica la capelă.

— Ah! răspunse generalul prefăcându-se surprins. Trebuie să se fi bucurat, presupun, de biruinţa armelor casei de Bourbon?

— Le-am spus motivul pentru care s-a slujit liturghia, ele sunt întotdeauna dornice de ştiri.

— Atunci, poate că sora Thérèse se va fi interesând de ceea ce se petrece în Franţa, poate că ar vrea să transmită câte ceva, să afle noutăţi?

— Nu cred. Dacă ar fi vrut să ştie ceva, m-ar fi întrebat pe mine.

— În calitate de compatriot, zise generalul, aş fi tare curios s-o văd… Dacă este posibil, dacă maica stareţă îngăduie, dacă…

— Pentru oricine, chiar şi în prezenţa maicii reverende, chiar şi prin grilaj, o întrevedere ar fi cu neputinţă; dar pentru un eliberator al tronului catolic şi al sfintei religii, în ciuda severităţii maicii stareţe, regulamentul poate să adoarmă o clipă, spuse duhovnicul făcând cu ochiul. Am să-i vorbesc.

— Ce vârstă are sora Thérèse? întrebă îndrăgostitul, care nu cutează să-l descoasă pe preot despre frumuseţea călugăriţei.

— Nu mai are vârstă, răspunse blândul părinte, cu o simplitate care-l înfioră pe general.

A doua zi, pe la vremea prânzului, părintele veni să-l anunţe pe francez că sora Thérèse şi maica stareţă îngăduiau să-l primească la vorbitor, înainte de vecernie. După-masă, generalul îşi omorî vremea plecând să se

plimbe prin port, în arşiţa amiezii. Apoi preotul veni să-l ia şi să-l conducă la mănăstire; îl călăuzi printr-o alee de-a lungul cimitirului, unde câteva fântâni, câţiva copaci verzi şi numeroase bolţi întreţineau o răcoare în armonie cu liniştea locului. Când ajunseră la capătul lungii alei, preotul îl introduse pe însoţitorul său într-o sală despărţită în două printr-un grilaj acoperit cu o perdea cafenie. În jumătatea oarecum publică a încăperii, unde duhovnicul îl lăsă pe general, trona, de-a lungul zidului, o bancă de lemn; lângă grilaj se găseau câteva scaune tot de lemn. Tavanul era construit din grinzi aparente de stejar verde, fără niciun ornament. Lumina zilei nu pătrundea în sală decât prin două ferestre aşezate în partea rezervată călugăriţelor, astfel încât această licărire, slab reflectată de un lemn cu nuanţe cafenii, abia izbutea să desprindă din întuneric un Crist mare, negru, un portret al sfintei Tereza şi un tablou al Fecioarei, care decorau pereţii suri ai vorbitorului. Aşa încât sentimentele generalului căpătară, în ciuda înflăcărării lor, o culoare melancolică. Deveni calm, în mijlocul acestui calm intim. Ceva impresionant, ca mormântul, îl cuprinse între zidurile răcoroase. Oare nu era aceasta însăşi tăcerea eternă a mormântului, pacea lui adâncă, sugestiile lui despre infinit? Iar tihna şi cugetul nemişcat al mănăstirii, acel cuget ce se strecoară prin aer, prin clar-obscurul dimprejur, pretutindeni, şi care, nefiind nicăieri întipărit, devine şi mai solemn încă prin imaginaţie, fac ca aici măreaţa expresie: *pace întru Domnul,* să pătrundă cu o tărie de nestăvilit, chiar şi în sufletul cel mai puţin evlavios. Mănăstirile de călugări sunt greu de înţeles; acolo, un bărbat pare slab: bărbatul e născut pentru acţiune, pentru a trăi o viaţă de muncă de la care se sustrage într-o chilie, într-o mănăstire de femei însă, câtă vigoare virilă şi câtă gingăşie emoţionantă! Un bărbat poate să fie adus de mii de sentimente între zidurile unei chinovii; se aruncă în ea ca într-o prăpastie; dar o femeie niciodată nu vine aici, decât însemnată de un singur sentiment

femeia, aici, nu-şi schimbă firea, ci se logodeşte cu Dumnezeu. Călugărilor li se poate spune: de ce n-aţi luptat? Dar recluziunea unei femei nu înseamnă oare o continuă luptă sublimă? În sfârşit, şi paşnicul vorbitor şi mănăstirea pierdută în mijlocul mării i se părură generalului pline de spiritul acesta divin. Iubirea rareori izbuteşte să devină solemnă; dar iubirea ce rămâne statornică chiar în sânul lui Dumnezeu nu e oare ceva solemn, la care niciun bărbat nu mai are dreptul să nădăjduiască în secolul al nouăsprezecelea, când moravurile sunt aşa cum sunt? Măreţiile infinite ale acestei împrejurări aveau tăria să mişte sufletul generalului; ei, de bună seamă, era îndeajuns de înţelept încât să uite politica, onorurile, Spania, lumea bună a Parisului, şi să se ridice până la înălţimea acestui deznodământ măreţ. De altminteri, ce putea fi într-adevăr mai tragic? Cât noian de simţăminte era în situaţia celor doi îndrăgostiţi care se reîntâlneau singuri, în mijlocul mării, pe o stâncă de granit, despărţiţi însă. printr-un gând, printr-o barieră de netrecut! Iată bărbatul zicându-şi: «Voi triumfa eu asupra lui Dumnezeu în această inimă?» Un foşnet uşor îl făcu să tresară, perdeaua cafenie fu dată într-o parte; zări în lumină o femeie în picioare, dar cu faţa ascunsă sub un văl: conform regulamentului mănăstirii, ea era îmbrăcată în acea haină lungă a cărei culoare a devenit proverbială. Generalul nu putu să vadă picioarele goale ale călugăriţei, care i-ar fi adeverit cât de îngrozitor de slabă era; totuşi, în ciuda multelor cute ale rantiei grosolane ce-o acoperea fără s-o mai împodobească pe această femeie, el simţi că lacrimile, rugăciunile, pătimirile, viaţa de schimnicie o uscaseră.

Mâna îngheţată a unei femei, cea a superioarei, fără îndoială, ţinea încă perdeaua; şi generalul, după ce îl examină pe martorul obligatoriu al acestei convorbiri, întâlni privirea neagră şi adâncă a unei bătrâne călugăriţe, aproape centenară, privire limpede şi tânără ce dezminţea

numeroasele zbârcituri care brăzdau chipul palid al acestei femei.

— Doamnă ducesă, o întrebă el cu un glas foarte emoţionat pe călugăriţa care ţinea capul plecat, însoţitoarea dumneavoastră ştie franţuzeşte?

— Aici nu există nicio ducesă, răspunse călugăriţa. Vă aflaţi în faţa maicii Thérèse. Femeia pe care o numiţi însoţitoarea mea este maica mea întru Dumnezeu, superioara mea aici pe pământ.

Aceste vorbe, rostite cu atâta umilinţă de glasul ce se armoniza odinioară cu luxul şi eleganţa în care trăise această femeie, regina modei la Paris, de o gură al cărei limbaj era odinioară atât de spiritual, atât de batjocoritor, îl izbiră pe general ca o lovitură de trăsnet.

— Sfânta mea maică nu vorbeşte decât latina şi spaniola, adăugă ea.

— Nu ştiu niciuna, nici alta. Scumpa mea Antoinette, scuză-mă faţă de ea.

Auzindu-şi numele pronunţat atât de duios de către un om cândva atât de crud cu ea, călugăriţa simţi o puternică emoţie lăuntrică trădată de uşoarele tremurări ale voalului ei, pe care lumina cădea din plin.

— Frate, zise ea, ducându-şi mâneca sub voal, poate pentru a-şi şterge ochii, eu mă numesc sora Thérèse…

Apoi se întoarse către maică şi îi spuse, în spaniolă, următoarele cuvinte, pe care generalul le înţelese perfect; ştia destulă spaniolă pentru a le înţelege, şi poate chiar şi pentru a le rosti:

— Maică, acest cavaler vă prezintă respectele sale şi vă roagă să-l scuzaţi că nu poate să le pună el însuşi la picioarele dumneavoastră; nu ştie niciuna dintre cele două limbi pe care le vorbiţi…

Bătrâna înclină încet capul, fizionomia ei luă o expresie de bunătate îngerească, luminată totuşi de sentimentul puterii şi al demnităţii ei.

— Îl cunoşti pe acest cavaler? o întrebă maica, aruncându-i o privire pătrunzătoare.

— Da, maică.

— Întoarce-te în chilie, fiica mea! zise superioara pe un ton poruncitor.

Generalul se trase repede în spatele perdelei, ca să nu lase să se ghicească pe chipul său cumplitele simţăminte ce-l frământau; şi din umbră, i se părea că vede încă ochii sfredelitori ai superioarei. Această femeie, stăpână a plăpândei şi trecătoarei fericiri a cărei cucerire costase atâtea griji, îl înspăimânta, pe el, pe care nicio triplă linie de tunari nu-l înspăimântase vreodată. Ducesa porni către uşă, dar se întoarse:

— Maică, spuse ea cu un glas a cărui linişte te înfiora, acest francez e unul dintre fraţii mei.

— Rămâi atunci, fiica mea! răspunse bătrână după o pauză.

Un asemenea admirabil iezuitism dovedea atâta iubire şi atâtea regrete, încât un om mai puţin stăpân pe el decât generalul ar fi simţit că i se face rău trăind plăceri aşa de vii în mijlocul unui pericol nemăsurat, cum el nu mai cunoscuse până atunci. Ce mare era deci preţul cuvintelor, al privirilor, al gesturilor, într-o scenă în care iubirea trebuia să scape ochilor de linx, ghearelor de tigru! Sora Thérèse se întoarse.

— Iată, frate, ce îndrăznesc să fac pentru ca să-ţi vorbesc o clipă despre mântuirea ta şi despre rugăciunile pe care sufletul meu le adresează în fiecare zi cerului pentru tine. Săvârşesc un păcat de moarte. Am minţit. Câte zile de penitenţă vor trebui, ca să-mi ispăşesc minciuna! Voi suferi însă pentru tine. Nu ştii, frate, ce fericire este să iubeşti în cer, să-ţi mărturiseşti sentimentele atunci când credinţa le-a purificat, ridicându-le către cele mai înalte tărâmuri, şi când nu ne mai este îngăduit să ne privim decât în suflet. Dacă învăţătura, dacă spiritul sfintei căreia îi datorăm azilul de aici nu m-ar fi înălţat departe de mizeriile pământeşti şi

nu m-ar fi dus mai jos de sfera în care e ea, însă fără îndoială deasupra lumii, nu mi-aş fi îngăduit să te revăd. Dar pot, iată, să te văd, să te ascult şi să rămân liniştită…

— Ei bine, Antoinette, exclamă generalul întrerupând-o, fă în aşa fel încât să te pot vedea, pe tine, pe care acum te iubesc nebuneşte, deznădăjduit, aşa cum ai dorit să te iubesc.

— Nu-mi mai spune Antoinette, te implor. Amintirile trecutului îmi fac rău. Aici nu sunt decât sora Thérèse, o făptură încrezătoare în mila divină. Şi, adăugă ea după o pauză, stăpâneşte-te, frate. Maica ne-ar despărţi fără nicio milă, dacă chipul tău ar trăda vreo pasiune lumească, sau dacă ai lăsa să ţi se ivească o lacrimă în ochi.

Generalul înclină capul ca pentru a se reculege. Când ridică ochii spre grilaj, zări, între două zăbrele, figura slăbită, palidă, dar încă plină de însufleţire a călugăriţei. Faţa ei, pe care odinioară înfloriseră toate bucuriile tinereţii, pe care strălucise fericitul contrast dintre un alb pur şi culorile trandafirului de Bengal, căpătase tonul cald ai unei cupe de porţelan sub care arde o lumină plăpândă. Frumosul păr, de care această femeie era aşa de mândră, fusese ras. O pânză aspră îi încingea fruntea şi îi înfăşură obrajii. Ochii, împrejmuiţi de cearcăne datorate asprimii traiului ei, aruncau din când în când raze înfiorate, iar calmul lor obişnuit nu era decât un văl. Din femeia aceasta nu mai rămăsese decât sufletul.

— Ah! vei părăsi acest mormânt, tu, care ai devenit viaţa mea! Îmi aparţineai, şi nu erai liberă să te dărui nimănui, nici chiar lui Dumnezeu. Nu-mi făgăduiseşi tu că vei sacrifica totul celor mai mărunte porunci ale mele? Poate că acum, când vei afla ce-am făcut pentru tine, mă vei găsi demn de o asemenea făgăduială. Te-am căutat în lumea întreagă. De cinci ani eşti gândul meu de fiecare clipă, grija întregii mele vieţi. Prietenii mei, prieteni destul de puternici, îi ştii, m-au ajutat din toate puterile lor să scotocesc mănăstirile din Franţa, Italia, Spania, Sicilia,

America. Iubirea mea se aprindea mai vie cu fiecare căutare zadarnică; am făcut adesea lungi călătorii după o speranţă falsă, mi-am cheltuit viaţa şi cele mai calde bătăi ale inimii împrejurul zidurilor negre ale atâtor schituri. Nu-ţi vorbesc despre o credinţă nemărginită, căci ce înseamnă ea? un nimic în comparaţie cu legămintele infinite ale dragostei mele. Dacă ai fost vreodată sinceră în remuşcările tale, nu trebuie să eziţi să mă urmezi astăzi.

— Uiţi că nu sunt liberă.

— Ducele e mort, răspunse el înflăcărat.

Sora Thérèse roşi.

— Cerul să-i fie deschis, zise ea cu emoţie adâncă, a fost bun cu mine. Dar nu despre aceste legături vorbeam; unul dintre păcatele mele a fost că am vrut să le sfărâm pe toate, fără scrupule, pentru tine.

— Vorbeşti de legămintele tale, exclamă generalul, încruntându-şi sprincenele. Nu credeam ca vreun lucru să cântărească în inima ta mai mult decât iubirea. Dar să nu te îndoieşti, Antoinette, voi obţine de la sfântul părinte o brevă care te va dezlega de jurăminte. Mă voi duce la Roma, voi implora toate puterile pământului; şi dacă Dumnezeu ar putea să coboare, eu îl…

— Nu huli!

— Aşa că să nu te neliniştеşti din pricina lui Dumnezeu. Ah, m-aş bucura mult mai mult să ştiu că, pentru mine, ai fugi dintre aceste ziduri; că, în seara asta chiar, te-ai arunca într-o barcă ascunsă între stânci. Ne-am duce, ca să fim fericiţi, nu ştiu unde, la capătul lumii. Şi, lângă mine, te-ai reîntoarce la viaţă, la lumină, sub aripile Iubirii.

— Nu vorbi aşa, răspunse maica Thérèse, tu nu ştii ce-ai devenit pentru mine. Te iubesc mult mai mult decât te-am iubit vreodată. Mă rog la Dumnezeu în fiecare zi pentru tine, şi nu te mai văd cu ochii trupului. Dacă ai cunoaşte, Armand, fericirea de a putea să te dărui fără sfială unei iubiri pure, pe care Dumnezeu o ocroteşte. Nu ştii ce fericită sunt când cer binecuvântarea cerului pentru tine.

Nu mă rog niciodată pentru mine: Dumnezeu va face din mine ceea ce va voi. Dar aş vrea, cu preţul veşniciei mele, să am oarecare certitudine că tu eşti fericit în această lume şi că vei fi fericit şi în cealaltă, în veci de veci. Viaţa mea veşnică, iată tot ceea ce nenorocirea mi-a mai lăsat să-ţi dărui. Sunt îmbătrânită de lacrimi, nu mai sunt nici tânără, nici frumoasă acum; de altminteri, ai dispreţui o călugăriţă devenită femeie, pe care niciun sentiment, nici chiar dragostea maternă, n-ar izbăvi-o… Ce ai putea să-mi spui ca să cumpănească nenumăratele gânduri strânse timp de cinci ani în inima mea pe care au schimbat-o, au sfărâmat-o, au veştejit-o? Ar fi trebuit să-i dăruiesc lui Dumnezeu o inimă mai puţin tristă!

— Ce-aş putea să-ţi spun, scumpa mea Antoinette. Îţi voi spune că te iubesc; că afecţiunea, dragostea, dragostea adevărată, fericirea de a trăi într-o inimă ce ţi se dăruie în întregime numai ţie, rară rezerve, este aşa de rară şi aşa de greu de întâlnit, încât m-am îndoit de tine, încât te-am supus la încercări crude; dar astăzi te iubesc din toate puterile sufletului meu: dacă mă urmezi, nu voi mai asculta altă voce decât pe a ta, nu voi mai vedea alt chip decât pe al tău…

— Linişteşte-te, Armand! Scurtezi singura clipă în care ne mai este îngăduit să ne vedem aici pe pământ.

— Antoinette, vrei să mă urmezi?.

— Eu nu te părăsesc. Trăiesc în inima ta, dar nu pentru o plăcere lumească, pentru o vanitate sau o bucurie egoistă; trăiesc aici pentru tine, palidă şi veştejită, în sânul lui Dumnezeu. Dacă el este drept, vei fi fericit.……

— Vorbe goale! şi dacă eu te vreau palidă şi veştejită. Şi dacă eu nu pot să fiu fericit decât avându-te? Tu n-ai să ştii oare niciodată decât de îndatoriri, când e vorba. de iubitul tău? El nu e oare niciodată mai presus de orice în inima ta? Cândva, îi preferai societatea, propria-ţi persoană ori mai ştiu eu ce; acum, îl preferi pe Dumnezeu şi mântuirea mea. În sora Thérèse o recunosc pururea pe ducesa neştiutoare

de plăcerile iubirii şi pururea insensibilă sub aparenţele simţirii. Tu nu mă iubeşti, n-ai iubit niciodată…

— Vai, frate…

— Nu vrei să părăseşti acest mormânt, spui că iubeşti sufletul meu? Ei bine, sufletul acesta tu mi-l vei pierde pe veci, am să mă omor…

— Maică! strigă sora Thérèse în spaniolă, te-am minţit, acest bărbat este iubitul meu!

Perdeaua căzu brusc. Generalul, năucit, abia auzi uşile interioare închizându-se cu violenţă.

— Ah! încă mă mai iubeşte! exclamă el, înţelegând tot ceea ce era sublim în ţipătul călugăriţei; trebuie s-o răpesc de aici…

Generalul părăsi insula, se întoarse la cartierul general, pretextă motive de sănătate, ceru un concediu şi se întoarse grabnic în Franţa.

Iată acum întâmplările ce determinaseră situaţia în care se găseau atunci cele două personaje ale acestei scene.

Ceea ce în Franţa se numeşte foburgul Saint-Germain nu este niciun cartier, nicio sectă, nicio instituţie, nu-i nimic ce s-ar putea exprima cu exactitate. Place Royale, foburgul Saint-Honoré, Chaussée-d’Antin au şi ele palate în care se respiră aerul foburgului Saint-Germain. Aşa încât nu întregul foburg este în foburg. Persoane născute foarte departe de influenţa sa pot s-o resimtă şi să se ataşeze lumii lui, pe când alţii, născuţi aici, pot fi renegaţi cu totul. Manierele, vorbirea, într-un cuvânt tradiţia foburgului Saint-Germain este, la Paris, de vreo patruzeci de ani încoace, ceea ce era Curtea de odinioară, ceea ce era palatul Saint-Paul în secolul al paisprezecelea, Luvrul în al cincisprezecelea, Palatul regal, palatul Rambouillet, Place Royale în al şaisprezecelea, apoi Versailles în al şaptesprezecelea şi al optsprezecelea secol, în toate fazele istoriei, Parisul clasei de sus şi al nobilimii şi-a avut centrul său, după cum Parisul popular îl va avea întotdeauna pe al

lui. Această particularitate periodică oferă o amplă materie de reflecţie celor ce vor să studieze sau să zugrăvească diferitele zone sociale; şi poate că nu trebuie să se cerceteze cauzele numai spre a motiva caracterul întâmplării pe care-o povestim acum, ci şi spre a sluji unor interese grave, mai trainice în viitor decât în prezent, dacă totuşi experienţa nu este un nonsens pentru partide ca şi pentru tinerime. Marii seniori, precum şi oamenii bogaţi ce-i vor imita totdeauna pe marii seniori, şi-au îndepărtat, în toate epocile, casele de locurile prea populate. Astfel, când ducele d'Uzées îţi zidea, sub domnia lui Ludovic al XIV-lea, frumosul palat la poarta căruia a pus fântâna de pe strada Montmartre – act de binefacere care, adăugat virtuţilor sale personale, făcu din duce obiectul unei veneraţii atât de populare, încât întregul cartier urmă în masă convoiul lui mortuar – acest colţ al Parisului era pustiu. Dar de îndată ce fortificaţiile au fost dărâmate şi mlaştinile de dincolo de bulevarde s-au umplut cu case, familia d'Uzées părăsi frumosul ei palat, locuit în zilele noastre de un bancher. Pe urmă, nobilimea, simţindu-se jignită între prăvălii, părăsi Place Royale şi cartierele din centrul Parisului, trecând râul ca să poată respira în voie în foburgul Saint-Germain, unde câteva palate se şi ridicaseră împrejurul castelului zidit de Ludovic al XIV-lea pentru ducele du Maine, cel mai iubit dintre fiii săi legitimi. Într-adevăr, pentru oamenii deprinşi cu splendorile vieţii există oare ceva mai înjositor decât freamătul, noroiul, ţipetele, mirosul urât, îngustimea străzilor aglomerate? Obiceiurile unui cartier negustoresc sau manufacturier nu-s oare-ntotdeauna în dezacord cu obiceiurile celor mari? Comerţul şi Munca se duc să se culce exact când aristocraţia se pregăteşte să cineze, unii se zbuciumă gălăgios tocmai când ceilalţi se odihnesc; socotelile lor nu se potrivesc niciodată, unii sunt sârguinţă, ceilalţi risipa. De aici, moravuri diametral opuse. Constatarea aceasta nu are nicio nuanţă de dispreţ. Aristocraţia este într-un fel creierul unei societăţi, aşa cum

burghezia şi proletarii sunt organismul şi acţiunea ei. De aici, reşedinţe diferite pentru aceste forţe; iar din antagonismul lor provine o antipatie aparentă, datorată diversităţii de acţiuni, înfăptuite totuşi într-un scop comun. Aceste discordanţe sociale rezultă atât de logic din orice cartă constituţională, încât liberalul cel mai dispus să se plângă de ele, ca de un atentat împotriva sublimelor idei sub care ambiţioşii claselor inferioare îşi ascund interesele, ar găsi de un ridicol nemaipomenit ca prinţul de Montmorency să locuiască pe strada Saint-Martin, colţ cu strada care-i poartă numele, ori ca domnul duce de Fitz-James, descendentul stirpei regale scoţiene, să-şi aibă palatul pe strada Marie-Stuart, colţ cu strada Montorgueil. *Sint ut sunt, aut non sint*[{59}], aceste frumoase cuvinte pontificale pot să servească de deviză celor mari din toate ţările. Faptul, evident în fiecare epocă, şi totdeauna acceptat de popor, ascunde în el raţiuni de stat: el e totodată un efect şi o cauză, un principiu şi o lege. Masele au un bun-simţ de la care nu dezertează decât atunci când oameni de rea credinţă le aţâţă patimile. Bunul lor simţ se întemeiază pe adevăruri de ordin general, adevărate la Moscova ca şi la Londra, adevărate la Geneva ca şi la Calcutta. Pretutindeni, atunci când veţi strânge la un loc familii cu averi inegale pe un spaţiu dat, veţi vedea formându-se cercuri superioare, patricieni, grupuri de-a-ntâia, de-a doua şi de-a treia categorie socială. Egalitatea este poate un *drept,* dar nicio putere omenească nu-i în stare s-o preschimbe în *fapt.* Ar fi de mult folos pentru fericirea Franţei să se popularizeze ideea aceasta. Chiar şi masele cele mai puţin înţelepte văd binefacerile armoniei politice. Armonia este poezia ordinii, şi popoarele simt o puternică nevoie de ordine. Concordanţa dintre lucruri, unitatea, ca să exprimăm totul printr-un cuvânt, nu e oare cea mai simplă expresie a ordinii? Arhitectura, muzica, poezia, totul în Franţa se sprijină, mai mult decât în oricare altă ţară, pe acest principiu, care de altminteri e scris la

temelia limbajului ei clar şi pur, iar limba va fi totdeauna cea mai desăvârşită formulă a unei naţiuni. De aceea vedeţi poporul însuşindu-şi ariile cele mai poetice, cele mai expresive; aderând la ideile cele mai limpezi; iubind judecăţile incisive care cuprind cele mai adânci cugetări. Franţa este singura ţară unde o mică frază poate să facă o mare revoluţie. Masele de aici nu s-au revoltat niciodată decât spre a încerca să pună în acord oamenii, lucrurile şi principiile. Or, nicio altă naţiune nu simte mai puternic ideea de unitate ce trebuie să existe în viaţa aristocratică, poate pentru că nicio altă naţiune n-a înţeles mai bine necesităţile sale politice: istoria nu o va găsi niciodată rămasă în urmă. Franţa este înşelată adesea, dar aşa cum se înşală o femeie, prin idei generoase, prin sentimente fierbinţi, al căror ţel scapă la începutul socotelilor.

Aşa încât, ca o primă trăsătură caracteristică, foburgul Saint-Germain are splendoarea palatelor lui, a marilor lui grădini, a tihnei lor, odinioară în armonie cu magnificenţa bogăţiilor lui teritoriale. Acest spaţiu situat între o clasă şi o întreagă capitală nu-i oare o consfinţire materială a distanţelor spirituale ce trebuie să le despartă? La toate făpturile, capul îşi are locul lui deosebit. Dacă din întâmplare, o naţiune face să-i cadă capul la picioare, ea va băga de seamă, mai devreme sau mai târziu, că s-a sinucis. Întrucât naţiunile nu vor să moară, ele se străduiesc atunci să-şi facă la loc un alt cap. Când naţiunea nu mai are o asemenea putere, ea piere, aşa cum au pierit Roma, Veneţia şi atâtea altele. Distincţia introdusă prin deosebirea de moravuri între celelalte sfere de activitate socială şi sfera superioară implică în mod necesar o valoare reală, capitală, a somităţilor aristocratice. De îndată ce într-un stat, independent de forma lui de *guvernământ,* patricienii nu mai îndeplinesc condiţiile de superioritate completă, ei devin neputincioşi, iar poporul îi răstoarnă în curând. Poporul vrea întotdeauna să vadă în mâinile, în inima şi în capetele lor averea, puterea şi fapta; cuvântul,

înţelepciunea şi faima. Fără această triplă puternicie, orice privilegiu se stinge. Popoarele, ca şi femeile, iubesc puterea la cei ce le conduc, iar dragostea lor se întemeiază pe respect, ele nu acceptă niciodată să se supună faţă de cei ce nu le impun supunere. O aristocraţie dispreţuită este ca un rege de paie, ca un soţ cu fustă; ea e nulă înainte de a nu mai fi nimic. Aşa încât, izolarea celor mari, cu obiceiurile lor aparte, într-un cuvânt datinile generale ale castelor patriciene sunt simbolul unei puteri reale şi, totodată, pricina morţii lor, atunci când ele şi-au pierdut vigoarea. Deocamdată, foburgul Saint-Germain să lăsase doborât pentru că nu voise să recunoască îndatoririle existenţei sale pe care ar mai fi putut încă s-o perpetueze destul de uşor. El ar fi trebuit să aibă buna-credinţă de a vedea la timp, cum a făcut aristocraţia engleză, că instituţiile îşi au anii lor climatici, când aceleaşi vorbe nu mai au aceleaşi înţelesuri, când ideile iau alte veşminte şi când condiţiile vieţii politice îşi schimbă cu totul forma, fără ca fondul să fie modificat în esenţă. Asemenea consideraţii necesită explicaţii amănunţite ce ţin în mod esenţial de întâmplarea pe care-o povestim aici şi în care ele intră atât ca definire a cauzelor, cât şi ca explicaţie a faptelor.

Măreţia castelelor şi a palatelor aristocratice, luxul lor desăvârşit, somptuozitatea impresionantă a mobilierului lor, *aria* în care fericitul proprietar, bogat înainte de a se naşte, se mişcă nestânjenit şi neîncetat de niciun necaz; apoi deprinderea de a nu coborî niciodată la socotelile grijilor zilnice şi meschine ale existenţei, timpul de care dispune, educaţia superioară pe care poate s-o capete de timpuriu; în sfârşit tradiţiile patriciene ce-i dau greutatea socială pe care adversarii lui abia o compensează prin studii, prin voinţă, printr-o vocaţie tenace, totul ar trebui să desăvârşească sufletul insului care, din copilărie se bucură de asemenea privilegii, să-i imprime acel înalt respect de sine însuşi, a cărui primă consecinţă este o nobleţe sufletească în armonie cu nobleţea numelui. Aşa se şi

întâmpla, într-adevăr, în câteva familii. ici şi colo în foburgul Saint-Germain, se întâlnesc caractere alese, excepţii ce se opun egoismului general care a cauzat pierderea acestei lumi aparte. Sunt avantajele dobândite de aristocraţia franceză, ca şi de toate celelalte eflorescenţe patriciene ce se vor produce la suprafaţa naţiunilor, atâta timp cât ele îşi vor fi întemeiat existenţa pe *proprietate,* proprietate-pământ, ca şi proprietate-bani, singura temelie solidă a unei societăţi bine orânduite; aceste avantaje nu rămân însă în mâinile patricienilor de tot felul, decât atâta vreme cât ei păstrează neschimbate condiţiile în care li le lasă poporul. Sunt un fel de feude morale, a căror *stăpânire* creează îndatoriri faţă de suveran, şi astăzi, aici, fără nicio îndoială, suveranul este poporul. Vremurile s-au schimbat, şi la fel şi armele. Feudalul, căruia nu i se pretindea odinioară decât să poarte platoşă şi-o manta de zale, să mânuiască bine lancea şi să-şi arate baniera, astăzi trebuie să dea dovadă de inteligenţă; iar acolo unde nu era nevoie decât de o inimă mare, în zilele noastre e necesar un cap vast. Arta, ştiinţa şi banii formează triunghiul social în care se înscrie scutul puterii şi de unde trebuie să purceadă aristocraţia modernă. O teoremă frumoasă preţuieşte cât un nume mare. Rotschildzii{60} aceşti Fuggeri{61} moderni, sunt de fapt prinţi. Un mare artist este realmente un oligarh, el reprezintă un întreg secol şi devine aproape întotdeauna o lege. Aşa încât, faţă de talentul cuvântului, faţă de maşinile de înaltă presiune ale scriitorului, faţă de geniul poetului, faţă sârguinţa negustorului, faţă de voinţa omului de stat care concentrează în el mii de calităţi orbitoare, faţă de spada generalului, faţă de toate aceste cuceriri personale făcute de unul singur asupra întregii societăţi pentru a-i impune, clasa aristocratică de astăzi trebuie să se străduiască să deţină monopolul, aşa cum odinioară îl deţinea pe acel al forţei materiale. Pentru a rămâne în fruntea unei ţări, oare nu se cere a fi totdeauna demn de a o conduce, a fi sufletul şi spiritul ei pentru a face să lucreze

mâinile? Cum să conduci un popor fără a avea puterile ce constituie autoritatea? Ce ar fi bastonul de mareşal fără forţa intrinsecă a căpitanului care îl ţine în mână? Foburgul Saint-Germain s-a jucat cu bastoanele, crezând că ele sunt toată puterea. A răsturnat termenii propoziţiei care-i dirijează existenţa. În loc să se lepede de însemnele care supără poporul şi să păstreze tainic puterea, a lăsat burghezia să înhaţe puterea, s-a cramponat în mod fatal de însemne şi a uitat cu desăvârşire legile pe care i le impunea slăbiciunea lui numerică. O aristocraţie, care numeric de-abia alcătuieşte a mia parte dintr-o societate, trebuie, astăzi, ca şi odinioară, să-şi multiplice mijloacele de acţiune pentru a opune, în marile crize, o greutate egală cu a maselor populare. În zilele noastre, mijloacele de acţiune trebuie să fie forţe reale, şi nu suveniruri istorice. Din nenorocire, în Franţa, nobilimea, încă plină de fumurile fostei ei puteri, avea împotrivă-i o anume îngâmfare faţă de care îi era greu să se apere. Poate că acesta e un defect naţional. Francezul, mai mult decât oricine, nu se raportează niciodată la cei inferiori lui, el ţinteşte, de pe treapta pe care se află, spre cei de pe treapta superioară: rareori îi compătimeşte pe nenorociţii deasupra cărora se ridică şi mai totdeauna cârteşte că vede atâţia fericiţi deasupra lui. Cu toate că are o inimă mare, preferă mai adesea să-şi asculte spiritul. Acest instinct naţional ce-i împinge pe francezi înainte, această vanitate ce le mistuie averile şi îi stăpâneşte tot atât de absolut cum spiritul de economie îi stăpâneşte pe olandezi, domină de trei secole aristocraţia care, în această privinţă, a fost eminamente franceză. Omul din foburgul Saint-Germain a conchis că, având superioritatea morală, are şi superioritatea materială. Totul, în Franţa, l-a făcut să creadă aşa, deoarece, de la întemeierea foburgului Saint-Germain, revoluţie aristocratică începută în ziua în care monarhia părăsea Versailles-ul, foburgul Saint-Germain s-a bizuit, în afară de câteva excepţii, întotdeauna pe putere, care

întotdeauna în Franţa se va confunda mai mult sau mai puţin cu foburgul Saint-Germain: de aici înfrângerea sa din 1830{62}. În acea epocă, el era ca o armată care acţionează fără a avea o bază. Nu profitase nici de pace pentru a se implânta în inima naţiunii. Păcătuia printr-o educaţie greşită şi printr-o totală lipsă de înţelegere a ansamblului intereselor sale. Ucidea un viitor sigur, în folosul unui prezent îndoielnic. Aceasta-i poate pricina politicii sale greşite. Izolarea fizică şi morală, pe care aceste superiorităţi se străduiau s-o menţină între ele şi restul naţiunii, a avut în mod fatal, de patruzeci de ani încoace, drept singur rezultat întreţinerea în clasa de sus a unui sentiment individualist ce ucide patriotismul de castă. Odinioară, pe vremea când nobilimea franceză era mare, bogată şi puternică, gentilomii ştiau, în caz de primejdie, să-şi aleagă şefi şi să îi se supună. Devenind mărunţi, ei s-au arătat incapabili de disciplină; şi, ca în epoca de decadenţă a Imperiului Roman, fiecare voia să fie împărat; văzându-se egali toţi prin slăbiciunea lor, se crezură toţi superiori. Fiecare familie ruinată de revoluţie, ruinată prin împărţirea egală a bunurilor, nu se gândea decât la ea însăşi, în loc să se gândească la marea familie aristocratică, şi li se părea că dacă toţi s-ar îmbogăţi partidul lor ar fi mai puternic. Eroare. Banul însuşi nu este decât un semn al puterii. Alcătuite din persoane ce păstrau vechile tradiţii ale desăvârşitei politeţi, ale adevăratei eleganţe, ale vorbirii alese, ale făţărniciei şi ale orgoliului nobiliar, în armonie cu existenţa lor, preocupări meschine când devin grijile de căpetenie ale unei vieţi căreia ele nu trebuie să-i fie decât accesoriul, toate aceste familii aveau o oarecare valoare intrinsecă, valoare care, scoasă la suprafaţă, nu le mai lasă decât o valoare nominală.

Niciuna dintre aceste familii n-a avut curajul să se întrebe: suntem noi destul de puternice pentru a păstra puterea? Ele s-au repezit la pradă, aşa cum au făcut

avocaţii în 1830. În loc să se arate protector ca un Nobil, foburgul Saint-Germain se dovedi lacom ca un parvenit.

Din ziua în care fu limpede pentru naţiunea cea mai inteligentă din lume că nobilimea restaurată organiza puterea şi bugetul în folosul ei, din acea zi nobilimea se îmbolnăvi de moarte. Ea voia să fie o aristocraţie, când nu mai putea fi decât o oligarhie, două sisteme cu totul deosebite, şi pe care le va pricepe orice om în stare să citească atent numele patronimice ale celor ce alcătuiesc Camera Lorzilor. Desigur, ocârmuirea regală a avut intenţii bune; ea uită însă ce trebuie să faci ca poporul să vrea să accepte totul, chiar şi propria-i fericire, şi că Franţa, femeie capricioasă, vrea să fie fericită ori bătută după pofta inimii ei. Dacă ar fi existat mulţi ca ducele de Laval, pe care modestia l-a făcut demn de măreţia numelui său, tronul ramurii ereditare ar fi devenit tot atât de solid ca şi cel al casei de Hanovra. În 1814{63}, dar mai ales în 1820{64}, nobilimea franceză trebuia să stăpânească peste epoca cea mai instruită, peste burghezia cea mai aristocratică, peste ţara cea mai femelă din lume. Foburgul Saint-Germain putea să conducă destul de uşor şi să distreze o clasă mijlocie, îmbătată de distincţii, îndrăgostită de artă şi de ştiinţă. Dar meschinii cârmuitori ai acestei mari epoci intelectualiste urau arta şi ştiinţa. Ei n-au ştiut să prezinte nici măcar religia, de care aveau nevoie, în culorile poetice care ar fi făcut-o iubită. Când Lamartine, La Mennais, Montalembert şi alţi câţiva scriitori de talent poleiau cu aurul poeziei, reînnoiau ori proslăveau ideile religioase, toţi cei ce guvernau fără pricepere făceau să se simtă gustul amar al religiei. Nicicând o naţiune nu a fost mai îngăduitoare. Franţa era atunci ca o femeie obosită, gata să cedeze; şi nicicând o putere nu a săvârşit mai multe stângăcii; Franţa şi femeile iubesc mai degrabă greşelile. Pentru a se reintegra, pentru a întemeia o mare putere oligarhică, s-ar fi cuvenit ca nobilimea foburgului să se cerceteze cu toată stăruinţa ca să găsească în sine însăşi

moneda unui Napoleon, să se spintece pentru a scoate din străfundurile măruntaielor ei un Richelieu[{65}] constituţional; dacă un asemenea geniu nu se găsea în ea, ar fi trebuit să-l caute în mansardele îngheţate unde poate că el era pe moarte, şi să şi-l asimileze, aşa cum Camera Lorzilor din Anglia îşi asimilează neîntrerupt aristocraţia creată de întâmplare. Pe urmă, să fi poruncit acelui om să fie implacabil, să reteze crengile putrede, să reîntinerească arborele aristocratic. Dar, mai întâi, marele sistem al torysmului englez era prea uriaş pentru nişte capete mici; iar importarea lui cerea prea mult timp francezilor, pentru care o reuşită lentă înseamnă un *fiasco.* De altminteri, departe de a duce o astfel de politică mântuitoare ce trebuia să caute puterea acolo unde o pusese Dumnezeu, aceşti mari oameni mici urau orice putere ce nu venea de la ei; în fine, departe de a se reîntineri, foburgul Saint-Germain s-a îmbătrânit. Eticheta, instituţie de necesitate secundară, ar fi putut să fie menţinută dacă ea nu s-ar fi manifestat decât la marile ocazii; dar eticheta a devenit o luptă cotidiană şi, în loc de a fi o chestiune de artă ori de măreţie, a devenit o chestiune de putere. Dacă tronului i-a lipsit de la bun început un sfetnic tot atât de mare pe cât erau de mari împrejurările, aristocraţiei i-a lipsit mai ales cunoaşterea intereselor ei generale, cunoaştere ce ar fi putut să suplinească totul. N-a ştiut să treacă peste căsătoria domnului de Talleyrand[{66}], singurul om ce a posedat unul dintre acele capete metalice în care se forjează din nou sistemele politice prin care reînvie glorios naţiunile. Foburgul îşi bătea joc de miniştrii care nu erau nobili, dar nu producea nobili superiori pentru a fi miniştri; el ar fi putut să aducă adevărate servicii ţării înnobilând justiţia, fertilizând solul, construind drumuri şi canale, preschimbându-se într-o putere teritorială activă; în schimb îşi vindea moşiile ca să joace la Bursă. Ar fi putut să priveze burghezia de oamenii ei de acţiune şi de talent, ale căror ambiţii subminau puterea, atrăgându-i în rândurile lui: a

preferat să li se împotrivească, şi fără arme; căci doar ca tradiţie mai avea ceea ce posedase odinioară în realitate. Spre nenorocirea acestei nobilimi, îi mai rămăsese, din diferitele ei bunuri, exact atâta cât să-şi susţină morga. Mulţumite cu amintirile, niciuna dintre familiile nobile nu s-a gândit în mod serios să-şi pună descendenţii să înşface o armă din vraful de arme pe care secolul al nouăsprezecelea îl aruncă pe piaţa publică. Tineretul, exclus de la afaceri, dansa la Madame{67}, în loc să continue la Paris, prin influenţa talentelor tinere şi serioase, necompromise pe vremea Imperiului şi a Republicii, opera de care şefii fiecărei familii ar fi început-o în departamente, cucerind astfel recunoaşterea titlurilor lor prin apărarea neîncetată a intereselor locale, conformându-se spiritului veacului, reîntemeind casta după gustul timpului. Strânsă în foburgul Saint-Germain, unde domnea spiritul vechilor opoziţii feudale amestecat cu cel al vechii curţi, aristocraţia, insuficient unită cu palatul Tuileries, fu mai uşor de înfrânt, existenţa ei fiind concentrată într-un singur punct, şi prost constituită în camera *pair*{68}-ilor. Împletită cu ţara, ea ar fi devenit indestructibilă; aciuată în foburgul ei, dosită în palate, dormind pe buget, era suficientă o lovitură de topor pentru a reteza firul vieţii sale agonizante; şi figura ştearsă a unui avocăţel se repezi să dea această lovitură de topor. În ciuda admirabilului discurs al domnului Royer-Collard{69}, dreptul la moştenirea titlului de *pair* şi majoratele se prăbuşiră sub pamfletele unui om ce se făcea de a fi smuls cu dibăcie câteva capete călăului, dar care ucidea cu stângăcie instituţii mari. Se pot trage de aici pilde şi învăţăminte pentru viitor. Dacă oligarhia franceză n-ar mai avea niciun viitor, ar fi nu ştiu ce cruzime tristă s-o trimiţi în gheenă după deces, şi atunci n-ar mai trebui să te gândeşti decât la sarcofagul ei; dacă însă scalpelul chirurgului este dureros, el redă uneori viaţă muribunzilor. Oprimat, foburgul Saint-Germain poate deveni mai puternic

decât pe vremea când era biruitor, dacă va voi să aibă un şef şi un sistem.

Acum este uşor de rezumat acest breviar semipolitic. Lipsa unor vederi largi şi vastul ansamblu de greşeli mici; lăcomia de a reface marile averi, lăcomie ce-i stăpânea pe toţi; o nevoie reală de religie, pentru a susţine politica; o sete de plăceri, care dăuna spiritului religios şi implica ipocriziile; opoziţia parţială a câtorva spirite elevate, care vedeau just şi cărora li se împotriviră rivalităţile de la curte; nobilimea provincială, uneori mai pură ca rasă decât nobilimea de curte, dar care, prea adesea umilită, se lăsă pradă nepăsării; toate aceste cauze se înmănunchează spre a imprima foburgului Saint-Germain deprinderile cele mai discordante. El nu fu nici unitar în sistemul său, nici consecvent în fapte, nici întru totul moral, nici licenţios pe faţă, nici corupt, nici corupător; nu se lepădă în întregime de lucrurile care-i dăunau şi nu-şi însuşi ideile ce l-ar fi salvat. În sfârşit, oricât de plăpânzi s-au dovedit indivizii, partidul s-a înarmat totuşi cu toate marile principii care constituie viaţa naţiunilor. Or, pentru a pieri în putere, ce mai trebuie? El fu scrupulos în alegerea persoanelor prezentate; manifestă bun-gust şi un dispreţ elegant; prăbuşirea lui însă nu avu absolut nimic strălucitor sau cavaleresc. Emigraţia din 89[{70}] mai dovedea încă nişte sentimente; în 1830, emigraţia din interior nu mai dovedeşte decât interese. Câţiva bărbaţi de litere iluştri, nişte glorii ale tribunei, domnul de Talleyrand în congrese, cucerirea Algerului, precum şi mai multe nume redevenite istorice pe câmpurile de bătălie, arată aristocraţiei franceze mijloacele pe care le mai are pentru a se naţionaliza şi pentru a tace să i se mai recunoască titlurile, dacă totuşi catadicseşte să o facă. La fiinţele organizate, are loc un proces de armonizare intimă. Când un om e leneş, lenea lui se trădează în fiecare mişcare pe care o face. Tot aşa, fizionomia unei clase de oameni se conformează spiritului general, sufletului care animă trupul. Sub Restauraţie,

femeia din foburgul Saint-Germain nu mai vădea nici trufaşa neruşinare pe care doamnele de la Curte o manifestau odinioară în aventurile lor, nici umila măreţie a târziilor virtuţi prin care ele îşi ispăşeau păcatele şi care răspândea în jurul lor o strălucire atât de vie. Nu mai avea nimic prea uşuratic şi nimic prea serios. Pasiunile ei, în afară de câteva excepţii, deveniră făţarnice; ca să spunem aşa, ea încheia tranzacţii cu plăcerile sale. câteva din aceste familii duceau viaţa burgheză a ducesei de Orleans, al cărei pat conjugal apărea atât de ridicol vizitatorilor de la Palais-Royal; de-abia două sau trei continuară obiceiurile Regenţei{71}, stârnind un fel de silă femeilor mai abile decât ele. Această nouă mare doamnă nu avu nicio influenţă asupra moravurilor; ea ar fi putut totuşi mult, ar fi putut, în disperare de cauză, să ofere spectacolul impunător al femeilor din aristocraţia engleză; ezita însă prosteşte între vechile tradiţii, era cucernică de nevoie, şi ascundea totul, chiar şi calităţile ei frumoase. Niciuna dintre aceste franţuzoaice nu ştiu să creeze un salon în care somităţile sociale să vină să ia lecţii de bun-gust şi de eleganţă. Vocea lor, odinioară aşa de impunătoare în literatură, această expresie vie a societăţilor, fu cu totul nulă. Or, când o literatură nu are un sistem general, ea nu face corp cu veacul ei şi se rupe de el. Când, în anumite vremi, există într-o naţiune un asemenea grup constituit aparte, un cercetător al istoriei va găsi acolo, aproape întotdeauna, o figură principală ce rezumă virtuţile şi defectele masei din care face parte: Coligny pentru hughenoţi, Coadjutorul pentru Frondă, mareşalul de Richelieu pentru epoca lui Ludovic al XV-lea, Danton pentru perioada Teroarei. O asemenea identitate de fizionomie între un om şi alaiul lui istoric e în firea lucrurilor. Oare pentru a conduce un partid nu trebuie să concorzi cu ideile lui, şi pentru a străluci într-o epocă nu trebuie s-o reprezinţi? Din permanenta îndatorire de a se supune prejudecăţilor şi patimilor maselor care îl urmează, îndatorire ce trebuie s-o aibă în

vedere capul înţelept şi prevăzător al unui partid, decurg acţiunile pe care le reproşează unii istorici şefilor partidului, când, departe de cumplitele fierberi populare, judecă la rece sentimentele cele mai necesare conducerii marilor lupte seculare. Ceea ce este adevărat în comedia istorică a veacurilor este la fel de adevărat şi în sfera mai îngustă a scenelor parţiale ale dramei naţionale numită Moravuri.

La începuturile vieţii efemere pe care a trăit-o foburgul Saint-Germain pe vremea Restauraţiei, şi căreia, dacă precedentele consideraţii sunt adevărate, el n-a ştiut să-i dea consistenţă, o tânără femeie a fost, pentru scurt timp, prototipul cel mai complet al felului de a fi al castei sale, superior şi şubred, mare şi mărunt totodată. Era o femeie aparent instruită, în realitate o ignorantă; plină de simţăminte alese, dar fără o gândire care să le coordoneze; irosindu-şi cele mai bogate comori sufleteşti ca să se supună convenienţelor; gata să înfrunte societatea, dar ezitând şi recurgând la prefăcătorie din pricina scrupulelor; având mai multă încăpăţânare decât caracter, mai multă patimă decât entuziasm, mai mult cap decât inimă; femeie desăvârşită şi cochetă desăvârşită, pariziancă mai ales; iubind fastul şi sindrofiile; necugetând, ori cugetând prea târziu; de o nechibzuinţă ce ajungea aproape până la poezie; fermecător de insolentă, însă umilă în adâncul inimii; afişându-şi puterea ca o trestie zveltă, dar, ca şi trestia, gata să se plece sub o mână puternică; vorbind mereu despre religie, dar neiubind-o, şi totuşi gata s-o accepte ca pe un deznodământ. Cum să explici o fiinţă cu adevărat multiplă, susceptibilă de eroism, şi uitând să fie eroică numai ca să spună o răutate; tânără şi suavă, mai puţin îmbătrânită din pricina inimii decât de maximele celor ce o înconjurau, şi înţelegându-le filosofia egoistă fără s-o fi aplicat; având toate viciile unui curtean şi toată nevinovăţia unei adolescente; neîncrezătoare în nimic şi totuşi plăcându-i uneori să creadă în orice? Dar n-ar rămâne oare

incomplet portretul unei asemenea femei în care se înfruntau sclipirile celor mai nestatornice nuanţe, provocând însă o confuzie poetică, deoarece o lumină divină, o strălucire tinerească da acestor trăsături confuze un fel de unitate? Graţia îi slujea de legătură. Nimic nu era teatral. Pasiunile, jumătăţile de măsură ale pasiunilor, veleităţile de măreţie, realitatea micimii, sentimentele reci şi elanurile fierbinţi erau fireşti şi se explicau prin situaţia ei ca şi prin cea a aristocraţiei din care făcea parte. Se înţelegea, ea singură, pe sine însăşi, şi se situa orgolios deasupra lumii, la adăpostul numelui ei. Exista ceva din acel *eu* al Medeei în viaţa ei, ca şi în cea a aristocraţiei, ce se stingea fără a voi nici să se ridice în capul oaselor, nici să întindă mâna vreunui medic politic, nici să atingă, nici să fie atinsă, atâta se simţea de slabă sau deja ţărână. Ducesa de Langeais aşa se numea, era căsătorită de vreo patru ani, atunci când se înfăptui Restauraţia, adică în 1816, epocă în care Ludovic al XVIII-lea, luminat de către revoluţia celor *O sută de zile*[{72}], îşi înţelese situaţia şi veacul său, în ciuda anturajului care totuşi triumfă mai târziu asupra acestui Ludovic al XI-lea fără secure, când el fu doborât de boală.

Ducesa de Langeais era din familia Navarreins, familie ducală care de la Ludovic al XIV-lea, avea ca principiu să nu renunţe niciodată la titlul ei prin căsătoriile pe care le încheia. Fetele din această familie trebuiau să aibă, mai devreme sau mai târziu, la fel ca şi mamele un taburet la Curte. La vârsta de optsprezece ani, Antoinette de Navarreins ieşi din adânca sihăstrie în care trăise spre a se căsători cu fiul cel mare al ducelui de Langeais. Cele două familii trăiau atunci departe de lume; dar invadarea Franţei îi făcea pe regalişti să considere reîntoarcerea Bourbonilor drept singura rezolvare posibilă a nenorocirilor războiului. Ducii de Navarreins şi de Langeais, rămaşi credincioşi Bourbonilor, rezistaseră cu mândrie tuturor ispitelor gloriei imperiale şi, în împrejurările în care se găseau pe vremea acestei căsătorii, trebuiră fireşte, să se supună vechii

politici a familiilor lor. Domnişoara Antoinete de Navarreins se căsători aşadar, frumoasă şi săracă, cu domnul marchiz de Langeais, al cărui tată muri la câteva luni după această uniune La întoarcerea Bourbonilor, cele două familii îşi reluară rangul, slujbei demnităţile de la Curte şi reintrară în viaţa socială, de care se ţinuseră departe până atunci. Ele deveniră cele mai strălucitoare somităţi ale noii lumi politice. În acele timpuri de laşităţi şi de false convertiri, conştiinţei publice îi plăcea să le recunoască celor două familii credinţa fără pată, concordanţa dintre viaţa lor particulară şi opiniile politice, calităţi care toate partidele le omagiază chiar fără să vrea. Însă, printr-o nenorocire destul de obişnuită în vremuri de tranzacţii, persoanele cele mai pure şi care, prin înălţimea vederilor lor şi prin înţelepciunea principiilor, ar fi putut face să se creadă în generozitatea unei politici noi şi îndrăzneţe în Franţa, fură îndepărtate din afaceri, care căzură pe mâinile unor inşi interesaţi să ducă principiile până la extrem spre a da dovadă de devotament. Familiile de Langeais şi de Navarre rămaseră în înalta sferă a Curţii, condamnate să se supună îndatoririlor impuse de etichetă şi să îndure reproşurile şi batjocurile liberalismul acuzate că se îndoapă cu onoruri şi cu bogăţii, în vreme ce patrimoniul lor nu sporea deloc, iar ajutoarele Listei civile{73} se iroseau cu cheltuiri de reprezentare, necesare oricărei monarhii europene, fie ea chiar republicană. În 1818, domnul duce de Langeais comanda o unitate* „militară, iar ducesa avea un loc pe lângă o prinţesă, loc ce-i îngăduia să rămână fără să scandalizeze pe nimeni la Paris, departe de soţul ei. De altminteri, ducele, în afară de gradul lui de comandant, avea şi o slujbă la Curte, unde venea, lăsând unui general de brigadă comanda trupelor, pe timpul cât lipsea. Ducele şi ducesa trăiau deci cu toţi despărţiţi trupeşte şi sufleteşte, fără ca lumea să ştie. Această căsătorie convenţională avusese soarta destul de obişnuită a unor astfel de pacte de familie. Două dintre caracterele cele mai potrivnice din

lume se pomeniseră împreună, se jigniseră tainic, tainic se răniseră, despărţindu-se pentru totdeauna. Apoi, fiecare se supusese firii sale şi convenienţelor. Ducele de Langeais, spirit la fel de metodic ca şi cavalerul de Folard{74}, se dărui metodic gusturilor şi plăcerilor sale, lăsându-şi soţia să le urmeze liberă pe ale ei, după ce-i cunoscuse firea nemaipomenit de orgolioasă, inima rece, marea supunere faţă de convenienţe, o loialitate tinerească, şi care avea să rămână pură sub ochii bunicilor, în strălucirea unei curţi ipocrite şi bisericoase. El făcu deci, cu sânge rece, pe marele senior al secolului precedent, abandonând-o ei însăşi pe o femeie de douăzeci şi doi de ani, jignită grav, şi care avea o înspăimântătoare trăsătură de caracter, aceea de a nu ierta niciodată o jignire, dacă vanitatea de femeie, amorul propriu şi virtuţile ei, poate, au fost dispreţuite şi raniţe pe ascuns. Când o jignire e publică, unei femei îi place s-o iute, se poate mândri atunci cu gestul ei, iertând, se simte femeie; dar femeile nu iartă niciodată jignirile tăinuite, deoarece lor nu le plac nici laşităţile, nici virtuţile, nici iubirile ascunse.

Aşa se prezenta situaţia, rămasă secretă faţă de lume, în care se afla doamna ducesă de Langeais, situaţie în legătură cu care ea nu-şi făcea nicio grijă, când avură loc festivităţile prilejuite de căsătoria ducelui de Berry{75}. Curtea şi foburgul Saint-Germain ieşiră atunci din atonia şi din rezerva lor. De atunci începu într-adevăr nemaipomenita splendoare ce amăgi regimul Restauraţiei. Pe vremea aceea, ducesa de Langeais, fie din calcul, fie din vanitate, nu se arăta niciodată în lume decât înconjurată de trei-patru doamne… tot atât de distinse prin numele cât şi prin averea lor. Regină a modei, ea îşi avea admiratoarele sale care imitau în alte părţi manierele şi spiritul ei. Şi le alesese cu grijă dintre persoanele ce nu pătrunseseră încă nici în intimitatea curţii, nici în inima foburgului Saint-Germain, şi care totuşi aveau pretenţia să se ridice până în preajma tronului şi să pătrundă printre seraficele puteri ale

înaltei sfere numită *micul castel*. În acest fel, ducesa de Langeais se simţea mai puternică, domina mai bine, era mai în siguranţă. Doamnele sale o apărau împotriva calomniei şi o ajutau să joace detestabilul rol al femeii la modă. Ea putea să-şi bată joc cum voia de bărbaţi, de pasiuni, să le aţâţe, să culeagă omagiile cu care se nutreşte orice natură feminină, şi să rămână stăpână pe ea însăşi. La Paris, chiar şi în cea mai înaltă societate, femeia rămâne totdeauna femeie; ea trăieşte din laude, din măguliri, din omagii. Cea mai desăvârşită frumuseţe, figura cea mai fermecătoare nu valorează nimic dacă nu e admirată: un iubit şi linguşelile sunt atestări ale puterii ei. Ce înseamnă o putere rămasă necunoscută? Nimic, închipuiţi-vă pe cea mai drăguţă femeie singură într-un colţ al unui salon; ea va fi foarte tristă. Când o asemenea făptură se află în mijlocul măreţiilor sociale, vrea să domnească peste toate inimile, adesea din neputinţa de a fi suverană fericită peste una singură. Toaletele, podoabele, cochetăriile erau făcute pentru cele mai sărmane fiinţe ce s-au pomenit, nişte gugumani împăunaţi, nişte inşi al căror merit consta într-un obraz drăgălaş şi pentru care toate femeile se compromiteau fără niciun rost, veritabili idoli de lemn aurit care, cu câteva excepţii, nu aveau nici antecedentele domnişorilor de pe vremurile Frondei, nici adevărata mare valoare a eroilor Imperiului, nici spiritul şi manierele bunicilor lor, dar care voiau să fie pe *gratis* ceva asemănător; erau bravi aşa cum este tineretul francez, isteţi, fără îndoială, dacă ar fi fost puşi la încercare, şi care nu puteau să fie nimic sub domnia bătrânilor veştejiţi ce-i ţineau deoparte. A fost o epocă rece, meschină şi fără poezie. Poate că-i trebuie multă vreme unei restauraţii ca să devină o monarhie.

De un an şi jumătate ducesa de Langeais ducea această viaţă goală, plină numai de baluri, de vizite făcute pentru bal, de triumfuri fără obiect, de pasiuni efemere, ce se năşteau şi mureau în timpul unei serate. Când sosea într-un

salon, privirile se concentrau asupra ei, recolta cuvintele măgulitoare şi cele câteva expresii pasionale pe care le încuraja cu gestul, cu privirea şi care niciodată nu puteau să treacă dincolo de epidermă. Tonul ei, manierele, totul îi dădea o mare autoritate. Trăia într-un fel de febră a vanităţii, de veselie neîntreruptă ce-o zăpăcea. Mergea destul de departe în conversaţie, asculta tot şi se deprava, ca să spunem aşa, la suprafaţa inimii. Când se întorcea acasă, roşea adesea de ceea ce râsese, de cutare istorie scandaloasă ale cărei amănunte o ajutau să discute teoriile amorului, pe care nu-l cunoştea, şi subtilele distincţii ale pasiunii modeme, pe care unele binevoitoare ipocrite i le comentau; căci femeile, ştiind să-şi spună totul între ele, pierd cu asta mai mult decât vor să le smulgă bărbaţii. De la o vreme, înţelese că o fiinţă iubită e singura a cărei frumuseţe şi al cărei spirit ar putea să fie recunoscute de toată lumea. Ce dovedeşte un soţ? Nimic altceva decât că o soţie a beneficiat, ca fată, fie de o zestre mare, fie de o creştere aleasă, şi că a avut o mamă îndemânatică, sau că a îndeplinit pretenţiile bărbatului; pe când un iubit înseamnă o permanentă recunoaştere a propriilor ei calităţi. Doamna de Langeais învăţă, încă tânără fiind, că o femeie poate să-şi îngăduie a se lăsa iubită în văzul tuturor, fără a fi complicea amorului, fără a-l împărtăşi, fără a-l răsplăti altfel decât prin cele mai mărunte promisiuni de iubire, şi nu numai o singură sfântă-mironosiţă i-a dezvăluit mijloacele de a juca asemenea comedii primejdioase. Ducesa îşi avu deci curtea ei, iar mulţimea celor ce-o adorau sau îi făceau curte fu o garanţie a virtuţii sale. Era cochetă, amabilă, ispititoare până la sfârşitul petrecerii, balului sau seratei; pe urmă, după ce se lăsa cortina, se pomenea singură, rece, nepăsătoare, totuşi aşteptând ziua următoare pentru alte emoţii la fel de superficiale. Erau doi sau trei tineri seduşi de-a binelea, care o iubeau într-adevăr şi de care ea îşi bătea joc cu o totală indiferenţă. Îşi zicea: «Sunt iubită, mă iubeşte!» Această certitudine îi era de-ajuns. Asemenea

avarului satisfăcut să ştie că-şi poate împlini toanele, ea nu mergea poate nici măcar până la dorinţă.

Într-o seară, se afla la o prietenă intimă, doamna vicontesă de Fontaine, una dintre măruntele ei rivale, care o ura din inimă şi o întovărăşea pretutindeni; gen de prietenie cu mâna pe armă în care fiecare se teme să nu fie înşelat şi în care confidenţele se fac cu o discreţie abilă, adeseori cu perfidie. După ce împărţise scurtele salutări binevoitoare, prietenoase ori dispreţuitoare cu aerul firesc al femeii ce cunoaşte întreagă valoare a surâsului ei, ochii i se opriră asupra unui bărbat care-i era cu totul necunoscut, dar a cărui înfăţişare mândră şi gravă o surprinse. Când îl văzu, simţi o emoţie destul de asemănătoare cu frica.

— Scumpa mea, o întrebă pe doamna de Maufrigneuse, cine-i acest nou venit?

— Un bărbat despre care fără îndoială că ţi s-a mai vorbit, marchizul de Montriveau.

— Ah! el e?

Îşi luă lornionul şi-l cercetă pe Montriveau într-un mod foarte impertinent, de parcă ar fi privit un portret care primeşte privirile, dar nu le întoarce.

— Prezintă-mi-l, trebuie să fie amuzant.

— Draga mea, nu există fiinţă mai plicticoasă şi mai sumbră, dar e la modă.

Domnul Armand de Montriveau era pe atunci, fără să ştie, obiectul unei curiozităţi generale ce i se cuvenea mai mult decât oricăruia dintre idolii trecători de care Parisul are nevoie şi de care se îndrăgosteşte pentru câteva zile, ca să-şi satisfacă pasiunea de proslăvire şi entuziasm gratuit ce-l cuprinde în mod periodic. Armand de Montriveau era unicul fiu al generalului de Montriveau, unul dintre acei *foşti* care au slujit cinstit Republica şi care pierise, ucis alături de Joubert, la Novi. Orfanul fusese primit, datorită grijii lui Bonaparte, la şcoala din Châlons, şi pus, ca mai mulţi alţi fii de generali morţi pe câmpul de bătălie, sub ocrotirea Republicii Franceze. Când îşi terminase şcoala,

fără niciun fel de avere, intrase în artilerie, şi nu ajunsese decât şef de batalion când se întâmplase dezastrul de la Fontainebleau. Arma din care făcea parte Armand de Montriveau îi oferise puţine şanse de avansare. Mai întâi, numărul ofiţerilor este mai limitat aici decât în alte corpuri ale armatei; apoi, opiniile liberale şi aproape republicane pe care le manifesta artileria, temerile pe care le nutrea împăratul faţă de un grup de oameni inteligenţi, deprinşi să cugete, toate acestea se opuneau avansării celor mai mulţi dintre ei spre treptele militare superioare. Aşa încât, contrar legilor obişnuite, ofiţerii ajunşi la gradul de generali n-au fost totdeauna exemplarele cele mai remarcabile ale armei lor, pentru că cei mediocri stârneau mai puţine temeri. Artileria alcătuia un corp aparte în armată şi nu depindea de Napoleon decât pe câmpurile de bătălie. La aceste cauze generale, care pot să explice întârzierile suferite în carieră de Armand de Montriveau, se adăugau altele inerente persoanei şi caracterului lui. Singur pe lume, aruncat de la vârsta de douăzeci de ani în vârtejul furtunii de oameni în mijlocul căreia a trăit Napoleon şi neavând pe nimeni altcineva în afara lui însuşi, gata să piară în fiecare zi, se deprinsese să nu trăiască decât printr-o stimă lăuntrică şi prin sentimentul datoriei îndeplinite. Era de obicei tăcut, aşa cum sunt toţi oamenii timizi; dar timiditatea lui nu se datora lipsei de curaj, ci era un fel de pudoare care-i interzicea orice manifestare de vanitate.

În vitejia lui pe câmpurile de bătălie nu era niciun pic de fanfaronadă; acolo vedea totul, putea să dea liniştit un sfat bun camarazilor lui şi mergea printre ghiulele aplecându-se la timp ca să le evite. Era bun, dar felul lui reţinut de a se comporta îl făcea să treacă drept semeţ şi aspru. De o rigoare matematică în orice lucru, nu admitea niciun aranjament ipocrit, nici cu îndatoririle unui rang, nici cu consecinţele unui fapt. Nu se preta la nicio josnicie, nu cerea niciodată nimic pentru el; era unul dintre acei necunoscuţi oameni mari, destul de înţelepţi pentru a

dispreţui gloria, care trăiesc fără să se lege de viaţă, întrucât nu găsesc că pot să-şi desfăşoare în ea toate puterile sau toate simţămintele. Era temut, stimat, însă prea puţin iubit. Oamenii ne îngăduie să ne ridicăm oricât de mult deasupra lor, nu ne iartă însă niciodată că nu coborâm tot atât de jos ca ei. Aşa încât, simpatia pe care ei o acordă caracterelor alese nu e lipsită de oarecare ură şi teamă. Prea multa cinstire înseamnă pentru ei o învinuire tacită pe care nu le-o iartă nici viilor, nici morţilor. După saluturile de despărţire de la Fontainebleau, Montriveau, deşi era nobil cu vechi titluri, a fost trecut în disponibilitate. Vechea lui probitate înspăimânta Ministerul de Război, unde ataşamentul său faţă de jurămintele făcute vulturului imperial era cunoscut. În timpul celor O Sută de zile fu numit colonel de gardă şi luptă; pe timpul de bătălie de la Waterloo. Rănile căpătate reţinându-l în Belgia nu făcu parte din armata Loarei; guvernământul regal însă nu vru să-i recunoască gradele căpătate în timpul celor O Sută de zile, şi Armand de Montriveau părăsi Franţa. Mânat de geniul lui întreprinzător, de acea înălţime de cugetare pe care, până atunci, primejdiile războiului o satisfăcuseră, şi, datorită corectitudinii sale instinctive, pasionat după proiectele de mare utilitate, generalul Montriveau se îmbarcă, cu gândul să exploreze Egiptul de Sus şi regiunile necunoscute ale Africii, mai ales ţinuturile ei centrale, ce stârnesc atâta interes astăzi printre savanţi. Expediţia lui ştiinţifică a fost lungă şi dezastruoasă. Culesese câteva observaţii preţioase menite să rezolve problemele geografice ori industriale, atât de arzător cercetate, şi izbutise să pătrundă, nu fără a fi înfruntat destule piedici, până în inima Africii, când, printr-o trădare, căzu în mâinile unui trib de sălbatici. A fost jefuit, făcut sclav şi purtat timp de doi ani prin deşerturi, ameninţat cu moartea în fiece clipă şi schingiuit mai rău ca un animal cu care se joacă nişte copii răi. Tăria lui fizică şi rezistenţa sufletească îl ajutară să îndure toate grozăviile captivităţii; îşi epuiză însă

aproape întreaga energie ca să evadeze. Evadarea însăşi a fost ca un miracol. Ajunse la colonia franceză din Senegal, pe jumătate mort, în zdrenţe şi nemaiposedând decât nişte amintiri lipsite de precizie. Imensele sacrificii ale călătoriei lui, studiul dialectelor africane, descoperirile şi observaţiile, totul se pierdu. Un singur exemplu va fi suficient pentru înţelegerea suferinţelor sale. Timp de câteva zile, copiii şeicului tribului la care era sclav se distraseră luându-i capul drept ţintă în care aruncau cu nişte arşice de cal, ce trebuiau să rămână înfipte în locul unde nimereau.

Montriveau se întoarse la Paris pe la mijlocul anului 1818, ruinat, fără niciun protector şi refuzând orice protecţie. Mai degrabă ar fi murit de zeci de ori decât să solicite ceva, fie chiar şi recunoaşterea drepturilor lui legale. Adversităţile şi suferinţele îl căliseră, iar deprinderea de a-şi păstra demnitatea de om, prin acea trăsătură de caracter pe care o numim conştiinţă, da preţ în ochii lui actelor celor mai neînsemnate în aparenţă. Legăturile pe care le avea cu savanţii de seamă ai Parisului şi cu câţiva militari inteligenţi au făcut însă să se afle atât meritul cât şi aventurile lui. Amănuntele evadării şi ale captivităţii, ca, de altminteri, întreaga să călătorie, dovedeau atâta sânge rece, atâta spirit şi atâta curaj, încât el cuceri, fără să ştie, acea celebritate trecătoare cu care saloanele Parisului sunt aşa de darnice, dar care cere eforturi nemaipomenite artiştilor ce vor s-o păstreze. Spre sfârşitul anului, situaţia i se schimbă brusc. Din sărac, deveni bogat, sau, cel puţin ca aspect exterior, părea a beneficia de toate avantajele bogăţiei. Regimul regalist, care căuta să-şi atragă oamenii de merit spre a-şi întări armata, a făcut atunci câteva concesii foştilor ofiţeri a căror loialitate şi cinste recunoscute ofereau garanţii de credinţă. Domnul de Montriveau fu reprimit în cadrele armatei cu gradul pe care-l avusese, primi solda din urmă şi fu admis în Garda regală. Aceste favoruri i se acordară rând pe rând marchizului de Montriveau, fără ca el să fi adresat vreo

cerere cuiva. Câţiva prieteni îl scutiră de demersurile pe care, personal, nu le-ar fi făcut. Apoi, contra obiceiurilor lui, care se schimbară dintr-odată, începu să apară în societate, unde fu primit favorabil, fiind întâmpinat peste tot cu dovezile unei înalte stime. Părea a-şi fi găsit un rost în viaţă; dar la el totul se petrecea lăuntric, nu se vedea nimic în afară. În societate avea o figură gravă şi reculeasă, liniştită şi rece. Se bucură de un mare succes, de bună seamă datorită faptului că înfăţişarea sa ieşea puternic în evidenţă din grămada de fizionomii convenţionale ce mobilează saloanele Parisului, în care el păru într-adevăr cu totul nou. Vorba lui avea concizia limbajului oamenilor solitari sau a sălbaticilor. Timiditatea-i fu luată drept măreţie şi plăcu mult. Era ceva straniu şi deosebit, iar femeile în general erau cu atât mai fermecate de un astfel de caracter original, cu cât el scăpa îndemânatecelor lor dulcegării, acele vicleşuguri prin care-i îmbrobodesc pe cei mai puternici bărbaţi şi corup spiritele cele mai inflexibile. Domnul de Montriveau habar n-avea de toate aceste mici maimuţării pariziene, iar sufletul lui nu ştia să răspundă decât sonorelor vibraţii ale unor sentimente alese. Aşa încât ar fi fost repede părăsit dacă n-ar fi existat poezia ce-i înconjura aventurile şi viaţa, dacă n-ar fi existat proslăvitorii care îl lăudau fără ca el să ştie, dacă n-ar fi existat nimbul de amor propriu ce-o aştepta pe femeia de care el s-ar fi interesat. Prin urmare, curiozitatea ducesei de Langeais era pe cât de vie, pe atât de firească. Printr-un capriciu al hazardului, el îi trezise interesul chiar cu o seară mai înainte, când ducesei i se povestise una dintre întâmplările care, din întreaga călătorie a domnului de Montriveau, stârnea cea mai puternică emoţie în imaginaţia aprinsă a femeilor. Cu prilejul unei expediţii către izvoarele Nilului, domnul de Montriveau avusese cu una dintre călăuzele lui cea mai extraordinară confruntare din câte se cunosc în analele călătoriilor. Trebuia să străbată un pustiu şi nu putea să ajungă până la locul pe care voia să-l exploreze

decât mergând pe jos. Doar o singură călăuză ar fi putut să-l conducă acolo. Până atunci niciun călător nu izbutise să pătrundă în acele ţinuturi, unde cutezătorul ofiţer socotea că trebuie să găsească soluţia mai multor probleme ştiinţifice. În ciuda sfaturilor prieteneşti pe care i le dădură atât bătrânii din regiune cât şi călăuza, ei porni în cumplita călătorie. Înarmându-se cu întregul lui curaj, aţâţat de descrierea cumplitelor piedici ce le avea de înfruntat, plecă la drum dis-de-dimineaţă. După ce merse o zi întreagă, seara se culcă pe nisip, toropit de o oboseală nemaicunoscută, pricinuită de mobilitatea solului ce părea că la fiecare pas fuge de sub el. Ştia însă că a doua zi va trebui, de cu zori, să pornească iar la drum; călăuza îi făgăduise că pe la amiază vor ajunge la capătul călătoriei. Această făgăduială îi dădu curaj, îl ajută să-şi recapete puterile şi, în ciuda suferinţelor, îşi continuă drumul, blestemând din când în când ştiinţa; fiindu-i însă ruşine să se văicărească faţă de călăuză, îşi tăinui chinurile. Mersese o treime din zi, când, simţindu-şi forţele sleite şi picioarele însângerate de umblet, întrebă dacă mai au mult de mers. — Un ceas, îi spuse călăuza. Armand găsi tărie în sufletul lui pentru încă o oră şi continuă drumul. Dar ceasul se scurse fără ca el să zărească, măcar la orizont – un orizont de nisipuri tot atât de vast ca marea – palmierii şi înălţimile ce ar fi trebuit să anunţe capătul călătoriei. Se opri, ameninţă călăuza, refuză să meargă mai departe, îl învinui că vrea să-l ucidă, că l-a înşelat; apoi, lacrimi de mânie şi de oboseală i se rostogoliră pe obrajii arşi; sta încovoiat de durerea pricinuită de umblet, iar gâtlejul îi părea uscat de setea deşertului. Călăuza, nemişcată, îi asculta cu un aer ironic văicărelile, cercetând mereu, cu aparenta nepăsare a orientalilor, nemărginitele întinderi ale nisipurilor sure ca de aur cenuşiu. — M-am înşelat, reluă el rece. N-am mai bătut demult drumul ăsta şi nu mai ştiu bine urmele; suntem însă pe calea cea bună, dar mai avem de mers două ceasuri. — Are dreptate, gândi domnul de Montriveau. Şi

porni iar la drum, urmându-l chinuit pe nemilosul african de care părea legat cu un fir invizibil, aşa cum e legat un condamnat de călăul lui. Dar cele două ore trec, francezul şi-a epuizat ultimele picături de energie, iar orizontul e pur şi nu zăreşte nicăieri nici palmieri, nici munţi. Nu mai are putere nici să strige, nici să geamă, aşa că se culcă pe nisip ca să moară; privirile-i însă ar fi înspăimântat şi pe cel mai neînfricat bărbat, părând a spune că n-are de gând să moară singur. Călăuza, ca un adevărat demon, îi răspundea printr-o aruncătură de ochi liniştită, plină de o tărie de fier, şi îl lăsa întins, având grijă să se ţină la o distanţă ce-i îngăduia să se ferească de deznădejdea victimei lui. În sfârşit, domnul de Montriveau găsi un strop de putere pentru o ultimă avalanşă de blesteme. Călăuza se apropie de el, îl privi ţintă, îl sili să tacă şi-i spuse: – Nu tu ai vrut, împotriva noastră, să mergi acolo unde te duc? Mă învinuieşti că te-am înşelat; dacă n-aş fi făcut aşa, n-ai fi ajuns până aici. Dacă vrei să-ţi spun adevărul, ascultă: mai avem cinci ceasuri de mers şi nu mai putem să ne întoarcem îndărăt. Cercetează-ţi inima, dacă nu ai destul curaj, uite pumnalul meu. Uimit de o asemenea înfricoşătoare înţelegere a durerii şi a tăriei omeneşti, domnul de Montriveau nu vru să se lase mai prejos decât un barbar; şi storcând din orgoliul lui de european o nouă doză de curaj, se ridică iar ca să-şi urmeze călăuza. Când cele cinci ore se isprăviră, domnul de Montriveau, nezărind încă nimic, întoarse spre călăuză o privire de om pe moarte; dar atunci nubianul îl săltă pe umerii lui, îi ţinu ridicat şi îi arătă la vreo sută de metri un lac înconjurat de verdeaţă şi de un desiş minunat, luminat de jăraticul soarelui în asfinţit. Ajunseseră la oarecare depărtare de un fel de banc de granit imens, în umbra căruia sublimul peisaj sta parcă învăluit. Lui Armand i se păru că se naşte a doua oară, iar călăuza lui, acest uriaş plin de înţelepciune şi de curaj, îşi împlini opera de devotament, ducându-l în spinare de-a lungul potecilor netede şi fierbinţi, abia trasate pe granit.

Vedea de-o parte iadul nisipurilor şi de cealaltă paradisul pământesc al celei mai frumoase oaze a pustiului.

Ducesa, impresionată de la început de înfăţişarea acestui personaj poetic, fu şi mai emoţionată când află că e însuşi marchizul de Montriveau, la care ea visase noaptea trecută. A se afla în nisipurile arzătoare ale deşertului împreună cu el, a-l avea ca tovarăş de coşmar, pentru o femeie cu asemenea fire nu însemna oare prevestirea unei minunate desfătări? Niciodată vreun bărbat n-a avut chipul mai asemănător caracterului său decât Armand, şi niciunul n-a putut să intrige privirile mai mult decât el. Capul, mare şi pătrat, avea ca principală trăsătură caracteristică un păr negru enorm şi abundent învăluindu-i figura într-un fel ce reamintea perfect de generalul Kléber{76}, cu care se asemăna prin fruntea lată, prin ovalul feţei, prin cutezanţa liniştita a ochilor şi prin înflăcărarea pe care o exprimau trăsăturile proeminente ale chipului său. Era scund, cu pieptul larg, musculos ca un leu. Când umbla, înfăţişarea lui, călcătura, gestul cel mai mărunt trădau deopotrivă şi o impunătoare siguranţă şi un anume despotism. Părea a şti că nimic n-ar putea să se opună voinţei lui, poate pentru că nu voia nimic nedrept. Cu toate astea, asemenea tuturor oamenilor într-adevăr puternici, era blajin la vorbă, simplu în maniere şi bun din fire. Toate aceste frumoase calităţi dădeau însă impresia că sunt gata să dispară în împrejurări grave, atunci când omul devine neîndurător în simţămintele lui, neclintit în hotărâri, cumplit în fapte. Un cunoscător ar fi putut să observe la colţul buzelor lui dunga obişnuită pe care o sapă înclinaţia spre ironie.

Ducesa de Langeais, ştiind câtă preţuire se atribuia acum cuceririi acestui bărbat, hotărî, în timpul scurt care-i trebui ducesei de Maufrigneuse să se ducă să-l ia pentru a i-l prezenta, să facă din el unul dintre adoratorii ei, să-i dea întâietate asupra tuturor celorlalţi, să-l lege de persoana ei şi să-i dăruiască toate cochetăriile. Era o toană, un simplu capriciu de ducesă, capriciu din care Lope de Vega sau

Calderon a creat *Câinele grădinarului.* Vru ca acest bărbat să nu fie al nici unei femei, dar nu se gândi că ea însăşi trebuia să devină a lui. Ducesa de Langeais avea din fire calităţile necesare pentru a juca rolul de cochetă, iar educaţia i le desăvârşise.

Femeile aveau de ce s-o invidieze, şi bărbaţii aveau de ce s-o iubească. Nu-i lipsea nimic din ceea ce poate să inspire iubirea, din ceea ce o îndreptăţeşte şi din ceea ce o face să dureze. Frumuseţea ei, manierele, vorba, înfăţişarea, toate se îngemănau spre-a o dărui cu o cochetărie firească, ce pare a fi însăşi conştiinţa puterii unei femei. Era bine făcută şi se mişca poate cam prea alintat, singura afectare ce i se putea reproşa. Totul în ea era armonios, de la cel mai mic gest până la întorsătura specifică a frazelor şi la felul ipocrit în care-şi arunca privirea. Trăsătura predominantă a fizionomiei ducesei era o nobleţe elegantă, pe care nu o altera neastâmpărul cu totul francez al fiinţei ei. O asemenea atitudine pururi schimbătoare constituia o uimitoare atracţie pentru bărbaţi. Ducesa lăsa impresia că, atunci când îşi scoate corsetul şi podoabele vestimentare, trebuie să fie iubita cea mai fermecătoare. Într-adevăr, toate bucuriile iubirii se aflau în germene în îndrăzneala privirilor ei expresive, în alintările glasului, în gingăşia vorbelor, lăsând să se vadă ca ascunde în sine o curtezană de soi, pe care zadarnic o tăgăduiau cucerniciile sale. Cel ce sta în preajma ei la vreo serată o vedea când veselă, când melancolică, fără a avea aerul că afectează melancolia ori veselia. Ştia să fie şi drăguţă, şi dispreţuitoare, şi insolentă, şi încrezătoare, după cum voia. Părea bună şi era într-adevăr bună. În situaţia ei, nimic n-o silea să recurgă la josnicia răutăţilor. De la o clipă la alta se arăta, rând pe rând, ba lipsită de orice încredere şi vicleană, ba înduioşător de tandră, apoi dură şi rece de îngheţa inimile. Însă pentru a o descrie exact ar trebui să îngrămădim toate antitezele feminine; într-un cuvânt, era ceea ce voia să fie

ori să pară. Faţa ei puţin cam prea lungă avea ceva delicat, ceva gingaş care amintea de figurile din Evul mediu. Obrazul îi era palid, uşor trandafiriu. Totul în ea păcătuia, pentru a ne exprima astfel, printr-un prisos de suavitate.

Domnul de Montriveau se lăsă cu plăcere prezentat ducesei de Langeais care, după obiceiul persoanelor deprinse de un gest ales să evite banalităţile, îl întâmpină fără a-l copleşi cu un noian de întrebări ori de complimente ci cu un fel de graţie respectuoasă menită să măgulească pe un bărbat superior; căci superioritatea presupune la un bărbat ceva din acel tact care pe femei le face să ghicească tot ceea ce ţine de sentimente. Dacă ea manifestă vreo curiozitate, o manifestă numai prin priviri; dacă făcu vreun compliment, îl făcu numai prin felul ei de a fi; şi desfăşură acele graţiozităţi verbale şi acea discretă dorinţă, de a plăcea pe care ştia să le folosească mai bine decât oricine. Dar, într-un fel, toată conversaţia ei nu fu decât scrisoarea propriu-zisă; trebuia să existe însă şi un post-scriptum, în care urma să fie spusă. adevărata intenţie. După o jumătate de oră de conversaţie banală, în care numai tonul şi zâmbetele dădeau preţ deosebit cuvintelor, când domnul de Montriveau păru a voi să se retragă în mod discret, ducesa îl reţinu printr-un gest grăitor.

— Domnule, îi spuse ea, nu ştiu dacă cele câteva clipe în care am avut plăcerea să stau de vorbă cu dumneavoastră v-au putut interesa atât încât să-mi îngăduie să vă invit la mine; mă tem să nu fie prea mult egoism în a voi să vă acaparez. Dacă-mi veţi face plăcerea să acceptaţi, mă veţi găsi acasă în fiecare seară, până la ora zece.

Frazele acestea fură rostite cu un ton aşa de cochet, încât domnul Montriveau nu putu să nu accepte invitaţia. Când se întoarse la grupul de bărbaţi aşezaţi la oarecare distanţă de femei, mai mulţi prieteni îl felicitară, mai în serios, mai în glumă, pentru primirea extraordinară pe care i-o făcuse ducesa de Langeais. Această anevoioasă, această strălucită cucerire era fără doar şi poate lucru sigur, iar

gloria îi fusese rezervată artileriei din gardă. E uşor de închipuit glumele amicale ori răutăcioase pe care un asemenea subiect, odată admis, le stârni în acest salon parizian, unul dintre acele saloane unde fiecare ţine cu tot dinadinsul să se distreze şi unde zeflemelile durează atât de puţin încât fiecare se grăbeşte să stoarcă din ele toată spuma.

Generalul se simţi măgulit, fără voia lui, de astfel de fleacuri. Din locul în care se instalase, privirile îi fură atrase prin mii de gânduri nelămurite către ducesă; şi nu putu să nu-şi mărturisească lui însuşi că, dintre toate femeile ce-i vrăjiseră ochii cu frumuseţea lor, niciuna nu-i oferise o mai fermecătoare îmbinare de virtuţi, de defecte, de armonii pe care cea mai tinerească imaginaţie o poate râvni în Franţa de la o iubită. Care bărbat, pe orice treaptă l-ar fi situat soarta, n-a simţit în suflet o bucurie de nedescris întâlnind, la femeia pe care şi-a ales-o fie şi numai în vis, triplele desăvârşiri morale, fizice şi sociale ce-i îngăduie să vadă totdeauna în ea întruchiparea tuturor jinduirilor lui? Dacă nu este un motiv de iubire, această măgulitoare îmbinare este totuşi fără îndoială, unul dintre cele mai de seamă vehicule ale simţămintelor. Fără vanitate, spunea un moralist înţelept al ultimului veac iubirea e un convalescent. Fără îndoială, atât pentru bărbat cât şi pentru femeie, există o comoară de plăceri în superioritatea fiinţei iubite. Nu înseamnă oare foarte mult, dacă nu cumva chiar totul, a şti că amorul nostru propriu nu va suferi niciodată din pricina ei; că ea e destul de nobilă pentru a nu fi niciodată rănită de vreo aruncătură de ochi dispreţuitoare, destul de bogată pentru a fi înconjurată de o strălucire egală celei cu care se împresoară înşişi regii efemeri ai finanţelor, destul de spirituală pentru a nu fi niciodată umilită printr-o glumă subţire, şi destul de frumoasă pentru a fi rivala întregului ei sex. Un bărbat face asemenea reflecţii într-o clipită. Când însă femeia ce i le inspiră îi prezintă totodată, pentru viitorul preafragedei lui pasiuni, farmecele nemărginite ale

graţiei, ingenuitatea unui suflet feciorelnic, miile de unduiri ale veşmântului ei elegant, piedicile din calea iubirii, oare toate acestea nu vor înduioşa până şi inima celui mai rece bărbat? Iată în ce situaţie se afla în acel moment domnul de Montriveau, în privinţa femeilor, iar trecutul vieţii sale chezăşuia într-un fel ciudăţenia faptului. Aruncat de tânăr în uraganul războaielor franceze, trăind mereu pe timpurile de bătălie, el nu cunoştea din femeie decât ceea ce un călător grăbit, ce trece din han în han, poate să cunoască dintr-o ţară. Poate că ar fi putut să spună despre viaţa lui ceea ce Voltaire spunea la optzeci de ani despre a sa, şi-avea el oare treizeci şi şapte de prostii să-şi reproşeze? El era, la vârstă lui, tot atât de proaspăt în dragoste ca şi un tânăr ce de-abia a citit Faublas{77} pe furiş. Ştia totul despre femeie; despre dragoste însă nu ştia nimic; iar virginitatea simţămintelor sale îi stârnea astfel dorinţe nemaiîncercate. Unii bărbaţi, robiţi trudei la care i-au condamnat mizeria ori ambiţia, arta ori ştiinţa, aşa cum îl acaparaseră pe domnul de Montriveau războaiele şi întâmplările vieţii lui, cunosc situaţia aceasta ciudată pe care rareori o mărturisesc. La Paris, toţi bărbaţii sunt datori să fi iubit. Nicio femeie nu-l vrea pe cel pe care niciuna nu l-a vrut. Din teama de a fi luat drept un prostănac, purced minciunile înfumurării generale în Franţa, unde a trece drept un prostănac înseamnă a nu fi din această ţară. Domnul de Montriveau fu cuprins de o dorinţă violentă, o dorinţă sporită în arşiţa deşertului, şi totodată de o duioşie sufletească a cărei îmbrăţişare pârjolitoare n-o cunoscuse încă. Tot atât de tare pe cât era de violent, el ştiu să-şi stăpânească emoţiile; dar vorbind întruna despre lucruri indiferente, se închidea în sine însuşi şi îşi jura că o va avea pe această femeie, singurul mod în care putea el să conceapă iubirea. Dorinţa lui deveni un jurământ făcut în maniera arabilor printre care trăise, şi pentru care un jurământ e un legământ încheiat între ei şi întregul lor destin, destin pe care îl pun în slujba realizării acţiunii

pentru care s-au jurat şi faţă de care însăşi moartea lor nu înseamnă decât un mijloc în plus pentru dobândirea succesului. Un tânăr şi-ar fi spus: «Aş vrea într-adevăr s-o am pe ducesa de Langeais ca iubită!» Un altul: «Fericit ştrengarul pe care-l va iubi ducesa de Langeais!» Dar generalul îşi spuse: «O voi avea ca iubită pe ducesa de Langeais.» Când un bărbat cu inimă de fecioară, pentru care iubirea devine o religie, concepe un asemenea gând, habar n-are în ce iad îşi pune piciorul.

Domnul de Montriveau dispăru brusc din salon şi se întoarse acasă mistuit de primele accese ale primei lui febre amoroase. Dacă, pe la mijlocul vieţii sale, un bărbat încă mai păstrează credinţele, iluziile, naivităţile, înflăcărările copilăriei, primul lui gest este, ca să spunem aşa, de a întinde mâna să apuce ceea ce doreşte; pe urmă, după ce a băgat de seamă distanţele aproape cu neputinţă de trecut care-l despart de acel lucru, se simte cuprins, ca şi copiii, de un fel de mirare ori de o nerăbdare ce sporesc valoarea obiectului râvnit şi tremură sau plânge. Astfel că, a doua zi, după cele mai furtunoase gânduri care îi tulburaseră vreodată sufletul, Armand de Montriveau se trezi sub jugul simţurilor, în care se strânsese forţa unei iubiri adevărate. Această femeie, tratată în ajun cu atâta degajare, deveni a doua zi cea mai sfântă, cea mai de temut dintre puteri. Din acea clipă ea însemnă pentru el întreaga lume şi întreaga viaţă. Simpla amintire a celor mai uşoare emoţii pe care ea i le trezise făcea să pălească bucuriile lui cele mai mari şi durerile cele mai ascuţite pe care le încercase cândva. Revoluţiile cele mai fulgerătoare nu tulbură decât interesele omului, în timp ce o pasiune îi răscoleşte sentimentele. Or, celor ce trăiesc mai mult prin sentimente decât prin interese, celor ce au mai mult suflet şi sânge decât spirit şi limfă, o iubire reală le provoacă răsturnarea totală a existenţei. Într-o clipă, printr-o singură hotărâre, Armand de Montriveau dădu uitării întreaga lui viaţă trecută. După ce se întrebase de zeci de ori, ca un copil:

«Să mă duc? Să nu mă duc?» se îmbrăcă, ajunse la palatul Langeais pe la ora opt seara şi fu primit de femeia, nu de femeia, ci de idolul pe care-l văzuse în ajun, sub lumini, ca de o fecioară proaspătă şi pură, înveşmântată în voaluri de mătase şi-n dantele. Sosise năvalnic ca să-i declare dragostea lui, de parcă ar fi fost vorba de prima lovitură de tun pe un câmp de bătălie. Biet şcolar! O găsi pe vaporoasa lui silfidă învăluită într-un capot de caşmir brun, cu fronseuri meşteşugite, tolănită pe divanul dintr-un budoar abia luminat. Doamna de Langeais nici măcar nu se ridică, înălţă doar capul, cu părul răvăşit, strâns totuşi sub un voal. Apoi, cu o mână care, în lumina moale şi tremurătoare a unei singure lumânări aşezată departe de ea, păru ochilor lui Montriveau albă ca o mână de marmură, îi făcu semn să se aşeze şi-i spuse cu o voce tot atât de blândă ca lumina:

— De n-aţi fi fost dumneavoastră, domnule marchiz, de-ar fi fost un prieten cu care aş fi putut să procedez oricum sau o persoană oarecare ce m-ar fi interesat prea puţin, nu v-aş fi primit. Mă simt îngrozitor de rău.

Armand îşi spuse în sine: «Trebuie să plec.»

— Dar, reluă ea, aruncându-i o privire înflăcărată pe care naivul militar o atribui febrei, nu ştiu de ce, poate fiindcă presimţeam plăcuta dumneavoastră vizită a cărei promptitudine mă impresionează nespus, de câteva clipe începusem să simt cum mi se limpezeşte capul.

— Atunci, pot să rămân, îi spuse Montriveau.

— Ah! aş fi foarte mâhnită dacă aţi pleca. Îmi şi spuneam azi dimineaţă că probabil n-am făcut asupra dumneavoastră nici cea mai mică impresie; că, fără îndoială, aţi luat invitaţia mea drept una dintre acele fraze banale pe care pariziencele le aruncă la întâmplare şi vă iertam de la bun început ingratitudinea. Un om care vine din pustiuri nu e dator să ştie cât de exclusivist e foburgul nostru în amiciţiile sale.

Aceste cuvinte graţioase, abia murmurate, picau unul câte unul, încărcate ca de un sentiment de bucurie ce părea

că le dictează. Ducesa voi să culeagă toate foloasele migrenei sale şi avu un succes deplin. Bietul militar suferea realmente de suferinţa prefăcută a acestei femei. Ca şi Crillon ascultând povestirea patimilor lui Iisus Cristos, era gata să-şi tragă spada împotriva durerilor de cap. Dar cum să mai cutezi atunci să-i vorbeşti acestei bolnave despre dragostea pe care o inspira? Armand înţelese că ar fi caraghios să-şi fluture tam-nisam iubirea faţă de o femeie atât de superioară. Înţelese dintr-un singur gând toate gingăşiile simţirii şi ale pretenţiilor sufletului. A iubi nu înseamnă oare a şti să pledezi, să cerşeşti, să aştepţi? Dragostea pe care o simţi nu trebuie oare s-o dovedeşti? Dar limba lui era împietrită, era îngheţată de convenienţele nobilului foburg, de majestatea migrenei şi de sfielile dragostei adevărate. Nicio putere din lume însă n-ar fi putut să ascundă ochii lui în care străluceau arşiţele şi nemărginirile pustiului, ochi calmi ca ai panterelor, ochi peste care pleoapele nu coborau decât rareori. Ei îi plăcu privirea aceasta fixă ce o scălda în lumină şi în iubire.

— Doamnă ducesă, răspunse el, mă tem că-mi voi exprima stângaci recunoştinţa pe care mi-o inspiră bunătatea dumneavoastră. În această clipă nu râvnesc decât un singur lucru: puterea de a vă împrăştia suferinţele.

— Îngăduiţi-mi să mă descotorosesc de asta, mi-e tare cald acum, spuse ea, aruncând printr-o mişcare plină de graţie perniţa ce-i acoperea picioarele, pe care le lăsă să se vadă în toată strălucirea lor.

— Doamnă, în Asia, picioarele dumneavoastră ar preţui zece mii de ţechini.

— Compliment de călător, spuse ea zâmbind.

Această fiinţă spirituală îşi făcu o plăcere din a-l arunca pe asprul Montriveau într-o flecăreală pună de stupizenii, de locuri comune şi de nonsensuri, în care el manevra, milităreşte vorbind, ca prinţul Carol în luptele cu Napoleon. Maliţioasă, o amuză să măsoare întinderea proaspetei lui

pasiuni după numărul prostiilor stoarse de la acest debutant, pe care îl conducea cu paşi mărunţi printr-un labirint încâlcit în care voia să-l lase ruşinat de el însuşi. Începu deci prin a-şi bate joc de acest bărbat, pe care totuşi îi plăcea să-l facă să uite timpul. Adesea, când o primă vizită se lungeşte, ea poate să provoace ispite amăgitoare, însă Armand nu se lăsă prins. Celebrul călător era în budoarul ducesei de o oră, trăncănind despre toate, nespunând nimic, simţind că nu era decât un instrument cu care se juca această femeie, când ea se ridică, se aşează, îşi puse la gât voalul pe care-l avea pe cap, se sprijini în coate, îi mulţumi pentru completa ei vindecare şi sună pentru a porunci să se aprindă luminile în budoar. Apoi, după nemişcarea absolută în care rămăsese, urmară mişcările cele mai graţioase. Se întoarse către domnul de Montriveau şi-i spuse, ca răspuns la o mărturisire pe care i-o smulsese şi care păru s-o intereseze în mod deosebit.

— Vreţi să vă bateţi joc de mine încercând să mă faceţi să cred că n-aţi iubit niciodată. Iată marea pretenţie a bărbaţilor faţă de noi. Noi îi credem, Din pură politeţe! Parcă noi nu ştim, prin noi înşine, care e adevărul? Unde este bărbatul care să nu fi întâlnit în viaţa lui măcar un prilej de a se îndrăgosti? Dar vă place să ne amăgiţi, iar noi, biete proaste ce suntem, vă lăsăm s-o faceţi, întrucât amăgelile acestea sunt şi ele omagii aduse superiorităţii sentimentelor noastre, care sunt numai puritate.

Această ultimă frază fu rostită pe un ton plin de gravitate şi de trufie, care făcu din novicele îndrăgostit o ghiulea aruncată în hăul unei prăpăstii, iar din ducesă un înger ce se întorcea în zbor spre cerul său de neatins.

«La naiba! îşi zise Armand de Montriveau, în ce chip s-o iau ca să-i spun acestei făpturi sălbatice că o iubesc?»

De fapt, i-o şi spusese de zeci de ori, sau mai degrabă ducesa citise de zeci de ori în privirile lui, şi vedea, în pasiunea acestui om într-adevăr mare, un amuzament pentru ea, o plăcere în viaţa ei fără plăceri. Se şi pregătea,

aşadar, foarte abilă, să ridice împrejur nişte redute pe care să le pună în calea asalturilor lui, înainte de a-i îngădui intrarea în inima ei. Jucărie a capriciilor, Montriveau trebuia să rămână pe loc, sărind mereu din dificultate în dificultate, ca o insectă chinuită de un copil ce o lasă să creadă că, trecând de pe un deget pe altul, înaintează, pe când răutăciosul ei călău o ţine în acelaşi loc. Ducesa recunoscu însă, cu o plăcere de nespus, că acest bărbat de caracter nu minţea în ceea ce spune. Armand, într-adevăr, nu iubise niciodată. Şi se pregătea să plece, nemulţumit de el, nemulţumit de ea, mai ales; dar ea fu bucuroasă, văzând în aceasta o îmbufnare pe care ştia că poate s-o risipească cu un cuvânt, cu o privire, cu un gest.

— Veniţi mâine seară? îi spuse ea. Mă duc la bal, am să vă aştept până la ora zece.

A doua zi, Montriveau îşi petrecu cea mai mare parte a zilei stând la fereastra cabinetului său şi fumând o grămadă de ţigări. Numai aşa putu să aştepte ora când trebuia să se îmbrace şi să plece la palatul Langeais. Câtă milă i-ar fi cuprins pe cei ce cunoşteau valoarea extraordinară a acestui om, dacă l-ar fi văzut atât de mic şi atât de înfrigurat, dacă ar fi aflat că această minte, ale cărei raze puteau să cuprindă lumi întregi, se restrânge la proporţiile budoarului unei femeiuşti drăguţe. Dar el însuşi se simţea atât de decăzut în fericirea lui, încât, nici măcar pentru a-şi salva viaţa, nu şi-ar fi mărturisit iubirea nici unuia dintre prietenii săi intimi. În sfiala ce-l cuprinde pe un bărbat când iubeşte nu se ascunde oare întotdeauna şi puţină ruşine, şi oare nu tocmai acest sentiment umilitor constituie mândria femeii? În sfârşit, oare nu din pricina unor motive de acest fel, pe care însă ele nu şi le explica, aproape toate femeile sunt ispitite să-şi dea în vileag, mai degrabă decât bărbaţii, taina dragostei lor, tainã ce poate că le şi plictiseşte?

— Domnule, spuse valetul de casă, doamna ducesă nu vă poate primi; se îmbracă şi vă roagă s-o aşteptaţi aici.

Armand se plimbă prin salon studiind bunul gust ce se manifesta până şi în cele mai neînsemnate detalii. O admiră pe doamna de Langeais, admirându-i lucrurile care îi trădau obiceiurile, înainte de a-i fi putut cunoaşte fiinţa şi ideile. După vreo oră, fără să facă vreun zgomot, ducesa ieşi din camera ei. Montriveau se întoarse, o văzu mergând uşor ca o umbră şi tresări. Ea veni spre el, fără să-l întrebe ca o burgheză: — Cum mă găsiţi? Era sigură de ea, iar privirea-i liniştită spunea: — M-am gătit aşa ca să-ţi plac. Numai o zână din poveşti, naşă a vreunei prinţese necunoscute, numai ea putuse să înfăşoare în jurul gâtului acestei fiinţe fermecătoare norul unui voal atât de vaporos, ale cărui înfoieri aveau, tonuri vii, sporite şi mai mult de strălucirea unui ten mătăsos. Ducesa era răpitoare. Albastrul luminos al rochiei, cu ornamente asemenea cu florile ce şi le prinsese în păr, părea, prin bogăţia culorii, a da un trup suavelor forme ale ducesei, devenite cu totul aeriene; căci lunecând grăbită spre Armand, ea făcu să fluture cele două capete ale eşarfei, iar bravul soldat nu putu atunci să se împiedice a o compara cu frumoasele insecte albastre ce se rotesc pe deasupra apelor, printre florile cu care par să se confunde.

— V-am făcut să aşteptaţi, spuse ea cu glasul pe care ştiu să-l ia femeile faţă de bărbatul căruia vor să-i placă.

— Aş aştepta răbdător o veşnicie, dacă aş şti că Divinitatea e frumoasă ca dumneavoastră; dar a vă vorbi despre frumuseţea dumneavoastră nu înseamnă un compliment; pe dumneavoastră nu mai poate să vă impresioneze decât adoraţia. Îngăduiţi-mi dar să vă sărut eşarfa.

— O, o! spuse ea făcând un gest de mândrie, vă stimez îndeajuns pentru a vă oferi mâna.

Şi îi întinse mâna s-o sărute. O mână de femeie, în clipa când iese din baia ei înmiresmată, încă mai păstrează o anume frăgezime gingaşă, o moliciune catifelată a cărei senzaţie suavă trece de la buze la suflet. De aceea, pentru

un bărbat îndrăgostit care are în simţuri tot atâta voluptate câtă iubire are în inimă, un asemenea sărut, în aparenţă cast, poate să stârnească furtuni înfricoşătoare.

— Mi-o veţi oferi întotdeauna la fel ca acum? spuse cu smerenie generalul, sărutând respectuos primejdioasa mână.

— Da; însă ne vom mărgini la atât, spuse ducesa zâmbind.

Se aşează şi păru foarte neîndemânatică să-şi pună mănuşile vrând să facă să lunece pielea prea strâmtă de-a lungul degetelor ei, şi în acelaşi timp să-l privească pe domnul de Montriveau, ce admira rând pe rând şi pe ducesă şi graţia gesturilor ei repetate.

— A! e perfect, zise ea, aţi fost punctual, îmi place punctualitatea. Majestatea Sa spune că punctualitatea este politeţea regilor; eu însă, fie vorba între noi, cred că e cea mai respectuoasă dintre măguliri. O, nu-i aşa?! Spuneţi!

Apoi îl privi iarăşi printre gene, spre a-i exprima o simpatie amăgitoare, văzându-l mut de fericire şi cu totul vrăjit de astfel de nimicuri. Ah! ducesa îşi cunoştea de minune meseria de femeie, se pricepea de minune să reînalţe un bărbat pe măsură ce el devenea tot mai mic, şi să-l răsplătească prin câteva vorbe drăguţe şi vane la fiecare pas pe care el îl făcea coborând scara flecărelilor sentimentale.

— Să nu uitaţi niciodată să veniţi la ora nouă.

— Nu voi uita; dar veţi merge la bal în fiecare seară?

— Ştiu eu? răspunse ea, ridicând din umeri cu un gest copilăros ca pentru a mărturisi că este plină de capricii şi că un îndrăgostit trebuie s-o ia aşa cum e. De altminteri, reluă ea, ce vă îngrijorează? Veţi merge cu mine.

— În seara asta, zise el, ar fi greu, nu sunt îmbrăcat cum se cuvine.

— Mi se pare, răspunse ea privindu-l cu mândrie, că dacă cineva trebuie să sufere din pricina felului cum sunteţi îmbrăcat, aceea sunt eu. Dar să ştiţi, domnule călător, că

bărbatul căruia îi accept eu braţul este întotdeauna mai presus de modă, nimeni nu va îndrăzni să-l critice. Constat că nu cunoaşteţi lumea, asta mă face să ţin şi mai mult la dumneavoastră.

Şi îl arunca în nimicurile lumii, silindu-se să-l iniţieze în deşertăciunile unei femei la modă.

«Dacă vrea să facă o prostie pentru mine, îşi zise în sine Armand, aş fi un mare nerod s-o împiedic. Mă iubeşte, fără îndoială, şi, de bună seamă, nu-i pasă de lume mai mult decât îmi pasă mie; aşa că hai la bal!»

Ducesa se gândea, desigur, că oricine îl va vedea pe general în cizme şi cu cravată neagră, venit după ea la bal, nu va şovăi o clipă să-l creadă îndrăgostit nebuneşte de ea. Fericit s-o vadă pe regina lumii elegante că vrea să se compromită pentru el, generalul fu plin de spirit, fiind plin de speranţe. Convins că e simpatizat, îşi desfăşură ideile şi sentimentele, fără să mai simtă stânjeneala ce în ajun îi împovăra inima. Această conversaţie bogată, însufleţită, plină de acele prime confidenţe, tot atât de plăcute să le spui cât şi să le asculţi, trebuia s-o fi cucerit pe doamna de Langeais sau să-i fi aţâţat fermecătoarea cochetărie, ea însă privi încruntată pendula când sună miezul nopţii.

— Ah! mă faceţi să pierd balul! spuse ea, exprimându-şi surpriza şi ciuda că s-a lăsat pradă uitării. Apoi se dezvinovăţi de această schimbare a dispoziţiei ei printr-un zâmbet ce făcu să zvâcnească inima lui Armand.

— Îi făgăduisem totuşi doamnei de Beauséant, adăugă ea. Toţi mă aşteaptă.

— Ei bine, să mergem!

— Nu, continuaţi, spuse ea. Nu mă mai duc. Aventurile dumneavoastră în Orient mă farmecă. Povestiţi-mi întreaga dumneavoastră viaţă, îmi place să particip la suferinţele trăite de un om curajos, pentru că le trăiesc şi eu, să ştiţi! Se juca nervoasă cu eşarfa, o răsucea, o rupea cu mişcări repezite ce păreau a trăda o nemulţumire lăuntrică şi gânduri adânci. — Noi nu preţuim nimic, noi femeile,

continuă ea. Ah! suntem nişte fiinţe mărunte, egoiste, frivole. Nu ştim decât să ne plictisim, străduindu-ne să ne distrăm. Niciuna dintre noi nu-şi înţelege rostul vieţii. Altădată, în Franţa, femeile erau lumini binefăcătoare, trăiau ca să-i aline pe cei ce plâng, să încurajeze marile virtuţi, să-i răsplătească pe artişti şi să însufleţească viaţa prin idealurile lor înalte. Dacă lumea a devenit atât de meschină, vina e a noastră. Dumneavoastră mă faceţi să urăsc lumea şi balurile ei. Nu, nu vă sacrific mare lucru. Izbutise să-şi rupă cu totul eşarfa, ca un copil care, jucându-se cu o floare, sfârşeşte prin a-i smulge toate petalele; o făcu ghem, o aruncă departe de ea şi putu astfel să-şi arate gâtul de lebădă. Sună: — Nu voi pleca nicăieri, îi spuse valetului. Apoi îşi întoarse sfios ochii lungi, albaştri, către Armand, parcă voind, prin supunerea pe care o exprimau, să-l determine să accepte hotărârea ei ca pe o mărturie, ca pe o întâia mare favoare: — Aţi avut multe necazuri, spuse ea după o pauză plină de gânduri şi cu acea duioşie ce adesea există în vocea femeilor fără a fi şi în inimă.

— Nu, răspunse Armand. Până azi n-am ştiut ce e fericirea.

— Acum însă ştiţi, spuse ea privindu-l pe furiş, cu un aer ipocrit şi viclean.

— Dar, de aici înainte, pentru mine, fericirea mai poate însemna altceva decât să vă văd, să vă ascult?… Până astăzi n-am cunoscut decât suferinţa, acum înţeleg că pot să fiu şi nenorocit…

— Gata, gata, spuse ea, duceţi-vă acasă, e miezul nopţii, să respectăm convenienţele. Eu nu m-am dus la bal, dumneavoastră aţi fost aici. Să nu dăm prilejul să se vorbească despre noi. Adio. Nu ştiu ce voi spune, dar migrena e o persoană cumsecade care nu ne dă niciodată de gol.

— Mâine e bal? întrebă el.

— Vă veţi deprinde, cred. E bine, da, mâine vom merge iarăşi la bal.

Plecând, Armand se simţea cel mai fericit om de pe lume. Apoi, în fiecare seară, veni la doamna de Langeais la ora care, printr-un fel de înţelegere tacită, îi fu rezervată. Ar fi plictisitor, mai ales pentru tinerii ce au o grămadă de asemenea amintiri frumoase, a împinge mai departe povestirea aceasta, pas cu pas, aşa cum înainta poemul conversaţiilor intime ale celor doi, conversaţii al căror mers ba o ia înainte, ba rămâne în urmă, după bunul plac al unei femei, când printr-o înfruntare de cuvinte, atunci când sentimentul merge prea repede, când printr-o lamentaţie despre sentimente, atunci când cuvintele nu mai răspund gândirii ei. Aşa încât, pentru a marca progresul acestei poveşti ce se înfiripa ca pânza Penelopei, poate că ar trebui să ne mărginim la manifestările materiale ale sentimentelor. Astfel, la câteva zile după prima întâlnire dintre ducesă şi Armand de Montriveau, vajnicul general cucerise, cu drept deplin de proprietate, îngăduinţa să sărute mâinile nesăţioase de sărutări, ale iubitei lui. Oriunde apărea doamna de Langeais, se ivea neapărat şi domnul de Montriveau, pe care câţiva inşi îl numiră, în glumă, *plantonul ducesei.* Poziţia aceasta îi şi crease lui Armand câţiva invidioşi, câţiva geloşi, câţiva duşmani. Doamna de Langeais îşi atinsese ţelul. Marchizul se pierdea printre numeroşii ei admiratori şi îi slujea ducesei spre a-i umili pe cei ce se făleau că ar fi în bunele ei graţii, acordându-i în mod public prioritatea faţă de toţi ceilalţi.

— Nu mai încape nicio îndoială, spunea doamna de Sérizy, bărbatul pe care ducesa îl preţuieşte cel mai mult este domnul de Montriveau.

Cine nu ştie ce vrea să zică, la Paris, *a fi preţuit de o femeie?* Astfel lucrurile erau în perfectă ordine. Ceea ce se povestea cu multă plăcere despre general îl făcu aşa de redutabil, încât tinereii abdicară tacit de la pretenţiile lor asupra ducesei şi nu mai rămaseră în cercul ei decât ca să exploateze importanţa pe care o obţineau folosindu-se de numele şi de persoana sa, spre a se aranja cât mai bine cu

câteva frumuseţi de mâna a doua, încântate că pot cuceri un adorator de-al doamnei de Langeais. Ducesa avea un ochi destul de ager pentru a observa dezertările şi tratatele încheiate, de care orgoliul ei nu-i îngăduia să se lase păcălită. Atunci ea se pricepea, cum spunea domnul prinţ de Talleyrand, care-o iubea mult, să se răzbune cumplit printr-un cuvânt cu două tăişuri, cu care şfichiuia asemenea legături *morganatice.* Zeflemeaua ei dispreţuitoare nu contribuia mai puţin s-o facă temută şi să treacă drept o persoană extraordinar de spirituală. Îşi consolida astfel reputaţia de virtute, amuzându-se totodată de secretele celorlalţi, fără a şi le lăsa descoperite pe ale sale. Totuşi, după două luni de stăruinţe, ea simţi în adâncul sufletului un fel de teamă vagă, văzând că domnul de Montriveau nu pricepea nimic din fineţurile cochetăriei practicate în foburgul Saint-Germain şi lua în serios sclifoselile pariziene.

— Scumpa mea ducesă, îi spusese bătrânul vidam de Pamiers, Montriveau e văr primar cu vulturii, n-o să poţi să-l domesticeşti, şi-o să te răpească în văzduhurile lui, dacă nu te aperi. A doua zi după seara în care isteţul bătrân îi spusese aceste cuvinte, în care doamna de Langeais se temu că se află o profeţie, încercă să se facă detestată şi se arătă aspră, mofturoasă, supărată, răutăcioasă faţă de Armand, care o dezarmă printr-o blândeţe îngerească. Ducesa cunoştea aşa de puţin bunătatea nemărginită a inimilor mari, încât fu copleşită de graţioasele glume cu care el îi întâmpină de la bun început văicărelile. Ea căuta ceartă şi găsi dovezi de afecţiune. Atunci stărui.

— Cu ce a putut să te supere un om care te idolatrizează? o întrebă Armand.

— Nu m-ai supărat, răspunse ea, devenind deodată dulce şi supusă; dar de ce vrei să mă compromiţi? Nu trebuie să fii decât un *prieten* pentru mine. Nu ştiai? Aş vrea să te văd stăpânit numai de gingăşiile adevăratei prietenii, aşa încât să nu pierd nici stima, nici plăcerea pe care o trăiesc alături de dumneata.

— Să nu-ţi fiu decât *prieten?* exclamă domnul de Montriveau, în capul căruia acest cuvânt cumplit producea descărcări electrice. Încrezător în sinceritatea frumoaselor clipe ce mi le dăruieşti, adorm şi mă deştept cu dumneata în suflet; şi acum, deodată, te complaci să ucizi fără niciun motiv nădejdile tainice care mă ajută să trăiesc. Vrei, după ce m-ai făcut să cred în statornicia dumitale şi ai arătat atâta dezgust faţă de femeile ce nu au nimic altceva decât capricii, să mă faci să înţeleg că, asemenea tuturor femeilor din Paris, ai numai pasiuni, însă nu şi iubire? Atunci, pentru ce mi-ai cerut viaţă şi de ce ai primit-o?

— Am greşit, dragul meu. Da, o femeie greşeşte lăsându-se purtată spre asemenea încântări, când ea nici nu poate, nici nu trebuie să le răsplătească.

— Înţeleg, n-ai fost decât puţin cochetă, şi…

— Cochetă?… urăsc cochetăria. A fi cochetă, Armand, înseamnă a te făgădui mai multor bărbaţi şi a nu te dărui nici unuia. A te da tuturor înseamnă libertinaj. Iată ceea ce am crezut că pot înţelege din moravurile noastre. Dar a te arăta melancolică faţă de cei prost dispuşi, veselă faţă de nepăsători, diplomată faţă de ambiţioşi, a asculta cu o aparentă admiraţie pe vorbăreţi, a te preocupa de război faţă de militari, a fi pasionată de binele ţării faţă de filantropi, a acorda fiecăruia mica lui porţie de măgulire, mi se pare tot atât de necesar ca a ne pune flori în păr, diamante, mănuşi şi veşminte. Conversaţiile sunt partea morală a toaletei, ele se pun şi se scot odată cu pălăria cu pene. Numeşti aceasta cochetărie? Dar eu nu te-am tratat niciodată cum tratez pe toată lumea. Cu dumneata, dragul meu, sunt sinceră. N-am împărtăşit întotdeauna ideile dumitale, dar când m-ai convins, după o discuţie, nu m-ai văzut ce fericită eram? În sfârşit, te iubesc, dar numai atât cât îi este îngăduit unei femei pioase şi curate să iubească. M-am gândit mult. Eu sunt căsătorită, Armand. Dacă felul în care trăiesc cu domnul de Langeais îmi lasă libertatea inimii, în schimb legile şi convenienţele mi-au luat dreptul

de a dispune de mine. Pe orice treaptă socială ar fi aşezată, o femeie dezonorată se vede izgonită din societate, şi nu cunosc încă niciun exemplu de bărbat care să ştie la ce îl angajează atunci sacrificiile noastre. Mai mult încă, ruptura, pe care toată lumea o prevede, dintre doamna de Beauseant şi domnul d'Ajuda, care, zice-se, se căsătoreşte cu domnişoara de Rochefide, mi-a dovedit că tocmai aceste sacrificii sunt aproape totdeauna cauzele pentru care ne părăsiţi. Dacă m-ai iubi sincer, ai înceta să mă vezi câtva timp! Faţă de dumneata renunţ la orice vanitate; nu-nseamnă asta nimic? Ce nu se spune despre o femeie de care niciun bărbat nu se ataşează! Ah! n-are inimă, n-are spirit, n-are suflet, şi mai ales n-are farmec. O! cochetele nu-mi vor ierta nimic, îmi vor tăgădui calităţile pe care se simt jignite că le vad la mine. Dacă îmi rămâne reputaţia, ce-mi pasă că-mi voi vedea contestate calităţile de către rivale? Ele nu mi le vor moşteni, fără îndoială. Haide, dragul meu, dăruie-i un lucru mărunt celei care îţi jertfeşte atâta! Vino mai rar, n-am să te iubesc mai puţin.

— Ah! răspunse Armand cu ironia grea a unei inimi rănite, iubirea, după unii scriitoraşi, nu se nutreşte decât cu iluzii! Nimic nu e mai adevărat, văd, trebuie să-mi imaginez că sunt iubit. Dar, uite, unele gânduri sunt ca nişte răni de care nu te mai vindeci: erai una dintre ultimele mele credinţe, şi-mi dau seama acum că totul e fals aici pe pământ.

Ea zâmbi.

— Da, continuă Montriveau cu o voce schimbată, credinţa dumitale catolică, la care vrei să mă converteşti, e o minciună pe care şi-o spun oamenii, speranţa e o minciună întemeiată pe viitor, orgoliul e o minciună de la om la om, mila, înţelepciunea, spaima sunt calcule mincinoase. Fericirea mea va fi deci tot o minciună, trebuie să mă înşel pe mine însumi şi să consimt să dau întotdeauna un ludovic de aur în schimbul unei monede de tinichea. Dacă poţi, cu atâta uşurinţă, să te dispensezi de a mă vedea, dacă nu mă

accepţi nici ca prieten, nici ca iubit, nu mă iubeşti! Şi eu, biet nebun, eu îmi spun asta, ştiu că e aşa, şi iubesc.

— Dar, Dumnezeule, bietul meu Armand, te laşi furat de mânie.

— Eu?

— Da, crezi că e vorba despre totul, când eu nu-ţi vorbesc decât despre prudenţă.

De fapt, era încântată de mânia ce se revărsa din ochii iubitului ei. Chinuindu-l, îl studia însă şi lua aminte la cele mai mici schimbări de pe chipul lui. Dacă generalul ar fi avut nefericirea să se arate îngăduitor fără să murmure, aşa cum li se întâmplă uneori sufletelor candide, ar fi fost alungat pentru totdeauna, umilit şi dovedit de vina de a nu şti să iubească. Cele mai multe dintre femei vor să se simtă violate moral. Nu e oare una dintre mândriile lor să nu cedeze niciodată decât prin forţă? Armand însă nu era destul de priceput ca să-şi dea seama de capcana dibaci pregătită de ducesă. Bărbaţii puternici, când iubesc, au un suflet tare copilăros!

— Dacă nu vrei decât să păstrezi aparenţele, spuse el cu naivitate, sunt gata să…

— Să nu păstrez decât aparenţele? exclamă ea întrerupându-l. Dar ce idei ţi-ai făcut despre mine? Ţi-am dat eu oare cel mai mic drept să gândeşti că aş putea să fiu a dumitale?

— Dar bine, despre ce altceva vorbim? întrebă Montriveau.

— Dar, domnule, mă uimeşti. Nu, mulţumesc, reluă ea pe un ton rece, mulţumesc, Armand: mă previi la timp de o imprudenţă cu totul involuntară, crede-mă, dragul meu. Spui că ştii să suferi? Şi eu voi şti să sufăr. Vom înceta să ne vedem; apoi, după ce şi unul şi celălalt vom fi ştiut să ne recăpătăm puţin calmul, ei bine, vom încerca să ne pregătim o fericire îngăduită de societate. Sunt tânără, Armand; un om lipsit de delicateţe poate să-i facă destule necazuri şi încurcături unei femei de douăzeci şi patru de

ani. Dar dumneata! dumneata vei fi prietenul meu, făgăduieşte-mi.

— Femeia de douăzeci şi patru de ani, răspunse el, ştie să calculeze. Se aşează pe divanul din budoar şi rămase cu capul sprijinit în mâini. Mă iubeşti, doamnă? întrebă el, ridicând capul şi arătându-i un chip plin de hotărâre. Spune deschis: da sau nu.

Întrebarea o înspăimântă pe ducesă mai tare decât o ameninţare cu moartea – viclenie banală de care puţine femei se mai sperie în secolul al nouăsprezecelea, când nu-i mai văd pe bărbaţi purtând spada la şold; dar oare nu există mişcări de gene, de sprincene, scăpărări de privire, tremur de buze ce exprimă şi transmit o groază cumplită, magnetică?

— A! zise ea, dacă aş fi liberă, dacă…

— Hm! deci numai soţul dumitale ne stânjeneşte? exclamă generalul bucuros, plimbându-se cu paşi mari prin budoar. Scumpa mea Antoinette, am o putere mai absolută decât a autocratului tuturor Rusiilor. Eu mă înţeleg cu Fatalitatea, pot, socialmente vorbind, s-o dau, după placul meu, mai înainte sau mai în urmă, ca pe un ceas. A dirija Fatalitatea, în maşinăria noastră politică, nu-i totuna, la urma urmei, cu a-i cunoaşte şurubăria? În curând vei fi liberă; să-ţi aminteşti atunci de promisiunea făcută.

— Armand! exclamă ea, ce vrei să spui? Dumnezeule mare! crezi că eu aş putea să fiu răsplata unei crime? Îmi vrei moartea? Oare nu ai niciun fel de religie? Eu mă tem de Dumnezeu. Cu toate că domnul de Langeais mi-a dat destule motive să-l urăsc, nu-i doresc niciun rău.

Domnul de Montriveau, care bătea maşinal cu degetele în marmura şemineului semnalul întoarcerii trupelor în cazarmă, se mulţumi s-o privească pe ducesă cu un aer liniştit.

— Dragul meu, spuse ea continuând, respectă-l. Nu se poartă cum se cuvine cu mine, dar eu am îndatoriri de împlinit faţă de el. Pentru a evita nenorocirile cu care-l

ameninţi, ce nu aş fi în stare să fac? Ascultă, continuă ea după o pauză, n-am să-ţi mai vorbesc de despărţire, vei veni aici ca şi în trecut, îţi voi da întotdeauna fruntea să mi-o săruţi; dacă am refuzat uneori, a fost din cochetărie, într-adevăr. Dar, să ne înţelegem, spuse ea, văzându-l că se apropie. Ai să-mi dai voie să sporesc numărul admiratorilor mei, să-i primesc în cursul dimineţii, mai des chiar decât în trecut: vreau să mă port îndoit de uşuratic, vreau să mă port faţă de dumneata foarte urât în aparenţă, să simulăm o ruptură; vei veni ceva mai rar la mine; şi pe urmă, după…

Rostind aceste cuvinte, se lăsă cuprinsă de mijloc, părând să simtă, strânsă astfel de Montriveau, plăcerea deosebită pe care o simt cele mai multe femei într-o asemenea strângere, prin care toate plăcerile iubirii par făgăduite; apoi dori fără îndoială să obţină vreo confidenţă, căci se ridică în vârful picioarelor pentru a-şi apropia fruntea de buzele arzătoare ale lui Armand.

— După, reluă Montriveau, nu-mi vei mai pomeni de soţul dumitale; nu trebuie să te mai gândeşti la asta.

Doamna de Langeais păstră tăcerea.

— Cel puţin, spuse ea după o pauză semnificativă, vei face tot ceea ce am să-ţi cer, fără să murmuri, fără să fii rău, spune-mi? N-ai vrut să mă sperii? Hai, mărturiseşte!… Eşti prea bun pentru a nutri vreodată gânduri criminale. Dar ai oare secrete pe care eu nu le cunosc? Cum poţi, oare, să stăpâneşti soarta?

— În momentul când îmi confirmi că mi-ai dăruit inima, sunt prea fericit ca să ştiu ce-aş putea răspunde. Am încredere în tine, Antoinette, nu mă voi lăsa cuprins nici de bănuieli, nici de false gelozii. Dar, dacă întâmplarea îţi va reda libertatea, noi suntem uniţi…

— Întâmplarea, Armand, spuse ea, făcând unul dintre acele gesturi drăguţe cu capul, care par pline de subînţelesuri, şi pe care acest soi de femei îl aruncă uşor, aşa cum o cântăreaţă se distrează cântând. Pura întâmplare, continuă ea. Să ştii bine: dacă din vina ta i se va

întâmpla vreo nenorocire domnului de Langeais, nu voi fi niciodată a ta.

Se despărţiră mulţumiţi şi unul şi celălalt. Ducesa făcuse un pact ce-i permitea să dovedească lumii, prin vorbele şi prin faptele ei, că domnul de Montriveau nu-i era amant. În ceea ce-l privea pe el, vicleana îşi făcea socoteala că-l va obosi, neacordându-i alte favoruri decât cele furate în disputele mărunte al căror curs ea îl putea opri oricând va voi. Ştia atât de drăguţ să revoce a doua zi concesiile consimţite în ajun, era atât de hotărâtă să rămână virtuoasă trupeşte, încât nu vedea nicio primejdie pentru ea în aceste tratative de care nu au a se teme decât femeile cu adevărat îndrăgostite. În sfârşit, o ducesă care trăia despărţită de soţul ei oferea prea puţine lucruri dragostei, jertfindu-i o căsătorie de mult timp anulată. La rândul lui, Montriveau era foarte fericit că obţinuse cea mai vagă dintre promisiuni, spulberând pentru totdeauna obiecţiile pe care o soţie le stoarce din credinţa conjugală pentru a se refuza amorului, şi se felicita că a mai cucerit puţin teren. Aşa că, un timp, se folosi de uzufructul drepturilor ce-i fuseseră acordate cu atâta greutate. Mai copil ca oricând, acest bărbat se lăsa dus de toate copilăriile ce fac din prima iubire o floare a vieţii. El redevenea mic, revărsându-şi şi sufletul şi toate forţele amăgite ale pasiunii sale asupra mâinilor acestei femei, asupra părului ei blond ale cărui bucle înfoiate le sărută, asupra frunţii strălucitoare pe care el o vedea pură. Scăldată în iubire, învinsă de efluviile magnetice ale unui sentiment atât de fierbinte, ducesa ezita să dezlănţuie cearta ce trebuia să-i despartă pentru totdeauna. Această făptură plăpândă era mai femeie decât credea, încercând să împace exigenţele religiei cu înflăcărările vanităţii şi cu aparenţele plăcerilor după care se pasionează pariziencele. În fiecare duminică asculta liturghia şi nu lipsea de la nicio slujbă; apoi, seara, se cufunda în îmbătătoarele voluptăţi pe care le stârnesc dorinţele mereu înăbuşite. Armand şi doamna de Langeais

se asemănau cu acei fachiri din India ce sunt răsplătiţi pentru castitatea lor prin ispitele pe care ea li le dăruie. Poate că şi ducesa izbutise să-şi mistifice iubirea în astfel de dezmierdări frăţeşti, ce-ar fi părut nevinovate oricui, dar pe care spiritul ei mândru le considera nemaipomenite depravări. Cum altfel s-ar explica misterul de neînţeles al necontenitelor ei şovăieli? În fiecare dimineaţă lua hotărî rea să-şi închidă poarta pentru marchizul de Montriveau; şi, în fiecare seară, la ora ştiută, se lăsa vrăjită de el. După e uşoară apărare, se făcea mai puţin rea; vorba ei devenea blândă şi dulce; numai doi îndrăgostiţi puteau să fie aşa. Ducesa desfăşura cel mai scăpărător spirit, cochetăriile ei cele mai cuceritoare; apoi, după ce aţâţase sufletul şi simţurile iubitului ei, când acesta o îmbrăţişa, îi plăcea să se lase sărutată şi îmbrăţişată de el, dar avea un *nec plus ultra*[{78}] al pasiunii ei; şi, când el ajungea până acolo, ea se îmbufna întotdeauna dacă, mânat de ardoare, generalul lăsa impresia că vrea să depăşească barierele. Nicio femeie nu se refuză fără motiv dragostei, nu e nimic mai firesc decât să cedeze; dar doamna de Langeais se împrejmuia îndată cu o a doua linie de fortificaţii, mai greu de cucerit decât prima. Ea invoca poruncile religiei. Nici cel mai exigent părinte al bisericii n-a pledat vreodată mai bine cauza lui Dumnezeu; niciodată răzbunările Celui-prea-înalt n-au fost mai bine justificate decât prin vocea ducesei. Şi nu întrebuinţa nici fraze de predică, nici dezvoltări retorice. Nu, ci îşi avea *patosul* ei personal. Celei mai arzătoare rugăminţi a lui Armand ea îi răspundea printr-o privire muiată în lacrimi, printr-un gest ce închipuia o cumplită plenitudine a sentimentelor, îl făcea să tacă cerându-i s-o cruţe; nu mai voia să asculte niciun cuvânt, voia să moară, iar moartea îi părea preferabilă unei fericiri criminale.

— Oare nesupunerea faţă de Dumnezeu să nu însemne chiar nimic? îi spunea ea cu un glas slăbit în lupte lăuntrice asupra cărora această încântătoare comediană părea a fi căpătat cu greu o stăpânire trecătoare. Oamenii, pământul

întreg ţi le-aş sacrifica bucuroasă; dar eşti prea egoist când îmi ceri întregul viitor pentru o clipă de plăcere. Haide, spune, nu eşti oare fericit? adăuga ea, întinzându-i mâna şi înfăţişându-i-se într-un neglijeu ce-i oferea îndrăgostitului consolări cu care el, de bună seamă, se simţea totuşi mulţumit.

Dacă, pentru a-l domoli pe un bărbat a cărui pasiune înflăcărată îi da fiori nemaiîncercaţi, sau dacă, din slăbiciune, lăsa să i se fure vreun sărut fulgerător, îndată se făcea că-i e frică, se ruşina şi-l izgonea pe Armand de pe canapea, atunci când canapeaua devenea primejdioasă.

— Plăcerile tale sunt păcate pe care le ispăşesc eu, Armand; mă costă penitenţe şi remuşcări, exclama ea.

Când Montriveau se trezea la două scaune depărtare de această fustă aristocratică, începea să blesteme şi să-l hulească pe Dumnezeu. Atunci ducesa se supăra.

— Dar, dragul meu, zicea ea sec, nu pricep de ce refuzi să crezi în Dumnezeu, când e imposibil să crezi în oameni. Taci, să nu-mi vorbeşti aşa; ai un suflet prea mare pentru a îmbrăţişa prostiile liberalismului, care are ambiţia să-l ucidă pe Dumnezeu.

Discuţiile teologice şi politice îi slujeau drept duşuri pentru a-l calma pe Montriveau, care nu mai ştia cum să se întoarcă la dragoste când ea îi aţâţa mânia, aruncându-l la mii de leghe de acest budoar în teoriile absolutismului pe care ştia să le apere minunat. Puţine femei îndrăznesc să fie democrate, ar fi prea în contradicţie cu despotismul lor în materie de sentimente. Dar adesea şi generalul îşi scutura coama, lăsa departe diplomaţia, mârâia ca un leu, se pregătea de atac, se arunca asupra prăzii, se întorcea înnebunit de iubire la iubita lui, incapabil să-şi stăpânească prea mult timp inima şi gândurile în flăcări. Când ducesa se simţea îmboldită de vreo ispită destul de aţâţătoare pentru a o compromite, ştia să iasă la timp din budoar: părăsea aerul încărcat de dorinţi pe care-l respira acolo, trecea în salon, se aşeza la pian, cânta cele mai fermecătoare arii de

muzică modernă, amăgindu-şi astfel dragostea din simţuri, care uneori nu-i da pace, dar pe care avea tăria s-o învingă. În acele clipe era sublimă în ochii lui Armand: nu se mai prefăcea, părea sinceră, iar bietul îndrăgostit se credea iubit. Rezistenţa ei egoistă îi făcea s-o ia drept o fiinţă sfântă şi virtuoasă, iar el, generalul de artilerie, se resemna şi vorbea despre dragostea platonică! După ce se sătura de jocul de-a religia pentru mântuirea ei personală, doamna de Langeais o lua de la cap pentru cea a lui Armand: voia să-l readucă la sentimente creştine, îi tălmăcea *Geniul creştinismului*{79} pentru uzul militarilor. Montriveau îşi pierdea răbdarea, găsea jugul prea greu. O! atunci, din spirit de contradicţie, ea îi împuia capul cu Dumnezeu, ca să vadă dacă Dumnezeu o va scăpa de un om ce mergea drept spre ţintă cu o stăruinţă de care ea începea să se înspăimânte. De altfel, ducesei îi plăcea să prelungească orice dispută ce părea să eternizeze lupta morală după care avea să urmeze o luptă materială mult mai primejdioasă.

Dar dacă opoziţia ridicată în numele legilor căsniciei reprezentase *perioada civilă* a acestui război sentimental, situaţia de acum ar constitui *perioada religioasă,* şi cunoscu, ca şi precedenta, un moment de criză, după care îndârjirea avea să scadă. Într-o seară, Armand, venit întâmplător mai devreme, îl găsi pe domnul abate Gondrand, duhovnicul doamnei de Langeais, aşezat într-un fotoliu de lângă şemineu, ca un om ce-şi mistuia cina şi dulcile păcate ale pocăinţei sale. Vederea acestui bărbat cu obraji fragezi şi odihniţi, cu frunte senină, cu gura ascetică şi cu privire rea de inchizitor, ce avea în ţinuta lui o veritabilă nobleţe ecleziastică, iar în veşminte deja violetul episcopal, înnegură cumplit chipul lui Montriveau, care nu salută pe nimeni şi rămase tăcut. Scos din iubirea lui, generalul nu era lipsit de tact; ghici deci, schimbând câteva priviri cu viitorul episcop, că el era promotorul piedicilor cu care se înarma împotriva lui dragostea ducesei. Un abate ambiţios să-i drămuiască şi să-i îngrădească fericirea unui

om oţelit ca Montriveau? acest gând îi clocotea pe chip, îi crispa degetele, îl făcu să se scoale, să se plimbe, să se zbuciume; apoi, când se aşeza la loc, gata să răbufnească, o singură privire a ducesei izbutea să-l potolească. Doamna de Langeais, fără să se sinchisească de sumbra tăcere a iubitului ei, de care orice femeie s-ar fi simţit jenată, continua să converseze foarte spiritual cu domnul Gondrand despre necesitatea de a restabili religia în vechea ei strălucire. Ea argumenta mai bine chiar decât abatele motivul pentru care biserica trebuie să fie o putere şi temporală şi spirituală totodată, şi regreta că în camera *pair*-ilor nu există încă *o bancă a episcopilor,* aşa cum există în Camera Lorzilor[{80}]. În cele din urmă însă, abatele, ştiind că postul Paştilor îi va oferi prilejul să-şi ia revanşa, îi cedă generalului locul şi plecă. Ducesa de-abia putu să se ridice spre a face în faţa duhovnicului ei o smerită reverenţă, ca răspuns la plecăciunea acestuia, într-atât era de intrigată de atitudinea lui Montriveau.

— Ce ai, dragul meu?

— Mi-e greaţă de abatele ăsta al tău.

— De ce n-ai luat o carte? îi zise ea, fără să ia seama dacă o aude sau nu abatele ce închidea uşa.

Montriveau rămase mut o clipă, căci ducesa îşi însoţi cuvintele de un gest care le sporea impertinenţa vădită.

— Dragă Antoinette, îţi mulţumesc că dai dragostei întâietate faţă de Biserică, dar, te implor, îngăduie-mi să-ţi pun o întrebare.

— A! Mă interoghezi. Chiar te rog, continuă ea. Nu eşti oare prietenul meu? Aş putea, fireşte, să-ţi arăt adâncul inimii mele, n-ai vedea acolo decât o singură imagine.

— I-ai vorbit acestui ins despre iubirea noastră?

— E duhovnicul meu.

— Ştie că te iubesc?

— Domnule de Montriveau, nu ai pretenţia, îmi închipui, să te amesteci în tainele spovedaniei mele?

— Aşadar, acest ins cunoaşte toate disputele noastre şi iubirea pe care ţi-o port…

— Un ins, domnule? Zi Dumnezeu!

— Dumnezeu! Dumnezeu! Nu trebuie să fiu decât eu în inima dumitale. Dar lasă-l pe Dumnezeu liniştit, acolo unde e, din dragoste pentru El şi pentru mine. Doamnă, nu te vei mai duce la spovedanie, sau…

— Sau? spuse ea zâmbind.

— Sau eu nu voi mai veni aici.

— Pleacă, Armand. Adio, adio pentru totdeauna.

Se ridică şi trecu în budoarul ei, fără să-i mai arunce vreo privire lui Montriveau, care rămase în picioare, cu mâna sprijinită pe un scaun. N-a ştiut nici el, niciodată, câtă vreme a stat aşa. Sufletul are puterea nevăzută de a mări ori de a micşora timpul. Deschise uşa budoarului; era întuneric. O voce slabă ridică tonul pentru a spune răstit: – N-am sunat. De ce intri fără să te fi chemat? Suzette, lasă-mă.

— Ţi-e rău? exclamă Montriveau.

— Du-te, domnule, răspunse ea şi sună, ieşi de-aici, cel puţin pentru o clipă.

— Doamna ducesă vrea să aprinzi lumina, spuse el valetului, care veni în budoar să aprindă lumânările.

Când valetul îi lăsă singuri pe cei doi îndrăgostiţi, doamna de Langeais rămase culcată pe divanul ei, mută, nemişcată, de parcă Montriveau nici n-ar fi fost acolo.

— Scumpa mea, spuse el cu un accent de durere şi de bunătate sublimă, am greşit. Nu mi-ar plăcea, bineînţeles, să te ştiu lipsită de credinţă.

— Tot e bine, replică ea, fără să-l privească şi cu o voce aspră, că recunoşti necesitatea conştiinţei. Îţi mulţumesc în numele lui Dumnezeu.

Generalul, mâhnit de neîndurarea acestei femei, care ştia să devină, după plac, o străină sau o soră pentru el, făcu un pas deznădăjduit spre uşă, gândindu-se s-o părăsească pe ducesă pentru totdeauna fără a-i spune un cuvânt. Suferea,

iar ducesa râdea în sinea ei de suferinţele pricinuite printr-o tortură morală cu mult mai crudă decât tortura judiciară de odinioară. Acest bărbat însă nu mai era stăpân pe hotărârile lui. În orice împrejurare dificilă, o femeie este, într-un fel, plină de o anumită cantitate de vorbe; şi dacă nu le-a rostit, simte senzaţia pe care o dă vederea unui lucru neterminat. Doamna de Langeais, care nu spusese totul, reluă vorba.

— Nu avem aceleaşi convingeri, generale, îmi pare foarte rău. Ar fi cumplit pentru o femeie să nu creadă într-o religie care îngăduie să iubeşti până dincolo de mormânt. Nu mă refer la sentimentele creştineşti, pe care nu le înţelegi. Lasă-mă să-ţi vorbesc numai despre convenienţe. Vrei să-i interzici unei femei de la curte *sfânta împărtăşanie* înainte de sfintele sărbători ale Paştilor? Şi totuşi, orice om trebuie să ştie să tacă ceva folositor pentru partidul său. Oricât ar dori, liberalii nu vor ucide sentimentul religios. Totdeauna religia va fi o necesitate politică. Te-ai însărcina să guvernezi un popor de raţionalişti? Napoleon n-a îndrăznit, el i-a prigonit pe ideologi. Pentru a împiedica popoarele să devină raţionaliste, trebuie să li se impună sentimente. Să acceptăm deci religia catolică cu toate urmările ei. Dacă vrem ca Franţa să meargă la liturghie, nu suntem oare datori să începem prin a merge noi înşine? Vezi, Armand, religia este legătura prin care principiile conservatoare îngăduie bogaţilor să trăiască liniştiţi. Religia este strâns legată de proprietate. Fireşte că e mai frumos să cârmuieşti popoarele prin idei morale decât prin eşafoade, ca pe timpul Terorii{81}, singurul mijloc pe care detestabila voastră revoluţie l-a inventat spre a se face ascultată. Preotul şi regele ne reprezintă pe noi toţi, pe tine, pe mine, pe prinţesa cu care sunt prietenă, într-un cuvânt, personifică toate interesele oamenilor de treabă. Haide, dragul meu, rămâi în partidul tău, tu, care ai putea să devii aici un Sylla{82}, dacă ai avea cea mai mică ambiţie. Nu cunosc politica, eu judec prin sentiment; totuşi, ştiu destul

pentru a-mi da seama că societatea s-ar prăbuşi dacă i-am pune mereu în discuţie temeliile…

— Dacă regele şi curtenii voştri, dacă guvernul vostru gândesc tot aşa, îmi faceţi milă, spuse Montriveau. Restauraţia, doamnă, trebuie să-şi spună ca şi Catherine de Medicis, când a crezut, pierdută bătălia de la Dreux[{83}]: «Ei bine, ne vom face protestanţi». Or, 1815 este bătălia voastră de la Dreux. Ca şi tronul de pe acele vremuri, aţi câştigat-o în fapt, dar aţi pierdut-o în drept. Protestantismul politic este biruitor în spirit. Dacă nu vreţi să daţi un edict ca acela de la Nantes[{84}], sau dacă, după ce îl daţi, îl veţi revoca, dacă într-o zi se va demonstra şi dovedi că nu mai doriţi Carta[{85}], care nu este decât un zălog dat menţinerii intereselor revoluţionare, Revoluţia se va ridica iarăşi cumplită şi nu va trebui să vă dea decât o singură lovitură; nu ea va fi cea care va pieri din Franţa; aici ea este însuşi pământul. Oamenii se lasă ucişi, interesele însă nu… Eh, Dumnezeule, ce ne pasă de Franţa, de tron, de legitimitate, de lumea întreagă? Astea-s poveşti, pe lângă fericirea mea. Domniţi, prăbuşiţi-vă, puţin mă interesează. Unde sunt deci?

— Dragul meu, eşti în budoarul doamnei ducese de Langeais.

— Nu, nu, nicio ducesă, nicio de Langeais, sunt lângă scumpa mea Antoinette!

— Vrei să-mi faci plăcerea să rămâi acolo unde eşti? spuse ea râzând şi îndepărtându-l, însă fără violenţă.

— Nu m-ai iubit, aşadar, niciodată, spuse el cu o furie care-i scăpără în ochi ca nişte fulgere.

— Nu, dragul meu.

Acest *nu* preţuia cât un *da*.

— Sunt un mare prost, răspunse el sărutând mâna cruntei lui regine redevenită femeie.

— Antoinette, continuă Montriveau sprijinindu-şi capul pe picioarele ei, tu eşti prea castă şi prea duioasă pentru a vorbi de fericirea noastră cuiva pe lumea asta.

— Ah! eşti un mare zăpăcit, spuse ea, ridicându-se printr-o mişcare graţioasă, deşi grăbită. Şi fără să mai adauge o vorbă, fugi în salon.

— Ce-o fi având? se întrebă generalul, care nu putea să-şi dea seama de puterea comoţiilor pe care fruntea lui fierbinte le transmisese iubitei sale ca pe un curent electric, din creştet până-n talpa.

În clipa în care sosea şi el furios în salon, auzi nişte acorduri cereşti. Ducesa era la pian. Oamenii de ştiinţă sau poeţii, care pot să înţeleagă şi să se bucure totodată, fără ca reflecţia să le micşoreze plăcerea, simt că alfabetul şi frazeologia muzicală sunt instrumentele intime ale compozitorului, aşa cum lemnul şi arama sunt cele ale executantului. Pentru ei există o muzică aparte în adâncul dublei expresii a limbajului senzual al sufletelor. *Andiamo, mio ben*[{86}] poate să stoarcă lacrimi de bucurie sau să te facă să râzi de milă, totul depinzând de cântăreaţă. Din când în când, pe pământul acesta larg, vreo tânără ce se încovoaie sub greutatea unui chin fără nume, vreun bărbat, al cărui suflet vibrează la atingerile unei pasiuni, iau o tema muzicală şi se înţeleg cu cerul, sau îşi vorbesc lor înşile în vreo melodie sublimă, un fel de poem pierdut. Or, generalul asculta în acea clipa o astfel de poezie tot atât de necunoscută ca plângerea singuratică a unei păsări moarte fără tovarăş într-o pădure virgină.

— O, Doamne! Ce cânţi? întrebă el cu vocea înfiorată.

— Preludiul unei romanţe numite, mi se pare, *Fluviul Tag.*

— N-am ştiut ce poate să însemne o muzică de pian, răspunse el.

— Eh, dragul meu, spuse ea aruncându-i pentru prima dată o privire de femeie îndrăgostită, nu ştii nici că eu te iubesc, că mă faci să sufăr îngrozitor şi că adeseori trebuie să mă plâng fără a mă face prea înţeleasă altfel aş fi a ta… Dar tu nu vezi nimic.

— Iar tu nu vrei să mă faci fericit.

— Armand, aş muri de durere a doua zi.

Generalul ieşi brusc, dar când ajunse în strada îşi şterse două lacrimi pe care avusese tăria să şi le ascundă în ochi.

Religia rezistă trei luni. Când acest termen expiră, ducesa, sătulă să se tot repete, îl cedă pe Dumnezeu, legat de mâini şi de picioare iubitului ei. Se temea, poate, că tot vorbind despre veşnicie, să nu eternizeze dragostea generalului în lumea asta şi în cealaltă. Spre cinstirea acestei femei, e necesar s-o credem fecioară, fie numai şi în privinţa inimii; altminteri ar fi prea oribilă. Încă destul de departe de acea vârstă la care şi bărbatul şi femeia se află mult prea aproape de viitor pentru a-şi mai irosi timpul şi a mai căuta noduri în papură bucuriilor lor, ea, fără îndoială, nu era la prima ei iubire, dar era cele dintâi plăceri. Lipsită de putinţa de a compara binele cu răul, lipsită de suferinţele prin care ar fi învăţat să preţuiască valoarea comorii aruncate la picioarele ei, ducesa îşi bătea joc de ele. Necunoscând strălucitoarele bucurii ale luminii, se complăcea să rămână în beznă. Armand, care începea să întrezărească ciudata situaţie, îşi punea nădejdea în primul cuvânt al naturii. Se gândea, în fiecare seară, când pleca de la doamna de Langeais, că o femeie nu accepta timp de şapte luni amabilităţile unui bărbat şi dovezile de iubire cele mai duioase, de mai gingaşe, şi nu se supune exigenţelor exterioare ale unei pasiuni, ca s-o înşele într-o clipă, aşa încât aştepta răbdător anotimpul însorit, neîndoindu-se că va culege roadele în pârgă. Înţelesese pe deplin scrupulele femeii măritate şi scrupulele religioase. Ba chiar era bucuros de asemenea împotriviri. O credea pe ducesă pudică, pe când ea nu era decât îngrozitor de cochetă; şi nici n-ar fi vrut-o altfel. Îi plăcea deci să vadă născocind piedici în calea lui; nu le biruia el treptat? Şi fiecare biruinţă nu sporea plăpânda sumă de intimităţi amoroase îndelung interzise, apoi îngăduite de ea cu toate aparenţele iubirii? Dar el se obişnuise atât de mult cu măruntele şi disputatele cuceriri cu care se mândresc îndrăgostiţii sfioşi, încât îi deveniseră deprinderi. În ceea ce

priveşte piedicile, nu mai avea aşadar decât propriile lui spaime de învins; nu mai vedea în calea fericirii lui altă piedică decât capriciile celei ce se lăsa numită *Antoinette.* Se hotărî atunci să dorească mai mult, să dorească totul. Timid ca un tânăr îndrăgostit ce nu cutează să creadă în prăbuşirea idolului lui, şovăi mult timp şi trăi acele cumplite reacţii ale inimii, acele doruri înfrânate straşnic pe care un cuvânt le nimiceşte, acele decizii vajnice care-şi dau duhul în pragul unei uşi. Se dispreţuia că nu are tăria să rostească un cuvânt, şi nu-l rostea. Totuşi, într-o seară, se pregăti, printr-o sumbră melancolie, să treacă la cererea aprigă a drepturilor lui ilegal legitime. Ducesa nu aşteptă jalba sclavului ei pentru a-i ghici dorinţa. O dorinţă de bărbat este ea vreodată un secret? N-au toate femeile priceperea înnăscută de a tălmăci anumite schimbări ale fizionomiei?

— Ei cum! nu vrei să-mi mai fi prieten? zise ea întrerupându-l de la primul cuvânt şi aruncându-i priviri înfrumuseţate de o împurpurare dumnezeiască ce se revărsă ca un sânge proaspăt peste obrazul ei suav. Spre a-mi răsplăti generozitatea, vrei să mă dezonorezi. Meditează puţin, eu am meditat mult, eu mă gândesc mereu la *noi.* Există o probitate a femeii, de la care noi nu trebuie să ne abatem, aşa cum voi nu trebuie; a vă abateţi de la onoare. Eu nu ştiu să înşel. Dacă voi fi a ta, nu voi mai putea să fiu cu niciun chip soţia domnului de Langeais. Îmi pretinzi deci sacrificiul situaţiei mele, al rangului, al vieţii mele, pentru o dragoste îndoielnică, ce n-a avut şapte luni de răbdare. Cum! vrei să-mi răpeşti libertatea de a dispune de mine însămi? Nu, nu, nu-mi mai vorbi aşa. Nu, nu-mi mai spune nimic. Nici nu vreau, nici nu pot să te ascult. Şi doamna de Langeais îşi prinse părul cu amândouă mâinile, pentru a aşeza la loc buclele căzute pe frunte, care-o enervau, şi păru foarte însufleţită. — Vii la o fiinţă slabă, cu nişte calcule bine socotite, spunându-ţi; o să-mi vorbească despre soţul ei o vreme, pe urmă despre Dumnezeu, pe urmă despre urmările inevitabile ale iubirii; dar am să uzez, am

să abuzez de influenţa pe care o voi cuceri; mă voi face necesar; voi avea de partea mea legăturile obişnuinţei şi relaţiile noastre devenite publice; în sfârşit, după ce toată lumea va accepta legătura noastră, voi fi stăpânul acestei femei. Fii cinstit, astea-s gândurile tale... Ah! calculezi, şi mai spui că iubeşti, uf! Eşti îndrăgostit, hm! te şi cred! Mă doreşti, şi vrei să mă ai ca amantă, atâta tot. Ei bine, nu, *ducesa de Langeais* nu va coborî până acolo. Prosteşte-le pe burghezele naive cu prefăcătoriile tale; pe mine nu, niciodată! Nimic nu-mi dă siguranţa iubirii tale. Îmi vorbeşti de frumuseţea mea, poate că peste şase luni devin slută, ca buna mea prinţesă. Eşti vrăjit de spiritul meu, de gingăşia mea; vai, Doamne, o să te deprinzi cu ea, după cum o să te deprinzi şi cu plăcerea. Nu te-ai obişnuit oare, în câteva luni, cu favorurile pe care am avut slăbiciunea să ţi le acord? Când voi fi pierdută, într-o zi nu-mi vei da altă explicaţie despre schimbarea ta decât cuvântul decisiv: nu te mai iubesc. Rang, avere, onoare, toată ducesa de Langeais va fi înghiţită de o speranţă înşelată. Voi avea copii care vor confirma ruşinea mea, şi... dar, reluă ea, lăsând să-i scape un gest de enervare, sunt prea bună explicându-ţi ceea ce ştii mai bine decât mine. Hai! Să rămânem aşa. Sunt foarte fericită că încă mai pot să rup legăturile pe care le crezi atât de tari. Să fie oare un lucru atât de eroic a veni la palatul de Langeais să-ţi petreci în fiecare seară câteva clipe lângă o femeie al cărei gungurit îţi place, de care te amuzi ca de o jucărie? Dar câţiva tineri drăguţi stau la mine, de la ora trei până la cinci, tot aşa de punctual cum stai şi tu seara. Aceia sunt mai cumsecade. Îmi bat joc de ei, iar ei îndură liniştit şi răutăţile mele, şi mă fac să râd; pe când tu, căruia îi acord cele mai preţioase comori ale sufletului meu, vrei să mă pierzi şi să-mi pricinuieşti mii de necazuri! Taci, destul, destul, spuse ea văzându-l gată să vorbească, nu ai nici inimă, nici suflet, nici gingăşie. Ştiu ce vrei să-mi spui. Ei bine, da! Prefer să trec în ochii tăi drept o femeie rece, insensibilă, fără pasiune, fără inimă chiar,

decât să trec în ochii lumii drept o femeie ordinară, decât să fiu condamnată la chinurile veşnice, după ce voi fi condamnată la pretinsele tale plăceri, de care bineînţeles că te vei sătura. Dragostea ta egoistă nu merită atâtea sacrificii…

Aceste cuvinte reproduc imperfect ceea ce fredona ducesa cu prolixitatea unei flaşnete. Ea putu, fireşte, să vorbească mult timp, bietul Armand neopunând drept răspuns torentului ei de note şuierate decât o tăcere plină de simţăminte cumplite. Pentru prima oară, el întrezărea cochetăria ducesei şi-şi da seama instinctiv că dragostea curată, dragostea împărtăşită a unei femei sincere nu calculează, nu raţionează aşa. Pe urmă, simţi un fel de ruşine amintindu-şi că fără să vrea îşi făcuse într-adevăr calculele ale căror scopuri odioase i se reproşau. Apoi, analizându-se cu o bună credinţă îngerească, nu mai găsi decât egoism în cuvintele lui, în ideile lui, în răspunsurile lui imaginate, dar nerostite. Se consideră vinovat şi, în disperarea lui, îi veni să se arunce pe fereastră. *Eul* îl ucidea. Ce să-i spui, într-adevăr, unei femei care nu crede în iubire? «Lasă-mă să-ţi dovedesc cât de mult te iubesc *eu?*» *Totdeauna eu.* Montriveau nu ştia, cum ştiu în asemenea împrejurări eroii budoarelor, să-l imite pe severul logician ce se plimba pe sub nasul pyrronienilor{87} care negau mişcarea. Acestui om curajos îi lipsea tocmai curajul obişnuit al amanţilor ce cunosc formulele algebrei feminine. Dacă atâtea femei, chiar şi cele mai virtuoase, sunt prada bărbaţilor abili în dragoste, cărora vulgul le dă o poreclă urâtă, poate că asta se datoreşte faptului că ei sunt mari *demonstratori* şi că dragostea pretinde, în ciuda duioaselor ei simţăminte poetice, mai multă geometrie decât se crede. Or, ducesa şi Montriveau se asemănau prin aceea că erau amândoi la fel de nepricepuţi în dragoste. Ea cunoştea puţină teorie, ignora practica, nu simţea nimic şi chibzuia totul. Montriveau cunoştea puţină practică, ignora teoria şi simţea prea mult pentru a mai chibzui. Amândoi îndurau

deci chinul acestei situaţii ciudate. În acea clipă supremă, miriadale lui de gânduri puteau să se reducă la atât: «Lasă-te posedată!» Frază groaznic de egoistă pentru o femeie căreia asemenea cuvinte nu-i trezeau nicio amintire şi nu-i stârneau nicio imagine. Totuşi, trebuia să răspundă. Cu toate că îşi simţea sângele biciuit de frăzuleţele ei ca nişte săgeţi, foarte ascuţite, foarte reci, foarte usturătoare, zvârlite una după alta, Montriveau trebuia să-şi ascundă mânia ca să nu piardă totul printr-o vorbă necugetată.

— Doamnă ducesă, sunt foarte mâhnit că Dumnezeu n-a născocit pentru femeie un alt chip de a-şi confirma darul inimii decât adăugând şi pe acela al persoanei ei. Marele preţ pe care ţi-l acorzi singură îmi arată că nici eu nu trebuie să-ţi acord unul mai mic. Dacă îmi dăruieşti sufletul şi toate sentimentele dumitale aşa cum spui, ce importanţă mai are restul? De altminteri, dacă fericirea mea ţi se pare un sacrificiu atât de greu, să nu mai vorbim despre asta. Te mai rog doar să-i ierţi unui bărbat cu inimă că se simte umilit văzându-se luat drept un armăsar.

Tonul ultimei fraze ar fi înfricoşat poate pe o altă femeie; dar când una dintre aceste poale-lungi s-a situat mai presus de orice, lăsându-se divinizată, nicio putere de pe pământ nu poate fi mai orgolioasă decât ea.

— Domnule marchiz, eu sunt mâhnită că Dumnezeu n-a născocit pentru bărbat un mod mai nobil de a-şi confirma darul inimii altfel decât prin exprimarea unor dorinţe foarte vulgare. Dacă, dăruindu-ne, devenim sclave, un bărbat, acceptându-ne, nu se angajează cu nimic! Cine mă asigură că voi fi întotdeauna iubită? S-ar putea ca tocmai dragostea pe care ţi-aş dovedi-o în fiecare clipă, spre a te face să mă iubeşti şi mai mult, să devină un motiv să mă părăseşti. Nu vreau să fiu a doua ediţie a doamnei de Beauséant. Se ştie oare vreodată ce vă ţine în preajma noastră? Răceala noastă statornică este secretul statornicei pasiuni a câtorva dintre voi; pentru alţii, e nevoie de un devotament neîntrerupt, de o adoraţie de fiecare clipă; pentru unul,

duioşia; pentru altul, despotismul. Nicio femeie n-a putut încă să vă descifreze bine inimile. Urmă o pauză, după care ea schimbă tonul.

— În sfârşit, dragul meu, n-ai să poţi împiedica o femeie să tremure când îşi pune întrebarea: Voi fi iubită totdeauna? Oricât de crude ar fi, vorbele mele sunt dictate de teama de a te pierde. Ah, Doamne! nu eu îţi spun toate astea, dragul meu, ci raţiunea; dar cum de se găseşte ea la o fiinţă atât de nebună ca mine? Într-adevăr nu ştiu nimic.

Să asculţi un asemenea răspuns, început cu cea mai muşcătoare ironie şi încheiat cu cele mai melodioase accente de care o femeie s-a slujit vreodată pentru a zugrăvi dragostea în nevinovăţia ei, nu însemna oare a urca într-o clipă de la martiriu la ceruri? Montriveau păli şi, pentru prima dată în viaţa lui, căzu la picioarele unei femei. Sărută poalele rochiei ducesei, picioarele, genunchii; dar, din respect faţă de foburgul Saint-Germain, nu e necesar să dezvăluim tainele budoarelor lui, unde se pretinde totul de la iubire, în afară de ceea ce ar putea să dovedească iubire.

— Scumpă Antoinette, exclamă Montriveau în delirul în care îl cufundase totalul abandon al ducesei, care se socoti generoasă lăsându-se adorată; da, ai dreptate, nu vreau să mai nutreşti nicio îndoială. În clipa aceasta şi eu tremur la gândul de a nu fi părăsit de îngerul vieţii mele, şi aş vrea să născocesc pentru noi nişte legături de nedesfăcut.

— A! zise ea abia şoptit, vezi, am dreptate.

— Lasă-mă să termin, continuă Armand; vreau prin câteva cuvinte să-ţi risipesc toate temerile. Ascultă! Dacă te voi părăsi, voi merita o mie de morţi. Fii a mea cu totul, şi îţi voi da dreptul să mă ucizi dacă te voi înşela. Eu însumi voi scrie o scrisoare prin care voi declara că sunt silit să mă omor pentru vreun motiv oarecare; voi aşterne acolo ultimele mele hotărâri. Vei păstra acest testament ce va explica moartea mea şi vei putea astfel să te răzbuni fără să ai a te teme de nimic, nici din partea lui Dumnezeu, nici din partea oamenilor.

— Am eu nevoie de o asemenea scrisoare? Dacă voi pierde dragostea ta, ce-mi mai poate aduce viaţa? Dacă aş vrea să te omori, n-ar însemna să te urmez? Nu, îţi mulţumesc pentru idee, dar nu vreau nicio scrisoare. N-ar trebui atunci să cred că-mi eşti credincios de teamă? Şi apoi primejdia unei infidelităţi n-ar putea să constituie o ispită pentru cel ce-şi dăruie astfel viaţa? Armand, ceea ce vreau eu este singurul lucru greu de împlinit.

— Dar ce anume vrei?

— Vreau ca tu să mă asculţi; iar eu să fiu liberă.

— Dumnezeule, exclamă el, sunt ca un copil.

— Un copil încăpăţânat şi tare răsfăţat, spuse ea mângâind părul bogat de pe capul pe care-l ţinea pe genunchi. Oh! da, mult mai iubit decât crede el, şi totuşi tare neascultător. De ce să nu rămânem aşa? De ce să nu-mi sacrifici nişte dorinţe ce mă jignesc? De ce să nu primeşti ceea ce îţi acord, dacă asta-i tot ceea ce pot eu să-ţi dăruiesc în mod cinstit? Nu eşti oare fericit?

— Oh! da, zise el, sunt fericit atunci când nu am nicio îndoială. Antoinette, în iubire, a te îndoi nu înseamnă oare a muri?

Şi se arătă deodată aşa cum era şi aşa cum sunt toţi bărbaţii sub focul dorinţelor: elocvent şi convingător. După ce gustase plăcerile îngăduite, fără îndoială, prin vreun ucaz tainic şi iezuitic, ducesa cunoscu emoţiile cerebrale a căror deprindere făcuse ca dragostea lui Armand să-i fie tot atât de necesară ca şi societatea, baiul ori Opera. Să te vezi adorată de un bărbat a cărui superioritate, al cărui caracter inspiră spaimă; să faci din el un copil; să te joci cu, el ca Popeea[{88}] cu un Nero; multe femei, ca de pildă soţiile lui Henric al VIII-lea[{89}], au plătit o astfel de fericire periculoasă cu tot sângele din vinele lor. Ei bine, ciudată presimţire! Lăsându-l să-şi plimbe fericit degetele prin frumoasele ei plete, atât de blonde încât păreau albe, simţindu-se strânsă de mâna mică a acestui bărbat într-adevăr mare, jucându-se ea însăşi cu buclele negre ale

părului său, în acest budoar în care ea domnea, ducesa îşi spuse: «Omul ăsta e în stare să mă omoare dacă-şi va da seama că râd de el».

Domnul de Montriveau rămase până la orele două din noapte lângă iubita lui, care din acea clipă nu i se mai păru nici ducesă, nicio Navarreins: Antoinette împinsese prefăcătoria până la a părea femeie. În această seară fermecătoare, mai frumoasă decât cea mai frumoasă introducere pe care o pariziancă a făcut-o vreodată pentru ceea ce lumea numeşte o *greşeală,* generalul putu să vadă în ea, cu toate sclifoselile unei pudori prefăcute, întreaga frumuseţe a tinerelor fete. Putu să creadă, cu oarecare temei, că atâtea dispute capricioase alcătuiau vălurile cu care un suflet ceresc se înveşmântase, şi că el era dator să le ridice unul câte unul, ca pe acelea în care ea îşi învăluia adorabila făptură. Ducesa i se păru cea mai naivă, cea mai neprihănită dintre iubite, şi făcu din ea femeia visurilor lui; plecă fericit că a izbutit, în sfârşit, să-i smulgă atâtea dovezi de iubire, încât i se părea cu neputinţă să nu fie de aici înainte, pentru ea, un soţ tainic, a cărui alegere era încuviinţată de Dumnezeu. Cu un astfel de gând şi cu candoarea celor ce simt toate îndatoririle iubirii când îi savurează plăcerile, Armand se întoarse domol spre casă. O luă de-a lungul cheiurilor; ca să poată vedea cât mai mult din spaţiile cereşti, ar fi vrut să lărgească firmamentul şi lumea întreagă, simţindu-şi inima mărită. I se părea că plămânii lui aspiră mai mult aer decât în ajun. Mergând, îşi limpezea gândurile, şi îşi făgăduia s-o iubească atât de evlavios pe ducesă, încât în fiecare zi ea să poată găsi în fericirea lor netulburată o iertare a greşelilor ei sociale. Duioase frământări ale unei vieţi pline! Oamenii care au destulă tărie pentru a-şi colora sufletul cu o singură iubire simt bucurii infinite contemplând într-o clipă o întreagă viaţă necontenit arzătoare, aşa cum unii călugări puteau contempla lumina divină în extazurile lor. Fără o asemenea credinţă în trăinicia ei, dragostea n-ar însemna nimic;

statornicia o înnobilează. Plecând astfel, în prada fericirii, Montriveau înţelegea ce înseamnă o pasiune. «Deci ne aparţinem unul celuilalt pentru totdeauna!» Acest gând era pentru el un talisman ce-i împlinea ţelurile vieţii. Nu se întreba dacă ducesa se va schimba, dacă iubirea lor va dăinui; nu, el credea, el avea credinţă, una dintre virtuţile fără de care nu există lume viitoare pentru creştini, şi care poate că este încă şi mai necesară pentru societate. Pentru întâia oară, concepea viaţa prin sentimente, el, care nu trăise decât prin cea mai încordată activitate a forţelor lui omeneşti, devotamentul aproape corporal al soldatului.

A doua zi, domnul de Montriveau plecă devreme în foburgul Saint-Germain. Trebuia să se întâlnească cu cineva într-o casă vecină cu palatul Langeais, spre care, după ce-şi termină treburile, plecă aşa cum ar fi plecat spre propria-i casă. Generalul mergea întovărăşit de un bărbat faţă de care, atunci când îl întâlnea prin saloane, părea a manifesta un fel de aversiune. Era marchizul de Ronquerolles, a cărui faimă se răspândise în budoarele Parisului; inteligent, talentat, curajos mai ales, el da tonul întregului tineret din Paris; un crai deopotrivă invidiat, atât pentru succesele cât şi pentru experienţa lui, şi căruia nu-i lipseau nici averea, nici obârşia aleasă, care, la Paris, adăuga atâta strălucire calităţilor oamenilor la modă.

— Unde te duci? îl întrebă domnul de Ronquerolles pe Montriveau.

— La doamna de Langeais.

— A! e adevărat, uitasem că te-ai prins în mrejele ei. Iroseşti cu ea o dragoste pe care ai putea s-o foloseşti mult mai bine în altă parte. Puteam să-ţi dau în schimb zece femei, mai preţioase de o mie de ori decât această curtezană cu titluri nobiliare care face cu capul ceea ce alte femei mai sincere fac…

— Ce tot spui tu, dragul meu, zise Armand întrerupându-l pe Ronquerolles, ducesa e un înger de nevinovăţie.

Pe Ronquerolles îl pufni râsul.

— Fiindcă crezi asta, scumpul meu, zise el, sunt dator să te luminez. O singură întrebare! Între noi, nu are nicio urmare: ai avut-o pe ducesă? Dacă da, nu mai am nimic de zis. Hai, mărturiseşte! Tu nu trebuie să-ţi pierzi vremea altoindu-ţi frumosul suflet pe o natură ingrată care va lăsa să piară mugurii abia iviţi ai strădaniilor tale.

După ce Armand prezentă cu naivitate un fel de raport al situaţiei, în care menţionă cu de-amănuntul drepturile pe care le obţinuse aşa de greu, Ronquerolles izbucni într-un râs atât de crud, încât pe oricare altul l-ar fi costat viaţa. Dar văzând cum se priveau şi cum îşi vorbeau aceşti doi bărbaţi, singuri la un colţ de stradă, străini de restul lumii de parc-ar fi fost în mijlocul unui pustiu, era uşor să-ţi dai seama că îi uneşte o prietenie fără margini şi că niciun interes omenesc n-ar putea să-i dezbine.

— Dragă Armand, de ce nu mi-ai spus că te-ai încurcat cu ducesa? Ţi-aş fi dat câteva sfaturi ce te-ar fi ajutai s-o scoţi cu bine la capăt. Află mai întâi că femeilor din foburgul nostru, ca şi tuturor celorlalte, le place să se scalde în iubire; vor însă să posede fără să fie posedate. Au căzut la învoială cu natura. Jurisprudenţa parohiei le-a îngăduit aproape totul, afară de păcatul efectiv. Delicatesele cu care te desfată drăgălaşa ta ducesă sunt păcate mărunte, de care se spală uşor în apele penitenţei. Însă de-ai fi avut obrăznicia să râvneşti în mod serios marele păcat de moarte căruia fireşte că tu trebuie să-i acorzi cea mai mare importanţă, ai fi văzut atunci cu ce profund dispreţ ţi-ar fi fost închise numaidecât uşa budoarului şi a palatului ei. Duioasa Antoinette ar fi uitat totul, n-ai fi însemnat pentru ea nici măcar cât un zero. Sărutările tale, dragul meu prieten, ar fi fost şterse cu nepăsarea pe care o femeie o acordă lucrurilor ei de toaletă. Ducesa şi-ar fi spălat de pe obraji iubirea aşa cum îşi şterge şi rujul. Noi cunoaştem soiul ăsta de femeie, pariziancă pură. Ai văzut vreodată pe stradă vreo grizetă tropăind mărunţel? Figura ei merită să

fie zugrăvită într-un tablou: o bonetă simpatică, nişte obrăjori fragezi, o pieptănătură cochetă, un surâs dulce, iar restul abia oleacă îngrijit. Nu-i un portret exact? Asta-i parizianca, ea ştie că doar capu-i privit; capului, deci, i se acordă toate îngrijirile, toate podoabele, toate vanităţile! Ei bine, ducesa ta e numai cap, ea nu simte decât prin cap, are o inimă în cap, o voce în cap, e dornică de plăceri doar prin cap. Noi numim o asemenea biată alcătuire o Laïs{90} intelectuală. Eşti dus de nas ca un copil. Dacă nu mă crezi, poţi căpăta dovada astă seară, azi, acum. Urcă la ea, încearcă să-i ceri, să-i pretinzi neapărat ceea ce ţi se refuză; chiar de ai să te-nverşunezi ca răposatul domn mareşal de Richelieu{91}, n-ai să te alegi cu nimic din jalba ta.

Armand era năucit.

— O doreşti până într-atât încât ai devenit zevzec?

— O vreau cu orice preţ, exclamă Montriveau deznădăjduit.

— Ei bine, ascultă. Fii tot atât de neîndurător ca şi ea, sileşte-te s-o umileşti, să-i aţâţi vanitatea; să stârneşti nu inima, nu sufletul, ci simţurile şi limfa acestei femei pe cât de senzuală pe atât de limfatică. Dacă poţi face să i se trezească o dorinţă, eşti salvat. Lasă-te însă de frumoasele tale idei copilăreşti. Dacă cedezi, după ce-ai strâns-o în ghearele tale de vultur, dacă baţi în retragere, dacă mişti măcar dintr-o sprinceană, dacă ea va crede că mai poate să te domine, îţi va aluneca printre gheare ca un peşte, va fugi şi nu se va mai lăsa prinsă. Fii neîndurător ca legea. Să nu ai mai multă milă decât gâdele! Loveşte! După ce ai lovit, loveşte iar. Loveşte mereu, aşa cum ai lovi cu un cnut. Ducesele sunt dure, dragul meu Armand, şi asemenea firi de femeie nu se înmoaie decât sub lovituri; suferinţa le dăruie o inimă, şi împlineşti o operă de caritate lovindu-le! Loveşte deci fără încetare! A! după ce durerea îi va fi domolit bine nervii, după ce îi va fi înmuiat fibrele pe care tu le crezi dulci şi moi; după ce va fi făcut să bată o inimă

uscată care, în acest joc, îşi va recăpăta elasticitatea; după ce creierul ei se va fi predat, abia atunci pasiunea va pătrunde poate în resorturile metalice ale acestei maşini de lacrimi, de maniere alese, de leşinuri, de fraze dulci; şi vei vedea cel mai strălucitor incendiu, dacă vatra se va aprinde totuşi. Forja acestui sistem de oţel femeiesc va deveni atunci ca fierul roşu! o căldură mai durabilă decât oricare alta; şi această incandescenţă va deveni, poate, iubire. Eu mă îndoiesc însă. Şi apoi, merită oare ducesa atâtea eforturi? Între noi fie vorba, ea ar trebui mai întâi să fie formată de un bărbat ca mine, aş face din ea o femeie încântătoare, pentru că are rasă; pe când între voi doi, o să rămâneţi la ABC-ul amorului. Dar tu iubeşti, şi n-ai să împărtăşeşti acum ideile mele în această privinţă. — Vă urez multe plăceri, dragi copii, adăugă după o pauză Ronquerolles râzând. Eu am mai spus-o: prefer femeile facile; cel puţin, ele sunt drăgăstoase, iubesc firesc, nu cu toate sosurile şi condimentele sociale. Bietul meu băiat, o femeie care-şi caută tertipuri, care nu vrea decât să inspire iubirea? Trebuie să ai aşa ceva, dar aşa cum ai un cal de lux; să vezi lupta duhovnicului împotriva canapelei, a albului împotriva negrului, a reginei împotriva nebunului, a datoriei morale împotriva plăcerii, o partidă de şah foarte distractivă. Un bărbat, oricât de neîndemânatic, dacă ştie jocul, dă *mat*, fără niciun efort, din trei mutări. Dacă eu m-aş ocupa de o femeie de soiul ăsta, mi-aş fixa drept ţintă să…

Şopti un cuvânt la urechea lui Armand şi se îndepărtă brusc ca să nu audă răspunsul.

Montriveau ajunse din câţiva paşi în curtea palatului Langeais, urcă la ducesă şi, fără a se mai lăsa anunţat, intră la ea în dormitor.

— Dar aşa ceva nu se face, spuse ea încheindu-şi în grabă halatul; Armand, eşti un om îngrozitor. Haide, lasă-mă, te rog. Ieşi, ieşi odată. Aşteaptă-mă în salon. Pleacă.

— Înger scump, îi zise el, oare un logodnic nu are niciun privilegiu?

— Dar e de un gust detestabil, domnule, fie pentru un logodnic, fie pentru un soţ, să dea buzna aşa peste soţia lui.

El se apropie de ea, o luă şi o strânse în braţe:

— Iartă-mă, scumpă Antoinette, dar mii de bănuieli cumplite îmi chinuie inima.

— Bănuieli, ah! Vai! Bănuieli!

— Bănuieli aproape îndreptăţite. Dacă m-ai iubi, oare m-ai certa astfel? N-ai fi bucuroasă că mă vezi? N-ai simţi nu ştiu ce înfiorare în inimă? Dar eu, eu care nu sunt femeie, mă simt cuprins de-o tresărire lăuntrică numai la auzul glasului tău. Adeseori, la vreun bal, mă cuprindea ispita să mă reped şi să te strâng în braţe.

— Ah! dacă vei avea asemenea bănuieli ori de câte ori n-o să-ţi sar de gât în faţa întregii lumi, cred că voi fi bănuită toată viaţa mea; dar, pe lângă tine, Othello{92} nu-i decât un băieţel!

— A! zise el deznădăjduit, nu mă iubeşti.

— În clipa aceasta, cel puţin, recunoaşte şi tu că nu eşti de iubit.

— Aşadar, tot aş mai putea să-ţi plac?

— Oh, cred că da! Hai, zise ea cu un ton uşor imperativ, pleacă, lasă-mă. Eu nu sunt ca tine; eu vreau să-ţi plac întotdeauna…

Nicio femeie nu s-a priceput vreodată mai bine decât doamna de Langeais să pună atâta graţie în insolenţa ei; şi nu înseamnă oare a obţine astfel un dublu efect? Nu înseamnă a-l scoate din răbdări chiar şi pe omul cel mai stăpânit? în acea clipă, ochii ei, sunetul glasului, atitudinea ei dovediră un fel de libertate perfectă pe care o femeie îndrăgostită n-o are faţă de cel pe care văzându-l doar, ar şi trebui să-nceapă să palpite. Luminat prin sfaturile marchizului de Ronquerolles, ajutat şi de acea fulgerătoare intuiţie pe care pasiunea o dăruie într-o clipă chiar şi fiinţelor celor mai puţin perspicace, pe care însă oamenii

tari o posedă din belşug, Armand ghici teribilul adevăr pe care-l trăda purtarea nepăsătoare a ducesei, şi inima îi fu cuprinsă de furtună ca o apă ce începe să se învolbureze.

— Dacă ieri ai spus adevărul, fii a mea, scumpa mea Antoinette! exclamă el. Vreau…

— Mai întâi, zise ea, respingându-l hotărâtă şi calmă, când îl văzu apropiindu-se, nu mă compromite. Camerista mea ar putea să te audă. Respectă-mă, te rog. Familiaritatea ta este foarte potrivită seara, în budoarul meu; dar aici, deloc. Apoi, ce semnificaţie are acest *vreau* al tău? Vreau! Nimeni nu mi-a mai spus un asemenea cuvânt. Mi se pare foarte caraghios. Complet caraghios.

— Deci n-ai să-mi cedezi niciodată în această privinţa? zise el.

— Ah! libertatea de a fi stăpână pe mine însămi o numeşti «în această privinţă»; e, într-adevăr, «o privinţă» importantă; şi îmi vei permite să fiu, «în această privinţă», singura stăpână.

— Şi dacă, întemeindu-mă pe făgăduielile tale, aş pretinde-o?

— A! mi-ai dovedi că am săvârşit cea mai mare greşeală atunci când ţi-am făcut cea mai vagă făgăduială; n-am să fiu însă atât de proastă încât să mi-o ţin; şi te-aş ruga să mă laşi în pace.

Montriveau îngălbeni, vru să se repeadă spre ea; ducesa sună, apăru camerista, iar ducesa, surâzând cu o graţie batjocoritoare, îi spuse generalului:

— Fiţi amabil şi reveniţi când voi putea să vă primesc.

Armand de Montriveau simţi abia acum duritatea acestei femei reci şi tăioase ca o sabie; era zdrobitor de dispreţuitoare. Într-o clipă, ea retezase legături ce nu erau tari decât pentru cel ce-o iubea. Ducesa citise pe fruntea lui Armand intenţiile ascunse ale vizitei lui şi considerase că era timpul să-l facă pe acest soldat imperial să simtă că ducesele pot foarte bine să se joace de-a dragostea, dar să

nu se dea, şi că a le cuceri era mai greu decât a cuceri Europa.

— Doamnă, zise Armand, n-am timp să aştept. Sunt, cum ai spus chiar dumneata, un copil răsfăţat. Când am să vreau în mod serios lucrul despre care vorbeam, îl voi avea.

— Îl vei avea? zise ea cu un aer trufaş, în care se amesteca oarecare uimire.

— Îl voi avea.

— A! mi-ai face mare plăcere să-l vrei. Din curiozitate, aş fi încântată să ştiu cam cum ai să procedezi…

— Sunt încântat, răspunse Montriveau, râzând într-un chip care-o înfricoşă pe ducesă, să aduc în existenţa dumitale ceva care să te preocupe. Îmi permiţi să vin să te iau la bal diseară?

— Îţi mulţumesc foarte mult, dar ţi-a luat-o înainte domnul de Marsay; am făgăduit.

Montriveau salută grav şi se retrase.

«Prin urmare, Ronquerolles are dreptate, gândi el; urmează să jucăm acum partida de şah.»

Din acea clipă îşi ascunse toate simţămintele sub un calm desăvârşit. Niciun om nu e destul de tare pentru a putea să suporte asemenea schimbări, ce fac sufletul să treacă fulgerător de la cea mai mare bucurie la nefericirile supreme. Nu-i fusese dat oare să cunoască fericirile vieţii decât ca să simtă şi mai adânc golul existenţei lui de mai-nainte? Fu o furtună îngrozitoare; el ştia să sufere şi primi asaltul gândurilor lui zbuciumate aşa cum primeşte o stâncă de granit talazurile oceanului înfuriat.

«N-am fost în stare să-i spun nimic; în prezenţa ei devin incapabil să gândesc. Ea nici nu ştie cât e de josnică şi de meschină. Nimeni n-a îndrăznit să pună această fiinţă faţă în faţă cu ea însăşi. Fără îndoială că a amăgit pe mulţi bărbaţi; îi voi răzbuna pe toţi.»

Poate că, pentru prima dată într-o inimă de bărbat, dragostea şi răzbunarea s-au contopit în proporţii atât de egale încât lui Montriveau însuşi i-ar fi fost imposibil să ştie

dacă îl stăpânea mai mult dragostea ori răzbunarea. Chiar în aceeaşi seară se duse la balul la care trebuia să vină şi ducesa de Langeais şi aproape că-şi pierdu orice speranţă de a o tulbura în vreun fel pe această femeie căreia se simţi ispitit să-i atribuie ceva de demon: ea se arătă plină de graţii faţă de el şi-i zâmbi voioasă, ca să nu lase cumva să se creadă că se compromisese cu domnul de Montriveau. O supărare reciprocă trădează iubire. Dar faptul că ducesa nu-şi schimbase cu nimic felul de a fi, pe când marchizul era sumbru şi mâhnit, nu însemna a dovedi că Armand nu obţinuse nimic de la ea? Lumea ştie să ghicească uşor supărarea bărbaţilor respinşi, şi nu o confundă niciodată cu vrajbele simulate pe care unele femei le impun iubiţilor, sperând să ascundă astfel o dragoste împărtăşită. Şi fiecare îşi râse de Montriveau care, neconsultându-şi cornacul, rămase visător şi trist; pe când domnul de Ronquerolles i-ar fi prescris, poate, s-o compromită pe ducesă, răspunzând la falsele ei amabilităţi prin dovezile unei iubiri pătimaşe. Armand de Montriveau părăsi balul, scârbit de firea omenească şi fără a-i veni să creadă că poate exista atâta prefăcătorie.

— Dacă nu există călăi pentru asemenea crime, zise el privind ferestrele luminate ale saloanelor unde dansau, pălăvrăgeau şi râdeau cele mai fermecătoare femei ale Parisului, am să te-apuc de cocul de la ceafă, doamnă ducesă, şi-am să te fac să simţi tăişul unei lame mai ascuţite decât cuţitul din Place de Greve. Spadă contra spadă, vom vedea care inimă va fi mai tăioasă.

Timp de aproape o săptămână, doamna de Langeais nădăjdui să-l revadă pe marchizul de Montriveau; Armand însă se mărgini la a-şi trimite în fiecare dimineaţă cartea de vizită la palatul Langeais. De fiecare dată când primea această carte, ducesa nu-şi putea stăpâni o tresărire, cuprinsă de gânduri sinistre, deşi nelămurite, ca presimţirea unei nenorociri. Citind numele generalului, ba i se părea că simte în părul ei mâna puternică a acestui om

neîndurător, ba că numele lui îi prevesteşte răzbunări care, în mintea ei zbuciumată, luau înfăţişări fioroase. Îl cunoscuse prea bine, aşa că avea pentru ce să-i fie teamă de el. Va fi asasinată oare? Bărbatu-acesta cu gât de taur o va spinteca oare, aruncând-o deasupra capului lui? Sau o va strivi sub picioare? Când, unde, cum o va înhăţă? Are s-o facă să sufere mult? Şi ce fel de suferinţă se gândea s-o silească să îndure? O chinuiau căinţele. Uneori, dacă el ar fi venit, i s-ar fi aruncat în braţe cu o dăruire totală. În fiecare seară, înainte de a adormi, revedea chipul lui Montriveau sub diferite înfăţişări. Ba surâzând amar; ba încruntându-şi jupiterian sprâncenele, cu privirile lui leonine, ori cu o ridicare trufaşă din umeri; totdeauna înfricoşător. A doua zi, cartea de vizită i se părea scăldată în sânge. Trăia cu spaima acestui nume, mai zbuciumată decât fusese cândva din pricina îndrăgostitului violent, îndărătnic şi pretenţios. În liniştea singurătăţii, spaimele ei deveneau şi mai grele, se vedea nevoită să se pregătească, fără niciun ajutor străin, pentru o luptă înfiorătoare despre care nu-i era îngăduit să vorbească nimănui. Sufletul ei mândru şi aspru era mai sensibil la zgârieturile urii decât fusese odinioară la mângâierile iubirii. Ah! dacă generalul ar fi putut să-şi vadă iubita în clipa când îşi încrunta fruntea, cu sprâncenele strânse, copleşită de gânduri amare, în taina acestui budoar în care el gustase atâtea bucurii, poate că s-ar fi simţit cuprins de nădejdi mari. Oare mândria nu-i unul dintre sentimentele omeneşti ce nu pot să zămislească decât fapte alese? Cu toate că doamna de Langeais nu-şi împărtăşea gândurile nimănui, se poate presupune că domnul de Montriveau nu-i mai era indiferent. Nu e o foarte mare cucerire pentru un bărbat să pună stăpânire de gândurile unei femei? La ea, sentimentele evoluează în mod obligatoriu, într-un sens ori în altul. Puneţi-o să stea în faţa picioarelor unui cal furios, ori în faţa vreunui animal înspăimântător; fără îndoială că va cădea în genunchi şi va aştepta moartea; dar dacă animalul e blând şi n-o omoară,

va îndrăgi calul, leul, taurul, va vorbi despre el cu mare încântare. Ducesa se simţea sub ghearele leului; şi nu-l ura, ci tremura. Aceste două fiinţe, aflate într-o situaţie atât de neobişnuită una faţă de cealaltă, se întâlniră de trei ori în societate în această săptămână. De fiecare dată, ca răspuns la întrebările ei cochete, ducesa primi din partea lui Armand salutări respectuoase şi surâsuri pline de o ironie atât de crudă, încât confirmau toate spaimele pe care le pricinuia cartea de vizită din fiecare dimineaţă. Viaţa nu-i decât aceea pe care ne-o fac sentimentele, iar sentimentele săpaseră abisuri între aceste două fiinţe.

La începutul săptămânii următoare, contesa de Sérizy, sora marchizului de Ronquerolles, da un mare bal la care urma să vină şi doamna de Langeais. Prima figură pe care o văzu ducesa când sosi fu cea a lui Armand. Armand o aştepta de data aceasta, aşa cel puţin gândi ea. Amândoi schimbară o privire. O sudoare rece trecu deodată prin toţi porii ducesei, îl crezuse în stare pe Montriveau de o răzbunare nemaiauzită, pe măsura situaţiei în care se aflau amândoi, crezu acum că răzbunarea a fost găsită, că e gata, fierbinte, clocotindă. Ochii îndrăgostitului trădat îi aruncară fulgerările trăsnetului, iar chipul său radia o ură fericită. Aşa încât, cu toată dorinţa ducesei de a se arăta rece şi dispreţuitoare, privirea ei râmase abătută. Se duse să se aşeze lângă contesa de Sérizy, care nu se putu abţine să nu-i spună:

— Ce ai, dragă Antoinette? Arăţi înfricoşător.

— Un contradans mă va reface, răspunse ea, acordându-i mâna unui tânăr ce se apropia.

Doamna de Langeais începu să valseze cu un fel de furie şi de pierdere de sine ce făcu şi mai grea privirea lui Montriveau. Generalul rămase în picioare, alături de cei ce se amuzau privindu-i pe dansatori. De fiecare dată când iubita lui îi trecea prin faţă, ochii lui se fixau asupra capului ei rotitor, ca privirile unui tigru asupra prăzii. Când valsul se sfârşi, ducesa veni să se aşeze lângă contesă, dar

marchizul, stând de vorbă cu un necunoscut, nu înceta s-o privească.

— Domnule, îi spunea el, unul dintre lucrurile ce m-au impresionat cel mai mult în acea călătorie…

Ducesa era numai urechi.

— …A fost fraza pe care, în amintirea regelui care a spus-o către spectatori, o rosteşte paznicul de la Westminster atunci când arată securea cu care se zice că a retezat gâdele capul lui Carol I.

— Ce frază? întrebă doamna de Sérizy.

— *Nu vă atingeţi de secure,* răspunse Montriveau, şi glasul lui sună ca o ameninţare.

— Într-adevăr, domnule marchiz, spuse ducesa de Langeais, îmi priviţi gâtul cu un aer atât de melodramatic în timp ce povestiţi această veche întâmplare, cunoscută de toţi cei ce-au fost la Londra, încât mi se pare că vă şi văd cu o secure în mână.

Ducesa rosti râzând ultimele cuvinte, cu toate că o cuprinse o sudoare rece.

— Dar în împrejurarea de acum, povestea este foarte nouă, răspunse el.

— Cum adică? Fiţi, vă rog, aşa de amabil să-mi spuneţi: prin ce?

— Doamnă, prin aceea că dumneavoastră v-aţi atins de secure, îi spuse Montriveau în şoaptă.

— Ce profeţie încântătoare! răspunse ea surâzând cu o graţie prefăcută. Şi când trebuie să cadă capul meu?

— Nu doresc să văd căzând drăgălaşul dumneavoastră cap, doamnă. Mă tem doar să nu vi se întâmple vreo nenorocire. Dacă aţi fi tunsă, nu v-ar părea rău după aceste plete blonde, atât de drăguţe şi de pe urma cărora ştiţi să trageţi atâtea foloase…

— O, dar există persoane pentru care femeile sunt bucuroase să facă asemenea sacrificii, şi adeseori chiar pentru nişte bărbaţi ce nu ştiu să se arate îngăduitori cu o toană a lor.

— De acord. Ei bine, dar dacă, într-o clipă, prin vreun procedeu chimic, un mucalit ar face să dispară frumuseţea dumneavoastră, îmbătrânindu-vă cu o sută de ani, deşi pentru noi nu aveţi decât optsprezece?

— Dar, domnule, zise ea întrerupându-l, pentru noi, femeile, variola reprezintă bătălia noastră de la Waterloo[{93}]. A doua zi, i-am putea cunoaşte pe cei ce ne iubesc cu adevărat.

— Nu v-ar părea rău după acest încântător chip care…

— Ah, mult; dar nu atât pentru mine, cât pentru cel căruia el îi era o bucurie. Totuşi dacă aş fi iubită sincer, întotdeauna, cu adevărat, ce mi-ar mai păsa de frumuseţe? Tu ce zici, Clara?

— E o speculaţie primejdioasă, răspunse doamna de Sérizy.

— Ar putea fi întrebat majestatea sa regele vrăjitorilor, reluă doamna de Langeais, să spună când am săvârşit eu greşeala de a mă atinge de secure, de vreme ce nici n-am fost încă la Londra…

— *Non so,* făcu el, izbucnind într-un râs batjocoritor.

— Şi când va începe supliciul?

Montriveau îşi scoase liniştit ceasul şi verifică ora cu o gravitate realmente înfricoşătoare.

— Ziua nu se va sfârşi fără să vi se întâmple o nenorocire groaznică…

— Nu sunt un copil care poate fi speriat uşor, sau mai degrabă sunt un copil care nu ştie ce înseamnă primejdia, zise ducesa, şi o să dansez fără teamă pe marginea prăpastiei.

— Doamnă, sunt încântat să ştiu că aveţi atâta tărie, răspunse el văzând-o că pleacă să-şi ia locul într-un cadril.

Cu tot dispreţul ei aparent faţă de sumbrele prorociri ale lui Armand, ducesa era în prada unei veritabile spaime. Nici nu i se spulberase încă apăsarea morală şi aproape fizică sub care o ţinea iubitul ei, când îl văzu părăsind balul. Totuşi, după ce se bucurase o clipă de plăcerea de a respira

în voie, ea se surprinse regretând emoţiile născute din frică, într-atât de avidă e firea femeiască după senzaţii extreme. Regretul acesta nu era iubire, dar categoric făcea parte din simţămintele ce o preced. Apoi, ca şi cum ducesa ar fi retrăit încă o dată fiorul pe care domnul de Montriveau o făcuse să-l simtă, îşi aminti figura gravă cu care el privise ceasul şi, cuprinsă de teamă, părăsi balul. Era pe la miezul nopţii. Slujitorul care o aştepta o ajută să-şi îmbrace haina de blană şi alergă să aducă trăsura; apoi ducesa, după ce se instală în trăsură, căzu într-o reverie destul de firească, pricinuită de prorocirea domnului de Montriveau. Când ajunse la ea în curte, intră într-un vestibul aproape la fel cu cel din palatul ei; dar deodată nu recunoscu scara, şi în clipa în care se întoarse ca să-şi cheme servitorii, mai mulţi inşi o asaltară fulgerător, îi puseră o batistă pe gură, îi legară mâinile şi picioarele, şi o ridicară. Ea ţipă din toate puterile.

— Doamnă, avem poruncă să vă ucidem dacă ţipaţi, i se spuse la ureche.

Spaima ducesei fu aşa de mare, încât n-a putut niciodată să-şi explice, nici pe unde, nici cum a fost transportată. Când îşi veni în fire, se trezi cu mâinile şi cu picioarele legate cu nişte sfori de mătase, culcată pe canapeaua dintr-o odaie de burlac. Nu putu să-şi stăpânească un ţipăt atunci când întâlni ochii lui Armand de Montriveau care, stând liniştit într-un fotoliu, şi îmbrăcat în halatul lui de casă, fuma o ţigară de foi.

— Nu ţipaţi, doamnă ducesă, spuse el scoţându-şi calm ţigara din gură, am migrenă. De altminteri, am să vă dezleg Ascultaţi însă cu atenţie ceea ce am onoarea să vă spun. Generalul deznodă foarte, delicat sforile ce strângeau picioarele ducesei. — Ce folos aţi avea să ţipaţi? Nimeni nu vă poate auzi. Sunteţi prea bine crescută pentru a face nazuri inutile. Dacă nu veţi sta liniştită, dacă veţi vrea să luptaţi cu mine, vă voi lega iarăşi picioarele şi mâinile. Cred că, judecând limpede, vă respectaţi îndeajuns pentru a sta

pe această canapea, ca şi cum aţi fi pe canapeaua dumneavoastră de acasă; fiţi tot nepăsătoare şi acum, dacă voiţi.. M-aţi făcut să vărs destule lacrimi pe canapeaua aceea, lacrimi pe care le-am ascuns de orice privire…

În vreme ce Montriveau îi vorbea, ducesa aruncă împrejurul ei o privire furişă de femeie, privire ce ştie să vadă totul prefăcându-se că nu ia seamă la nimic. Îi plăcu foarte mult această cameră, destul de asemănătoare cu chilia unui sihastru. Se simţeau, în aerul de aici, sufletul şi gândul unui bărbat. Niciun ornament nu se zărea pe pereţii goi şi cenuşii. Pe jos era un covor verde. O canapea neagră, o masă plină de hârtii, două fotolii mari, o comodă împodobită cu un ceas deşteptător, un pat foarte scund pe care era aşternută o pătură roşie, brodată pe margini cu o broderie neagră în stil grecesc, dezvăluiau, prin îmbinarea lor, deprinderile unei vieţi reduse la cea mai simplă expresie. Un sfeşnic triplu, aşezat pe şemineu, amintea, prin forma lui egipteană, imensitatea deşerturilor prin care bărbatul acesta rătăcise mult timp. Lângă pat, între piciorul pe care nişte labe enorme de sfinx îl lăsau să se bănuiască sub cutele păturii şi unul dintre pereţii laterali ai camerei, se găsea o uşă scundă mascată de o perdea verde, cu franjuri roşii şi negri, pe care câteva inele mari o ţineau agăţată de o galerie. Uşa pe unde intraseră necunoscuţii avea o draperie asemănătoare, ridicată însă printr-un şnur. Când ducesa îşi aruncă din nou privirea spre cele două perdele pentru a le compara, băgă de seamă că uşa de lângă pat era deschisă şi nişte licăriri roşietice, aprinse în cealaltă odaie, se zăreau pe sub perdeaua ridicată. Fireşte, curiozitatea ei fu aţâţată de această lumină tristă ce abia-i îngăduia să distingă în întuneric câteva forme ciudate; dar în acea clipă nu-i trecu prin minte ce primejdie putea să-i vină de acolo şi vru să-şi satisfacă o curiozitate mai arzătoare.

— Domnule, săvârşesc o indiscreţie dacă vă întreb ce aveţi de gând să faceţi cu mine? zise ea cu un dispreţ şi cu o

ironie usturătoare.

Ducesei i se părea că ghiceşte în vorbele lui Montriveau o dragoste, nemărginită. De altfel, pentru a răpi o femeie, nu e oare necesar s-o adori?

— Mai nimic, doamnă, răspunse el suflând cu graţie ultimul fum de ţigară. Sunteţi aici pentru puţin timp. Vreau, în primul rând, să vă explic ce sunteţi dumneavoastră şi ce sunt eu. Atunci când vă place să vă alintaţi pe divanul dumneavoastră, în budoarul dumneavoastră, nu găsesc cuvinte prin care să-mi exprim gândurile. Apoi, acasă la dumneavoastră, la orice părere cu care nu sunteţi de acord, trageţi de şnurul soneriei, strigaţi şi-i arătaţi iubitului dumneavoastră uşa, ca şi cum ar fi cel din urmă dintre mizerabili. Pe când aici pot să judec limpede. Aici nimeni nu poate să-mi trântească uşa în nas. Aici, pentru câteva clipe, veţi fi victima mea şi veţi avea extrema bunătate să mă ascultaţi. Nu trebuie să vă temeţi de nimic. Nu v-am răpit ca să vă debitez injurii, nici ca să obţin de la dumneavoastră prin violenţă ceea ce n-am ştiut să merit, ceea ce dumneavoastră n-aţi vrut să-mi acordaţi de bună voie. Ar fi o josnicie. Poate dumneavoastră vă gândiţi la un viol; eu, însă, nu.

Cu un gest scurt, aruncă ţigara în foc.

— Doamnă, fără îndoială că fumul vă deranjează!

Se ridică imediat, luă de pe cămin o casoletă în care aprinse câteva mirodenii şi purifică aerul. Uimirea ducesei nu se putea compara decât cu umilirea ce-o încerca. Era în puterea acestui bărbat, iar el nu voia să abuzeze de puterea lui. Ochii aceştia, cândva atât de înflăcăraţi de iubire, îi vedea acum calmi şi nemişcaţi ca nişte stele. Se înfioră. Apoi, groaza pe care Armand i-o inspira fu sporită printr-una dintre acele senzaţii ce te încremenesc, ca zbuciumul în gol dintr-un coşmar. Rămase pironită de frică, părându-i-se că vede licărirea de după perdele cum prinde tărie sub răsuflările unor foaie. Brusc strălucirea lor devenind mai puternică, ilumină trei persoane mascate. Îngrozitorul

tablou pieri însă atât de repede, încât ducesa îl luă drept o iluzie optică.

— Doamnă, reluă Armand privind-o cu o răceală dispreţuitoare, un minut, unul singur, mi-ar fi de ajuns pentru a vă distruge întreaga viaţă, singura eternitate de care pot eu să dispun. Nu sunt însă Dumnezeu. Ascultaţi-mă bine, zise, făcând o pauză ca să dea mai multă solemnitate cuvintelor lui. Iubirea va veni la dumneavoastră ori de câte ori veţi dori; aveţi asupra bărbaţilor o putere nemărginită; amintiţi-vă însă că, într-o zi aţi chemat iubirea; şi ea a venit – pură, neprihănită, pe cât poate fi ea pe acest pământ; tot atât de respectuoasă pe cât era de înflăcărată; blândă, ca iubirea unei femei devotate sau ca a unei mame pentru copilul ei; în sfârşit, aşa de mare, încât era o nebunie. V-aţi bătut joc de această iubire; aţi săvârşit o crimă. E dreptul oricărei femei să se refuze unei iubiri pe care simte că n-o poate împărtăşi. Bărbatul care iubeşte fără a se face iubit n-ar avea de ce să fie plâns, şi nu are dreptul să se plângă. Însă, doamnă ducesă, a-l seduce, simulând simţirea, pe un nefericit lipsit de orice afecţiune, a-l face să cunoască fericirea în toată plenitudinea ei, pentru a i-o răpi; a-i fura întreaga fericire viitoare; a-l ucide, nu numai în prezent, ci în veşnicia vieţii lui, otrăvindu-i toate clipele şi toate gândurile; iată ceea ce numesc eu o crimă înspăimântătoare!

— Domnule…

— Încă nu vă pot îngădui să-mi răspundeţi. Ascultaţi-mă deci mai departe. De altminteri, am drepturi asupra dumneavoastră; nu le vreau însă decât pe cele ale judecătorului asupra criminalului, ca să vă trezesc conştiinţa. Dacă n-aţi avea conştiinţă, nici nu v-aş învinui: sunteţi însă atât de tânără! Îmi place să cred că încă vă mai simţiţi vie inima. Dacă vă cred destul de depravată ca să săvârşiţi o crimă nepedepsită de legi, nu vă consider atât de degradată încât să nu înţelegeţi însemnătatea vorbelor mele. Reiau…

În acea clipă, ducesa auzi vuietul surd al unor foale, cu care de bună seamă că necunoscuţii întrezăriţi mai înainte aţâţau focul a cărui lucire se proiecta pe podea; dar privirea fulgerătoare a lui Montriveau o sili să rămână, palpitând şi cu ochii ficşi, în faţa lui. Oricât ar fi fost ducesa de curioasă, focul din cuvintele lui Armand o interesa mai mult decât vuietul acelui foc misterios.

— Doamnă, zise el după o pauză, atunci când, la Paris, călăul va trebui să-l înşface pe un biet asasin şi să-l culce pe scândura pe care legea cere să fie culcat un asasin spre a i se reteza capul... Dumneavoastră ştiţi, jurnalele îi previn deopotrivă şi pe cei bogaţi, şi pe cei săraci, spunându-le unora să doarmă liniştiţi, iar celorlalţi să vegheze, dacă vor să trăiască. Ei bine, dumneavoastră care sunteţi evlavioasă, ba chiar bisericoasă, duceţi-vă şi porunciţi să se slujească liturghia pentru acel ticălos: faceţi parte din aceeaşi familie; dumneavoastră însă sunteţi din spiţa principală. Spiţa ce poate să troneze în pace, să trăiască fericită, fără nicio grijă. Împins de mizerie ori de mânie, fratele dumneavoastră din ocnă n-a ucis decât un om; pe când dumneavoastră!... Dumneavoastră aţi ucis fericirea unui om, cele mai frumoase nădejdi ale vieţii lui, credinţele lui cele mai scumpe. Celălalt şi-a aşteptat naiv victima şi a ucis-o, fără să vrea, de frica eşafodului; pe când dumneavoastră... Dumneavoastră aţi concentrat toate ticăloşiile prefăcătoriei împotriva inocenţei, aţi înlănţuit inima celui pe care l-aţi condamnat, spre a o devora şi mai bine; l-aţi momit cu dezmierdări; n-aţi omis nimic din ceea ce putea să-l facă să întrezărească, să viseze, să râvnească bucuriile iubirii. I-aţi cerut mii de sacrificii, pentru a i le refuza pe toate. L-aţi făcut să vadă limpede lumina, înainte de a-i scoate ochii. Formidabil curaj! Asemenea infamii sunt un lux pe care nu-l pricep bietele burgheze de care vă bateţi joc. Ele ştiu să se dăruie şi să ierte; ştiu să iubească şi să sufere. Ele ne fac să ne simţim mici faţă de măreţia devotamentului lor. Pe măsură ce urci spre vârful societăţii,

găseşti tot atâta noroi câtă mocirlă există pe treapta de jos; numai că acolo sus, ea se usucă şi se aureşte. Da, pentru a afla josnicia desăvârşită, e necesară o educaţie aleasă, un nume mare, o femeie frumoasă, o ducesă. Pentru a cădea mai prejos decât orice, trebuie să fii deasupra a orice. Exprim prost ceea ce gândesc, mă mai dor încă rănile pe care mi le-aţi făcut; dar să nu credeţi că mă plâng! Nu. Vorbele mele nu sunt expresia nici unei speranţe personale, şi nu conţin nicio amărăciune. Să ştiţi, doamnă, eu vă iert, iar această iertare e totală, spre a nu vă plânge cumva că aţi venit s-o căutaţi împotriva voinţei dumneavoastră… Numai că dumneavoastră aţi putea să vă bateţi joc şi de alte inimi, tot atât de naive ca a mea, iar eu sunt dator să le scutesc de asemenea dureri. Dumneavoastră mi-aţi insuflat ideea de justiţie. Ispăşiţi-vă deci greşeala aici pe pământ; poate că Dumnezeu vă va ierta, iertare pe care cu v-o doresc; el e însă neîndurător, şi vă va pedepsi.

La aceste cuvinte, ochii ducesei doborâte, copleşite, se umplură de lacrimi.

— De ce plângeţi? rămâneţi fidelă firii dumneavoastră! Dumneavoastră aţi contemplat fără nicio înfiorare chinurile inimii pe care o zdrobeaţi. Destul, doamnă, liniştiţi-vă! Eu nu mai pot să sufăr. Poate alţii vă vor spune că le-aţi dăruit viaţa; eu vă spun cu încântare că mi-aţi dăruit neantul. Poate aţi băgat de seamă că eu nu-mi aparţin, că trebuie să trăiesc pentru prietenii mei, şi că, astfel, trebuie să îndur deopotrivă şi răceala morţii şi durerile vieţii. Veţi avea dumneavoastră destulă înţelegere? Sau veţi fi ca tigrii pustiului, care mai întâi rănesc şi-apoi ling rana?

Ducesa izbucni în lacrimi.

— Cruţaţi-vă acum aceste lacrimi, doamnă. Dacă aş crede în ele, n-aş face-o decât ca să mă îndoiesc şi mai mult de sinceritatea lor. sunt ele ori nu una dintre prefăcătoriile dumneavoastră? Când v-aţi purtat aşa cum v-aţi purtat, cum s-ar mai putea crede că există în dumneavoastră ceva

adevărat? Nimic venind din partea dumneavoastră nu mai are acum putere să mă înduioşeze. Am spus totul.

Doamna de Langeais se ridică atunci cu un gest plin de măreţie şi de umilinţă totodată.

— Ai dreptate să mă tratezi cu asprime, spuse ea întinzând spre general mâna, pe care el nu o luă; vorbele dumitale nu sunt destul de crude; mi se cuvine o astfel de pedeapsă.

— Eu nu vă pedepsesc, doamnă! A pedepsi nu înseamnă oare a iubi? Să nu aşteptaţi de la mine nimic asemănător unei iubiri. Aş putea, în propria mea cauză, să mă fac şi acuzator şi judecător, şi temnicer şi călău; dar nu. Îndeplinesc o simplă datorie, nicidecum o dorinţă de răzbunare. Cea mai cruntă răzbunare, cred eu, este să dispreţuieşti răzbunarea pe care-o poţi înfăptui. Cine ştie! Poate că eu voi fi oficiantul plăcerilor dumneavoastră. De acum înainte, purtând cu demnitate trista livrea în care societatea îi îmbracă pe criminali, poate că veţi fi silită să aveţi şi onestitatea lor. Şi atunci veţi iubi!

Ducesa asculta cu o supunere ce nu mai era prefăcută, nici cochet calculată; ea nu începu să vorbească decât după un timp destul de lung de tăcere.

— Armand, spuse ea, socotesc că, rezistând iubirii, m-am supus tuturor pudorilor de femeie, şi nu mă aşteptam să primesc de la dumneata asemenea reproşuri. Te înarmezi cu toate slăbiciunile mele, ca să faci din ele crime. Cum de n-ai înţeles că, de-aş fi putut să mă las târâtă de ispitele iubirii dincolo de îndatoririle mele, a doua zi aş fi fost zdrobită de mâhnirea că am mers prea departe? Vai! n-am păcătuit decât din neştiinţă. Era, îţi jur, tot atâta bună-credinţă în greşelile mele, câtă era în părerile mele de rău. Asprimea mea trăda mult mai multă dragoste decât lăsa să se vadă duioşia mea. Şi, de altminteri, de ce te plângi? Inima mea nu ţi-a fost de ajuns, ai pretins cu brutalitate trupul meu…

— Cu brutalitate! exclamă domnul de Montriveau. Dar îşi spuse în sine: – Dacă mă las târât într-o dispută de cuvinte, sunt pierdut.

— Da, ai venit la mine fără niciun respect, fără niciun pic de gingăşie, ca la o femeie uşoară. N-aveam dreptul să chibzuiesc? Ei bine, m-am gândit mult. Necuviinţa purtării dumitale este scuzabilă: izvora din dragoste; lasă-mă să cred aşa, şi să te justific faţă de mine însămi. Ei bine, Armand, astă-seară, chiar în clipa în care îmi preziceai o nenorocire, eu mai credeam în fericirea noastră. Da, aveam încredere în caracterul dumitale nobil şi mândru, de care mi-ai dat atâtea dovezi... Şi eram a ta cu totul, adăugă ea, aplecându-se spre urechea lui Montriveau. Da, mă stăpânea nu ştiu ce dorinţă de a-l face fericit pe un om atât de crunt încercat de vitregii. Dacă era vorba de un stăpân, doream ca stăpân un bărbat deosebit. Cu cât mă simţeam mai presus, cu atât mai puţin voiam să cobor. Încrezătoare în tine, vedeam o întreagă viaţă de iubire în clipa în care îmi arătai moartea... Puterea nu poate exista fără bunătate. Dragul meu, eşti prea puternic pentru a fi rău cu o femeie care te iubeşte. Dacă am greşit, nu pot să capăt iertare? Nu pot să mai îndrept nimic? Căinţa dă farmec iubirii, vreau să fiu fermecătoare pentru tine. De ce nu mai eu să nu am dreptul să împărtăşesc, ca orice femeie, îndoielile, temerile, sfielile pe care e aşa de firesc să le simţi atunci când te legi pe viaţă şi când tu refuzi atât de uşor asemenea legături! Bietele burgheze cu care mă compari se dăruie, dar şi ele luptă. Ei bine, am luptat, şi iată-mă... Ah, Doamne! nu mă ascultă! exclamă ea, întrerupându-se, îşi răsuci mâinile şi izbucni:

— Dar te iubesc! Sunt a ta!

Căzu la picioarele lui Armand.

— A ta! A ta, unicul meu, singurul meu stăpân!

— Doamnă, zise Armand vrând s-o ridice, Antoinette n-o mai poate salva pe ducesa de Langeais. Nu mai am încredere nici în una, nici în cealaltă. Vă dăruiţi astăzi, iar

mâine poate că vă veţi refuza din nou. Nu există putere, nici în ceruri, nici pe pământ, care să-mi poată chezăşui fidelitatea iubirii dumneavoastră. Chezăşiile aparţin trecutului; noi nu mai avem trecut.

În acea clipă o lumină străluci atât de puternic, încât ducesa nu putu să nu întoarcă ochii spre draperie, şi-i revăzu limpede pe cei trei mascaţi.

— Armand, spuse ea, n-aş vrea să-mi fac o părere proastă despre dumneata. Cum de se află acolo oamenii aceia? Ce pui la cale împotriva mea?

— Oamenii aceia sunt tot atât de discreţi ca şi mine în privinţa a ceea ce se va petrece aici, zise el. Să nu vedeţi în ei decât braţele şi inima mea. Unul dintre ei e chirurg…

— Chirurg? zise ea. Armand, dragul meu, îndoiala este cea mai crudă suferinţă. Vorbeşte, spune-mi dacă vrei viaţa mea; ţi-o voi da eu, nu mi-o vei lua dumneata…

— Oare nu m-aţi înţeles? replică Montriveau, Nu v-am vorbit de justiţie? Ca să vă alung temerile, am să vă explic ce-am hotărât în legătură cu dumneavoastră, adăugă el liniştit, luând o tijă de oţel de pe masă.

Îi arătă o cruce de Lorena{94} prinsă la capătul tijei.

— În această clipă, doi prieteni ai mei înroşesc în foc o cruce asemănătoare. Vă vom aplica pe frunte această cruce, exact între ochi, ca să nu puteţi s-o ascundeţi sub vreo podoabă de diamante şi să scăpaţi astfel de indiscreţia oamenilor. Veţi purta astfel pe frunte semnul infamant ce se aplică pe umărul ocnaşilor, fraţii dumneavoastră. Suferinţa nu va fi prea mare, mă tem doar să nu faceţi vreo criză nervoasă sau să opuneţi rezistentă…

— Rezistenţă? zise ea bătând voioasă din palme; o, nu, nu, aş vrea acum să fie aici întreg pământul. Ah! Armand, însemneaz-o, însemneaz-o numaidecât pe supusa ta ca pe un biet obiect de-al tău! Cereai garanţii de iubire de la mine; dar iată-le, pe toate, într-una singură. Ah! nu văd decât milă şi iertare, decât fericire veşnică în răzbunarea ta… După ce vei fi pecetluit astfel o femeie ca fiind a ta,

după ce vei avea un suflet rob ce va purta semnul tău roşu, ei bine, n-ai să mai poţi niciodată să mă părăseşti, vei fi al meu pe veci. Izolându-mă pe pământ, vei fi răspunzător de fericirea mea, dacă nu eşti un laş, iar eu te ştiu nobil şi mare. Dar femeia care iubeşte se înfierează ea însăşi pe totdeauna. Haideţi, domnilor, intraţi şi înfieraţi-o pe ducesa de Langeais. Ea aparţine pe veci domnului de Montriveau. Intraţi numaidecât cu toţii; mintea mea arde mai puternic decât fierul vostru.

Armand se întoarse brusc, ca să n-o mai vadă pe ducesă zbuciumându-se îngenuncheată. El spuse un cuvânt care-i făcu pe cei trei prieteni ai lui să se retragă. Femeile obişnuite cu viaţa din saloane cunosc jocul oglinzilor. La fel şi ducesa, dornică să citească totul în inima lui Armand, era numai ochi. Armand, neluând seama că are o oglindă în cameră, lăsă să se vadă două lacrimi grabnic şterse. Întregul viitor al ducesei era în cele două lacrimi. Când el se întoarse ca s-o ridice pe doamna de Langeais, o găsi în picioare; se credea iubită. Aşa încât se înfioră până-n adâncuri când îl auzi pe Montriveau spunându-i cu acea fermitate pe care şi ea, odinioară, ştiuse aşa de bine s-o ia, când îşi bătea joc de el:

— Vă iert, doamnă. Puteţi să mă credeţi, scena aceasta va fi ca şi cum nu s-ar fi petrecut niciodată. Acum însă ne vom spune adio. Îmi place să cred că aţi fost sinceră cochetând pe canapeaua din budoarul dumneavoastră şi că aţi fost sinceră şi acum, aici, în efuziunea dumneavoastră sufletească. Adio, nu mai sunt în stare să cred nimic. M-aţi mai chinui încă, aţi rămâne pururi ducesă. Şi… dar adio, noi nu ne vom înţelege niciodată. Ce preferaţi acum? întrebă el, luând aerul unui maestru de ceremonii. Să mergeţi acasă, sau să vă întoarceţi la balul doamnei de Sérizy? Mi-am dat toată silinţa să vă păstrez reputaţia nepătată. Nici slugile dumneavoastră, nici ceilalţi nu vor şti niciodată nimic din ceea ce s-a petrecut între noi în acest sfert de oră. Servitorii va cred la bal; trăsura dumneavoastră n-a părăsit

curtea doamnei de Sérizy; aceeaşi trăsură însă poate să se afle tot aşa de bine şi în curtea palatului dumneavoastră. Unde vreţi să fie?

— Tu cum mă sfătuieşti, Armand?

— Armand nu mai există, doamnă ducesă. Noi doi suntem străini unul faţă de celălalt.

— Atunci, condu-mă la bal, zise ea, vrând să pună încă o dată la încercare puterea lui Armand. Aruncă inapoi în infernul lumii o fiinţă care a suferit acolo şi care trebuie să sufere mai departe, dacă pentru ea nu mai există fericire. O! dragul meu, te iubesc totuşi, aşa cum iubesc burghezele tale. Te iubesc atât de mult, încât ţi-aş sări de gât la în faţa întregii lumi, dacă mi-ai cere-o. Această lume oribilă nu m-a corupt. Uite, sunt tânără şi voi întineri şi mai mult. Da, sunt un copil, copilul tău, tu m-ai creat. O! nu mă izgoni din raiul meu!

Armand făcu un gest.

— Ah! dacă plec, lasă-mă să iau de aici ceva, un flecuşteţ! Ca să-l pun astă-seară pe inima mea, zise ea luând bonetul lui Armand, pe care îl înfăşură în eşarfă… Nu, continuă ea, eu nu fac parte din acea lume de femei depravate, lume pe care tu n-o cunoşti şi dea nu poţi să mă apreciezi; să ştii! unele se dau pentru bani; altele sunt sensibile la daruri; totul e josnic. Ah! aş vrea să fiu o simplă burgheză, o muncitoare; dacă-ţi place mai mult o femeie mai prejos de tine, decât o femeie la a cărei dragoste se adaugă şi măreţiile omeneşti. Ah! Armand, există printre noi femei alese, femei minunate, caste, pure; şi acelea sunt fermecătoare. Aş vrea să am toate titlurile nobiliare ca să ti le jertfesc pe toate; nenorocul m-a făcut ducesă; aş vrea să mă fi născut pe tron, atunci aş fi avut putinţa să-ţi jertfesc orice. Aş fi o grizetă pentru tine şi regină pentru ceilalţi.

El asculta, stingându-şi ţigara de foi.

— Când veţi voi să plecaţi, zise el, să-mi spuneţi…

— Dar eu aş vrea să rămân…

— Asta-i altceva! făcu el.

— Stai! nu s-a stins de tot, exclamă ea, luând ţigara şi sugând ceea ce buzele lui Armand mai lăsaseră.

— Vreţi să fumaţi? îi zise el.

— Oh! ce n-aş face ca să-ţi plac!

— Ei bine, plecaţi, doamnă…

— Mă supun, zise ea plângând.

— Trebuie să vă acopăr faţa, ca să nu vedeţi drumul pe unde veţi trece.

— Sunt gata, Armand, zise ea, legându-se la ochi.

— Nu mai vedeţi nimic?

— Nu.

El îngenunche încet în faţa ei.

— Ah! te aud, zise ea, lăsând să-i scape un gest plin de duioşie, socotind că această asprime prefăcută are să înceteze.

El vru să-i sărute buzele şi ea se apropie.

— Mai vedeţi, doamnă!

— Sunt puţin curioasă.

— Aşadar, mă înşelaţi şi acum?

— Ah! zise ea cu mânia trufiei umilite, luaţi-mi de pe faţă batista şi conduceţi-mă, domnule: n-am să deschid ochii.

Armand, convins de cinstea ei când îi auzi strigătul, o călăuzi pe ducesa care, credincioasă cuvântului dat, plină de mândrie, se comportă ca o oarbă; dar, ţinând-o părinteşte de mână pentru a-i ajuta când să urce, când să coboare, Montriveau luă aminte la puternicele palpitaţii ce zbuciumau inima acestei femei atât de brusc năpădită de o dragoste sinceră. Doamna de Langeais, fericită că astfel poate să-i vorbească, vru să-i mărturisească totul, el însă rămase neclintit; iar când mâna ducesei îl interoga, a lui rămânea mută. În sfârşit, după ce merseră un timp împreună, Armand îi spuse să înainteze, ea înaintă şi băgă de seamă că el îi ferea rochia să nu şteargă pereţii unei deschizături pesemne foarte îngustă. Doamna de Langeais fu impresionată de grija lui, ce dovedea încă puţină iubire; dar acesta fu, într-un fel, salutul de despărţire al lui

Montriveau, întrucât o părăsi fără să-i spună un cuvânt. Simţindu-se într-o atmosferă caldă, ducesa deschise ochii. Era singură, în faţa şemineului din budoarul contesei de Sérizy. Prima ei grijă fu să-şi îndrepte toaleta răvăşită: îşi aranjă iute rochia şi îşi orândui pieptănătura.

— Ei bine, scumpa mea Antoinette, te-am căutat peste tot, zise contesa deschizând uşa budoarului.

— Am venit aici să respir puţin, zise ea; în saloane s-a făcut o căldură insuportabilă.

— Credeam că ai plecat, dar fratele meu, Ronquerolles, mi-a spus că i-a văzut pe servitorii tăi aşteptându-te.

— Sunt dărâmată, scumpa mea; lasă-mă o clipă aici să mă odihnesc.

Şi ducesa se aşeză pe divanul prietenei sale.

— Dar ce ai? Tremuri toată.

Marchizul de Ronquerolles intră.

— M-am temut, doamnă ducesă, să nu vi se fi întâmplat vreun accident. Tocmai l-am văzut pe vizitiul dumneavoastră beat turtă.

Ducesa nu răspunse: privea şemineul, oglinzile, căutând urmele trecerii ei; şi apoi, încerca o senzaţie extraordinară văzându-se în mijlocul veseliei din bal după teribila scenă ce dase vieţii ei un alt curs. O cuprinse un tremur cumplit.

— Îmi sunt iritaţi nervii de prorocirea pe care mi-a făcut-o domnul de Montriveau. Chiar dacă n-a fost decât o glumă, am să mă duc să văd dacă securea lui de la Londra îmi va tulbura până şi somnul. Adio, scumpo. Adio, domnule marchiz.

Străbătu saloanele, unde fu oprită de adulatorii ce-i provocară mila. I se păru mică lumea asta în care ea părea regină, ea cea atât de umilită şi atât de mică. Şi apoi, ce însemnau aceşti bărbaţi faţă de cel pe care ea îl iubea cu adevărat şi al cărui caracter îşi reluase proporţiile gigantice, pentru o clipă diminuate de ea, dar cărora acum le da o măreţie poate peste măsură? Nu se putu împiedica să-l cerceteze cu privirea pe slujitorul care o însoţise şi pe care îl găsi dormind adânc.

— N-ai lipsit nicio clipă de-aici? îl întrebă ea.

— Nu, doamnă.

Urcându-se în trăsură, îşi văzu într-adevăr vizitiul într-o stare de beţie de care s-ar fi înfricoşat în orice altă împrejurare; dar marile zguduiri ale vieţii îi răpesc spaimei hrana obişnuită. De altfel, ajunse acasă cu bine; era însă schimbată şi în prada unor sentimente cu totul noi Pentru ea nu mai exista decât un singur bărbat pe lume, adică – numai pentru el dorea de aici înainte să mai aibă vreo valoare. Dacă fiziologii pot să definească exact iubirea limitându-se strict la legile naturii, moraliştii sunt mult mai încurcaţi cu explicarea ei, când vor s-o cerceteze în toate manifestările pe care i le-a dat societatea. Cu toate acestea, există, în ciuda ereziilor miilor de secte ce dezbină biserica amorului, o linie dreaptă şi bine distinctă care separă net doctrinele, o linie pe care discuţiile nu o vor frânge niciodată, a cărei inflexibilă aplicaţie explică şi criza în care,

ca mai toate femeile, se afla acum ducesa de Langeais. Ea nu iubea încă, dar avea o pasiune.

Iubirea şi pasiunea sunt două stări sufleteşti diferite, pe care poeţii şi oamenii de lume, filosofii şi nerozii le confundă mereu. Iubirea comportă o reciprocitate de sentimente, o certitudine a bucuriilor pe care nimic nu le poate vătăma, şi o foarte statornică împărtăşire a aceloraşi plăceri, o atât de totală aderenţă între inimi încât nu îngăduie nicio gelozie. Atunci posesiunea devine un mijloc şi nu un scop; o infidelitate produce suferinţă, dar nu desparte; sufletul nu mai este ba arzător ori tulburat, ba rece sau senin, ci e necontenit fericit; în sfârşit, dorinţa, desfăşurată ca printr-o inspiraţie divină peste întreaga imensitate a timpului, ni-l colorează într-o singură nuanţă; viaţa pare albastră ca un cer senin. Pasiunea este presentimentul iubirii şi al infinitului ei, după care aspiră orice suflet sensibil. Pasiunea e o speranţă ce poate fi înşelată. Pasiune înseamnă şi suferinţă şi tranziţie totodată; pasiunea încetează atunci când speranţa a murit. Şi bărbaţii şi femeile pot, fără a se dezonora, să nutrească mai multe pasiuni; e atât de firesc să alergi după fericire! Însă nu iubeşti în viaţă decât o singură dată. Toate discuţiile, scrise sau orale, despre sentimente, se pot rezuma în aceste două întrebări: e vorba de o pasiune? sau e vorba de iubire? Iubirea neputând să existe fără cunoaşterea intimă a plăcerilor ce o perpetuează, ducesa era deci sub jugul unei pasiuni; aşa încât se chinuia într-un zbucium pustiitor, făcându-şi fără voia ei fel de fel de proiecte, mistuindu-se în dorinţi, simţind tot ceea ce exprimă cuvântul *pasiune*; suferea. În clocotul din sufletul ei se amestecau de-a valma vâltorile ridicate de vanitatea, de amorul propriu, de trufia ori de mândria ei: toate aceste feluri de egoism se înlănţuie. Ea îi spusese unui bărbat: Te iubesc, sunt a ta! Era oare posibil ca ducesa de Langeais să fi rostit zadarnic asemenea vorbe? Ea trebuia sau să fie iubită, sau să abdice de la rolul ei social. Simţind atunci singurătatea patului ei voluptuos în care voluptatea

nu-şi strecurase niciodată coapsele fierbinţi, ducesa se răsucea şi se zvârcolea repetându-şi: «Vreau să fiu iubită!» Şi credinţa pe care încă o mai avea în ea îi da speranţa că va izbuti. Ducesa fusese rănită, vanitoasa pariziancă era umilită, femeia adevărată din ea întrezărea fericirea, iar închipuirea ei, răzbunătoare a timpului pierdut pentru natură, îi aprindea focurile de nestins ale plăcerii. Se ridica aproape până la senzaţiile iubirii; căci, la gândul că nu e iubită, care o sfâşia, era fericită să-şi spună sie însăşi: «Îl iubesc!» Ar fi călcat în picioare şi lumea, şi pe Dumnezeu. Montriveau era acum religia ei. Ziua următoare şi-o petrecu într-o stare de tulburare sufletească şi de frământări trupeşti ce cu greu ar putea fi descrise. Scria şi rupea scrisoare după scrisoare, făcându-şi mii de supoziţii imposibile. La ora la care Montriveau sosea odinioară, vru să creadă că el va veni şi fu bucuroasă să aştepte. Toată fiinţa se concentră în simţul auzului. Din când în când închidea ochii şi se străduia să audă prin spaţii. Ar fi vrut să aibă puterea de a topi toate obstacolele dintre ea şi iubitul ei, ca să obţină tăcerea absolută ce i-ar fi permis să perceapă orice zgomot de la distanţe enorme. Într-o astfel de încordare sufletească, bătăile pendulei i se părură îngrozitoare, erau ca un fel de pălăvrăgeală sinistră pe care o opri. În salon bătu miezul nopţii.

«Dumnezeule! îşi zise atunci, să-l văd aici ar însemna fericirea. Şi totuşi, venea cândva, adus de dorinţă. Vocea lui umplea acest budoar. Şi-acum, nimic!»…

Amintindu-şi scenele de cochetărie pe care le jucase şi care i-l răpiseră, lacrimi de disperare curseră multă vreme din ochii ei.

— Doamna ducesă, îi spuse camerista, nu ştie poate că e ora două din noapte; am crezut că doamna nu se simte bine.

— Da, mă duc să mă culc; ţine însă minte, Suzette, zise doamna de Langeais ştergându-şi lacrimile, să nu mai intri

niciodată la mine fără a fi chemată; nu vreau să-ţi mai spun acest lucru încă o dată.

Timp de o săptămână, doamna de Langeais se duse prin toate casele unde nădăjduia să-l întâlnească pe domnul de Montriveau. Contrar obiceiurilor ei, sosea devreme şi pleca târziu; nu mai dansa, se aşeza la masa de joc. Încercările rămaseră zadarnice! Nu izbuti să-l vadă pe Armand, al cărui nume nu mai cuteza să-l rostească, totuşi, într-o seară, într-un moment de deznădejde, o întrebă pe doamna de Sérizy, cu toată nepăsarea pe care fu în stare s-o simuleze: Eşti certată cu domnul de Montriveau? Nu-l mai văd pe la tine.

— De ce nu mai vine pe aici? răspunse contesa râzând. De altfel, nu prea se mai arată nicăieri, pesemne e ocupat cu vreo femeie.

— Credeam, replică ducesa cu nevinovăţie, că marchizul de Ronquerolies e prieten cu el…

— Nu l-am auzit niciodată pe fratele meu spunând că l-ar cunoaşte.

Doamna de Langeais nu mai zise nimic. Atunci doamna de Sérizy socoti că poate să biciuiască nepedepsit o prietenie ce-i fusese mult timp amară şi reluă vorba.

— Îl regreţi, deci, pe acest trist personaj. Am auzit spunându-se lucruri monstruoase despre el: dacă-l jigneşti o dată, nu mai uită, nu iartă nimic; dacă-l iubeşti, te leagă în lanţuri. La orice ai spune despre el, vreunul dintre cei ce-l ridică în slăvi îţi răspunde întotdeauna cu aceleaşi vorbe: *Ştie să iubească!* Mi se repetă mereu: Montriveau dă totul pentru un prieten, e un suflet uriaş. Ei, şi! Societatea nu caută suflete atât de mari. Bărbaţi cu asemenea caracter sunt foarte buni la ei acasă, să stea acolo, şi să ne lase pe noi în lumea noastră măruntă. N-am dreptate, Antoinette?…

Cu toată şcoala lumii pe care o avea, ducesa păru încurcată, spuse totuşi cu o seninătate ce-o înşelă pe prietena sa:,

— Îmi pare rău că nu-l mai văd, îl preţuiam şi-i acordam o prietenie sinceră. S-ar putea să-ţi par caraghioasă, scumpă prietenă: îmi plac sufletele mari. A te da unui prost, nu-nseamnă a recunoaşte deschis că nu ai decât simţuri?…

Doamna de Sérizy n-avusese niciodată parte decât de oameni banali, şi chiar acum era îndrăgostit de ea un astfel de bărbat frumos, marchizul d'Aiglemont.

Ducesa îşi scurtă vizita, fiţi siguri. Apoi, doamna de Langeais, văzând o speranţă în faptul că Armand nu mai apărea nicăieri, îi scrise îndată o scrisoare umilă şi plină de dragoste, care trebuia să-l readucă la ea, dacă generalul o mai iubea. A doua zi îi trimise scrisoarea prin valetul ei, iar când valetul se întoarse, îl întrebă dacă i-a înmânat-o chiar lui Montriveau; apoi, după ce valetul o încredinţa de aceasta, nu putu să-şi stăpânească un simţământ de bucurie. Armand era la Paris, stă singur, la el acasă, fără să iasă în lume! O iubea deci. Ziua întreagă aşteptă răspuns, dar răspunsul nu veni. În zbuciumul ce reîncepea, pe care i-l da nerăbdarea, Antoinette încerca să motiveze întârzierea: Armand se simte jignit, răspunsul va veni prin poştă; dar, pe seară, nu mai putu să se amăgească. Fu o zi groaznică, plină de suferinţe care plac, de frământări care zdrobesc, de chinuri sufleteşti care distrug viaţa. A doua zi trimise la Armand după un răspuns.

— Domnul marchiz a poruncit să vă spun că va veni dânsul la doamna ducesă, răspunse Julien.

Dispăru repede în camera ei, ca să nu lase să i se vadă fericirea, se prăbuşi pe canapea şi îşi mistui acolo primele înfiorări.

«Va veni!» Gândul acesta îi sfâşia sufletul. Sunt, într-adevăr, nenorocite fiinţele pentru care aşteptarea nu este cea mai cumplită dintre furtuni şi rodirea celei mai dulci plăceri, care nu au în ele flacăra ce trezeşte imaginile lucrurilor şi dublează natura făcându-ne să simţim atât esenţa pură a obiectelor cât şi materialitatea lor. În iubire, oare a aştepta nu e totuna cu a epuiza neîncetat o speranţă

sigură, cu a te dărui chinului teribil al pasiunii care e fericită să nu cunoască dezamăgirile adevărului? Emanaţie statornică de forţă şi de dorinţi, aşteptarea nu e oare pentru inima omenească ceea ce sunt pentru unele flori exhalaţiile lor înmiresmate? Ne plictisim repede de strălucitoarele şi sterpele culori ale choreopsisului sau ale lalelelor, şi ne întoarcem cu nesaţ spre delicioasele pansele ale portocalului sau ale volkameriei, două flori pe care patria lor le-ai asemuit cu nişte tinere logodnice pline de dragoste, mândre de trecutul lor, mândre de viitorul lor.

Ducesa se deprindea cu plăcerile noii sale vieţi, simţind, cu un fel de beţie, flagelaţiile iubirii, şi, schimbându-şi simţămintele, găsi alte meniri şi un sens mai bun rosturilor vieţii. Agitându-se în camera ei de toaletă, înţelese ce însemnătate au rafinamentele podoabelor şi minuţioasele îngrijiri acordate trupului, atunci când ele sunt dictate de iubire şi nu de vanitate; aceste griji îi ajutară să îndure trecerea grea a timpului. Când isprăvi, căzu iarăşi în frământările chinuitoare, în zbuciumul nervos al cumplitei puteri ce face să fermenteze toate ideile şi care poate că nu e decât o boală ale cărei suferinţe ne plac. Ducesa era gata de la ora două după-amiază: domnul de Montriveau nu sosise încă nici la unsprezece seara. A explica neliniştile unei femei care putea trece drept copilul răsfăţat al civilizaţiei ar fi totuna cu a vrea să spunem câtă poezie poate concentra inima într-un gând; ar fi totuna cu a vrea să cântărim energia degajată de suflet la sunetul unui clopoţel, ori şi evaluăm cât din viaţă consumă mâhnirea pricinuită de o trăsură al cărei uruit continuă fără a se opri.

— Să-şi fi bătut oare joc de mine? zise ea ascultând cum bate miezul nopţii.

Îngălbeni, dinţii începură să-i clănţăne; îşi frângea mâinile, zbuciumându-se în acest budoar, în care odinioară, gândea ducesa, el apărea fără să fie chemat. Dar se resemnă. Oare nu ea îl făcuse să îngălbenească şi să se zbuciume sub săgeţile usturătoare ale ironiei ei? Doamna

de Langeais înţelese soarta crudă a femeilor care, lipsite de mijloacele de a acţiona ale bărbaţilor, sunt silite să aştepte atunci când iubesc. A alerga înaintea iubitului e o greşeală pe care puţini bărbaţi ştiu s-o ierte. Cei mai mulţi văd o înjosire într-o asemenea măgulire cerească; Armand însă avea un suflet mare şi trebuia să facă parte din micul număr de oameni ce ştiu să răsplătească printr-o iubire veşnică o astfel de revărsare de iubire.

«Ei bine, mă voi duce, îşi zise ea zvârcolindu-se în pat, fără a putea să-şi găsească somnul; mă voi duce la el, îi voi întinde mâna fără a mă simţi umilită că i-o întind. Un bărbat deosebit vede în orice pas pe care o femeie îl face spre el o dovadă de dragoste şi de statornicie. Da, îngerii trebuie să coboare din ceruri ca să vină la oameni, şi eu vreau să fiu un înger pentru el.

A doua zi, scrise una dintre acele scrisori în care excelează spiritul celor zece mii de doamne de Sévigné câte numără acum Parisul. Totuşi, spre a şti să te plângi fără să te înjoseşti, spre a te înălţa în zbor cu cele două aripi ale tale larg desfăşurate fără să te târăşti umilitor, spre a dojeni fără a supăra, spre a te revolta cu graţie, spre a ierta fără a-ţi înjosi demnitatea personală, spre a spune totul şi a nu mărturisi nimic, trebuia să fii ducesa de Langeais şi să fi fost educată de doamna prinţesă de Blamont-Chauvry, ca să scrii o asemenea scrisoare fermecătoare. Julien plecă. Julien, ca orice valet, era victima tuturor acelor obişnuite du-te vino ale amorului.

— Ce ţi-a răspuns domnul de Montriveau? îi zise ea lui Julien, pe cât putu de indiferentă, când valetul veni să-i dea raportul despre misiunea lui.

— Domnul marchiz m-a rugat să-i spun doamnei ducese că e-n ordine.

Groaznică-i reacţia sufletului asupra lui însuşi! Să primeşti faţă de martori curioşi un răspuns pentru inimă, şi să nu murmuri, şi să te vezi silită să taci – e una dintre miile de dureri ale oamenilor bogaţi!

Timp de trei săptămâni doamna de Langeais îi scrise domnului de Montriveau fără să capete vreun răspuns. Începuse să spună că e bolnavă, ca să scape de obligaţiile ce le avea fie faţă de prinţesa din anturajul căreia făcea parte, fie faţă de lume. Nu mai primea decât pe tatăl ei, ducele de Navarreins, pe prinţesa de Blamont-Chauvry, mătuşa sa, pe bătrânul vidam de Pamiers, care-i era unchi după mamă, şi pe unchiul soţului ei, ducele de Grandlieu. Aceste persoane crezură uşor în boala doamnei de Langeais, găsind-o din zi în zi mai abătută, mai palidă, mai slăbită. Suferinţele tainice ale unei iubiri adevărate, surescitarea unui orgoliu rănit, statornica biciuire a singurului dispreţ ce putea s-o doară, năzuinţele ei după nişte plăceri necontenit râvnite şi necontenit amăgite; în sfârşit, toate puterile ei aţâţate zadarnic îi mistuiau treptat firea şovăielnică, îşi plătea astfel restanţele vieţii ei nesocotite. Ieşi, în fine, din casă pentru a asista la o paradă la care trebuia să ia parte şi domnul de Montriveau. Stând în balconul de la Tuileries, alături de familia regală, trăi una dintre acele bucurii pe care sufletul nu le uită multă vreme. Ducesa arăta sublim în mâhnirea ei, şi ochii tuturor o salutară cu admiraţie. Schimbă câteva priviri cu Montriveau, a cărui prezenţă o făcea atât de frumoasă. Generalul defilă aproape pe sub picioarele ei, în toată acea splendoare a uniformei militare al cărei efect asupra imaginaţiei femeieşti îl recunosc chiar şi cele mai năzuroase persoane. Pentru o femeie foarte îndrăgostită, ce nu şi-a mai văzut iubitul de două luni, o astfel de clipă trecătoare nu seamănă oare cu acea fază a viselor noastre în care întrevedeam fulgerător un peisaj fără de sfârşit? Numai femeile şi tinerii ar putea înţelege dorul năucitor şi pătimaş pe care-l exprimau ochii ducesei. În ceea ce-i priveşte pe bărbaţi, dacă vreodată în tinereţea lor au trăit, în paroxismul primelor lor pasiuni, acele manifestări ale puterii spiritului, mai târziu ei le uită cu desăvârşire, încât li se întâmplă să tăgăduiască asemenea luxuriante extaze,

singurul nume ce se poate da unor astfel de intuiţii magnifice. Extazul religios este nebunia gândirii desprinse de legăturile ei corporale; pe când, în extazul amoros, se confundă, se unesc şi se cuprind forţele celor două naturi ale noastre. Când o femeie este prada tiraniilor furioase sub care se prăbuşea doamna de Langeais, hotărârile definitive se succed aşa de rapid, încât e imposibil să le mai urmăreşti. Gândurile izvorăsc atunci unele din altele şi curg prin suflet ca nişte nori purtaţi de vânt pe un fond cenuşiu ce acoperă soarele. De aici înainte, faptele vor spune totul. Iată deci faptele. A doua zi dună paradă, doamna de Langeais îşi trimise trăsura cu întregul ei echipaj să aştepte, de la ora opt dimineaţa până la trei după-amiază, la poarta marchizului de Montriveau. Armand locuia pe strada Seine, la câţiva paşi de Camera *pair*-ilor, unde în acea zi urma să aibă loc o şedinţă. Dar cu mult înainte ca *pair*-ii să sosească la palatul lor, câteva persoane zăriră trăsura cu slujitorii ducesei. Un tânăr ofiţer dispreţuit de doamna de Langeais, însă agreat de doamna de Sérizy, baronul de Maulincour, fu primul care recunoscu slujitorii. El alergă într-o clipă la iubita lui, să-i povestească în taină această ciudată nebunie. Numaidecât ştirea fu adusă telegrafic la cunoştinţa tuturor clanurilor din foburgul Saint-Germain, ajunse la palat, la Élysée-de-Bourbon, deveni scandalul zilei, subiectul tuturor discuţiilor, de la prânz până seara. Aproape toate femeile tăgăduiau faptul, dar în aşa chip încât să-l facă de crezut; iar bărbaţii îl credeau, manifestând faţă de doamna de Langeais cea mai binevoitoare înţelegere.

— Sălbaticul de Montriveau are un caracter de bronz, pesemne că el va fi pretins acest scandal, ziceau unii, dând vina pe Armand.

— Ei bine, ziceau alţii, doamna de Langeais a săvârşit cea mai nobilă nesocotinţă! Să renunţe, în faţa întregului Paris, de dragul unui iubit, la lumea, la rangul, la averea ei, la consideraţie, e o lovitură de stat feminină, frumoasă ca

lovitura de cuţit a acelui peruchier care l-a impresionat atâta pe Canning la Curtea cu juri. Niciuna dintre femeile care-o defăimează pe ducesă n-ar face o asemenea declaraţie demnă de vremurile vechi. Doamna de Langeais e o femeie vitează, afişându-se aşa deschis. Acum, ea nu-l mai poate iubi decât pe Montriveau. Nu-i oare ceva măreţ pentru o femeie să spună: Nu voi avea decât o dragoste?

— Ce are să devină societatea, domnule, dacă dumneavoastră onoraţi astfel viciul, fără niciun respect pentru virtute? zise soţia procurorului general, contesa de Grandville.

În timp ce palatul, foburgul şi Chaussée d'Antin discutau despre naufragiul acestei virtuţi aristocratice, iar tineri zeloşi alergau călare să vadă trăsura pe strada Seine şi să se asigure într-adevăr că ducesa era la domnul de Montriveau, ea zăcea cu inima tremurând în tihna budoarului ei. Armand, care nu dormise acasă, se plimba la Tuileries cu domnul de Marsay. Iar rudele doamnei de Langeais se vizitau unele pe altele, dându-şi întâlnire la ea pentru a o mustra şi a se sfătui asupra mijloacelor prin care să oprească scandalul provocat de purtarea ei. La orele trei, domnul duce de Navarreins, vidamul de Pamiers, bătrână prinţesă de Blamont-Chauvry şi ducele de Grandlieu se aflau adunaţi în salonul doamnei de Langeais, şi o aşteptau. Lor, ca şi altor curioşi, slujitorii le spuseseră că stăpâna nu e acasă. Ducesa nu exceptase pe nimeni de la acest consemn. Cele patru persoane, ilustre în sfera aristocraţiei căreia almanahul Gotha[{95}] îi consfinţeşte anual crugurile şi pretenţiile ereditare, pretind o schiţă rapidă fără de care acest tablou social ar fi incomplet.

Prinţesa de Blamont-Chauvry era, în lumea feminină, cea mai poetică ruină a domniei lui Ludovic al XV-lea, la a cărui poreclă, pe vremea frumoasei ei juneţi, zice-se, contribuise şi ea cu o cotă-parte. Din nurii ei de odinioară nu mai rămăsese decât un nas remarcabil de proeminent, subţire, încovoiat ca o sabie turcească, şi principal ornament al unui

chip asemănător cu o veche mănuşă albă; apoi, câteva şuviţe de păr cârlionţate şi pudrate, papucii cu tocuri, boneta de dantelă cu panglici, mitenele negre şi un colier cu cinci diamante. Dar, pentru a-i face un portret absolut exact, e necesar să adăugăm că avea despre ruinele ei o atât de înaltă părere, încât umbla decoltată seara, purta mănuşi lungi, şi îţi vopsea încă obrajii cu clasicul ruj al lui Martin. Amabilitatea redutabilă din ridurile sale, flacăra neobişnuită din ochi, demnitatea profundă din întreaga ei fiinţă, spiritul de pe limba ei cu trei suliţi, memoria infailibilă de sub fruntea ei făceau din bătrâna prinţesă o veritabila putere. Pe pergamentul creierului ei erau scrise toate hrisoavele din arhivele statului şi cunoştea înrudirile dintre casele de principi, de duci şi de conţi ale Europei, ba până şi unde se mai aflau ultimele vlăstare ale lui Carol Magnul{96}. Aşa că nicio uzurpare de titlu nu putea să-i scape. Junii ce voiau să fie bine văzuţi, ambiţioşii, femeile tinere îi aduceau omagii statornice. Salonul ei se bucura de cea mai aleasă consideraţie în foburgul Saint-Germain. Cuvintele acestui Talleyrand femelă rămâneau ca nişte sentinţe. Multe persoane veneau să-i ceară sfaturi în legătură cu eticheta ori cu datinile, şi să ia de la ea lecţii de bun-gust. Hotărât, nicio bătrână nu se pricepea să-şi vâre ca ea tabachera în buzunar; şi avea, când se aşeza, ori când îşi încrucişa picioarele, nişte mişcări ale fustei de o precizie şi de o graţie ce le aduceau la disperare pe tinerele cele mai elegante. De-a lungul unei treimi din viaţa ei, vocea i stătuse numai în cap, nu putuse însă s-o împiedice să coboare în membranele nasului, ceea ce o făcea ciudat de expresivă. Din marea ei avere îi mai rămăseseră o sută cincizeci de mii de *livre* în păduri, generos restituite de Napoleon. Astfel, bunuri şi persoană, totul în ea era demn de consideraţie. Această stranie vechitură sta într-o berjeră lângă şemineu şi tăifăsuia cu vidamul de Pamiers, altă ruină contemporană. Bătrânul senior, fost Comandor al Ordinului de Malta, era un bărbat înalt, deşirat şi subţiratic, al cărui

guler sta întotdeauna strâns în aşa fel încât îi comprima obrajii ce se revărsau uşor peste cravată, menţinându-i capul sus; atitudine plină de suficienţă la unii oameni, dar îndreptăţită la el, datorită unui spirit voltairian. Ochii lui bulbucaţi păreau că văd totul, şi văzuseră, într-adevăr, totul. Îşi punea vată în urechi. În fine, persoana lui, în ansamblu, oferea un model perfect de linii aristocratice, linii subţiri şi gingaşe, suple şi agreabile, care, asemeni cu ale unui şarpe, pot, după voinţă, să se îndoaie, să se îndrepte, să devină lunecătoare ori ţepene.

Ducele de Navarreins se plimba în lung şi-n lat prin salon, împreună cu domnul duce de Grandlieu. Amândoi erau bărbaţi în vârstă de cincizeci şi cinci de ani, încă în putere, scurţi şi rotofei, bine hrăniţi, cu faţa cam roşie, cu ochii obosiţi, cu buza de jos veştejită. Fără tonul elegant al limbajului lor, fără afabila politeţe a manierelor, fără dezinvoltura ce putea să se schimbe brusc în zeflemea, un observator superficial ar fi putut să-i ia drept bancheri. Însă orice eroare înceta când le ascultai conversaţia înarmată cu toate precauţiile faţă de cei de care se temeau, uscată şi goală faţă de egalii lor, perfidă faţă de inferiorii pe care curtenii sau oamenii de stat ştiu să-i domesticească prin dulcegării sforăitoare şi să-i rănească printr-un cuvânt neaşteptat. Aşa arătau reprezentanţii acestei mari nobilimi, ce voia să moară sau să rămână neatinsă, ce merita tot atâta laudă cât dispreţ, şi care va fi mereu judecată greşit, până când un poet va arăta că e fericită să se supună regelui, dându-şi sufletul sub securea lui Richelieu şi sfruntând ghilotina lui 89 ca pe o răzbunare josnică.

Toate cele patru personaje se remarcau printr-o voce subţire, într-o deosebită armonie cu ideile şi cu felul lor de a fi. De altminteri, domnea între ei cea mai deplină egalitate. Obişnuinţa, căpătată la curte, de a-şi ascunde; emoţiile, îi împiedica să-şi manifeste neplăcerea pe care le-o pricinuia pozna tinerei lor rude.

Pentru a-i împiedica pe critici să taxeze drept pueril începutul scene următoare, poate că e necesar să remarcăm aici că Locke, aflându-se în compania unor seniori englezi, vestiţi pentru spiritul lor, distinşi atât prin manierele cât şi prin greutatea lor politică, se distra răutăcios stenografiindu-le, printr-un procedeu anume, conversaţia, şi-i făcea să pufnească în râs citindu-le ce notase, ca să afle de la ei ce se putea scoate din asta. Într-adevăr, în toate ţările, clasele de sus au un jargon artificial care, spălat în cenuşile literare sau filosofice, dă foarte puţin aur în creuzet. La toate caturile societăţii, în afară de câteva saloane pariziene, un observator perspicace regăseşte aceleaşi caraghioslâcuri pe care nu le diferenţiază decât subţirimea ori grosimea spoielii. Astfel conversaţiile substanţiale sunt o excepţie socială, pe când beoţianismul ocupă de obicei mai toate zonele societăţii. Dacă, prin forţa împrejurărilor, în sferele înalte se vorbeşte mult, apoi acolo se şi gândeşte puţin. A gândi este o oboseală, iar bogaţilor le place să vadă viaţa curgând fără mari strădanii. Aşa încât, comparând fondul glumelor pe diferite trepte, de la ştrengarul din Paris până la *pair-ul* Franţei un cercetător va înţelege vorba domnului de Taileyrand: *Manierele sunt totul,* traducere elegantă a acelei axiome judiciare: *Forma reprezintă fondul.* În ochii poetului, avantajul va rămâne totdeauna de partea claselor inferioare care imprimă întotdeauna o pecete de poezie proaspătă cugetărilor lor. O astfel de observaţie va face să se priceapă şi ariditatea saloanelor, şi golul, şi puţinătatea profunzimii lor, ca şi scârba ce-i cuprinde pe oamenii superiori faţă de josnicul comerţ de a-şi negustori aici gândurile.

Ducele se opri brusc, de parcă ar fi zămislit o idee luminoasă şi-i spuse rudei sale:

— L-ai vândut pe Thomthon?

— Nu, e bolnav. Mi-e tare teamă că am să-l pierd, şi voi fi dezolat – e un cal excelent la vânătoare. Nu ştii ce mai face

ducesa de Marigny?

— Nu, n-am trecut astăzi pe la ea. Plecasem s-o văd, când ai venit să-mi spui de Antoinette. Ieri însă i-a fost foarte rău, disperaseră toţi, i s-a dat împărtăşania.

— Moartea ei are să schimbe situaţia vărului dumitale.

— Întru nimic, şi-a împărţit toată averea încă din timpul vieţii şi şi-a rezervat o pensiune pe care i-o plăteşte nepoată-sa, doamna de Soulanges, căreia i-a dat pământurile de la Guébriant ca rentă viageră.

— Asta o să fie o mare pierdere pentru societate. Era o femeie bună. Acum familia ei o să fie lipsită de o persoană ale cărei sfaturi şi experienţă aveau însemnătate. Între noi fie zis, ea era şeful casei. Fiu-său, Marigny, e un om drăguţ; are ţinută, ştie să converseze. E agreabil, foarte agreabil; o! da, agreabil, nu-ncape vorbă – dar „o conduită absolut reprobabilă. Ei bine! lucru extraordinar, e tare isteţ. Alaltăieri, dina la Cerc cu toţi bogătanii ăia din Chaussée d’Antin şi unchiul dumitale (care totdeauna se duce acolo să-şi facă partida) îl vede. Uimit că-l întâlneşte acolo, îl întreabă dacă face parte din Cerc. — «Da, nu mă mai duc în societatea aleasă, trăiesc cu bancherii» Ştii pentru ce? zise marchizul, aruncându-i ducelui un zâmbet fin.

— Nu.

— E amorezat de o proaspătă căsătorită, micuţa doamnă Keller fiica lui Gondreville, o femeie care se spune că e foarte la modă în lumea lor.

— Dar nici Antoinette nu prea se plictiseşte, după cât se pare, zise bătrânul vidam.

— Afecţiunea pe care i-o port acestei micuţe mă sileşte acum să iau o porţie neobişnuită de tabac, îi răspunse prinţesa, scoţându-şi tabachera..

— Scumpă mătuşă, zise ducele oprindu-se, sunt deznădăjduit. Numai un om de-al lui Bonaparte era în stare să pretindă de la o femeie de lume asemenea necuviinţe. Între noi fie zis, Antoinette ar trebui să aleagă mai bine.

— Scumpul meu, răspunse prinţesa, familia Montnveau e veche, şi prin căsătorii, se înrudeşte cu cele mai alese neamuri; aparţine marii nobilimi din Bourgogne. Dacă spiţa lui Rivaudoult d’Arschoot, din ramura Dulmen, din Galiţia, s-ar sfârşi, Montriveau ar moşteni bunurile şi titlurile lui d’Arschoot; are dreptul la moştenire prin străbunicul lui.

— Eşti sigură?…

— Ştiu mai bine decât ştia tatăl ăstuia, pe care-l vedeam deseori şi căruia i-am şi spus. Cu toate că era cavaler al mai multor ordine, îşi bătea joc de ele; era un enciclopedist. În schimb, frate-său a tras foloase straşnice din asta în emigraţie. Am auzit spunându-se că rudele lui din nord s-au purtat foarte frumos cu dânsul…

— Da, aşa-i. Contele de Montriveau a murit la Petersburg, unde l-am întâlnit, zise vidamul. Era un om vânjos, avea o patimă de necrezut pentru stridii.

— Mânca multe? întrebă ducele de Grandlieu.

— Zece duzini pe zi.

— Şi nu i se făcea rău?

— Nici cât negru sub unghie.

— O! păi e nemaipomenit! Şi pofta asta nu i-a dat nici piatră la rinichi, nici podagră ori vreo altă neplăcere?

— Nu, a dus-o de minune, a murit într-un accident.

— Într-un accident! Natura îi spusese să mănânce stridii, pesemne că ele îi erau necesare; căci, până la un anumit punct, poftele noastre predominante sunt condiţii ale existenţei noastre.

— Sunt de părerea dumitale, zise prinţesa râzând.

— Doamnă, dumneata înţelegi întotdeauna maliţios lucrurile, zise marchizul.

— Vreau numai să te fac să înţelegi că asemenea lucruri ar fi foarte rău înţelese de o femeie tânără, răspunse ea.

Se întrerupse pentru a spune:

— Dar nepoată-mea! Nepoată-mea!

— Scumpă mătuşă, zise domnul de Navarreins, mie tot nu-mi vine-a crede să se fi dus ea la domnul de Montriveau.

— Ei na! făcu prinţesa.

— Dumneata ce părere ai, domnule vidam? întrebă marchizul.

— Dacă ducesa ar fi o naivă, aş crede…

— Păi, o femeie când iubeşte devine naivă, sărmane vidam. Ai început să-mbătrâneşti, aşa-i?

— Mă rog, ce-i de făcut? zise ducele.

— Dacă scumpa mea nepoată e deşteaptă, răspunse prinţesa, se va duce astă seară la Curte, deoarece, din fericire, suntem într-o luni, zi de recepţie; dumneavoastră s-aveţi grijă s-o înconjuraţi cum trebuie şi să dezminţiţi zvonul ăsta ridicol. Există o mie de mijloace pentru a explica lucrurile; şi dacă marchizul de Montriveau e bărbat galant, are să ne ajute. Trebuie să-i convingem pe copiii ăştia…

— Da-i dificil să încrucişezi spada cu domnul de Montriveau, scumpă mătuşă, ăsta-i elev de-al lui Bonaparte şi are o situaţie deosebită. Păi cum! e unul dintre puternicii zilei, are un comandament important în Gardă, unde este foarte util. Nu nutreşte nici cea mai mică ambiţie. La primul cuvânt ce i-ar displace, ăsta e în stare să-i spună regelui: – Poftim demisia mea, lăsaţi-mă în pace.

— Dar cum gândeşte oare?

— Foarte rău.

— Adevărat, zise prinţesa, regele rămâne ce-a fost totdeauna, un iacobin care se ascunde în spatele florilor de crin.

— O! nu-i chiar aşa, zise vidamul.

— Ba da! eu îl cunosc de multă vreme. Bărbatul care-i spunea soţiei sale, în ziua în care ea asista la cel dintâi dineu de gală: «Iată slugile noastre!» arătându-i Curtea, nu putea fi decât un scelerat. Îl regăsesc perfect pe MONSIEUR în regele de azi. Fratele păcătos, care a votat strâmb în biroul lui de la Adunarea Constituantă, trebuia să pactizeze cu Liberalii, să-i lase să vorbească, să discute. Ipocritul ăsta filosof are să fie tot atât de primejdios pentru frate-său ăl mic cât a fost şi pentru ăl mare; nu ştiu dacă

urmaşul lui o să poată să scape din încurcăturile pe care-i place să i le creeze grăsanul ăsta cu minte puţină; de altminteri, nici nu poate să-l sufere, şi-ar fi fericit dacă ar putea să-şi zică la moarte: n-are să domnească mult timp.

— Prinţesă, e regele, iar eu am onoarea să-i aparţin, şi…

— Dar, scumpul meu, slujba pe care o ai îţi ia dreptul să vorbeşti deschis? Eşti dintr-o stirpe tot atât de bună ca a Bourbonilor. Dacă cei din familia de Guise ar fi fost puţin mai hotărâţi, Majestatea Sa n-ar fi astăzi nimic. Plec tocmai la timp din lumea asta, nobilimea a murit. Da, totul e pierdut pentru voi, copii, zise ea, privindu-l pe vidam. Oare purtarea nepoatei mele trebuia să stârnească vorbe în tot oraşul? A greşit, n-o aprob, un scandal inutil e o greşeală; aşa că eu tot mă mai îndoiesc că a nesocotit convenienţele, eu am crescut-o şi ştiu că…

În acea clipă, ducesa ieşi din budoarul ei. Recunoscuse vocea mătuşii sale şi auzise rostindu-se numele de Montriveau. Era într-o rochie de casă şi, când se arătă, domnul de Grandlieu, ce privea cu nepăsare pe fereastră, văzu trăsura nepoatei lui întorcându-se fără ea.

— Scumpa mea fiică, îi spuse ducele, luându-i capul şi sărutând-o pe frunte, prin urmare tu habar n-ai de ce se întâmplă?

— Ce lucru extraordinar se întâmplă, scumpul meu tată?

— Păi, întreg Parisul te crede la domnul de Montriveau.

— Scumpa mea Antoinette, tu nici n-ai ieşit din casă, nu-i aşa? zise prinţesa, întinzându-i mâna pe care ducesa o sărută cu o afecţiune respectuoasă.

— Nu, scumpă mamă, n-am ieşit. Dar, zise ea, întorcându-se să salute pe vidam şi pe marchiz, am vrut ca întreg Parisul să mă creadă la domnul de Montriveau.

Ducele ridică mâinile spre cer, le bătu a disperare şi-şi încrucişă braţele.

— Dar tu habar n-ai ce-o să iasă din isprava asta nesăbuită! zise el în sfârşit.

Bătrână prinţesă se ridicase brusc în picioare şi-o privea pe ducesă, care începu să roşească, lăsând ochii în jos; doamna de Chauvry o trase duios spre ea şi-i zise;

— Lasă-mă să te sărut, îngeraşul meu. Apoi o sărută pe frunte cu multă dragoste, îi strânse mâna şi continuă zâmbind: – Nu mai suntem pe vremea regilor de Valois, scumpa mea fiică. Ţi-ai compromis soţul, ţi-ai compromis poziţia în societate; trebuie să ne străduim să reparăm totul.

— Dar, scumpă mătuşă, eu nu vreau să repar nimic. Eu vreau ca întregul Paris să ştie sau să spună că în dimineaţa asta am fost la domnul de Montriveau. A spulbera o asemenea credinţă, oricât ar fi ea de falsă, mi-ar pricinui un mare neajuns.

— Fata mea, vrei oare să te pierzi şi să-ţi nenoroceşti familia?

— Tată, familia mea, sacrificându-mă intereselor ei, m-a condamnat, fără să vrea, la nenorociri ireparabile. Mă puteţi învinui că-mi caut unele alinări, însă trebuie să mă plângeţi.

— Mai dă-ţi mii de silinţe ca să-ţi aranjezi cum se cade fetele! murmură domnul de Navarreins către vidam.

— Drăguţa mea, zise prinţesa scuturând firele de tutun ce-i căzuseră pe rochie, fii fericită dacă poţi; nu e vorba să-ţi tulburăm fericirea, ci s-o punem în acord cu uzanţele. Noi toţi ştim, aici, că mariajul este o instituţie defectuoasă, temperată prin iubire. Dar e oare nevoie, când îţi iei un amant, să-ţi aşterni patul în Place du Carrousel? Haide, ai puţintică judecată, ascultă-ne.

— Ascult.

— Doamnă ducesă, zise ducele de Grandlieu, dacă unchii ar fi obligaţi să-şi vegheze nepoatele, ei ar avea o situaţie grozavă în lumi; societatea le-ar datora onoruri, răsplăţi, lefuri – ca oamenilor regelui. Eu n-am venit să-ţi vorbesc de nepotul meu, ci de interesele voastre. Să socotim puţin. Dacă ţii să stârneşti un scandal, eu îl cunosc pe duce, nu mi-

e drag deloc. Langeais e destul de zgârcit şi nemaipomenit de egoist; are să se despartă de tine, are să-ţi ia averea, te va lăsa săraci, şi, prin urmare, lipsită de orice consideraţie. Cele o sută de mii de livre rentă, pe care le-ai moştenit de curând de la mătuşa ta după mamă, vor plăti plăcerile amantelor lui, iar tu, legată, strangulată prin legi, vei fi silită să spui *amin* tuturor drepturilor tale. Dar dacă domnul de Montriveau le părăseşte? Doamne, scumpă nepoată, să nu ne înfuriem, cât timp eşti tânără şi frumoasă niciun bărbat n-are să te părăsească; noi însă am văzut atâtea femei frumoase abandonate, chiar printre prinţese, încât îmi vei îngădui să fac o presupunere, vreau să cred aproape imposibilă; şi atunci ce vei deveni fără un soţ? Menajează-l deci pe-al tău, în aceeaşi măsură în care îţi îngrijeşti frumuseţea, care, la urma urmei, e o manta de vreme rea a femeilor tot atât cât şi un soţ. Să admitem că vei fi fericită şi iubită totdeauna; nu vreau să ţin seama de nicio întâmplare nefericită ce ar putea să survină. Aşa, fiind, din fericire sau din nefericire, o să aveţi copii, nu? Ce vor fi ei? Nişte Montriveau? Ei bine, ei nu vor moşteni întreaga avere a tatălui lor. Voi o să vreţi să le daţi toată averea voastră, a lui şi a ta. Doamne, nimic nu e mai natural. Dar legile vor fi împotriva voastră. Câte procese am văzut noi intentate de moştenitorii legitimi împotriva copiilor din flori! Le aud răsunând în toate tribunalele lumii. O să recurgeţi la vreun *fideicomis*[{97}]*:* dacă persoana în care vă veţi pune încrederea vă înşală, justiţia umană nu va putea să facă, practic, nimic; iar copii voştri vor fi ruinaţi. Gândeşte-te, aşadar, bine! Vezi în ce încurcături te afli. Oricum, copiii voştri vor fi în mod obligatoriu sacrificaţi toanelor inimii voastre şi vor rămâne fără nicio situaţie. Dumnezeule, cât timp vor fi mici, vor fi încântători: într-o zi însă, au să vă reproşeze că v-aţi gândit mai mult la voi decât la ei. Noi, bătrânii gentilomi, ştim toate astea foarte bine. Copiii devin oameni şi oamenii sunt ingraţi. Oare nu l-am auzit eu pe tânărul Horn, în Germania, spunând după un supeu: «Dacă

mama ar fi fost femeie cinstită, aş fi prinţ domnitor. Noi toată viaţa noastră am auzit spunându-li-se mereu acest DACĂ oamenilor de rând, şi el a făcut revoluţia. Când oamenii nu pot să acuze nici pe tatăl, nici pe mama lor, îl învinuiesc pe Dumnezeu de necazurile ce le-au fost sortite. Pe scurt, dragă fată, suntem aici ca să te lămurim. Ei bine, eu mă voi mărgini să-ţi spun două vorbe la care trebuie să cugeţi: niciodată o femeie nu trebuie să-i ofere capete de acuzaţie soţului ei.

— Unchiule, am calculat şi eu, atâta timp cât n-am iubit. Atunci vedeam, ca şi voi, numai interese, acolo unde pentru mine, acum, nu mai există decât sentimente, zise ducesa.

— Dar, scumpa mea fetiţă, viaţa nu este decât un amestec de interese şi de sentimente, îi replică vidamul; şi, ca să fii fericită, mai ales în situaţia în care te afli, trebuie să te sileşti să împaci sentimentele cu interesele. Că o grizetă face amor după cheful ei, e un lucru lesne de priceput; dar tu ai o avere frumoasă, ai o familie, un titlu, un loc la Curte, şi nu trebuie să le arunci pe fereastră. Ca să le împăcăm pe ţoale, ce venim noi să-ţi cerem? Să-ntorci cu dibăcie legea convenienţelor, în loc s-o violezi. Ah, Doamne, în curând o să am optzeci de ani şi nu-mi amintesc să se fi pomenit, sub niciun regim, o dragoste care să mente preţul cu care vrei tu s-o plăteşti pe a acestui june fericit.

Ducesa, printr-o privire, îl sili pe vidam să tacă; şi dacă Montriveau ar fi putut s-o vadă, i-ar fi iertat totul…

— Asta ar fi de un frumos efect la teatru, zise ducele de Grandlieu, dar nu înseamnă nimic când e vorba de parafernele tale, de poziţia şi de independenţa ta. Nu eşti deloc recunoscătoare, scumpă nepoată. N-ai să găseşti multe familii în care rudele să fie destul de curajoase pentru a aduce învăţămintele experienţei lor şi a face tinerele capete zăpăcite să priceapă limbajul raţiunii. Renunţă pe loc la mântuirea ta cerească, dacă-ţi place să fii osândită; de acord! Dar cugetă bine când e vorba să renunţi la rentele tale. Nu cunosc niciun duhovnic care să

ne izbăvească de mizerie. Eu mă cred în drept să-ţi vorbesc aşa; căci, dacă te vei pierde, numai eu am să pot să-ţi ofer un azil. Eu îi sunt aproape unchi lui Langeais şi numai eu aş fi în drept să nu-i dau dreptate.

— Fata mea, zise ducele de Navarreins, deşteptându-se dintr-o dureroasă meditaţie, pentru că vorbeşti de sentimente, lasă-mă să-ţi aduc aminte că o femeie care poartă numele tău se cuvine să aibă alte sentimente decât cele ale oamenilor de rând. Vrei oare să dai apă la moară liberalilor, iezuiţilor ăstora ai lui Robespierre, care se străduiesc să ponegrească nobilimea? Sunt anumite lucruri pe care o Navarreins nu poate să le facă fără a dăuna întregii ei familii. Nu numai tu vei fi dezonorată.

— Uite c-am ajuns şi la dezonoare, zise prinţesa. Copii, nu mai faceţi atâta zarvă din pricina plimbării unei trăsuri goale, şi lăsaţi-mă singură cu Antoinette. Să veniţi să cinaţi la mine tustrei. Mă însărcinez să aranjez eu lucrurile aşa cum se cuvine. Voi, bărbaţii, nu pricepeţi nimic; aţi şi turnat destul venin în vorbele voastre şi nu vreau să vă văd certaţi cu fata mea scumpă. Aşa că faceţi-mi plăcerea să plecaţi.

Cei trei gentilomi, ghicind, desigur, intenţiile prinţesei, îşi salutară rudele; iar domnul de Navarreins se apropie şi îşi sărută fata pe frunte, zicându-i:

— Hai, copil scump, fii cuminte. Dacă vrei tu, mai e timp.

— Oare n-am putea să găsim în familie vreun băiat isteţ care să caute gâlceavă acestui Montriveau? zise vidamul când coborau scările.

— Comoara mea, zise prinţesa, făcându-i semn elevei sale să se aşeze pe un scăunel lângă ea, după ce rămaseră singure; nu ştiu pe lumea asta nimic mai ponegrit decât Dumnezeu şi secolul al optsprezecelea; căci, dacă stau să-mi aduc aminte lucrurile din tinereţea mea, nu-mi reamintesc ca vreo ducesă să fi călcat în picioare convenienţele aşa cum ai făcut tu. Romancierii şi scriitoraşii au bârfit domnia lui Ludovic al XV-lea; să nu-i crezi. Doamna Dubary{98}, scumpa mea, preţuia tot atât cât văduva

Scarron[{99}], ea însăşi fiind o făptură foarte de treabă. Pe vremea mea, o femeie ştia, cu toate galanteriile ei, să-şi păstreze demnitatea. Indiscreţiile ne-au pierdut. De la ele vine tot răul. Filosofii, oamenii ăştia de nimic, pe care i-am primit în saloanele noastre, au avut necuviinţa şi nerecunoştinţa, drept răsplată pentru bunătatea noastră, să ne facă inventarul inimilor, să ne descrie în masă şi în amănunt, să tune şi să fulgere împotriva veacului. Poporul, care nu e în situaţia să judece despre ceva, a văzut fondul lucrurilor, fără să vadă forma. Dar, pe vremurile acelea, inimioara mea, bărbaţii şi femeile erau tot atât de remarcabili ca şi-n alte epoci ale monarhiei. Niciunul dintre Werther[{100}]-ii voştri, niciuna dintre notabilităţile voastre, cum li se spune acum, niciunul dintre bărbaţii voştri cu mânuşi galbene şi care-şi ascund sub pantaloni şubrezenia picioarelor, n-ar fi străbătut Europa, travestit în vânzător ambulant, ca să se-nchidă, riscându-şi viaţa şi sfidând pumnalele ducelui de Modena, în camera de toaletă a fetei regentului. Niciunul dintre prăpădiţii voştri ofticoşi, cu ochelari de baga, nu s-ar ascunde ca Lauzun[{101}], vreme de şase săptămâni, într-un dulap, ca să-i dea curaj iubitei lui să nască. Era mai multă pasiune în degetul cel mic al domnului de Jaucourt decât în tot neamul nostru de duelgii cu vorbe goale care lasă femeile pentru nişte amendamente! Găseşte-mi tu astăzi un paj care să se lase căsăpit şi îngropat sub o duşumea, pentru că a venit să sărute degetul înmănuşat al unei Koenigsmarck! Astăzi, ce-i drept, s-ar părea că rolurile s-au schimbat şi că femeile trebuie să se jertfească pentru bărbaţi. Aceşti domni valorează mai puţin şi se preţuiesc mai mult. Crede-mă, scumpa mea, toate aceste aventuri care au devenit publice, şi cu care se înarmează astăzi unii ca să-l asasineze pe bunul nostru Ludovic al XV-lea, erau foarte tainice. Fără o grămadă de poetaşi, de versificăreţi, de moralişti, ce le întreţineau pe cameristele noastre şi aşterneau pe hârtie calomniile aflate de la ele, epoca noastră ar fi apărut în literatură ca având

moravuri foarte bune. Eu apăr veacul, nu vreascurile lui. Poate vor fi fost şi vreo sută de femei de vază pierdute; nătărăii însă au făcut din ele o mie, aşa cum fac gazetarii când evaluează morţii din tabăra învinşilor. De altminteri, eu nu ştiu ce pot să ne reproşeze Revoluţia şi Imperiul: că vremile acelea au fost destrăbălate, fără spirit, grosolane, pfui! mă şi revoltă. Sunt cele mai urâte minciuni din istoria noastră! Introducerea asta, scumpa mea fetiţă, reluă ea după o pauză, am făcut-o ca să ajung să-ţi spun că, dacă Montriveau te place, eşti stăpână să-l iubeşti după pofta inimii, şi atâta cât ai să poţi. Ştiu şi eu, din experienţă, că ai să faci ce-ţi place (chiar de te-ar închide, dar nu se mai închide astăzi); şi-aşa aş fi făcut şi eu la vârsta ta. Numai că, scumpa mea comoară, eu n-aş fi abdicat de la dreptul de a face duci de Langeais. Aşa că poartă-te cuviincios. Vidamul are dreptate, niciun bărbat nu merită preţul vreunuia dintre sacrificiile cu care noi suntem destul de smintite să le plătim iubirea. Prin urmare, aranjează-te în aşa fel încât să poţi, dacă vei avea nefericirea de a te căi vreodată, să mai fi încă soţia domnului de Langeais. Când vei fi bătrână, ai să fii destul de mulţumită să asculţi slujba liturghiei la Curte şi nu într-o mănăstire prăpădită din provincie; asta-i toată povestea. O nesocotinţă înseamnă o biată alocaţie, o viaţă fără căpătâi, la cheremul amantului; înseamnă necazurile pricinuite de batjocurile femeilor care, de bună seamă, preţuiesc mai puţin decât tine, tocmai pentru că ele vor fi fost mai dibace în josnicie. Ar fi fost de o sută de ori mai bine să te duci la Montriveau pe seară, cu o birjă, deghizată, decât să-ţi trimiţi acolo trăsura ziua-n amiaza mare. Eşti o prostuţă, scumpa mea copilă! Trăsura ta i-a măgulit vanitatea, persoana ta i-ar fi înlănţuit inima. Ţi-am spus ceea ce-i drept şi adevărat, dar nu sunt supărată pe tine, să ştii. Cu falsa ta mândrie ai rămas cu două veacuri în urmă. Hai, lasă-ne să-ţi aranjăm noi treburile, să spunem că Montriveau ţi-a îmbătat slugile ca să-şi satisfacă amorul propriu şi să te compromită…

— În numele cerului, mătuşă, exclamă ducesa sărind de pe scaun, să nu-l ponegreşti.

— Oh scumpă copilă, zise prinţesa, ai cărei ochi se însufleţiră, aş fi vrut să ai nişte iluzii care să nu-ţi fie funeste, dar orice iluzie trebuie să înceteze. Poate că m-aş lăsa înduioşată, dacă n-aş avea vârsta pe care o am. Hai, nu pricinui nimănui necazuri, nici lui, nici nouă. Mă însărcinez să mulţumesc pe toată lumea; făgăduieşte-mi însă că nu vei face de acum înainte nimic fără să te sfătuieşti cu mine. Povesteşte-mi totul, poate că te-oi învăţa de bine.

— Mătuşă, îţi făgăduiesc…

— Că-mi vei spune tot.

— Da, tot, tot aceea ce s-ar putea spune.

— Păi, inimioara mea, tocmai ceea ce nu s-ar, vreau eu să ştiu. Să fim bine înţelese. Hai, lasă-mă să-mi lipesc buzele uscate de fruntea ta frumoasă. Nu, lasă-mă pe mine, nu-ţi dau voie să-mi săruţi oasele. Bătrânii, au o politeţe a lor… Hai, condu-mă, zise ea, după ce-şi sărută nepoata..

— Dragă mătuşă, pot, deci, să mă duc la el deghizată.

— Da’ cum nu, aşa ceva se poate tăgădui oricând, zise bătrâna.

Din toată predica pe care i-o ţinuse prinţesa, ducesa nu pricepuse limpede decât această idee. După ce doamna de Chauvry se aşeză în colţul trăsurii sale, doamna de Langeais îşi luă de la ea rămas multă afecţiune şi se întoarse în casă foarte fericită.

— Persoana mea i-ar fi înlănţuit inima; mătuşa are dreptate un bărbat n-are s-o refuze pe o femeie frumoasă, dacă ea ştie să se dăruie cum trebuie.

Seara, în cercul doamnei ducese de Berry, ducele de Navarreins, domnul de Pamiers, domnul de Marsay, domnul de Grandlieu, ducele de Maufrigneuse dezminţiră cu mult succes. zvonurile ofensatoare e circulau pe seama ducesei de Langeais. Atâţia ofiţeri şi atâtea persoane mărturisiră că l-au văzut pe Montriveau plimbându-se la Tuilleries în timpul dimineţii, încât această istorie neroadă fu pusă pe

seama întâmplării, care ia tot ce i se dă. Aşa că a doua zi, reputaţia ducesei deveni, în ciuda poveştii cu trăsura, curată şi strălucitoare precum coiful lui Mambrin după ce a fost lustruit de Sancho{102}. În schimb, la orele două, în Bois de Boulogne{103}, domnul de Ronquerolles, trecând împreună cu Montriveau pe o alee singuratică, îi zise surâzând. — Merge bine cu ducesa ta! Ţine-o tot aşa! adăugă el, arzându-i o lovitură de cravaşă semnificativă iepei lui, care ţâşni ca o ghiulea.

La două zile după zadarnicul scandal, doamna de Langeais îi scrise domnului de Montriveau o scrisoare ce rămase fără răspuns, ca şi precedentele. De data aceasta, îşi luase unele măsuri, cumpărându-l pe Auguste, valetul lui Armand. Aşa că, seara, la ora opt, fu introdusă la Armand, într-o cameră cu totul alta decât cea în care se petrecuse scena aceea tainică. Ducesei i se spuse că generalul nu se va întoarce acasă. Avea el oare două domicilii? Valetul nu vru să răspundă. Doamna a Langeais cumpărase doar cheia de la cameră, nu şi întreaga cinste valetului. Rămânând singură, văzu cele paisprezece scrisori ale ei aşezate pe un gheridon vechi; nu erau nici mototolite, nici dezlipite; nu fuseseră citite. Văzându-le aşa, ducesa căzu într-un fotoliu şi-şi pierdu pentru o clipă cunoştinţa. Când îşi reveni, îl zări pe Auguste, care-i ţinea nişte oţet la nas.

— O trăsură, repede, zise ea.

Trăsura veni, ducesa coborî cu o grabă convulsivă, se întoarse acasă, se băgă în pat şi porunci să nu fie nimeni lăsat să intre. Rămase douăzeci şi patru de ore culcată, neîngăduind să se apropie de ea decât camerista, care îi aduse câteva ceşti de ceai din frunze de portocal. Suzette o auzi pe stăpâna ei suspinând de câteva ori şi-i surprinse ochii strălucitori, dar încercănaţi, plini de lacrimi. A treia zi, după ce meditase plângând disperată ce hotărâre să ia, doamna de Langeais avu o discuţie cu omul ei de afaceri, pe care îl însărcină cu câteva treburi speciale. Apoi trimise după bătrânul vidam de Pamiers. Aşteptându-l pe

comandor, îi scrise domnului de Montriveau. Vidamul fu punctual. O găsi pe tânăra lui verişoară palidă, abătută, însă liniştită. Era pe la orele două după-amiază. Niciodată această divină creatură nu fusese mai fermecătoare decât atunci, în suferinţele agoniei ei.

— Scumpul meu văr, îi spuse ea vidamului, datorezi această întrevedere celor optzeci de ani pe care îi ai. O! te implor, nu zâmbi în faţa unei femei copleşite de nefericire. Eşti un bărbat galant şi îmi place să cred că din aventurile tinereţii dumitale ţi-a rămas o oarecare îngăduinţă faţă de femei.

— Nici cea mai mică, zise el.

— Chiar aşa?

— Ele sunt fericite de orice, reluă el.

— Ah! Ei bine, dumneata cunoşti toate tainele familiei noastre; vei fi poate ultima rudă, ultimul prieten căruia îi vor strânge mâna; pot deci să-ţi adresez o rugăminte. Scumpul meu vidam, fă-mi un serviciu pe care n-aş putea să-l cer nici tatălui meu, nici unchiului Grandlieu, nici vreunei femei. Dumneata trebuie să mă înţelegi. Te implor să mă ajuţi, şi să uiţi că m-ai ajutat, oricare ar fi rezultatul încercării dumitale. Vreau să te duci cu această scrisoare la domnul de Montriveau, să-l găseşti, să i-o arăţi, să-l întrebi, aşa cum se poate întreba ceva de la bărbat la bărbat, întrucât există între voi o cinste, nişte sentimente pe care le uitaţi când sunteţi cu noi, să-l întrebi aşadar dacă vrea s-o citească, nu în prezenţa dumitale, căci bărbaţii îşi ascund anumite emoţii. Te autorizez, pentru a-l hotărî, şi dacă vei socoti necesar, să-i spui că e vorba de viaţa sau de moartea mea. Dacă se va îndura…

— Să se îndure! făcu comandorul.

— Dacă se va îndura s-o citească, reluă cu demnitate ducesa, mai spune-i un singur lucru. Dumneata îl vei vedea la ora cinci; el, astăzi, la ora aceea e acasă, la masa, ştiu; ei bine, drept orice răspuns, trebuie să vină să mă vadă. Dacă după trei ore, dacă la ora opt n-a venit, totul a fost spus.

Ducesa de Langeais va dispărea din această lume. Nu voi muri, scumpule, nu; însă nicio putere omenească nu mă va mai găsi pe acest pământ. Vino să luăm diseară masa împreună, voi avea măcar un prieten lângă mine în ultimele mele suferinţe. Da, în această seară, scumpul meu văr, se hotărăşte viaţa mea; şi orice s-ar întâmpla, ea nu poate să fie decât cumplit de arzătoare. Gata, taci, nu vreau să mai aud nimic care să semene a observaţii, ori a sfaturi. Să glumim, să râdem, zise ea întinzându-i o mână pe care el o sărută. Să fim ca doi bătrâni înţelepţi ce ştiu să se bucure de viaţă până în clipa morţii. Am să mă fac frumoasă, am să fiu foarte drăguţă, pentru dumneata. Vei fi poate ultimul bărbat care o va mai vedea pe ducesa de Langeais.

Vidamul nu răspunse nimic, salută, luă scrisoarea şi o duse la destinaţie. Se întoarse la ora cinci, o găsi pe ruda lui îmbrăcată elegant, încântătoare. Salonul era împodobit cu flori ca pentru o sărbătoare. Fu o masă aleasă. Pentru bătrânul vidam, ducesa făcu să strălucească toate briliantele spiritului ei şi se arătă mai fermecătoare decât oricând. Comandorul vru la început să vadă în toate aceste pregătiri o glumă de femeie tânără, dar, de la o clipă la alta, falsa magie a seducţiilor desfăşurate de verişoara lui se stingea. Ba o surprindea tresărind zguduită de un fel de spaimă bruscă; ba părea că ascultă în tăcere. Atunci, dacă el îi zicea:

— Ce ai?

— Sst! răspundea ea.

La ora şapte, ducesa îl părăsi o clipă de bătrân, apoi se întoarse grăbită, îmbrăcată însă ca slujnica ei pentru o călătorie; îl luă de braţ pe oaspetele ei, căruia îi ceru s-o însoţească, se aruncă într-o trăsură de piaţă. Amândoi ajunseră, pe la ora opt fără un sfert, la poarta domnului de Montriveau.

În acest timp, Armand, la rândul său, meditase asupra următoarei scrisori:

«Dragul meu, am petrecut câteva clipe la tine, fără ştirea ta; mi-am luat înapoi scrisorile. Oh! Armand, între tine şi mine nu poate fi vorba de indiferenţă, iar ura procedează altfel. Dacă mă iubeşti, încetează un joc crud. Mă vei ucide. Mai târziu, când vei afla cât de mult te-am iubit, vei fi deznădăjduit. Dacă te-am înţeles greşit, dacă nu ai pentru mine decât aversiune, aversiunea comportă şi dispreţ şi dezgust; atunci, toate nădejdile mă părăsesc: bărbaţii nu se mai pot elibera niciodată de aceste două sentimente. Oricât de cumplit ar fi un asemenea gând, el va aduce mângâiere îndelungii mele dureri; nu vei avea niciun fel de regret într-o zi. Ah, Armand, regrete pe care eu nu le ştiu. Ţi-am pricinuit oare vreunul?... Nu, nu vreau să-ţi spun câtă pustiire ar aduce în mine. Voi trăi şi nu voi mai putea să fiu soţia ta. După ce m-am dat cu totul ţie în gândurile mele, cui oare să mă mai dau?... lui Dumnezeu. Da, ochii pe care i-ai iubit o clipă nu vor mai vedea niciun chip de bărbat; şi poate gloria lui Dumnezeu îi va închide! Nu voi mai auzi nicio voce omenească, după ce am auzit-o pe a ta, atât de dulce, la început, atât de cumplită ieri, căci de la răzbunarea ta timpul n-a mai existat pentru mine; poate, aşadar, cuvântul lui Dumnezeu mă va mistui! Între mânia lui şi a ta, dragul meu, nu vor exista pentru mine decât lacrimi şi rugăciuni. Te vei întreba poate de ce-ţi scriu? Vai! nu te supăra că mai păstrez o rază de speranţă, că mai arunc un singur suspin după viaţa fericita, înainte de a o părăsi pentru totdeauna. sunt într-o situaţie cumplită. Am toată seninătatea pe care-o dă sufletului o mare hotărâre şi mai simt încă ultimele mugete ale furtunii. În groaznica ta aventură, care m-a legat atât de mult de tine, Armand, mergeai prin pustiu către o oază, călăuzit de o bună călăuză. Ei bine, eu mă târăsc de la oază spre pustiu, iar tu îmi eşti o călăuză fără milă. Şi totuşi, numai tu, dragul meu, poţi să înţelegi

mâhnirea ultimelor priviri pe care le arunc fericirii, tu eşti singurul căruia pot să mă plâng fără să roşesc. Dacă îmi vei împlini rugămintea, voi fi fericită; dacă rămâi neînduplecat, îmi voi ispăşi greşelile. Nu e oare firesc pentru o femeie să vrea să rămână în amintirea iubitului ei înveşmântată cu toate sentimentele alese? Oh, singurul meu iubit! Las-o pe supusa ta să se înveşmânteze în credinţa că tu o vei considera o făptură aleasă. Asprimea ta m-a învăţat să cuget; şi, de când te iubesc cu adevărat, mă consider mai puţin vinovată decât mă crezi tu. Ascultă-mi explicaţiile; ţi le datorez; iar tu, care eşti totul pentru mine pe lume, îmi datorezi măcar o clipă de dreptate.

Ştiu acum, prin propriile mele suferinţe, cât de mult te-am făcut să suferi cu cochetăriile mele; dar pe atunci eu nu cunoşteam nimic din iubire. Tu cunoşti taina acestor chinuri şi tu mi le impui. În timpul primelor opt luni pe care mi le-ai dăruit, nu te-ai făcut deloc iubit. De ce, dragul meu? Nu mai ştiu să-ţi spun, aşa cum nu pot să-ţi explic de ce te iubesc. Ah! de bună seamă, eram măgulită să mă văd obiectul declaraţiilor tale pătimaşe, să primesc privirile tale de foc; dar mă lăsai rece şi fără nicio dorinţă. Nu, nu eram deloc femeie, nu pricepeam nici dăruirea, nici fericirea sexului nostru. A cui e vina? Nu m-ai fi dispreţuit dacă m-aş fi dat fără nicio plăcere? Poate că asta-i măreţia sexului nostru, de a se da fără să primească nicio plăcere; poate că nu e niciun merit să te laşi pradă unor plăceri cunoscute şi arzător dorite? Vai! dragul meu, pot să-ţi spun, aşa gândeam pe vremea când eram atât de cochetă faţă de tine; dar îmi păreai atât de mare, încât nu voiam să mă ai numai pentru că mi-era milă de tine… Ce cuvânt m-am apucat să scriu? Ah! mi-am luat de la tine toate scrisorile, le arunc în foc! Iată-le cum ard. N-ai să ştii niciodată câtă iubire, câtă patimă, câtă nebunie erau în ele… Nu mai spun nimic,

Armand, mă opresc, nu vreau să-ţi mai spun nimic despre sentimentele mele. Dacă dorurile mele n-au fost înţelese de la suflet la suflet, nu pot nici eu, ca femeie, să datorez iubirea ta numai milei. Vreau să fiu iubită irezistibil, sau să fu izgonită fără milă. Dacă după ce o vei citi, trei ore mai târziu, nu vei fi pentru totdeauna singurul meu soţ, nu mă voi ruşina ştiind că scrisoarea mea se află în mâinile tale: măreţia deznădejdii mele îmi va apăra amintirea faţă de orice josnicie, iar sfârşitul meu va fi demn de iubirea mea. Şi tu, nemaiîntâlnindu-mă pe acest pământ, deşi voi trăi încă, nu te vei mai gândi fără să te înfiori la o femeie care, peste trei ore, nu va mai respira decât ca să te învăluie cu dragostea ei, la o femeie mistuită de o iubire fără speranţă şi credincioasă nu unor plăceri împărtăşite, ci unor sentimente nerăsplătite. Ducesa de La Valliére plângea o fericire pierdută, puterea ei apusă; pe când ducesa de Langeais va fi fericită plângând şi va rămâne pentru tine o putere care nu apune. Da, mă vei regreta. Îmi dau seama că nu eram din această lume, şi-ţi mulţumesc că mi-ai dovedit acest lucru. Adio, tu nu te vei atinge de securea mea: a ta era securea călăului, a mea e securea lui Dumnezeu; a ţa omoară, a mea izbăveşte. Iubirea ta era ucigătoare, ea n-a putut să îndure nici şovăielile, nici gluma; a mea poate să-ndure totul, fără să se-ncovoaie, pentru că trăieşte în veci. Ah! Mă cuprinde o bucurie tristă că pot să te zdrobesc, pe tine care te crezi atât de mare, să te umilesc prin zâmbetul blând şi ocrotitor al îngerilor plăpânzi care, când se culcă la picioarele lui Dumnezeu, primesc dreptul şi tăria să vegheze în numele lui asupra oamenilor. Tu n-ai avut decât dorinţi trecătoare; pe când o sărmană călugăriţă te va lumina neîncetat cu arzătoarele ei rugăciuni şi te va învălui mereu cu aripile dragostei divine. Presimt răspunsul tău, Armand, şi îţi dau întâlnire… în ceruri. Iubitule, acolo şi

tăria şi slăbiciunea sunt îngăduite deopotrivă; amândouă înseamnă suferinţă. Gândul acesta domoleşte zbuciumul ultimului meu chin. Iată-mă atât de liniştită încât m-aş teme că nu te mai iubesc, de n-aş părăsi pentru tine lumea.

Antoinette.»

— Scumpe vidame, zise ducesa când ajunseră la casa lui Montriveau, fii bun şi întreabă la poartă dacă este acasă.

Comandorul, ascultător ca bărbaţii din veacul al optsprezecelea, coborî şi se întoarse să-i spună verişoarei lui un da care-o făcu să tremure. Auzind răspunsul, ea luă mâna comandorului şi o strânse, se lăsă sărutată de el pe amândoi obrajii şi-l rugă să plece fără s-o spioneze şi fără să încerce s-o ocrotească.

— Dar trecătorii? zise el.

— Nimeni nu poate să nu mă respecte, răspunse ea.

Acesta a fost ultimul cuvânt al femeii la modă şi al ducesei. Comandorul plecă. Doamna de Langeais rămase lângă pragul porţii, se înfăşură în mantoul ei şi aşteptă să bată ora opt. Ora trecu. Nefericita femeie îşi mai acordă zece minute, un sfert de oră, în sfârşit, găsi că întârzierea înseamnă o nouă umilire, şi credinţa o părăsi, nu putu să-şi stăpânească exclamaţia: – O, Dumnezeule! apoi părăsi funestul prag. Acesta a fost primul cuvânt al carmelitei.

Montriveau avusese o întâlnire cu câţiva prieteni; îi zorise să încheie, dar, întrucât ceasul lui rămăsese în urmă, nu plecă spre palatul Langeais decât în clipa în care ducesa, mânată de o mânie rece, fugea cât putea pe străzile Parisului. Când ajunse pe bulevardul Enfer plângea. Acolo, pentru cea din urmă oară, privi Parisul vuitor, învăluit în fum, acoperit de pâcla roşiatică a luminilor lui, se urcă apoi, într-o trăsură şi ieşi din oraşul în care n-avea să se mai întoarcă niciodată. Când marchizul de Montriveau ajunse la palatul Langeais, n-o mai găsi acolo pe iubita lui şi se crezu

tras pe sfoară. Alergă la vidam, unde fu primit exact în clipa în care blajinul bătrân îşi îmbrăca pijamaua gândindu-se la fericirea frumoasei lui verişoare. Montriveau îi aruncă privirea lui teribilă, al cărei şoc electric zguduia la fel şi pe bărbaţi şi pe femei.

— Domnule, nu cumva v-aţi pretat la vreo glumă crudă? exclamă el. Vin de la doamna de Langeais, şi slujitorii ei mi-au spus că nu e acasă.

— Fără îndoială că din vina dumneavoastră s-a întâmplat o nenorocire, răspunse vidamul. Am lăsat-o pe ducesă la poarta dumneavoastră…

— La ce oră?

— La opt fără un sfert.

— Vă salut, zise Montriveau şi alergă acasă pentru a-l întreba pe portar dacă n-a văzut pe înserate o femeie la poartă.

— Da, domnule, o femeie frumoasă care părea grozav de abătută. Plângea, în tăcere, îi curgeau şiroaie de lacrimi, şi sta dreaptă ca un stâlp. La urmă, când a plecat, a mai zis un: O, Dumnezeule! care, să nu vă supăraţi, ne-a zdrobit inimile soţiei mele şi mie; eram acolo, nevăzuţi de ea.

Scurta relatare a portarului îl făcu să pălească pe bărbatul acesta atât de hotărât. Scrise câteva rânduri către domnul de Ronquerolles, la care trimise numaidecât, şi se urcă în apartamentul lui. Pe la miezul nopţii, marchizul de Ronquerolles sosi.

— Ce este, prietene? zise el când dădu ochii cu generalul.

Armand îi întinse scrisoarea ducesei s-o citească.

— Şi? întrebă Ronquerolles.

— Era la mine la poartă la ora opt, iar la opt şi un sfert a dispărut. Am pierdut-o, şi o iubesc! Ah! dacă viaţa mea mi-ar aparţine, mi-aş zbura creierii!

— Domol! Domol! zise Ronquerolles, linişteşte-te. Ducesele nu zboară ca nişte codobaturi. Ea nu face mai mult de trei leghe pe oră; noi, mâine, vom face şase. Ah! fir-ar să fie! continuă el, doamna de Langeais nu e o femeie de

rând. Mâine vom fi toţi pe cai. Până la ziuă, cu ajutorul poliţiei, vom afla încotro a luat-o. Îi trebuie o trăsură, îngerii ăştia n-au aripi. Fie că e undeva pe vreun drum, fie că e ascunsă în Paris, o vom găsi. N-avem oare telegraful cu care putem s-o oprim, fără s-o urmărim? Vei fi fericit. Dar, scumpul meu frate, ai săvârşit greşeala de care, mai mult sau mai puţin, se fac vinovaţi toţi bărbaţii tari ca tine. Ei judecă celelalte suflete după măsura sufletului lor, şi nu-şi dau seama de momentul în care se frânge omul atunci când întind ei coarda. De ce nu mi-ai spus niciun cuvânt mai devreme? Te-aş fi prevenit: Fii punctual. Pe mâine, adăugă el, strângând mâna lui Montriveau, care rămase mut. Dormi, dacă poţi.

Dar cele mai formidabile forţe sociale cu care au fost vreodată investiţi oamenii de stat, suveranii, miniştrii, bancherii, într-un cuvânt toate puterile omeneşti au fost desfăşurate zadarnic. Nici Montriveau, nici prietenii lui nu izbutiră să dea de urmele ducesei. Evident, ea intrase în vreo mănăstire. Montriveau hotărî să cerceteze amănunţit sau să pună să se cerceteze toate mănăstirile din lume. Îi trebuia ducesa, chiar dacă ar fi fost nevoie să plătească cu viaţa unui întreg oraş. Pentru a fi drepţi faţă de acest bărbat extraordinar, e necesar să precizăm că furia lui pasională spori tot mai arzătoare cu fiecare zi, timp de cinci ani. De-abia în 1829 ducele de Navarreins află întâmplător că fiica lui plecase în Spania, ca femeie de serviciu a lady-ei Julia Hopwood şi că o părăsise pe această doamnă la Cadix, fără ca lady Julia să fi ştiut că domnişoara Caroline era ilustra ducesă a cărei dispariţie tulburase înalta societate pariziană.

Sentimentele pe care le trăiră cei doi îndrăgostiţi când se reîntâlniră la grilajul din mănăstirea carmelitelor, în prezenţa maicii superioare, vor fi acum, desigur, înţelese în toată amploarea, iar intensitatea lor, redeşteptată şi de-o

parte şi de cealaltă, va lămuri, fără îndoială, deznodământul acestei istorisiri.

Aşadar, în 1823, ducele de Langeais fiind mort, soţia lui era liberă. Antoinette de Navarreins trăia mistuită de iubire pe o stâncă din Mediterana; papa însă ar fi putut să desfacă legămintele maicii Thérèse. Fericirea plătită cu atâta iubire ar fi putut să înflorească şi pentru cei doi îndrăgostiţi. Asemenea gânduri îl făcură pe Montriveau să zboare de la Cadix la Marsilia, de la Marsilia la Paris. La câteva luni după sosirea lui în Franţa, un bric comercial înarmat ca pentru război pleca din portul Marsiliei îndreptându-se spre Spania. Bastimentul fusese închiriat de câţiva bărbaţi de seamă, aproape toţi francezi, care, cuprinşi de o mare pasiune pentru Orient, voiau să viziteze acele ţinuturi. Vastele cunoştinţe ale lui Montriveau despre moravurile acelor ţări făceau din el un preţios tovarăş de călătorie pentru aceste persoane, care-l rugară să-i însoţească, iar el consimţi. Ministrul de război îl numi locotenent-general şi îl trecu la comitetul de artilerie, spre a-i înlesni respectiva călătorie.

Bricul, după douăzeci şi patru de ore de la plecare, se opri la nord-vest de o insulă din faţa coastelor Spaniei. Bastimentul fusese ales cu o carenă destul de fină, cu catarge destul de uşoare, ca să poată să ancoreze fără nicio primejdie la vreo jumătate de leghe de recifurile care, în această parte, apărau cu străşnicie acostarea pe insulă. Dacă vreo barcă de pescari sau nişte localnici ar fi zărit bricul în timpul Manevrelor de ancorare, n-ar fi avut niciun motiv să se neliniştească. În plus, era uşor să se justifice staţionarea. Înainte de a ajunge în faţa insulei, Montriveau porunci să se arboreze pavilionul Statelor Unite. Marinarii angajaţi pentru serviciul de pe navă erau americani şi nu vorbeau decât limba engleză. Unul dintre tovarăşii domnului de Montriveau îi sui pe toţi într-o şalupă şi îi duse la un han din orăşel, unde îi ţinu într-o stare de beţie ce nu le mai lăsa limba slobodă. Apoi lansă zvonul că bricul era

echipat de nişte căutători de comori, oameni cunoscuţi în Statele Unite pentru fanatismul lor, a căror istorie a fost scrisă de unul dintre scriitorii acestei ţări. Astfel, prezenţa vasului între recifuri era motivată întrutotul. Armatorii şi pasagerii căutau aici, explica pretinsul contramaistru al marinarilor, rămăşiţele unui galion eşuat în 1778, cu comorile trimise din Mexic. Hangiii şi autorităţile ţării nu mai pretinseră alte explicaţii.

Armand şi credincioşii prieteni ce-l însoţeau în greaua lui întreprindere socotiră de la bun început că, pe partea dinspre oraş, nici prin viclenie, nici prin forţă n-ar putea izbândi s-o elibereze sau s-o răpească pe sora Thérèse. Aşa încât, de comun acord, aceşti bărbaţi cutezători hotărâră să ia taurul de coarne. Stabiliră deci să-şi croiască drum până la mănăstire exact prin locurile pe unde orice acces părea cu neputinţă şi să biruie astfel natura, întocmai cum generalul Lamarque o biruise cu prilejul asaltului împotriva insulei Capri. De data aceasta, stâncile de granit tăiate perpendicular, la capătul insulei, le ofereau mai puţine posibilităţi decât cele pe care insula Capri le oferise lui Montriveau, care participase la acea expediţie de necrezut, iar maicile păreau mai de temut decât însuşi sir Hudson Lowe. A o răpi pe ducesă cu mare zarvă fi acoperit de ruşine pe aceşti bărbaţi. Mai degrabă ar fi asediat piratereşte oraşul şi mănăstirea, fără a lăsa niciun martor al victoriei lor. Pentru ei, un astfel de atac nu oferea decât două posibilităţi, ori un incendiu sau o ispravă îndrăzneaţă, prin care să înspăimânte Europa, fără a lăsa să se afle motivul nelegiuirii; ori o răpire aeriană, misterioasă, care să le facă pe călugăriţe să creadă că le vizitase însuşi diavolul. Ultima părere triumfase în sfatul secret ţinut la Paris înaintea plecării. În continuare, totul fusese prevăzut pentru succesul unei întreprinderi ce oferea acestor oameni blazaţi de plăcerile Parisului o veritabilă distracţie.

Un soi de pirogă, excepţional de uşoară, fabricată la Marsilia după un model malaez, le permise să navigheze

printre recifuri până la locul unde ele încetau să mai fie practicabile. Două odgoane dintr-o sârmă tare, întinse paralel la o distanţă de câteva picioare peste povârnişurile Potrivnice, şi pe care trebuiau să alunece un fel de coşuri, de asemenea din sârmă, slujiră drept punte, ca în China, pentru a se trece de la o stâncă la alta. Toate stâncile fură astfel legate între ele printr-un sistem e odgoane şi de coşuri, asemenea firelor pe care umblă unii păianjeni cu care ei înfăşori un arbore; operă instinctivă, pe care chinezii, acest popor atât de imitator, au copiat-o, din punct de vedere istoric vorbind, cei dintâi. Nici talazurile, nici furiile mării n-ar fi putut distruge astfel de construcţie delicată. Odgoanelor li se lăsase un joc suficient pentru a oferi furiei valurilor acea curbură studiată de un inginer, răposatul Cachin, nemuritorul creator al portului Cherbourg, linie savantă, dincolo de care puterea apei mâniate încetează; curbă stabilită după o lege smulsă tainelor naturii de către geniul observaţiei, spirit ce reprezintă aproape întregul geniu uman.

Tovarăşii domnului de Montriveau erau singuri pe vas. Niciun ochi de om nu putea să răzbată până la ei. Cele mai bune lunete, aţintite e pe cele mai înalte dunete de către marinarii de pe oricare vas în trecere, n-ar fi izbutit să zărească nici cablurile pierdute printre recifuri, nici oamenii ascunşi printre stânci. După unsprezece zile de lucrări pregătitoare, cei treisprezece demoni umani ajunseră la piciorul promontoriului înalt de treizeci de stânjeni deasupra mării, stâncă tot atât de greu de urcat pentru un om cât e pentru un şoarece să se caţere pe marginile şlefuite ale pântecului de porţelan al unei vaze de flori. Tabla aceasta de granit era, din fericire, crăpată. Crăpătura ei, cu amândouă buzele netede ca nişte linii drepte, le permise vajnicilor lucrători să împlânte, din loc în loc, nişte icuri mari de lemn în care înfipseră apoi crampoane solide de fier. Crampoanele, pregătite dinainte, se terminau printr-un fel de lopăţică perforată prin care fu

fixată o scară întocmită dintr-o scândură de brad extrem de uşoară, ce se potrivea cu scobiturile săpate într-un catarg, înalt cât promontoriul, şi care fusese înţepenit în stânca de pe ţărm. Cu o îndemânare demnă de aceşti oameni de acţiune, unul dintre ei, matematician desăvârşit, calculase unghiul necesar pentru a agăţa pe rând treptele, în susul şi în josul catargului, aşa încât exact la mijlocul lui să fie plasat punctul de plecare de unde treptele părţii superioare se întindeau ca un evantai spre vârful stâncii; figură reprezentată exact, însă în sens invers, de treptele de dedesubt. Scara aceasta, miraculos de uşoară, însă de o soliditate perfectă, îi costă douăzeci şi două de zile de lucru. O lampă cu fosfor, o noapte şi resacul apelor mării erau suficiente ca să facă să dispară pe veci orice urmă. Astfel, nicio indiscreţie nu era posibilă şi nicio urmărire a celor ce ar fi violat mănăstirea nu ar fi putut să aibă vreun succes.

Pe vârful stâncii se afla o platformă, mărginită din toate părţile de prăpastia tăiată vertical. Din cafasul catargului, cei treisprezece necunoscuţi, cercetând terenul cu lunetele lor, se asiguraseră că, în ciuda câtorva piedici, vor putea să ajungă uşor în grădinile mănăstirii unde arborii erau destul de stufoşi ca să ofere ascunzişuri sigure. Acolo, desigur, aveau să stabilească ulterior prin ce mijloace vor înfăptui răpirea călugăriţei. După atât de mari eforturi, nu voiră să-şi compromită succesul întreprinderii, riscând să fie zăriţi, aşa încât fură nevoiţi să aştepte şi trecerea ultimului pătrar de lună.

Montriveau dormi, două nopţi la rând, învăluit în mantaua lui, afară, pe stâncă. Cântecele slujbelor de seară şi de dimineaţă îi provocată inexprimabile delicii. Se duse până sub zid, spre a putea să asculte acordurile orgii şi se strădui să distingă un glas în masa aceea de glasuri. Dar cu toată tăcerea ce domnea, depărtarea nu lăsă să răzbată până la urechile lui decât ecourile confuze ale muzicii. Erau armonii suave, în care defectele de execuţie nu se mai simţeau şi din care gândirea pură a artei se degaja

comunicându-se sufletului, fără a-i cere nici eforturi de atenţie, nici oboselile înţelegerii. Teribile amintiri pentru Armand, a cărui iubire reînflorea întreagă în această briză de muzică, în care vru să găsească promisiuni cereşti de fericire. La sfârşitul ultimei nopţi, în zori, înainte de răsăritul soarelui, după ce stătuse mai multe ore cu ochii aţintiţi la fereastra unei chilii fără zăbrele, el coborî de pe stâncă. Zăbrelele nu erau necesare deasupra acestei genuni. Toată noaptea privise o lumină ce ardea acolo. Or, acel instinct al inimii, care amăgeşte tot atât de des cât ne spune şi adevărul, îi strigase: – Ea e acolo!…

«Fără nicio îndoială, ea e acolo, şi mâine o voi avea lângă mine», îşi zise el, acordându-şi gândurile fericite cu bătăile unui clopot ce bătea rar. Stranie ciudăţenie a inimii! El o iubea cu mai multă patimă pe călugăriţa istovită de chinurile iubirii, mistuită de lacrimi, de posturi, de priveghiuri şi de rugăciuni, pe femeia de douăzeci şi nouă de ani, greu încercată, decât o iubise pe tânăra femeie uşuratică, femeia de douăzeci şi patru de ani, silfida. Dar bărbaţii cu suflete aspre n-au oare o înclinaţie ce-i împinge spre sublimele expresii pe care nobilele nenorociri ori impetuoasele zbuciumări ale cugetului le sapă pe chipul unei femei? Frumuseţea unei femei îndurerate nu e oare cea mai fermecătoare frumuseţe pentru bărbaţii ce-şi simt inima plină de o comoară inepuizabilă de mângâieri şi de duioşii, pe care vor să le reverse asupra unei fiinţe plăpânde în drăgălăşenia ei, însă puternică în simţire? Frumuseţea plină de prospeţime, de culoare, fără nuanţe, cea care se denumeşte prin cuvântul *nostimă,* constituie atracţia obişnuită de care se iasă ispitită mediocritatea. Montriveau era dintre cei ce iubesc chipurile pe care iubirea se arată printre zbârciturile durerii şi printre ruinele mâhnirii. Un iubit, atunci, nu face oare să se nască, la glasul puternicelor lui dorinţe, o fiinţă nouă, tânără, palpitândă, ce sparge numai pentru el un înveliş frumos numai pentru el, distrus pentru restul lumii? Nu posedă el

atunci două femei: cea care se înfăţişează celorlalţi, palidă, veştejită, tristă; şi cea din inimă, aceea pe care nimeni n-o vede, un înger care înţelege viaţa prin simţire, şi nu se arată în toată slava ei decât pentru solemnităţile iubirii? Înainte de a-şi părăsi postul de strajă, generalul ascultă slabele acorduri ce veneau din acea chilie, dulci glasuri pline de bunătate. Când se întoarse la stânca sub care şedeau prietenii lui, le spuse în câteva cuvinte pline de acea patimă comunicativă, deşi discretă, a cărei expresie mărea|a bărbaţii o respectă totdeauna, că niciodată, în viaţa lui, nu mai trăise o fericire atât de copleşitoare.

A doua zi, seara, unsprezece tovarăşi devotaţi se căţărară prin întuneric spre vârful acestor stânci, având fiecare asupra lui un pumnal, o provizie de ciocolată şi toate sculele necesare meseriei de hoţ. Ajunşi la zidul înconjurător, îl săriră ca ajutorul scării pe care-o născociseră şi se pomeniră în cimitirul mănăstirii. Montriveau recunoscu şi lunga alee boltită prin care venise mai înainte la vorbitor, şi ferestrele sălii. Cât ai clipi, planul lui fu conceput şi adoptat. Să-şi taie o trecere prin fereastra de la vorbitor ce lumina latura destinată carmelitelor, să se strecoare în coridoare, să vadă dacă pe fiecare chilie era înscris numele călugăriţei ce o locuia, să intre în chilia maicii Thérèse, s-o surprindă adormită şi să-i pună un căluş, s-o lege şi s-o ridice, toate aceste părţi ale programului erau uşoare pentru nişte oameni care, pe lângă îndrăzneala şi îndemânarea ocnaşilor, aveau şi cunoştinţele proprii oamenilor de lume, şi pentru care era un lucru banal să aplice o lovitură ca să dobândească tăcerea.

Zăbrelele de la fereastră fură tăiate în două ceasuri. Trei oameni rămaseră de veghe afară, alţi doi în vorbitor. Restul, desculţi, se postară din distanţă în distanţă de-a lungul mănăstirii în care se strecură Montriveau, ascuns în spatele unui tânăr – cel mai îndemânatic dintre – ei, Henri de Marsay care, din prudenţă, se îmbrăcase într-un costum de carmelită, absolut asemănător celor de la mănăstire.

Orologiul sună ora trei atunci când falsa călugăriţă şi Montriveau ajunseră la dormitoare. Făcură repede o recunoaştere a aşezării chiliilor. Apoi, neauzind niciun zgomot, citiră cu ajutorul unui felinar orb numele care, din fericire, erau scrise pe fiecare uşă, întovărăşite de acele formule mistice şi de acele portrete de sfinţi sau de sfinte prin care fiecare călugăriţă îşi exprimă, în chip de epigraf, noul rost al vieţii sale, relevându-şi astfel ultimul gând. Când ajunse la chilia surorii Thérèse, Montriveau citi inscripţia: *Sub invocatione sanctae matris Thérèsae!* Deviza era: *Adoremus in aeternum.* Deodată, tovarăşul lui îi puse mâna pe umăr şi îi arătă o lumină puternică ce lumina dalele coridorului pe sub crăpătura uşii. În aceeaşi clipă, domnul de Ronquerolles îi ajunse din urmă.

— Toate călugăriţele sunt în biserică şi încep slujba morţilor, zise el.

— Eu rămân, răspunse Montriveau; retrageţi-vă în vorbitor şi închideţi uşa de la acest coridor.

Intră repede, precedat de falsa călugăriţă, care-şi lăsă vălul peste obraz. Atunci, în anticamera chiliei, o văzută pe ducesă, moartă, aşezată jos, pe scândura patului ei, şi luminată de două lumânări. Nici Montriveau, nici de Marsay nu rostiră o vorbă, nu scoaseră un strigăt; se priviră doar. Apoi generalul făcu un gest ce voia să zică: – S-o luăm.

— Fugiţi, strigă Ronquerolles, călugăriţele au început procesiunea, veţi fi surprinşi.

Cu iuţeala magică pe care o dă mişcărilor o dorinţă nemărginită, moarta fu adusă în vorbitor, trecută pe fereastră şi transportată la piciorul zidurilor, în momentul în care stareţa, urmată de călugăriţe, sosea pentru a lua corpul surorii Thérèse. Maica însărcinată s-o vegheze pe moartă făcuse nesocotinţa de a scotoci prin odaia ei ca să-i afle secretele, şi atât de preocupată fusese cu scotoceala aceasta, încât nu auzise nimic şi tocmai atunci ieşea îngrozită că nu mai găseşte trupul moartei. Mai înainte ca acestor femei năucite să le dea prin gând să-i caute, ducesa

fusese coborâtă cu o frânghie sub stânci şi tovarăşii lui Montriveau distruseseră întreaga lor instalaţie. La ora nouă dimineaţa, nu mai exista nicio urmă, nici din scară, nici din punţile de cablu; trupul maicii Thérèse era la bord; bricul veni în port să-şi îmbarce marinarii şi dispăru în cursul zilei. Montriveau rămase singur în cabina lui cu Antoinette de Navarreins, al cărei chip, timp de câteva ore, revărsă cu dărnicie pentru el frumuseţile sublime datorate liniştii aparte pe care moartea o dă rămăşiţelor noastre pământeşti.

— Eh, le zise Ronquerolles lui Montriveau, când acesta reapăru pe teugă; a fost o femeie, acum nu mai este nimic. Să-i legăm câte o ghiulea la fiecare picior, s-o aruncăm în mare şi să nu ne mai gândim la ea decât aşa cum ne gândim la o carte citită în copilărie.

— Da, zise Montriveau, pentru că ea nu mai este acum decât un poem.

— Iată-te înţelept. De acum înainte poţi să ai oricâte pasiuni vrei; iubirea însă trebuie să ştii cui s-o dăruieşti, căci numai ultima iubire a unei femei poate să satisfacă prima iubire a unui bărbat.

Geneva, la Pré-Lévêque. 26 ianuarie 1834

Postfaţă la prima ediţie a povestirii *Nu atingeţi securea (Ducesa de Langeais)*

1834

În aceste două episoade ale istoriei lor, puterea celor TREISPREZECE n-a întâlnit alte piedici decât veşnicul obstacol ridicat de natură în calea voinţei umane: *moartea* şi *Dumnezeu.* Confidentul involuntar al acestor ciudate personaje îşi promite să dea un al treilea episod, deoarece, în aventura tipic pariziană a *Fetei cu ochii de aur* cei Treisprezece şi-au văzut iarăşi puterea sfărâmată, răzbunarea înşelată, şi fiindcă de data aceasta, la deznodământ, n-a înfruntat nici pe *Dumnezeu,* nici *moartea*, ci o patimă cumplită, în faţa căreia a dat înapoi literatura noastră, care totuşi nu se sperie de nimic.

III.

FATA CU OCHII DE AUR

LUI EUGÈNE DELACROIX, PICTOR

Fără îndoială, un spectacol dintre cele mai îngrozitoare este înfăţişarea generală a mulţimilor pariziene, populaţie oribilă ca aspect, scofâlcită, galbenă, tăbăcită. Nu-i oare Parisul o imensă câmpie veşnic frământată de o furtună de interese ce învolburează lanurile de oameni pe care moartea le coseşte mai grabnic decât prin alte părţi şi care renasc mereu tot atât de bogate, oameni ale căror chipuri strâmbe, pocite, revarsă prin toţi porii spiritul, dorinţele, otrăvurile cu care sunt îndopaţi creierii lor? Nu chipuri, ci mai degrabă măşti; măşti de slăbiciune, măşti de forţă, măşti de mizerie, măşti de voioşie, măşti de ipocrizie: toţi sunt istoviţi, toţi sunt însemnaţi cu pecetea de neşters a unei lăcomii fără saţ! Ce vor ei? Aur sau plăcere?

Câteva observaţii asupra sufletului Parisului vor putea să explice cauzele fizionomiei lui cadaverice, care nu are decât două vârste: ori tinereţea, ori caducitatea: o tinereţe spălăcită, fără nicio culoare, o caducitate fardată, ce vrea să pară tânără. Străinii, care nu stau să mediteze, când văd poporul acesta ieşit din mormânt, încearcă în prima clipă

un sentiment de silă faţă de o asemenea capitală, vast atelier de plăceri, din care foarte repede ei înşişi nu mai pot să scape şi unde rămân să se sluţească de bună voie. Câteva cuvinte vor fi de ajuns ca să explice fiziologic culoarea aproape infernală a chipurilor pariziene, căci nu numai în glumă a fost numit Parisul un infern. Luaţi vorba asta drept o realitate. Aici totul fumegă, totul arde, totul sclipeşte, totul fierbe, totul pârjoleşte, se evaporă, se stinge, se reaprinde, scânteiază, sfârâie şi se mistuie. Nicicând viaţa, în nicio ţară, nu a fost mai arzătoare şi mai clocotitoare. Această natură socială în veşnică fuziune pare a-şi spune după fiecare lucrare încheiată: «Altceva la rând!» aşa cum îşi zice natura însăşi. Ca şi natura, această natură socială e plină de insecte, de flori de o zi, de mofturi, de nimicuri, şi ca şi ea aruncă foc şi pară prin nestinsul ei crater. Poate că înainte de a analiza cauzele ce dau o fizionomie specifică fiecărui trib din această naţiune inteligentă şi zbuciumată, trebuie să amintim cauza generală care-i spălăceşte, îi îngălbeneşte, îi învineţeşte şi înnegreşte, mai mult sau mai puţin, pe indivizi.

Interesându-se întruna de toate, parizianul sfârşeşte prin a nu se mai interesa de nimic. Niciun simţământ nedăinuind pe faţa lui, roasă de frecuşuri, ea devine cenuşie ca tencuiala de pe casele care au înghiţit toate soiurile de praf şi de fum. Într-adevăr, nepăsător în ajun faţă de ceea ce are să-l înflăcăreze a doua zi, parizianul, oricare i-ar fi vârsta, trăieşte ca un copil, îl nemulţumeşte totul, îl consolează totul, batjocoreşte totul, uită totul, vrea totul, gustă totul, face totul cu pasiune, părăseşte totul fără să se sinchisească; regii, cuceririle, gloria, idolul lui, fie de bronz, fie de sticlă; aşa cum îşi aruncă ciorapii, pălăriile şi averea. La Paris, niciun sentiment nu rezistă puhoiului, şi curentul sileşte la o luptă ce şubrezeşte pasiunile: aici dragostea e dorinţă, iar ura veleitate; aici nu există rudă mai adevărată decât hârtia de o mie de franci, nici prieten mai bun decât Muntele de pietate. Această nepăsare generală îşi arată

roadele; aici, fie în saloane, fie pe stradă, nimeni nu este de prisos, nimeni nu este absolut necesar şi nici absolut vătămător nătângii şi şmecherii, la fel ca şi oamenii inteligenţi ori cinstiţi. Aici totul e îngăduit: guvernul ori ghilotina, religia ori holera. Veţi fi oricând bine primiţi în această lume, nu vi se va simţi lipsa niciodată. Cine dar stăpâneşte în acest ţinut fără moravuri, fără credinţă, fără sentimente? Dar de unde încep şi unde sfârşesc toate sentimentele, toate credinţele, toate moravurile? Aurul şi plăcerea. Luaţi ca pe o faclă aceste două cuvinte şi străbateţi această mare temniţă de piatră, acest ştiubei de mişuneli negre, şi urmăriţi şerpuirile ţelului care o mişcă, o răscoleşte, o frământă. Priviţi. Studiaţi mai întâi lumea celor ce nu posedă nimic.

Muncitorul, proletarul, omul care îşi trudeşte picioarele, mâinile, limba, grumazul, braţul, cele cinci degete ca să trăiască; ei bine, el, care cel dintâi ar trebui să-şi consume în mod cumpătat sursa de viaţă, el îşi stoarce peste măsură puterile, îşi înjugă soţia la vreo maşină, îşi istoveşte copilul şi-l ţintuieşte între nişte roţi şi şuruburi. Fabricantul, acest nu ştiu ce fel de fir secundar al cărui impuls pune în mişcare poporal care, cu mâinile lui murdare, frământă şi aureşte porţelanurile, coase hainele şi rochiile, bate fierul, dulghereşte lemnul, mlădiază oţelul, răsuceşte cânepa şi frânghiile, lustruieşte bronzul, împodobeşte cristalul, imită florile, brodează lina, dresează caii, împleteşte hamurile şi galoanele, prelucrează arama, vopseşte trăsurile, rotunjeşte bătrânii ulmi, toarce bumbacul, suflă sticlele, şlefuieşte diamantul, polizează metalele, transformă marmura în dale, ciopleşte piatra, cultivă panselele, colorează, albeşte şi înnegreşte totul; ei bine, acest subşef de industrie s-a apucat să-i făgăduiască acestei lumi de sudoare şi de dârzenie, de trudă şi de răbdare, un salariu mai mare, fie în numele capriciilor oraşului, fie la glasul monstrului numit Afaceri. Atunci, aceste cvadrumane au început să nu mai doarmă, să se chinuiască, să se

trudească, să blesteme, să se lipsească de masă, să alerge; toţi îşi sleiesc puterile ca să câştige aurul, care le ia minţile. Apoi, în fiecare luni, nepăsători faţă de ziua de mâine, însetaţi de plăceri, bizuindu-se pe braţele lor ca un pictor pe paleta lui, cu aerul unor mari seniori de o zi, îşi risipesc banii prin cârciumile care împrejmuiesc oraşul cu o centură de noroi; centură a celei mai dezmăţate Venere, mereu încheiată şi descheiată, unde se pierd ca la un joc de noroc veniturile săptămânale ale acestui popor, tot atât de sălbatic în plăceri pe cât e de liniştit la muncă. Timp de cinci zile, aceasta parte activă a Parisului nu cunoaşte niciun fel de odihnă. Ea se dăruie unor mişcări care o schilodesc, o umflă, o slăbesc, o îngălbenesc, o împroaşcă în mii de şuvoaie de voinţă creatoare. Pe urmă plăcerea şi tihna ei sunt o destrăbălare obositoare, cu pielea murdară, cu mâinile negre, livida de beţie, ori galbenă de indigestie, destrăbălare ce nu durează decât două zile, însă care fură pâinea viitorului, supa săptămânii, rochiile nevestei, scutecele copilului, toate zdrenţuite. Oamenii aceştia, născuţi desigur ca să fie frumoşi, pentru că orice făptură îşi are frumuseţea ei relativă, s-au înregimentat, din copilărie, sub comandamentul forţei, sub domnia ciocanului, a foarfecilor de tăiat fier, a filaturii, şi s-au vulcanizat numaidecât. Vulcan, cu sluţenia şi cu puterea lui, nu-i el oare emblema acestui neam slut şi puternic, sublim ca pricepere mecanică, răbdător când vrea, teribil o zi la un veac, inflamabil ca praful de puşcă şi pregătit de rachiu pentru incendiul revoluţionar, în fine, destul de inteligent ca să ia foc dintr-un cuvânt ademenitor care pentru el semnifică întotdeauna: aur şi plăcere! Cuprinzându-i pe toţi cei ce întind mâna după o pomană, după salarii legale, sau după cei cinci franci acordaţi tuturor soiurilor de prostituţie pariziană, într-un cuvânt, după orice ban bine ori rău câştigat, acest popor numără trei sute de mii de indivizi. Dacă n-ar fi cârciumile, oare n-ar fi răsturnat guvernul în fiecare zi de marţi? Din fericire, marţea, poporul acesta e

mahmur, îşi mistuie plăcerea, nu mai are un ban şi se întoarce la lucru, la punea goală, îmboldit de o nevoie de procreaţie materială care, pentru el, a devenit o obişnuinţă. Totuşi, acest popor îşi are fenomenele lui de virtute, oamenii lui compleţi, Napoleonii lui necunoscuţi, care reprezintă tipul forţelor lui ridicate la cea mai înaltă expresie, rezumând totodată şi însemnătatea lui socială într-o existenţă în care gândirea şi mişcarea se îmbină nu atât pentru a provoca voioşie, cât mai ales pentru a orândui acţiunea durerii.

Din întâmplare, câte un muncitor s-a născut econom, din întâmplare a fost dăruit cu o chibzuinţă deosebită, a putut să-şi arunce ochii asupra viitorului, a întâlnit o femeie, s-a trezit tată şi, după câţiva ani de lipsuri crunte, înjghebează un mic comerţ de mărunţişuri, închiriază o prăvălioară. Dacă nici boala, nici viciul nu-l opresc din drum, dacă a avut noroc, iată schiţa unei astfel de vieţi normale.

Şi, mai înainte ce orice, salutaţi-l pe acest rege al agitaţiei pariziene, care a supus timpul şi spaţiul. Da, salutaţi fiinţa de salpetru şi de gaz care dă Franţei copii în nopţile lui laborioase, iar ziua îşi multiplică făptura pentru serviciul, pentru gloria şi pentru plăcerea concetăţenilor săi. El a rezolvat problema de a satisface, în acelaşi timp, o soţie drăguţă, o gospodărie, *Le Constitutionnel*{104}, slujba, Garda naţională, Opera şi pe Dumnezeu; însă numai ca să transforme în bani *Le Constitutionnel,* slujba, Opera, Garda naţională, soţia şi pe Dumnezeu. În sfârşit, salutaţi în el un cumulard desăvârşit. Sculându-se în fiecare zi la ora cinci, el străbate ca o pasăre spaţiul dintre locuinţa lui şi strada Montmartre. Pe vânt ori pe furtună, pe ploaie ori pe ninsoare, e prezent la poarta *Constituţionalului* unde aşteaptă teancul de ziare, cu difuzarea căruia s-a angajat. Înhaţă lacom această pâine politică, o duce şi o împarte. La ora nouă, e-n sânul alor lui, acasă, îi debitează un calambur soţiei, îi fură un sărut vârtos, soarbe o ceaşcă de cafea sau îşi muştruluieşte copiii. La zece fără un sfert apare la

Primărie, unde, instalat în fotoliu, ca un papagal pe băţ, încălzit prin grija oraşului Paris, înscrie, până la ora patru, fără a le acorda o lacrimă sau un surâs, decesele şi naşterile unui întreg arondisment. Fericirile şi nenorocirile cartierului trec prin vârful peniţei lui, aşa cum spiritul *Constituţionalului* călătorise mai devreme pe umerii lui. Nimic nu-l încovoaie! Merge drept înainte, îşi ia patriotismul gata făcut din ziar, nu contrazice pe nimeni, strigă sau aplaudă cu toată lumea şi trăieşte ca o rândunică. Locuind la doi paşi de parohie, poate, în cazul unei ceremonii importante, să lase-n locul lui pe vreun extrabugetar, şi aleargă să cânte un *requiem* în strana bisericii, unde, duminica şi în zilele de sărbătoare, constituie cea mai frumoasă podoabă şi glasul cel mai impunător, strâmbându-şi cu străşnicie gura largă şi făcând să tune un *Amen* hazliu. E cantor. La ora patru, când scapă de slujba lui oficială, se duce să răspândească voioşia şi hazul în cea mai celebră prăvălie din oraş. Soţia lui e fericită: el n-are timp să fie gelos; e mai degrabă om de acţiune, decât un sentimental. Aşa încât, de cum apare, le şi năuceşte pe domnişoarele de la tejghea ai căror ochi strălucitori atrag sumedenie de muşterii; acolo printre podoabele, fişiurile şi muselinele etalate de vânzătoare, se amuză zeflemisind pe unii şi pe alţii, sau, mai adesea, până la ora cinci, mai prestează vreun serviciu, copiază vreo pagină de jurnal sau îi duce portărelului vreo poliţă întârziată. La ora şase, din două în două zile, e nelipsit din postul lui. Voce de bas inamovibilă în coruri, el se găseşte la Operă, gata să devină soldat, arab, prizonier, sălbatic, ţăran, umbră, labă de cămilă, leu, diavol, duh, sclav, eunuc negru sau alb, mare expert în a produce bucurie, durere, milă, uimire, în a scoate ţipete invariabile, în a tăcea, în a vâna, în a se bate, în a reprezenta Roma ori Egiptul: totdeauna însă, *in petto*[{105}], neguţător de mărunţişuri. La miezul nopţii, redevine soţ, bărbat de treabă, tată duios, se strecoară în patul conjugal, cu imaginaţia încă sub vraja

formelor amăgitoare ale nimfelor de la Operă, şi face astfel să se întoarcă în folosul amorului conjugal depravările lumii şi voluptoasele mişcări ale picioarelor Mariei Taglioni{106}. În fine, dacă doarme, doarme repede, şi îşi împlineşte somnul grabnic aşa cum îşi împlineşte grabnic şi viaţa. Nu este el oare însăşi mişcarea făcută om, spaţiul încarnat, Proteul civilizaţiei? El rezumă totul: istoria, literatura, politica, cârmuirea, religia, arta militară. Nu-i el o enciclopedie vie, un atlas grotesc, în marş necontenit ca însuşi Parisul, şi care nu se odihneşte niciodată? La el totul este picioare. Nicio fizionomie n-ar putea să se păstreze pură în toiul unor asemenea munci. Poate că muncitorul, care moare la treizeci de ani, bătrân, cu stomacul argăsit treptat de rachiu, va fi socotit, după spusa unor filosofi bine căpătuiţi, mai fericit decât negustorul de mărunţişuri. Unul piere dintr-o lovitură pe când celălalt piere cu amănuntul. Din cele opt meserii ale sale, din umerii, din gâtlejul, din mâinile, din soţia şi din comerţul lui, negustoraşul scoate, ca din tot atâtea ferme, câţiva copii, câteva mii de franci şi cea mai trainică fericire ce a desfătat vreodată o inimă de om. Averea şi copiii lui, mai ales copiii, ce reprezintă totul pentru el, devin prada lumii superioare, căreia el îi duce banii şi pe fata lui, sau pe fiul lui, care, educat la colegiu şi mai instruit decât taică-său, îşi aruncă şi mai sus privirile ambiţioase. Adeseori vreun prâslea de prăvăliaş râvneşte să ajungă cineva în stat.

O asemenea ambiţie ne strămută cu gândul în cea de a doua dintre sferele pariziene. Urcaţi deci un etaj şi intraţi la mezanin; sau coborâţi de la mansardă şi opriţi-vă la catul al patrulea; pătrundeţi, în sfârşit, în lumea celor care au ceva: şi acolo, rezultatul este acelaşi. Negustorii *en gros* şi băieţii lor, funcţionarii, oamenii cu bani puţini şi cu cinste multă, pungaşii, sufletele blestemate, slujbaşii mari şi mici, ajutoarele de portărei, de avocaţi cu procedura, de notari, adică membrii care acţionează, cugetă, speculează ai micii burghezii ce manipulează interesele Parisului şi are grijă de

bunăstarea lui, acaparează bucatele, înmagazinează produsele fabricate de proletari, pune la păstrat fructele Sudului, peştii oceanului, vinurile de pe toate dealurile îndrăgite de soare; care îşi întinde mâinile asupra Orientului şi înhaţă şalurile neluate în seamă de turci şi de ruşi; se duce până-n Indii să strângă recoltele, stă la pândă în aşteptarea vânzării, adulmecă beneficiile, scontează poliţele, face să circule şi încasează toate valorile; ambalează în detaliu întregul Paris, îl cărăuşeşte, ispiteşte poftele copilăriei, pândeşte toanele şi viciile vârstei coapte, stoarce profit de pe urma bolilor; ei bine, fără să bea rachiu ca muncitorul, fără să se bălăcească în mocirla de la bariere, toţi îşi istovesc la fel puterile; îşi storc peste măsură trupul şi creierul, unul prin celălalt, se usucă în dorinţi, se distrug în alergături nenumărate. Epuizarea lor fizică se împlineşte sub biciul intereselor, sub şfichiul ambiţiilor ce frământă lumile superioare ale acestei cetăţi monstruoase, aşa cum în lumea proletarilor se împlineşte sub cruntul balansier al. producţiei de bunuri materiale, necontenit cerute de despotismul lui *vreau* al aristocraţiei. Şi aici, prin urmare, pentru a da ascultare stăpânului universal, plăcerea sau aurul, trebuie să devorezi timpul, să comprimi timpul, să scoţi mai mult de douăzeci şi patru de ore dintr-o zi şi-o noapte, să te zbaţi să te sinucizi, să-ţi vinzi treizeci de ani de bătrâneţe pentru doi ani de odihnă maladivă. Numai că muncitorul moare la spital, atunci când sorocul veştejirii lui s-a împlinit, în vreme ce micul burghez continuă să trăiască, şi trăieşte, dar cretinizat: îl veţi întâlni, cu faţa stinsă, uscată, bătrână, fără nicio lumină în ochi, cu picioarele tremurânde, târându-se cu un aer timp pe bulevard, bulevardul fiind centura Venerei lui, a oraşului lui drag. Ce voia burghezul? Săbiuţa gărzii naţionale, supa zilnică asigurată, un loc decent la Pére-Lachaise{107}, şi, la bătrâneţe, oleacă de aur câştigat legal. Ziua lui de luni este duminica; odihna lui este plimbarea cu o trăsură închiriată pentru vreo petrecere la iarbă verde, când soţia şi copiii

înghit cu voioşie praful sau se prăjesc la soare; bariera lui este birtaşul al cărui prânz otrăvitor e vestit, ori vreun bal în familie, unde te înăbuşi până la miezul nopţii. Unii neghiobi se minunează de vânzoleala monadelor ce se zăresc prin microscop într-o picătură de apă, însă ce-ar zice Gargantua al lui Rabelais{108}, figură de o sublimă cutezanţă neînţeleasă, ce-ar zice acest uriaş căzut din sferele cereşti, dacă s-ar amuza să contemple agitaţia acestei a doua sfere a vieţii pariziene, prezentată aici sub una dintre înfăţişările sale? Aţi văzut vreodată acele barăci prăpădite, îngheţate şi vara, fără altă sobă, iarna, decât o căldăruşă cu jăratic, instalate sub vasta calotă de aramă ce acoperă hala de cereale? Doamna se află acolo de cu ziuă, mandatară, la hale, şi câştigă, se zice, cu această meserie, douăsprezece mii de franci pe an. Domnul, după ce doamna se scoală, trece într-o odăiţă întunecată, unde dă împrumuturi cu camătă negustoraşilor din cartier. La ora nouă, e prezent la biroul paşapoartelor, unde el este unul dintre subşefi. Seara, stă la casa Teatrului Italian, sau a oricărui alt teatru pe care vreţi să-l alegeţi. Copiii sunt daţi la doică, şi rămân acolo până când se duc la colegiu sau la pension. Domnul şi doamna locuiesc la etajul al treilea, nu au decât o bucătăreasă, dau baluri într-un salon de douăsprezece picioare pe opt, iluminat cu lămpi Quinquet; dar ei îi dau o sută cincizeci de mii de franci zestre fiicei lor, şi se odihnesc la cincizeci de ani, vârstă la care încep să apară în loja a treia la Operă, ori cu vreo birjă pe Longchamp{109}, ori în haine demodate, în zilele cu soare, pe bulevarde, care sunt spalierele acestor fructe. Stimat în cartier, iubit de autorităţi, înrudit cu marea burghezie, domnul obţine la şaizeci şi cinci de ani crucea Legiunii de Onoare, iar cuscrul său, primar în vreun arondisment, îl invită la seratele lui. Străduinţele unei vieţi întregi folosesc deci copiilor, pe care mica burghezie ţine morţiş să-i ridice tot mai sus. Fiecare sferă îşi aruncă astfel întreaga prăsilă în sfera superioară ei. Fiul bogatului băcan se face notar, fiul negustorului de

lemne devine magistrat. Niciun dinte nu lipseşte la îmbinarea rotitelor acestui mecanism, şi totul stimulează mişcarea ascensională a banului.

Iată-ne deci ajunşi în al treilea cerc al acestui infern, care poate că într-o zi îşi va avea un DANTE al său. În acest al treilea cerc social, un fel de pântece parizian în care se digeră interesele oraşului şi în care ele se condensează sub forma zisă *afaceri,* se frământă şi se agită, printr-o mişcare intestinală, acră şi amară ca fierea, mulţimea de jurişti, medici, notari, avocaţi, oameni de afaceri, bancheri, mari negustori, speculanţi, magistraţi. Aici se întâlnesc încă şi mai multe pricini de distrugere fizică şi morală decât oriunde aiurea. Aproape toţi aceşti oameni trăiesc în nişte birouri infecte, în săli de audienţe împuţite, în cabinete sufocante, îşi petrec ziua încovoiaţi sub povara afacerilor, se scoală din zori ca să poată să dea totul, să nu se lase prădaţi, să câştige tot sau să nu piardă nimic, să înhaţe un om sau banii lui, să facă sau să desfacă o afacere, să tragă foloase din vreo împrejurare întâmplătoare, să spânzure sau să achite un om. Ei, la rândul lor, îşi istovesc caii, îi gonesc nebuneşte, îi storc de puteri, le îmbătrânesc picioarele înainte de vreme, ca şi lor. Tiranul lor e timpul, care le lipseşte, care le scapă; pe care nu pot nici să-l dilate, nici să-l comprime. Ce suflet poate să rămână mare, pur, moral, generos şi, ca urmare, ce figura rămâne frumoasă în nimicitorul exerciţiu al unei meserii care te sileşte să înduri povara mizeriilor publice, să le analizezi, să le cântăreşti, să le evaluezi, să le exploatezi sistematic? Oamenii aceştia îşi depun undeva inima, dar unde?… nu ştiu; dar, dacă într-adevăr au inimă, o lasă undeva înainte de a coborî în fiecare dimineaţă în adâncul durerilor ce lovesc familiile. Pentru ei nu există niciun mister, ei cunosc reversul societăţii ai cărei duhovnici sunt, şi o dispreţuiesc. Aşa încât, orice-ar face, fiind nevoiţi să înfrunte corupţia, îi cuprinde scârba şi devin posomorâţi: sau, din osteneală, ori din pricina vreunei tranzacţii tainice, o îmbrăţişează; până la urmă în mod

necesar, devin blazaţi în privinţa tuturor sentimentelor, ei, pe care legile, oamenii şi instituţiile îi fac să zboare ca nişte corbi deasupra cadavrelor calde încă. La orice oră, omul banului cântăreşte pe cei vii, omul contractelor cântăreşte pe cei morţi, omul legii cântăreşte conştiinţa. Obligaţi să vorbească fără încetare, toţi înlocuiesc ideea cu vorba, simţirea cu fraza, şi sufletul lor devine un laringe. Ei se uzează şi se demoralizează. Nici marele negustor, nici judecătorul, nici avocatul nu-şi mai păstrează dreapta judecată: ei nu mai sunt nici soţi, nici părinţi, nici iubiţi; lunecă peste lucrurile vieţii, ca o sanie, şi trăiesc fiecare clipă îmboldiţi de afacerile marii cetăţi. Când se întorc la ei acasă, sunt datori să se ducă la bal, la Operă, la festivităţi, unde merg ca să-şi facă noi clienţi, noi cunoştinţe, noi protectori. Toţi mănâncă fără măsură, joacă cărţi, îşi pierd nopţile, iar chipurile lor se rotunjesc, se buhăiesc, se înroşesc, unor atât de cumplite cheltuieli de forţe intelectuale, unor încordări spirituale atât de multiple, ei le opun nu plăcerea, ea e prea palidă şi nu stârneşte niciun contrast, ci dezmăţul, dezmăţul secret, înspăimântător, întrucât ei pot să dispună de orice şi ei fac morala societăţii. Stupiditatea lor reală se ascunde sub o pricepere deosebită. Îşi cunosc meseria, dar ignoră tot ceea ce nu ţine de ea. Atunci, ca să-şi salveze amorul propriu, pun totul sub semnul îndoielii, critică totul orbeşte; par bănuielnici şi, în realitate, sunt nişte naivi care înghit orice, îşi îneacă inteligenţa în discuţii fără sfârşit. Aproape toţi adoptă comod prejudecăţile sociale, literare sau politice, ca să se dispenseze de-a avea o opinie; aşa cum îşi pun şi conştiinţa la adăpostul codului sau al tribunalului de comerţ. Porniţi, de timpuriu, să ajungă oameni remarcabili, devin mediocri, şi se târâie pe culmile lumii, lată de ce figurile lor oferă acea paloare acră, acele coloraţii false, ochi spălăciţi, încercănaţi, guri flecare şi senzuale în care cercetătorul recunoaşte simptomele de alterare a gândirii şi de coclire a ei în căldarea unei specialităţi ce ucide facultăţile inventive

ale creierului, darul de a vedea în mare, de a generaliza şi de a deduce. Mai toţi se chircesc în cuptorul afacerilor. De aceea, niciodată un om care s-a lăsat prins între dinţii ori în angrenajul acestor maşini imense nu poate să devină mare. Dacă e medic, ori nu prea practică medicina, ori e o excepţie, un Bichat{110} ce moare tânăr. Dacă, mare negustor fiind rămâne totuşi cineva, el e aproape Jacques Coeur{111}. Robespierre{112} a practicat vreodată avocatura? Danton{113} era un leneş care aştepta. Dar cine, de altminteri, a invidiat vreodată figurile lui Danton şi Robespierre, oricât de superbe ar putea fi ele? Aceşti oameni copleşiţi de treburi atrag la ei banii şi îi strâng grămadă ca să se poată încuscri apoi cu familiile aristocrate. Dacă ambiţia muncitorului este cea a micului burghez, aici vom găsi aceleaşi pasiuni. La Paris, vanitatea rezumă toate pasiunile. Tipul clasei acesteia va fi ori burghezul ambiţios, care, după o viaţă de zbucium şi de nesfârşite manevre, trece în Consiliul de stat, aşa cum o furnică trece printr-o crăpătură; ori redactorul de ziar, intrigant şi sforar, pe care regele, poate ca să se răzbune pe nobilime, îl face *pair* al *Franţei* notarul devenit primar în arondismentul lui – toţi oameni pe care afacerile i-au sleit de puteri şi care, dacă îşi ajung ţinta, o ajung *ucişi.* În Franţa, există obiceiul de a înscăuna peruca. Numai Napoleon, Ludovic al XIV-lea şi regii cei mari au căutat întotdeauna oamenii tineri cu care să-şi înfăptuiască planurile.

Deasupra acestei sfere, trăieşte lumea artiştilor. Dar şi aici, chipurile, însemnate cu pecetea originalităţii, sunt zdrobite, în mod nobil, însă zdrobite, obosite, zbârcite. Biciuiţi de nevoia de a produce, depăşiţi de costisitoarele lor fantezii, storşi de geniul lor mistuitor, flămânzi de plăceri, artiştii din Paris vor toţi să recâştige printr-o trudă excesivă golurile pricinuite de lene şi se străduiesc zadarnic să împace lumea cu gloria banul cu arta. Ca începător, artistul gâfâie necontenit sub povara creditorilor; nevoile

lui nasc datorii, iar datoriile îi răpesc nopţile. După muncă, plăcerea. Actorul joacă până la miezul nopţii, studiază dimineaţa, repetă la amiază; sculptorul se încovoaie sub statuia lui; gazetarul este o gândire în marş, ca un soldat la război; pictorul în vogă este copleşit de lucrări, pictorul fără comenzi se îmbolnăveşte de inimă rea dacă se simte om de geniu. Concurenţa, rivalităţile, calomniile asasinează aceste talente. Unii, deznădăjduiţi, se Rostogolesc în prăpăstiile viciului, alţii mor tineri şi necunoscuţi pentru că şi-au cheltuit prea devreme viitorul. Puţine dintre aceste figuri, sublime la începuturile lor, rămân frumoase. De altminteri, frumuseţea scânteietoare a capetelor lor rămâne neînţeleasă. Un chip de artist este totdeauna ieşit din comun, el se află totdeauna fie deasupra, fie dedesubtul liniilor convenite pentru ceea ce imbecilii numesc frumosul ideal. Ce putere îi distruge? Pasiunea. Orice pasiune la Paris se descompune în aceşti doi termeni; aurul şi plăcerea.

Acum, nu simţiţi că e mai uşor să respiraţi? Nu simţiţi că aerul şi spaţiul devin pure? Aici nu există nici trudă, nici durere. Rotitoarea volută a aurului a atins culmile. Din străfundurile beciurilor unde încep rigolele lui, din adâncul dughenelor unde încearcă să-l stăvilească nişte diguleţe plăpânde, din tejghelele magazinelor şi din marile ateliere unde se lasă prefăcut în bare. aurul, sub formă de dote sau de moşteniri, adus de mâna tinerelor fete ori de degetele uscate ale bătrânilor, ţâşneşte spre ginta aristocratică unde are să strălucească iarăşi, să se etaleze, să curgă şuvoaie. Dar, înainte de a părăsi cele patru terenuri pe care se sprijină înalta proprietate pariziană, nu e oare necesar, după ce am văzut cauzele morale, să deducem cauzele fizice şi să scoatem în evidenţă un flagel, ca să zicem aşa, subiacent, ce acţionează statornic asupra chipurilor de portari, de prăvăliaşi, de muncitori, şi să. semnalăm o influenţă distrugătoare, ale cărei daune egalează pe cele provocate de administratorii parizieni ce o lasă să dăinuie nestingherită? Dacă aerul caselor în care trăiesc cei mai

mulţi dintre burghezi este infect, dacă atmosfera străzilor îşi împrăştie miasmele grele prin odăiţele din dos ale dughenelor în care aerul nu ajunge, să ştiţi că, în afară de această pestilenţă, cele patruzeci de mii de case ale acestui mare oraş îşi scaldă picioarele în murdării pe care autorităţile încă n-au încercat cu dinadinsul să le înconjure cu nişte ziduri de beton ce-ar putea să împiedice noroiul cel mai fetid să se filtreze prin sol, să otrăvească fântânile şi să continue subteran celebrul nume al Luteţiei{114}. Jumătate din Paris se culcă în duhorile împuţite ale curţilor, ale străzilor şi ale canalelor. Dar să ne îndreptăm spre marile saloane aerisite şi aurite, spre palatele înconjurate cu grădini, spre lumea bogată, trândavă, fericită, rentieră. Chipurile de aici sunt ofilite şi roase de vanitate. Aici nimic nu e real. A căuta plăcerea nu-nseamnă a găsi plictisul? Oamenii din lumea mare şi-au secătuit de timpuriu firea. Neavând alte griji decât să-şi născocească plăceri, ei s-au grăbit să abuzeze de simţurile lor, aşa cum muncitorul abuzează de rachiu. Plăcerea e ca unele substanţe medicale: ca să se obţină în mod constant aceleaşi efecte, trebuie să se dubleze dozele, iar moartea sau abrutizarea se află în ultima înghiţitură. Toate clasele inferioare se ploconesc înaintea bogaţilor şi le pândesc gusturile pentru a face din ele vicii şi a le exploata. Cum să rezişti viclenelor ispite care se urzesc în această ţară? De aceea Parisul îşi are *theriakis*{115}-ii lui, pentru care jocul, gastrolatria sau curtezana sunt un opium. De aceea vedeţi manifestându-se de timpuriu la aceşti oameni gusturi şi nu pasiuni, fantezii romanţioase şi amoruri zgribulite. Aici domneşte impotenţa; aici nu mai există idei, ele şi-au trecut vigoarea în mofturile budoarului, în maimuţărelile femeieşti. Aici există ageamii de patruzeci de ani şi bătrâni experţi de şaisprezece. Bogătaşii găsesc la Paris inteligenţă gata făcută, ştiinţa gata rumegată, opinii gata formulate, ce-i scutesc să mai aibă inteligenţă, ştiinţă ori opinii. În această lume, lipsa de spirit e socotită egală cu slăbiciunea şi cu libertinajul. Aici toţi

sunt zgârciţi cu timpul lor, fiind obişnuiţi să şi-l piardă. Să nu credeţi că, dacă n-aţi găsit idei, veţi găsi mai multă afecţiune. Aici îmbrăţişările acoperă o indiferentă profundă, iar politeţea un veşnic dispreţ. Aici nu se cunoaşte iubirea faţă de semeni. Butade superficiale, multă indiscreţie, bârfeli şi mai ales banalităţi; acesta-i fondul limbajului lor; dar aceşti nefericiţi *Fericiţi* pretind că ei nu se adună ca să spună şi să facă maxime în genul celor ale lui la Rochefoucauld; ca şi cum n-ar exista o medie descoperită de cel de-al optsprezecelea veac, între preaplin şi golul absolut. Dacă vreun om luminat se foloseşte de o glumă subtilă şi delicată, ea rămâne neînţeleasă; obosind degrabă să tot dea fără să primească nimic, el stă acasă şi-i lasă pe proşti să domnească pe terenul lui. Această viaţă găunoasă, această aşteptare continuă a unei plăceri care nu soseşte niciodată, acest plictis permanent, această deşertăciune din suflete, din inimi şi din creieri, această silă pe care o lasă marile recepţii pariziene se răsfrâng în trăsăturile feţei şi confecţionează chipurile de carton, ridurile pretimpurii, fizionomiile celor bogaţi pe care le poceşte neputinţa, pe care se oglindeşte aurul şi de pe care inteligenţa a pierit.

O atare privelişte a Parisului moral dovedeşte că Parisul fizic n-ar putea să fie altceva decât ceea ce este. Oraşul acesta cu diademă pe frunte e ca o regină veşnic însărcinată, stăpânită de pofte nesăţioase. Parisul este creierul globului, un creier ce plezneşte de geniu şi care conduce civilizaţia umană, un om mare, un artist pururi creator, un politician clarvăzător, care, în mod necesar, trebuia să aibă ridurile pricinuite de inteligenţă, viciile oamenilor mari, fanteziile artistului şi blazările politicianului. Fizionomia lui presupune germinaţia binelui şi a răului, lupta şi victoria; presupune bătălia morală din ’89{116}, ale cărei trâmbiţe încă mai răsună şi acum în toate colţurile lumii; şi de asemenea prăbuşirea din 1814{117}. Acest oraş nu poate fi deci nici mai moral, nici mai sentimental, nici mai curat decât motorul cu aburi al

magnificilor piroscafe pe care le admiraţi cum despică undele! Parisul nu-i oare o sublimă navă încărcată cu inteligenţă? Ba da, armoariile{118} lui sunt unul dintre acele oracole pe care şi le permite din când în când fatalitatea. Catargul cel mare, turnat în bronz şi sculptat de victorii al ORAŞULUI PARIS are drept vigiliu pe Napoleon. Nava aceasta are, fireşte tangajul şi ruliul ei; ea însă străbate lumea, varsă foc prin sutele de guri ale tribunelor ei, brăzdează mările ştiinţei, alunecă pe apele lor cu pânzele-n vânt, strigă din vârful catargele, prin vocea savanţilor «Înainte, cutezaţi! Urmaţi-mă!» Ea duce un echipaj imens, căruia-i place s-o pavoazeze cu flamuri noi. Sunt muşii şi ştrengarii ei hohotind pe parâme; e lestul grelei burghezii; sunt muncitorii şi mateloţii ei negri de catran; în cabine, sunt călători fericiţi; eleganţi micimani îşi fumează trabucurile aplecaţi peste bastingaj; iar pe dunetă sunt soldaţii ei, novatori şi ambiţioşi, care vor ancora la toate ţărmurile lumii şi, răspândind pretutindeni strălucitoarele lumini, cer glorie, care înseamnă plăcere sau iubiri, care pretind aur.

Aşadar, zbuciumul extraordinar al proletarilor, aşadar patima intereselor care macină cele două burghezii, aşadar asprimile ambiţiilor artistice şi excesele plăcerii necontenit căutate de cei mari explică sluţenia firească a fizionomiilor pariziene. Rasa umană nu oferă decât în Orient un bust magnific; el însă este un efect al calmului netulburat afectat de filosofii aceştia profunzi, cu pipă lungă, cu picioare scurte şi trunchiuri pătrate, ce se feresc de agitaţie şi le e silă de ea; pe când la Paris, Micii, Mijlociii şi Marii aleargă, se zbuciumă şi se trudesc biciuiţi de nemiloasa zeiţă Nevoia: nevoia de bani, de glorie, sau de distracţie. De aceea, un obraz fraged, odihnit, frumos, într-adevăr tânăr constituie aici cea mai extraordinară excepţie: se întâlneşte rareori. Dacă veţi zări vreunul, cu siguranţă că e fie al vreunui preot tânăr şi zelos, fie al vreunui abate cumsecade, la vreo patruzeci de ani, cu bărbie triplă; fie al

vreunei persoane tinere, cu deprinderi pure aşa cum se mai educă astăzi prin câte o familie burgheză; fie al vreunei mame de douăzeci de ani, încă plină de iluzii şi care îşi alăptează primul născut; fie al vreunui tânăr, proaspăt debarcat din provincie şi încredinţat vreunei bătrâne văduve pioase, ce-l lasă fără un ban; fie poate al vreunui băiat de prăvălie, ce se culcă la miezul nopţii, destul de trudit de cât a tot strâns şi a desfăcut vigurile de pânză, şi care se scoală la ora şapte ca să aranjeze marfa; fie adesea al vreunui om de ştiinţă sau al vreunui poet, ce trăieşte ca un schimnic, în tovărăşie fericită cu o idee frumoasă, şi care se păstrează sobru, răbdător şi cast; fie al vreunui nătâng mulţumit de sine, nutrindu-se cu dobitocii, crăpând de sănătate, totdeauna preocupat să-şi surâdă lui însuşi; fie al fericitei şi nepăsătoarei speţe a hoinarilor, singurii oameni din Paris realmente fericiţi, şi care-i gusta în fiece clipă schimbătoarele poezii. Există la Paris un grup de fiinţe privilegiate ce trag foloase din zbuciumul istovitor al muncii, ai intereselor, ai afacerilor, al artelor şi al aurului. Sunt femeile. Deşi există mii de pricini tainice care, mai mult ca aiurea, ar putea să le distrugă fizionomia, se întâlnesc, în lumea feminină, mici grupuri fericite ce trăiesc ca nişte orientale şi pot să-şi păstreze frumuseţea; ele însă rareori se arată pe jos în stradă, stau ascunse ca nişte plante rare ce nu-şi desfac petalele decât la anumite ore, şi care constituie veritabile raritǎţi exotice. Dar Parisul este, în esenţă, şi un tărâm al contrastelor. Dacă sentimentele adevărate sunt aici rare, se întâlnesc totuşi, aici ca pretutindeni, prietenii nobile, devotamente fără margini. Pe acest câmp de luptă al intereselor şi al pasiunilor, la fel ca printre acele mulţimi în marş unde domneşte egoismul, unde fiecare este nevoit să se apere pe sine însuşi, mulţimi pe care le numim *armate,* pare că sentimentelor le place să fie desăvârşite atunci când se ivesc, şi sunt sublime prin juxtapunere. La fel se întâmplă şi cu figurile. Uneori, la Paris, în înalta aristocraţie, se pot vedea, răzleţ, câteva

chipuri de tineri fermecători, fructe ale unei educaţii şi ale unor deprinderi cu totul excepţionale. Tinereasca frumuseţe a sângelui englez se împreună în ele cu fermitatea trăsăturilor meridionale, cu spiritul francez, cu puritatea formei. Focul din cehii lor, delicioasa frăgezime a buzelor, negrul sclipitor al părului lor fin, faţa albă, conturul distins al obrazului fac din ele nişte frumoase flori omeneşti, de o încântătoare înfăţişare printre celelalte fizionomii şterse, veştede, scofâlcite, pocite. De aceea îi admiră femeile, de la întâia vedere, pe asemenea tineri, cu acea plăcere avidă ce-i cuprinde pe oameni când privesc o fiinţă frumoasă, decentă, graţioasă, înzestrată cu toate fecioriile cu care închipuirii noastre îi place să împodobească o fată desăvârşită. Dacă această rapidă aruncătură deochi asupra populaţiei Parisului a făcut să se înţeleagă raritatea unei figuri rafaeleşti şi admiraţia înflăcărată pe care ea trebuie s-o inspire de la prima vedere, interesul principal al povestirii noastre va fi fost justificat. *Quod erat demonstrandum,* ceea ce era de demonstrat, dacă ne este îngăduit să aplicăm formulele scolasticii la ştiinţa moravurilor.

Or, într-una dintre acele frumoase dimineţi de primăvară, când frunzele nu sunt încă verzi, cu toate că au înmugurit, când soarele începe să înfierbânte acoperişurile şi când cerul e albastru, când mulţimile pariziene din alveolele lor şi încep să zumzăie pe bulevarde, alunecând ca un şarpe cu mii de culori pe Rue de la Paix, către Tuilleries, şi salutând alaiurile lui Himeneu ce-şi porneşte iarăşi hora; deci, într-una din aceste zile fericite un tânăr frumos ca lumina acelei, zile, îmbrăcat cu gust, dezinvolt în purtări (să spunem secretul: un copil al iubirii, fiul natural al lordului Dudley şi al celebrei marchize de Vordac), se plimba pe aleea principală de la Tuileries. Acest Adonis, pe nume Henri de Marsay, se născuse în Franţa unde lordul Dudley venise s-o mărite pe tânăra mamă a lui Henri cu un bătrân

gentilom, domnul de Marsay, un fluturaş distins şi aproape stins ce-l acceptă pe copil ca fiind al său, îmbiat de uzufructul unei rente de o sută de mii de franci, dăruiţi pentru totdeauna fiului său putativ; nebunie care nu-l costă prea scump pe lordul Dudley: rentele franceze valorau pe atunci şaptesprezece franci şi cincizeci de centime. Bătrânul gentilom muri fără să-şi fi văzut vreodată soţia. Doamna de Marsay se căsători după aceea cu marchizul de Vordac; dar până să devină marchiză, ea nu se prea interesase de copilul ei şi al lordului Dudley. În primul rând, războiul declarat între Franţa şi Anglia îi despărţise pe cei doi amanţi, şi, oricum, fidelitatea la Paris n-a fost şi nici n-are să fie vreodată la modă. Apoi, succesele femeii elegante, frumoase, adorate pretutindeni, înăbuşiră în pariziancă sentimentul matern. Lordul Dudley nu se arătă mai grijuliu decât mama faţă de progenitura lui. Rapida infidelitate a tinerei pe care o iubise fierbinte îi dase poate şi un fel de aversiune faţă de tot ce provenea de la ea. De altfel, poate că taţii nici nu-i iubesc decât pe copiii pe care îl cunosc bine; principiu social de cea mai mare importanţă pentru tihna familiilor şi pe care ar trebui să-l cultive toţi celibatarii, dovedind astfel că paternitatea este un sentiment crescut într-o seră caldă de către o soţie, de moravuri şi de legi.

Bietul Henri de Marsay nu găsi un tată decât în acela dintre cei doi care nu era obligat să-i fie tată. Paternitatea domnului de Marsay fireşte foarte incompletă. Copiii, în rânduiala naturii, nu au tată decât pentru un timp cu totul limitat; domnul de Marsay imită şi el natura. Cumsecadele gentilom nu şi-ar îi vândut numele, de n-ar fi avut unele vicii. Aşa că tocă fără remuşcări, prin tripouri, şi bău, prin alte locuri cele câteva semestre pe care i le plăti ca rentă vistieria naţională. Apoi îl dădu pe copil în seama unei surori a lui bătrâne, o domnişoară de Marsay care îl îngriji cum se cuvine şi îi plăti, din mica pensiune, ce i-o acorda fratele ei, un preceptor, un abate fără para chioară, care

întărind viitorul tânărului, hotărî să accepte, în contul celor o sută de mii de livre rentă, sarcina de a se ocupa de pupilul ei, pe care-l îndrăgi. Preceptorul se nimerise să fie un adevărat preot, unul dintre acei ecleziaşti croiţi să devină cardinali în Franţa, ori Borgia sub tiara papală. El îl învaţă pe copil în trei ani ceea ce i s-ar fi predat în zece ani la colegiu. Pe urmă, acest mare om, cu numele de abate de Maronis, desăvârşi educaţia elevului său, punându-l să studieze civilizaţia sub toate feţele ei; îl hrăni cu experienţa lui, târându-l foarte puţin prin biserici, pe atunci închise; îl duse de câteva ori prin culisele teatrelor, dar mai adesea pe la curtezane; îi demonta sentimentele omeneşti piesă cu piesă; îl învăţă politica, ducându-l în saloanele unde se clocea politica pe atunci; îi trecu în revistă pârghiile cârmuirii şi se strădui, din afecţiune faţă de un caracter frumos, lăsat în părăsire dar foarte promiţător, să-i înlocuiască bărbăteşte mama: nu-i oare biserica mama celor orfani? Elevul răsplăti cum se cuvine truda părintelui. Demnul bărbat muri episcop, în 1812, cu satisfacţia că a lăsat ne lumea asta un copil de şaisprezece ani cu inima şi cu mintea atât de bine modelate, încât ar fi putut să-l supună sub călcâi şi pe un bărbat ce patruzeci. Cine oare s-ar fi aşteptat să găsească o inimă de bronz, un creier ca spirtul sub aparenţele cele mai ispititoare pe care vechii pictori, aceşti artişti naivi, le-au atribuit şarpelui din paradisul pământesc? Dar numai atâta nu însemna încă nimic. Pe deasupra, omul acela cumsecade înveşmântat în violet se străduise mai ales să-l pună pe copilul său de predilecţie în relaţii cu câteva persoane din înalta societate a Parisului, relaţii ce puteau să echivaleze, ca venituri, în mâinile tânărului, cu alte o sută de mii de livre rentă. În fine, preotul acesta, vicios însă diplomat, necredincios însă învăţat, perfid însă îndatoritor, slab la înfăţişare însă tot atât de viguros la minte ca şi la trap, fu realmente atât de util elevului său, atât de îngăduitor cu viciile fui, atât de bun calculator al oricărui fel de putere, atât de înţelegător când

trebuia să plătească vreo slăbiciune omenească, atât de tânăr la masă, la Frascati{119}, la... mai ştiu eu unde, încât recunoscătorul Henri de Marsay nu se mei simţea înduioşat, în 1814, decât atunci când privea portretul scumpului său episcop, portret ce constituia singurul bun mobiliar pe care putuse să i-l lase moştenire acest prelat, admirabil prototip al oamenilor al căror geniu va salva biserica catolică, apostolică şi romană, compromisă în prezent din pricina slăbiciunii recruţilor ei şi a bătrâneţii pontifilor, însă numai dacă biserica va voi. Războiul continental îl împiedică pe tânărul de Marsay să-i cunoască pe adevăratul său tată, al cărui nume e îndoielnic că l-a ştiut. Copil părăsit, el n-a cunoscut-o nici pe doamna de Marsay. Fireşte că nu l-a regretat prea mult pe tatăl său putativ. Iar domnişoarei de Marsay, singura lui mamă, a pus să i se ridice în cimitirul Pére-Lachaise, la moartea ei, un foarte drăguţ monument funerar. Monseniorul de Maronis îi asigurase acestei bătrâne scufiţe cu panglici unul dintre cele mai bune locuri în cer, încât, văzând-o fericită că moare, pe Henri îl năpădiră nişte lacrimi egoiste şi începu să plângă de propria lui milă. Văzându-l îndurerat, abatele şterse lacrimile elevului său şi-i aminti că blânda domnişoară îşi priza atât de dezgustător tabacul şi devenise atât de slută, de surdă şi de plicticoasă, încât mai degrabă se cuvenea să aducă mulţumire morţii. În 1811, episcopul încetase tutela asupra elevului său. Iar când mama domnului de Marsay se recăsători, preotul, într-un consiliu de familie, se opri la unul dintre oneştii acefali, aleşi de el cu multă grijă la spovedanie, şi îl însărcină să administreze averea tânărului, ale cărei beneficii le folosea din plin pentru nevoile lui şi ale lui de Marsay, dar al cărei capital voia să-l păstreze neatins.

Pe la sfârşitul lui 1814, Henri de Marsay nu avea deci nicio obligaţie sentimentală pe pământ şi era tot atât de liber ca o pasăre stingheră. Deşi împlinise douăzeci şi doi de ani, părea să aibă de-abia şaptesprezece.

În general, cei mai năzuroşi dintre rivalii lui îl considerau drept cel mai frumos băiat din Paris. De la tatăl său, lordul Dudley, moştenise cei mai drăgăstoşi şi mai amăgitori ochi albaştri; de la mama sa, un păr negru extraordinar de bogat; de la amândoi, un sânge pur, o piele de fecioară, o înfăţişare blândă şi modestă, o talie subţire şi aristocratică şi nişte mâini foarte frumoase. Orice femeie care îl vedea se îndrăgostea nebuneşte de el; ştiţi cum se întâmplă! se naşte una dintre acele dorinţi care înjunghie inima, dar care se uită repede din pricina imposibilităţii de a o satisface, pentru că de obicei pariziencele sunt lipsite de perseverenţă. Puţine dintre ele îşi spun, asemenea bărbaţilor, acel VOI STĂRUI, deviza casei de Orange. Sub o asemenea prospeţime vitală, şi în ciuda apei limpezi a ochilor lui, Henri ascundea un curaj de leu şi o sprinteneală de maimuţă. Putea să pareze în lama unui cuţit un glonte trimis de la o distanţă de zece paşi; călare pe cal părea întruchiparea unui taur mitologic; conducea trăsura cu îndemânarea unui mare as hipic; era zglobiu ca Chérubin{120}, şi blând ca mielul; dar putea să-l bată pe orice om din foburg la teribilul joc al savatei ori al bastonului; în plus, cânta la pian atât de bine încât ar fi putut să se facă artist dacă ar fi ajuns la ananghie, şi avea o voce care i-ar fi fost preţuită de Barbaja la cincizeci de mii de franci pe sezon. Dar, vai, toate aceste calităţi alese şi toate aceste defecte simpatice erau umbrite de un viciu cumplit: nu credea nici în bărbaţi, nici în femei, nici în Dumnezeu, nici în diavol. Capricioasa natură începuse prin a-l înzestra; un preot îl desăvârşise.

Pentru a da un înţeles limpede acestei aventuri, e necesar să adăugăm aici că, firește, lordul Dudley a găsit multe femei dispuse să reproducă în câteva exemplare un atât de reuşit portret. Cea de-a doua capodoperă a lui de acest gen a fost o tânără numită Euphémie, născută dintr-o doamnă spaniolă, crescută la Havana, adusă la Madrid împreună cu o tânără creolă din Antile şi cu gusturile

ruinătoare din colonii; însă, din fericire, căsătorită cu un bătrân şi foarte bogat senior spaniol, don Hijos, marchiz de San-Réal, care, după ocuparea Spaniei de către trupele franceze, venise la Paris, unde locuia pe strada Saint-Lazare. Atât din nepăsare, cât şi din respect faţă de nevinovăţia vârstei fragede, lordul Dudley nu le-a pomenit nimic copiilor săi despre rubedeniile pe care şi le crease peste tot. E unul dintre micile neajunsuri ale civilizaţiei, ea însă oferă destule alte avantaje; faţă de foloasele aduse, trebuie deci să-i iertăm păcatele. Lordul Dudley, ca să isprăvim cu el, veni, în 1816, să se refugieze la Paris, spre a scăpa de urmărirea justiţia engleze, care când e vorba de Orient, nu acordă protecţie decât mărfurilor. Lordul călător, când îl văzu pe Henri, întrebă care-i acel tânăr frumos. Şi, auzindu-i numele, spuse:

— Ah! e fiu-meu. Ce nenorocire!

Aceasta era povestea tânărului care, pe la mijlocul lunii aprilie, în 1815, străbătea marea alee de la Tuileries, păşind agale, ca acele animale ce, cunoscându-şi forţele, calcă liniştite şi majestuoase; burghezele se opreau fără sfială să-l mai privească o dată, soţiile respectabile însă nu se opreau, ele îl aşteptau la întoarcere şi îşi întipăreau în minte, ca să n-o mai uite, figura lui fermecătoare ce n-ar fi stat rău lângă trupul celei mai frumoase dintre ele.

— Ce cauţi pe aici duminica? îi zise marchizul de Ronquerolles lui Henri, trecând pe lângă el.

— Pescuiesc, răspunse tânărul.

Schimbul lor de gânduri se făcu prin două priviri semnificative, fără ca nici Ronquerolles, nici de Marsay să lase impresia că s-ar cunoaşte. Tânărul îi examina pe cei ce se plimbau cu acea agerime a ochiului şi a urechilor specifice parizianului ce lasă impresia, în aparenţă, că nu vede şi nu aude nimic, dar care vede şi aude totul. În acea clipă, un tânăr se apropie de el, îl luă de braţ cu familiaritate şi-i zise:

— Ce mai faci, dragul meu de Marsay?

— Foarte bine, foarte bine, îi răspunse de Marsay, pe acel ton prietenos în aparenţă, dar care între tinerii parizieni nu dovedeşte nimic, nici pentru prezent, nici pentru viitor.

Într-adevăr, tinerii parizieni nu se aseamănă cu tinerii din niciun alt oraş. Ei se împart în două clase: tânărul care are câte ceva, şi tânărul care nu are nimic; sau tânărul care gândeşte şi cel care cheltuieşte. Dar, să ne înţelegem, nu e vorba aici decât de acei băştinaşi care duc la Paris un trai plăcut şi elegant. Mai există şi alţi câţiva tineri, aceia însă sunt nişte copii ce pricep prea târziu modul de viaţă parizian şi rămân păcăliţi. Ei nu profită de nimic, ci studiază, buchisesc, spun ceilalţi, în sfârşit, se mai văd şi unii tineri, bogaţi ori săraci, care îmbrăţişează o carieră şi o urmează neabătut; ei sunt întrucâtva Emilul{121} lui Rousseau{122}, cetăţenii model, şi nu se arată niciodată în societate. Descurcăreţii îi numesc nepoliticos prostănaci. Prostănaci sau nu, ei sporesc numărul indivizilor mediocri, sub greutatea cărora se încovoaie Franţa. Ei sunt întotdeauna prezenţi; întotdeauna gata să încurce treburile publice sau particulare dând cu mistria otova a mediocrităţii, fudulindu-se cu neputinţa lor pe care o numesc moralitate şi cinste. Asemenea soiuri de *Premianţi excepţionali* ai societăţii năpădesc administraţia, armata, magistratura, Camerele, Curtea. Ei slăbesc şi împovărează ţara, formând în trupul cetăţii un fel de limfă ce-l supraîncarcă şi-l istoveşte. Indivizii aceştia oneşti îi numesc imorali sau escroci pe oamenii de talent. Însă dacă escrocii aceştia primesc bani pentru serviciile lor, ei măcar slujesc la ceva, pe când ceştilalţi dăunează şi totuşi sunt respectaţi de gloată; dar, din fericire pentru Franţa, tinerimea elegantă nu încetează să-i stigmatizeze cu porecla de gugumani.

Aşa încât, e firesc ca la prima aruncătură de ochi să pară foarte diferite cele două categorii de tineri ce duc o viaţă elegantă; corporaţie simpatică, din care făcea parte şi Henri de Marsay. Dar cercetătorul care nu se opreşte la suprafaţa lucrurilor se convinge numaidecât că deosebirile

sunt pur morale şi că nimic nu este mai înşelător decât acest înveliş frumos. Însă toţi se cred mai presus decât tot restul omenirii: vorbesc vrute şi nevrute despre lucruri, despre oameni, despre literatură, despre artă; au totdeauna pe buze pe *Pitt* şi *Cobourg*[{123}] al fiecărui an; întrerup o discuţie printr-un calambur; îşi bat joc de ştiinţă şi de savanţi; dispreţuiesc tot ceea ce nu cunosc sau ceea ce îi sperie; şi se cred mai presus de orice, socotindu-se judecători supremi a orice. Toţi şi-ar minţi taţii şi ar fi gata să verse la sânul mamelor lor lacrimi de crocodil; în general însă nu cred în nimic, vorbesc urât despre femei sau fac pe discreţii şi în realitate se supun vreunei curtezane stricate sau vreunei femei trecute. Toţi sunt deopotrivă de roşi până la os de calcule, de depravare, de o poftă brutală de parvenire, şi, dacă sunt ameninţaţi de piatră la rinichi ori la ficat, sondându-i, tuturor li s-ar găsi piatra în inimă. În mod obişnuit, arată deosebit de simpatici la înfăţişare, fac caz mereu de prietenia lor, sunt toţi deopotrivă de fermecători. Acelaşi mod de a persifla stăpâneşte jargoanele lor schimbătoare; se îmbracă bizar, îşi fac o glorie din a repeta prostiile cutărui ori cutărui actor la modă, şi, indiferent cu cine stau de vorbă, se grăbesc să debiteze orice aiureală sau orice obrăznicie, numai ca să albă ei prima manşă în acest joc; dar vai de cel ce nu ştie să lase să i se scoată un ochi, pentru a scoate el pe urmă doi. Toţi se arată deopotrivă de nepăsători faţă de nenorocirile patriei şi faţă de plăgile ei. Toţi seamănă cu frumoasa spumă albă ce încununează valurile bătute de furtuni. Se îmbrăcă în ţinută de gală, cinează, dansează, se distrează în ziua bătăliei de la Waterloo[{124}], în timpul holerei sau în timpul unei revoluţii. În fine, toţi, deopotrivă, cheltuiesc fără măsură; însă acum încep deosebirile, de aici, de la averile nestatornice şi risipite în plăceri, averi din care unii au capitalul, iar alţii îl aşteaptă; toţi se îmbracă la acelaşi croitor, dar facturile unora sunt neachitate. Apoi, dacă unii, ca nişte ciururi primesc tot felul de idei, fără să păstreze niciuna, alţii le

cern şi le asimilează pe cele bune. Dacă unii cred că ştiu ceva, nu ştiu nimic şi înţeleg tot; împrumută totul celor ce nu au nevoie de nimic şi nu oferă nimic celor ce au într-adevăr nevoie; alţii studiază în taină gândurile aproapelui şi îşi plasează banul tot atât de bine că şi năzbâtiile, cu dobânzi mari. Unii nu mai au nicio părere adevărată, pentru că sufletul lor, ca o oglindă căreia i s-a dus cu vremea luciul, nu mai reflectă nicio imagine; alţii îşi economisesc simţurile şi viaţa, pălind totuşi că, la fel ca şi ceilalţi, le aruncă pe fereastră. Cei dintâi, în temeiul unei nădejdi, se devotează fără convingere vreunei grupări ce pluteşte cu vântul în pânze, şi urmează curentul, sărind însă pe o altă ambarcaţiune politică atunci când prima intră în derivă; ceilalţi cumpănesc viitorul, îl sondează şi văd în fidelitatea politică ceea ce englezii vad în probitatea comercială: un element de succes. Dar acolo unde un tânăr care are câte ceva face un calambur sau spune o vorbă de duh despre revirimentul tronului, tânărul care nu are nimic face un calcul public, sau o josnicie ascunsă şi izbuteşte să răzbată strângând în dreapta şi în stingă mâinile amicilor săi. Unii nu cred niciodată în capacitatea altcuiva, socotesc că toate ideile lor sunt doi, ca şi cum lumea ar fi fost creată în ajun, au o încredere nemărginită în ei şi nu au alt duşman mai crud decât propria lor persoană. Pe când ceilalţi sunt înarmaţi cu o neîncredere statornică în oameni, pe care-i apreciază la justa valoare, şi sunt destul de profunzi pentru a avea o idee în plus faţă de amicii lor pe care îi exploatează; seara, cu capul pe pernă, ei cântăresc oamenii aşa cum un avar îşi cântăreşte monedele de aur. Unii se supără din pricina vreunei vorbe nevinovate, dar se lasă duşi de şmecherii ce-i împing înaintea lor trăgând sfoara principală a acestor păpuşi: amorul propriu; pe când ceilalţi devin respectaţi şi ştiu să-şi aleagă victimele şi protectorii. Şi-atunci, într-o bună zi, cei ce nu posedau nimic posedă ceva, iar cei ce posedau ceva nu mai posede nimic. Aceştia din urmă îi privesc pe camarazii lor ajunşi la

o situaţie ca pe nişte vicleni, ca pe nişte răi la suflet, dar şi ca pe nişte oameni tari: – «E un tip tare!...» este elogiul suprem decernat celor ce au izbutit*, quibuscumque viis*[{125}], în politică, fără de vreo femeie, ori să facă avere. Printre ei se întâlnesc unii tineri ce joacă asemenea rol începând prin a face datorii; şi, fireşte, ei sunt mai primejdioşi decât cei ce joacă fără să aibă un ban.

Junele ce se pretindea amic cu Henri de Marsay era un zăpăcit, sosit din provincie, şi pe care tinerii la modă pe atunci îl învăţau arta de a toca frumuşel o succesiune; el însă mai poseda o ultimă bucăţică de rumegat în provincia lui, un rost asigurat. Era pur şi simplu un moştenitor care trecuse brusc de la cei o sută de bieţi franci pe lună la întreaga avere părintească şi care, dacă nu avea destulă minte spre a-şi da seama că e luat în râs, ştia să facă măcar atâta socoteală încât să se oprească la două treimi ale capitalului său. Venise să descopere la Paris, cu ajutorul câtorva hârtii de o mie de franci, valoarea exactă a echipajelor, arta de a nu-ţi prea respecta promisiunile, să asculte savante cugetări despre zăloagele ce se pot acorda oamenilor şi să înveţe care sunt învoielile de cel mai mare folos pe care merită să le închei cu ei; ţinea mult să poată vorbi în termeni aleşi despre caii săi, despre câinele lui din Pirinei, să recunoască după îmbrăcăminte, după mers, după încălţăminte, din ce speţă face parte o femeie; să studieze ecarteul, să reţină câteva expresii la modă şi să dobândească, prin şederea la Paris, autoritatea necesară pentru a importa mai târziu în provincie gustul ceaiului şi argintăria englezească şi pentru a căpăta dreptul să dispreţuiască, de-a lungul restului zilelor sale, tot ceea ce îl înconjoară. De Marsay îl acceptase drept prieten ca să se slujească de el în lume, aşa cum un mare jucător de bursă se slujeşte de un intermediar de încredere. Amiciţia, falsă ori adevărată, a lui de Marsay constituia o poziţie socială pentru Paul de Manerville care, din parte-i, se credea tare trăgând foloase, în felul lui, de pe urma prietenului său

intim. Devenise un fel de imagine reflectată a prietenului său, se punea totdeauna sub protecţia lui, îi copia obiceiurile, se poleia la razele lui. Aşezându-se lângă Henri, sau mergând alături de el, avea aerul că spune: «Să nu ne jigniţi, noi suntem adevăraţi tigri». Adesea îşi permitea să spună cu înfumurare: «Dacă i-aş cere cutare sau cutare lucru lui Henri, îmi este destul de prieten pentru a-l face…» Avea însă grijă să nu-i ceară niciodată nimic. Se temea de el, iar teama lui, deşi imperceptibilă, se repercuta şi asupra altora şi-i servea lui de Marsay. «De Marsay e un tip tare, zicea Paul. Ha, ha, o să vedeţi, el va fi ceea ce vrea să fie. Nu m-aş mira să-l văd într-o bună zi ministru la Afacerile Străine. Nimic nu-i rezistă.» Şi făcea din de Marsay ceea ce caporalul Trim{126} făcea din chipiul lui: o garanţie sigură. «Întrebaţi-l pe de Marsay şi veţi vedea!»

Sau. «Acum câteva zile eram la vânătoare, de Marsay şi cu mine, el nu voia să mă creadă, am sărit peste un tufiş fără ca măcar să mă clatin de pe cal!»

Sau: «Eram, de Marsay şi cu mine, la nişte femei, şi pe cuvântul meu de onoare, eu eram etc.»

Astfel Paul de Manerville nu putea să fie clasat decât în marea, ilustra şi puternica familie a nătărăilor care izbutesc. El trebuia să ajungă într-o zi deputat. Deocamdată nu era nici măcar un tânăr. Prietenul său de Marsay îl definea astfel: – Mă întrebaţi ce este Paul? Dar Paul este de Manerville.

— Mi se pare curios, dragul meu, îi zise el lui de Marsay, că te afli aici, într-o zi de duminică.

— Acelaşi lucru voiam să ţi-l spun şi eu.

— O aventură?

— Poate…

— Aş!

— Ţie pot să-ţi mărturisesc fără nicio teamă. Şi-apoi, o femeie care vine duminica la Tuileries nu are mare valoare, aristocraticeşte vorbind.

— Ha! Ha!

— Taci odată, sau nu-ţi spun nimic. Râzi prea tare, ai să faci să se creadă că suntem băuţi. Joia trecută, aici, pe terasa Feuillants, mă plimbam, fără să mă gândesc absolut la nimic. Dar când am ajuns la poarta de fier dinspre strada Castiglione, pe unde tocmai voiam să trec, mă trezesc nas în nas cu o femeie, sau mai degrabă cu o tânără care, dacă nu mi-a sărit de gât, n-a făcut-o cred eu, nu atât din mândrie, cât mai ales din pricina acelei uimiri adânci care paralizează mâinile şi picioarele coboară de-a lungul şirei spinării şi se opreşte în talpa picioarelor, ca să te ţintuiască locului. Am produs deseori asemenea efecte, un e de magnetism animal[{127}] care devine foarte puternic atunci când există o reciprocitate simultană a impresiilor. Dar, scumpul meu, acum nu fusese vorba nici de o stupefacţie, nici de o fată vulgară. Moralmente vorbind, figura ei părea să spună: «Oh, iată-te, ideal al meu, făptură a gândurilor mele, a visurilor mele de seara şi de dimineaţa. Cum de eşti aici? De ce în dimineaţa asta? De ce nu ieri? Ia-mă, sunt a ta *et caetera!»* Bun, îmi zic în sinea mea, încă una! O studiez. Ah! scumpul meu, fizicalmente vorbind, necunoscuta este fiinţa cea mai adorabilă ca femeie, din câte am întâlnit eu vreodată. Aparţine acelei varietăţi feminine pe care romanii o numeau *fulva, flava,* femeia de foc. Şi de la început, ceea ce m-a impresionat cel mai mult, ceea ce încă mai stăpâneşte, sunt doi ochi galbeni ca ochii de tigru, un galben ca aurul strălucitor, ca aurul viu, ca aurul care gândeşte, ca aurul care iubeşte şi vrea cu tot dinadinsul să ţi se strecoare în buzunare!

— Dar o ştim foarte bine, scumpul meu! exclamă Paul. Vine din când în când pe aici, e *Fata cu ochii de aur.* Noi i-am dat numele ăsta. E o tânără de vreo douăzeci şi doi de ani, şi pe care eu am văzut-o aici când veniseră şi Bourbonii, era însă împreună cu o femeie ce preţuieşte de o sută de mii de ori mai mult decât ea.

— Taci, Paul! E cu neputinţă ca oricare altă femeie să fie mai presus de această fată care seamănă cu o pisică ce

pare că vrea să vină să ţi se frece de picioare, o fată albă cu păr blond-cenuşiu, delicată ca înfăţişare, dar care trebuie să aibă nişte firişoare de păr ca mătasea pe falanga a treia a degetelor ei, iar de-a lungul obrajilor un puf alb a cărui umbră, strălucitoare în lumina soarelui, începe de la urechi şi se pierde pe gât.

— Ah, cealaltă, scumpul meu de Marsay, are nişte ochi negri ce n-au plâns niciodată, dar care ard; nişte sprâncene negre ce se împreună şi-i dau un aer de asprime, dezminţită de frăgezimea buzelor pe care nu stăruie urma nici unui sărut, buze arzătoare şi proaspete; o piele ca a maurilor, lângă care un bărbat se încălzeşte ca la soare; dar, pe cuvântul meu de onoare, seamănă cu tine.

— O lauzi!

— O talie arcuită, ca silueta avântată a unei corvete rapide care, cu o impetuozitate franceză, se repede asupra unei nave comerciale, *o* atacă şi o scufundă în doi timpi.

— Mă rog, scumpul meu, ce mă interesează o fiinţă pe care n-am văzut-o niciodată, reluă de Marsay. De când studiez femeile, necunoscuta mea este singura al cărei sân feciorelnic, ale cărei forme arzătoare şi voluptuoase întruchipează unica femeie la care am visat. Ea e modelul acelei delirante picturi numită *Femeia dezmierdându-şi himera*, cea mai fierbinte, cea mai infernală inspiraţie a vreunui geniu antic, o sfântă poezie prostituată de cei ce-au copiat-o pentru fresce şi pentru mozaicuri; pentru o mână de burghezi ce nu văd într-o asemenea camee decât un breloc, şi care o agaţă la ceas, pe când ea-i chintesenţa femeii, un abis de plăceri în care ne rostogolim fără să aflăm sfârşitul, pe când ea-i femeie ideală ce se întâlneşte rareori în realitate, prin Spania, prin Italia, aproape niciodată în Franţa. Ei bine, am revăzut-o pe fata cu ochii de aur, pe această femeie dezmierdându-şi himera, am revăzut-o aici, vineri. Presimţeam că a doua zi va veni iarăşi la aceeaşi oră. Nu m-am înşelat. Am început s-o urmăresc fără să mă vadă, am studiat acel mers indolent de femeie

fără griji, în mişcările căreia se ghiceşte însă voluptatea adormită. Ei bine, s-a întors, m-a văzut, m-a adorat din nou, a tresărit din nou, s-a înfiorat. Atunci am băgat de seamă că e păzită de o veritabilă *dueña*[{128}] spaniolă, o hienă pe care vreun gelos a îmbrăcat-o în rochie, o diavoliţă bine plătită ca s-o păzească pe această făptură suavă… Oh! atunci, din pricina acestei dueña, am devenit mai mult decât îndrăgostit, am devenit curios. Sâmbătă, nimeni. Iată-mă, astăzi, aşteptând-o pe această fată a cărei himeră sunt eu, şi nedorind nimic altceva decât să mă văd ca monstrul din frescă.

— Iat-o, zise Paul, toată lumea se întoarce s-o privească…

Necunoscuta roşi, ochii ei scânteiară când îl zări pe Henri, îi închise, şi trecu.

— Zici ca te-a remarcat? exclamă glumeţ Paul de Manerville.

Dueña îi privi ţintă şi cu atenţie pe cei doi tineri. Când necunoscuta şi Henri se întâlniră din nou, tânăra fată îl atinse în treacăt şi, cu mâna ei, strânse mâna tânărului. Apoi se întoarse şi-i zâmbi cu pasiune; dueña însă o târî repede, spre poarta de fier dinspre strada Castiglione. Cei doi prieteni o urmăriră pe tânăra fată, admirându-i unduirea magnifică a gâtului ce se unea cu capul printr-o îmbinare de linii viguroase, deasupra căreia săltau câteva bucle mici de păr. Fata cu ochii de aur avea acel picior bine legat, micuţ, arcuit, care oferă atâtea ispite imaginaţiilor pofticioase. Era încălţată elegant şi purta o rochie scurtă. În timp ce mergea, întorcea mereu capul ca să-l privească pe Henri şi părea a regreta că o urmează pe bătrâna căreia făcea impresia a-i fi stăpână şi sclavă totodată: ar fi putut porunci ca dueña să fie stâlcită în bătaie, dar nu şi să se descotorosească de ea. Toate astea se vedeau limpede. Cei doi prieteni ajunseră la ieşirea din parc. Doi valeţi în livrele coborau scara unui cupeu elegant, împodobit cu blazoane. Fata cu ochii de aur urcă prima, se aşeză în aşa fel încât să poată fi văzută când trăsura se va întoarce; îşi puse mâna

pe portieră şi flutură din batistă, fără ca paznica s-o observe, bătându-şi joc de *ce vor zice* curioşii şi spunându-i lui Henri în văzul tuturor prin fluturările batistei:
— Urmează-mă…

— Ai văzut tu vreodată o batistă mai provocatoare? îi zise Henri lui Paul de Manerville.

Apoi, zărind o trăsură de piaţă gata să plece, după ce-şi descărcase clienţii, îi făcu semn birjarului.

— Urmăreşte cupeul acela, vezi pe ce stradă şi în ce casă intră; vei căpăta zece franci. — Adio, Paul.

Birja porni după cupeu. Cupeul coti pe strada Saint-Lazare şi intră în curtea unuia dintre cele mai frumoase palate din acel cartier.

De Marsay nu era un nesocotit. Oricare alt tânăr s-ar fi lăsat ispitit să culeagă numaidecât câteva informaţii despre o fată care întruchipa atât de bine ideile cele mai luminoase exprimate despre femei în poezia orientală; dar, fiind destul de iscusit încât să nu-şi compromită astfel viitorul dragostei sale norocoase, îi spusese birjarului să meargă mai departe pe strada Saint-Lazare şi să-l ducă la palatul lui. A doua zi, primul lui valet, Laurent, băiat isteţ ca un Frontin{129} din vechile comedii, aştepta prin preajma casei locuite de necunoscută, la ora când se distribuie scrisorile. Ca să poată spiona în voie şi să dea târcoale în jurul palatului, urmând pilda oamenilor poliţiei care ştiu să se deghizeze perfect, cumpărase pe loc ţoalele unui locuitor din Auvergne, străduindu-se să-şi însuşească şi fizionomia lui. Când poştaşul care era de serviciu în acea dimineaţă pe strada Saint-Lazare se apropie, Laurent se prefăcu a fi un comisionar necăjit că nu-şi aminteşte numele persoanei căreia trebuia să-i ducă un pachet, şi-l întrebă pe factor. Înşelat la început de aparenţe, acest personaj atât de pitoresc al civilizaţiei pariziene îl informă că palatul unde locuia *Fata cu ochii de aur* aparţinea lui don Hijos, marchiz de San-Réal, Grande de Spania. Fireşte că auvergnatul{130} nu avea nicio treabă cu marchizul.

— Pachetul meu, zise, este pentru marchiză.

— Ea e plecată, răspunse poştaşul. Scrisorile ei sunt returnate la Londra.

— Deci, marchiza nu e o tânără care…

— A! zise factorul, întrerupându-l pe valet şi privindu-l cu atenţie, eşti tu comisionar cum sunt eu popă.

Laurent îi arătă câteva monede de aur factorului, care începu să zâmbească.

— Poftim! iată numele vânatului dumitale, zise el scoţând din taşca de piele o scrisoare ce purta timbrul din Londra şi pe care această adresă:

Domnişoarei

PAQUITA VALDÈS
Strada Saint-Lazare, palatul Sau-Réal

PARIS

era scrisă cu litere alungite şi mărunte ce lăsau să se presupună o mână de femeie.

— Te-ar supăra o sticlă de vin de Chablis, însoţită de un sote de ciuperci cu muşchi de vacă, după un aperitiv de câteva duzine de stridii? zise Laurent, care voia să cucerească preţioasa amiciţie a factorului.

— La ora nouă şi jumătate, când îmi termin serviciul. Unde?

— În colţul străzii Chaussee-d’Antin cu strada Neuvedes-Mathurins, LA FÂNTÂNA FĂRĂ VIN, zise Laurent.

— Ascultă, amice, zise poştaşul, la vreun ceas după ce se reîntâlnise cu valetul, dacă stăpânul dumitale e îndrăgostit de această fată, se-nhamă la o treabă grea! Mă îndoiesc că o să izbutiţi să vă vedeţi cu ea. De zece ani de când sunt factor la Paris, am putut să cunosc multe feluri de porţi. Dar pot să spun, fără frică de tăgadă din partea nici unuia dintre colegii mei, că nu există o poartă aşa de misterioasă

ca o domnului de San-Réal. Nimeni nu poate să intre în palat fără nu ştiu ce parolă, şi ţine seama că anume a fost aleasă o asemenea casă aşezată în mijlocul grădinii, ca să nu aibă niciun fel de comunicaţie cu vecinii. Paznicul este un spaniol bătrân ce nu ştie o boabă franţuzeşte; dar care-i scrutează pe toţi, ca un Vidocq{131}, să vadă dacă nu sunt hoţi. Dacă acest prim temnicer ar putea să se lase înşelat de vreun îndrăgostit, de vreun hoţ, ori de dumneata – fără aluzii, – ei bine, în prima sală, care este închisă printr-o uşă cu geamuri, ai da de un majordom înconjurat de lachei, un farsor bătrân, mai sălbatic şi mai burzuluit decât paznicul. Dacă cineva trece de poarta cea mare, majordomul meu iese, mi ţi-l aşteaptă sub peristil şi mi ţi-l supune unui interogatoriu ca pe un criminal. Asta mi s-a întâmplat mie, un simplu poştaş. Mă luase drept un *comisar* deghizat, zise el râzând de propria-i pălăvrăgeală. Cât despre servitorime, să nu nădăjduieşti că scoţi ceva de la ei; pesemne că sunt muţi, nimeni din cartier nu cunoaşte culoarea vorbelor lor; nu ştiu ce lefuri li se dau ca să nu scoată o vorbă şi ca să nu bea nimic; fapt e că nu poţi să te apropii de ei, ori că le-o fi frică să nu fie ucişi, ori că au vreo sumă grozavă de pierdut dacă trăncănesc. Dacă stăpânul dumitale o iubeşte atâta pe domnişoara Faquita Valdès încât să treacă peste toate piedicile astea, categoric că n-are să izbutească să treacă şi de doña Concha Marialva, guvernanta care-o însoţeşte şi care mai degrabă ar pune-o sub fustele ei decât s-o părăsească. Aceste două femei parcă ar fi cusute laolaltă.

— Ceea ce-mi spui, stimabile domnule factor, reluă Laurent, după ce sorbi din vin, îmi confirmă ceea ce tocmai am aflat. Pe cinstea mea, crezusem că sunt luat peste picior. Fructăreasa de peste drum mi-a spus că, în timpul nopţii, în grădina palatului sunt lăsaţi slobozi nişte câini şi că hrana lor este agăţată de stâlpi, în aşa fel încât ei să n-o poată ajunge. Animalele astea blestemate îşi închipuie că oamenii care ar încerca să intre acolo vor să le-o mănânce, şi i-ar face bucăţi. O să-mi spui că poţi să le arunci nişte chiftele;

se pare însă că sunt dresaţi să nu mănânce nimic decât din mâna paznicului.

— Portarul domnului baron de Nucingen{132}, a cărui grădină se învecinează printr-un zid cu cea a palatului San-Réal, mi-a spus asta şi mie, într-adevăr, răspunse factorul.

— Bun, stăpânu-meu îl cunoaşte, îşi zise Laurent. Să ştii, reluă el, privind la poştaş pe furiş, stăpânul meu e un tip tare, şi dacă-şi pune în cap să sărute talpa picioarelor unei împărătese, trebuie neapărat să ajungă acolo! Dacă va avea nevoie de dumneata, ceea ce ţi-aş dori, întrucât e un om darnic, s-ar putea conta pe dumneata?

— Păi, domnule Laurent, eu mă numesc Moinot. Numele meu se scrie M-o-i-n-o-t, not, Moinot, nu Moineau.

— S-a-nţeles, zise Laurent.

— Locuiesc pe strada Trois-Freres, nr. 11, la etajul cinci, reluă Moinot; am soţie şi patru copii. Dacă ceea ce vreţi de la mine nu depăşeşte posibilităţile conştiinţei şi datoriile mele administrative, înţelegeţi, sunt al dumneavoastră.

— Eşti un om de treabă, îi zise Laurent strângându-i mâna.

— Fără îndoială, Paquita Valdés este amanta marchizului de San-Réal, prietenul regelui Ferdinand. Numai un bătrân cadavru spaniol de optzeci de ani e în stare să ia asemenea precauţiuni, zise Henri, când valetul său îi povesti rezultatul cercetărilor.

— Domnule, zise Laurent, nimeni nu poate să intre în acel palat, decât, poate, dacă s-ar sluji de vreun balon.

— Eşti un prost! De ce trebuie neapărat să intri în palat pentru a o avea pe Paquita, din moment ce Paquita poate să iasă de acolo?

— Dar, domnule, guvernanta?

— O s-o-nchidem într-o odaie pentru câteva zile pe guvernanta ta.

— Aşadar, o vom avea pe Paquita! zise Laurent frecându-şi mâinile.

— Puşlama ce eşti! răspunse Henri, te dau pe mâna bătrânei Concha dacă împingi neruşinarea până acolo încât să vorbeşti aşa despre o femeie, înainte de a o fi avut eu. Treci şi îmbracă-mă, vreau să ies în oraş.

Henri rămase un timp cufundat în meditaţii plăcute. S-o spunem, întru lauda femeilor, el le obţinea pe toate câte catadicsea să le dorească. Şi ce-ar trebui oare să gândim despre o femeie fără iubit, care ar fi rezistat unui bărbat tânăr, dăruit cu frumuseţe, care este spiritul trupului, dăruit cu spirit, care este podoaba sufletului, dăruit cu harurile spirituale şi cu avere, care sunt singurele două puteri reale în lume? Triumfând însă atât de uşor totdeauna, de Marsay începuse să se plictisească de triumfurile lui; aşa încât, de vreo doi ani, se plictisea mereu. Cufundându-se în adâncul voluptăţilor, scotea de-acolo mai mult pietriş decât perle. Ajunsese, ca suveranii, să se roage întâmplării să-i ridice în cale vreo piedică de biruit, vreo aventură care să solicite toate forţele lui spirituale şi fizice rămase nefolosite. Deşi Paquita Valdés i se părea cea mai minunată îmbinare de desăvârşiri pe care el nu le gustase încă decât în parte, pasiunea nu exercita aproape nicio atracţie asupra lui.

O necontenită saţietate secase în inima lui sentimentul iubirii. Asemenea bătrânilor sau oamenilor blazaţi, nu mai avea decât capricii extravagante, gusturi distrugătoare, curiozităţi, care, odată satisfăcute, nu-i mai lăsau nicio amintire plăcută în inimă. Pentru cei tineri, iubirea este cel mai frumos sentiment, ea le înfloreşte viaţa în suflete, luminează prin puterea ei solară cele mai frumoase inspiraţii şi marile lor gânduri: cele dintâi fructe au întotdeauna o savoare deosebită. La oamenii maturi iubirea devine o pasiune: forţa duce la abuz. La bătrâni, ea se schimbă în viciu: neputinţa duce la extreme. Henri era deopotrivă un bătrân, un om matur şi un tânăr. Pentru a-i trezi simţămintele unei iubiri adevărate, îi trebuia, ca lui Lovelace, o Clarise Harlowe{133}. Fără strălucirea magică a

unei asemenea perle de negăsit, el nu mai putea să guste decât fie nişte pasiuni aţâţate de vreo vanitate pariziană, fie nişte pariuri cu el însuşi, că o va face pe cutare femeie să ajungă la cutare grad de corupţie, fie nişte aventuri care să-i stimuleze curiozitatea. Raportul valetului său Laurent da astfel un preţ uriaş *Fetei cu ochii de aur*. Era vorba să se lanseze într-o bătălie împotriva unui duşman tainic ce părea pe cât de primejdios, pe atât de abil; şi, ca să obţină victoria, erau necesare toate forţele de care putea să dispună Henri. Avea să joace eterna comedie veche ce va fi pururi nouă şi ale cărei personaje sunt un bătrân, o tânără şi un îndrăgostit: don Hijos, Paquita, de Marsay. Dacă Laurent preţuia cât un Figaro, dueña părea incoruptibilă. Astfel, piesa pe care-o trăia era întocmită de către hazard mai solid decât va fi fost orice altă piesă compusă vreodată de vreun autor dramatic! Dar hazardul nu-i şi el un geniu?

«Va trebui să joc strâns», îşi spuse Henri.

— Ei bine, îi zise Paul de Manerville intrând, cum stăm? Am venit să iau masa împreună cu tine.

— Fie, zise Henri. N-ai să te superi că-mi fac toaleta de faţă cu tine?

— Ce glumă!

— Luăm atâtea lucruri de la englezi acum, încât s-ar putea să devenim ipocriţi şi mironosiţi ca ei, zise Henri.

Laurent adusese în faţa stăpânului său atâtea ustensile, atâtea felurite instrumente şi atât de drăguţe lucruri, încât Paul nu se putu stăpâni să nu spună:

— Păi asta o să ţină două ceasuri!

— Nu! zise Henri, două şi jumătate.

— Ei bine, fiind între noi şi putând deci să ne spunem totul, explică-mi pentru ce un om superior ca tine, căci tu eşti un om superior, se apucă să exagereze o fandoseală ce nu mi se pare firească la el. De ce să-ţi pierzi două ore şi jumătate ca să te ţesali, când e de ajuns să intri un sfert de oră într-o baie, să te piepteni în doi timpi şi trei mişcări şi să te îmbraci? Explică-mi şi mie motivul.

— Ar trebui să te iubesc foarte mult, marele meu mocofan, pentru a-ţi destăinui nişte raţiuni atât de înalte, zise tânărul care, în acea clipă, se lăsa frecat pe picioare cu o perie moale clăbucită cu săpun englezesc.

— Dar eu m-am legat de tine prin cel mai sincer ataşament, răspunse Paul de Manerville, şi te iubesc, socotindu-te că-mi eşti superior…

— Trebuie să fi observat, de cumva eşti în stare să bagi de seamă o manifestare spirituală, că femeile îi iubesc pe fandosiţi, reluă de Marsay fără a mai răspunde într-alt fel decât printr-o privire la declaraţia lui Paul. Ştii tu de ce-i iubesc femeile pe fandosiţi? Dragul meu, fandosiţii sunt singurii bărbaţi care îşi îngrijesc trupul. Or, a avea o grijă deosebită fată de trupul tău nu-nseamnă a dovedi că îngrijeşti în tine însuţi bunul altuia? Bărbatul care nu-şi aparţine este exact bărbatul pe care şi-l doresc femeile. Amorul este, mai presus de orice, o hoţie. Eu nu-ţi vorbesc de acel exces de curăţenie care le înnebuneşte. Găseşte-mi una care să se pasioneze după un *jegos*, fie el bărbatul cel mai remarcabil! Dacă va fi avut loc un fapt ca ăsta, trebuie să-l punem pe seama poftelor vreunei femei însărcinate sau a acelor idei nebune ce se năzăresc în mintea oricui. Dimpotrivă, am văzut oameni foarte remarcabili părăsiţi brusc din pricină că umblau neîngrijiţi. Un fandosit care se preocupă de propria-i persoană se ocupă de o neghiobie, de fleacuri. Dar ce este femeia? Un fleac, o îmbinare de neghiobii. Cu două vorbe rostite în vânt n-o faci oare să muncească patru ceasuri? Ea e sigură că fandositul se va preocupa de ea, întrucât el nu cugetă la lucruri mari. Ea nu va fi niciodată neglijată din pricina gloriei, a ambiţiei, a politicii, a artei, aceste mari curtezane care, pentru ea, sunt nişte rivale. Şi-apoi, fandosiţii au curajul să se acopere de ridicol ca să placă femeii, iar inima ei e plină de recunoştinţă faţă de omul ridicol din dragoste. În fine, un fandosit nu poate să se fandosească decât dacă are motiv. Şi femeile sunt cele ce ne dau gradele în acest domeniu.

Fandositul este colonel în amor el e plin de noroc în dragoste, are un regiment de femei sub comanda lui! Dragul meu! La Paris, totul se ştie, şi un bărbat nu poate să fie aici fandosit pe *gratis.* Tu, care nu ai decât o femeie, şi care poate că ai motivele tale să nu ai decât una, ia încearcă să faci pe fandositul!… Nici măcar n-ai deveni ridicol, tu ai muri. Ai deveni un închipuit cu două labe, unul dintre acei bărbaţi condamnaţi în mod inevitabil să facă mereu unul şi acelaşi lucru. Ai simboliza *prostia,* aşa cum domnul de La Fayette{134} simbolizează America, domnul de Talleyrand diplomaţia, Désaugiers{135} cântecul, domnul de Ségur romanţa. Dacă ies din genul lor, nu se mai crede în valoarea a ceea ce fac. Aşa-i în Franţa, suntem totdeauna cu desăvârşire nedrepţi! Poate că, domnul de Talleyrand e un mare financiar, domnul de La Fayette un tiran, iar Désaugiers un administrator. Tu, de-ai avea şi patruzeci de femei într-un an nu ţi s-ar recunoaşte public decât una. Aşa încât, fandoseala, dragul meu Paul, este semnul unei incontestabile puteri cucerite asupra seminţiei femeieşti. Un bărbat iubit de mai multe femei e socotit că posedă calităţi superioare; şi atunci va fi al aceleia care va pune mâna pe el, nefericitul! Dar crezi tu că e puţin lucru să ai dreptul de a intra într-un salon, de a privi pe toată lumea din vârful cravatei sau printr-un lornion şi de a putea să-l dispreţuieşti pe cel mai de seamă bărbat, dacă poartă o vestă ponosită? Laurent, mă doare! Paul, după ce vom mânca, ne ducem la Tuileries s-o vedem pe adorabila *Fată cu ochii de aur.*

După ce luară o masă excelentă, cei doi tineri străbătură cu paşi mari terasa Feuillants şi aleea principală din grădina Tuileries; n-o întâlniră însa nicăieri pe sublima Paquita Valdés, pentru care cincizeci dintre cei mai eleganţi tineri ai Parisului veniseră acolo, toţi parfumaţi, purtând gulere tari şi cravate, încălţaţi cu cizme, împintenaţi, cravaşând, roind, vorbind, râzând şi dându-se de toţi dracii.

— Pierdem vremea de pomană, zise Henri; mi-a venit însă cea mai grozava idee din lume. Fata primeşte scrisori de la Londra; trebuie să-l cumpăr sau să-l îmbăt pe poştaş, să dezlipesc o scrisoare, s-o citesc, fireşte, să strecor în ea un răvaş de amor şi s-o lipesc la loc. Bătrânul tiran, *crudel tiranno,* pesemne că o cunoaşte pe cea care scrie scrisorile ce sosesc de la Londra şi nu are nicio bănuială în legătură cu ele.

A doua zi, de Marsay veni iar să se plimbe la soare pe terasa Feuillants şi o văzu pe Paquita Valdés; datorită pasiunii, începuse să i se pară încă şi mai frumoasă. Era împătimit serios după ochii ei, ale căror raze păreau de natura celor pe care le aruncă soarele şi a căror căldură exprima însăşi căldura acestui trup desăvârşit în care totul era voluptate. De Marsay ardea de dorinţa să atingă în treacăt rochia ispititoarei fete, când se întâlneau în plimbarea lor; dar încercările lui rămaseră mereu zadarnice. La un moment dat, depăşindu-le pe guvernantă şi pe Paquita, spre a putea să se afle lângă *Fata cu ochii de aur* atunci când se va întoarce, Paquita, nu mai puţin nerăbdătoare, se apropie repede, şi de Marsay îşi simţi mâna strânsă de ea într-un mod atât de rapid şi atât de pătimaş semnificativ totodată, încât i se păru a fi primit şocul unei scântei electrice. Într-o clipă, toate simţămintele tinereţii lui izbucniră în inimă, Când cei doi îndrăgostiţi se priviră, Paquita păru ruşinată; îşi lasă ochii în jos, ca să nu mai vadă ochii lui Henri, dar privirea îi aluneca pe sub sprâncene spre picioarele şi mijlocul celui pe care femeile îl numeau, încă înainte de revoluţie, *învingătorul lor.*

«Hotărât, această fată îmi va fi amantă», îşi zise Henri.

Urmând-o până la capătul terasei dinspre piaţa Ludovic al XV-lea, îl zări pe bătrânul marchiz de San-Réal ce se plimba sprijinit de braţul valetului, călcând cu toată precauţia unui bolnav de gută şi de multe alte beteşuguri. Doña Concha, care îl suspecta pe Henri, o împinse pe Paquita între ea şi bătrân.

— Oh! pe tine, îşi zise de Marsay aruncând o privire dispreţuitoare către guvernantă, dacă nu te putem face să capitulezi, o să te adormim cu puţin opium. Cunoaştem mitologia şi povestea lui Argus[{136}].

Înainte de a se urca în trăsură, *Fata cu ochii de aur* schimbă ca iubitul ei câteva priviri al căror grai era limpede şi care-l vrăjiră pe Henri, dar dueña surprinse una dintre aceste priviri şi-i spuse repezită, câteva cuvinte Paquitei, care se urcă în cupeu cu un aer deznădăjduit. Timp de câteva zile Paquita nu mai apăru la Tuileries. Laurent, care, din porunca stăpânului său, se duse să tragă cu urechea prin preajma palatului, află de pe la vecini că nici cele două femei, nici bătrânul marchiz nu mai ieşiseră în oraş din ziua în care guvernanta surprinsese privirea dintre tânăra pusă sub paza ei şi Henri. Legătura atât de slabă care-i unea pe cei doi îndrăgostiţi era aşadar ruptă.

Peste câteva zile, fără ca nimeni să fi aflat prin ce mijloace, de Marsay îşi ajunsese ţinta, avea un plic şi ceară absolut la fel cu plicul şi cu ceara care pecetluia scrisorile trimise de la Londra domnişoarei Valdes, hârtie asemenea celei de care se servea corespondentul şi toate ustensilele şi ştampilele necesare pentru a aplica timbrele poştale engleze şi franceze. El scrisese următoarea scrisoare căreia îi dase toate aparenţele unei scrisori trimise din Londra.

> «Scumpă Paquita, nu voi încerca să-ţi zugrăvesc prin cuvinte pasiunea pe care mi-ai inspirat-o. Dacă, spre fericirea mea, o împărtăşeşti, să ştii că am găsit mijloacele de a coresponda cu tine. Mă numesc Adolphe de Gouges şi locuiesc pe strada Universităţii, nr. 54. Dacă eşti atât de straşnic păzită încât nu-mi poţi scrie, dacă nu ai nici hârtie, nici pană, am să înţeleg asta din tăcerea ta. Deci, dacă mâine, de la ora opt de dimineaţă până la ora zece seara, nu vei arunca scrisoarea peste zidul grădinii voastre în grădina baronului de Nucingen, unde va fi aşteptată toată ziua,

un om ce-mi este cu totul devotat îţi va strecura peste zid, la ora zece, în dimineaţa zilei următoare, două sticluţe legate cu o sfoară. Plimbă-te la ora aceea pe acolo, una dintre cele două sticluţe va conţine opium cu care să-l adormi pe Argusul tău, va fi suficient să-i dai şase picături. Cealaltă va conţine cerneală. Sticluţa cu cerneală e tăiată în faţete, cealaltă este netedă. Amândouă sunt destul de turtite ca să le poţi ascunde în corset. Tot ceea ce am făcut până acum ca să pot coresponda cu tine trebuie să-ţi spună cât de mult te iubesc. Dacă te îndoieşti, îţi mărturisesc că, pentru a obţine o întâlnire de o oră cu tine, mi-aş da şi viaţa.»

«Aceste biete făpturi cred scornelile astea! îşi zise de Marsay; au însă dreptate. Ce-am gândi despre o femeie care nu s-ar lăsa ispitită de o scrisoare de dragoste în împrejurări atât de doveditoare?»

Scrisoarea fu înmânată de domn’ Moinot, poştaşul, a doua zi, pe la orele opt de dimineaţă, portarului de la palatul San-Réal.

Pentru a fi mai aproape de câmpul de bătălie, de Marsay venise să ia prânzul la Paul, care locuia pe strada Pépinière. La ora două, pe când cei doi prieteni îşi povesteau râzând prăbuşirea unui june ce voise să ducă o viaţă elegantă fără o avere stabilă, poveste al cărei sfârşit li se părea greu de lămurit{137}, vizitiul lui Henry veni acasă la Paul să-şi caute stăpânul, şi îi prezentă un personaj misterios ce nu voia să vorbească decât cu el. Personajul acesta era un mulatru care fără îndoială că l-ar fi inspirat pe Talma{138} pentru rolul lui Othello dacă l-ar fi întâlnit. Niciodată vreo figură de african n-a exprimat mai bine măreţia în răzbunare, rapiditatea unei suspiciuni, promptitudinea în execuţia unui gând, forţa maurului şi lipsa lui copilărească de cuget. Ochii lui negri aveau imobilitatea ochilor unei păsări de pradă şi erau fixaţi, ca ai unui vultur, într-o membrană albăstruie lipsită de gene. Fruntea lui, mică şi îngustă, avea ceva

ameninţător. Evident, acest om era sub jugul unuia şi aceluiaşi gând. Braţul lui vânjos nu-i aparţinea. Era urmat de un om pe care toate imaginaţiile, de la cele care dârdâie de ger în Groenlanda până la cele care asudă în Noua Anglie, l-ar zugrăvi după această propoziţie: *era un om nenorocit.* După această expresie, toată lumea îl va ghici şi şi-l va închipui conform cu ideile specifice fiecărei ţări. Cine însă îşi va imagina chipul lui alb, zbârcit, roşu la extremităţi, şi bărbia lui lungă? Cine va vedea cravata lui ca o funie îngălbenită, gulerul soios al cămăşii, pălăria cu totul roasă, redingota verzuie, pantalonii jalnici, jiletca ponosită, cataramele de aur fals, pantofii scorojiţi, cu panglicile năclăite de noroi? Cine-l va cuprinde în toată imensitatea mizeriei lui prezente şi trecute? Cine? Parizianul doar. Omul nenorocit din Paris este omul nenorocit total, întrucât el încă mai găseşte o plăcere în a şti cât e de nenorocit. Mulatrul părea a fi un călău al lui Ludovic al XI-lea ducând un om la spânzurătoare.

— Cine ne-a pescuit caricaturile astea două? zise Henri.

— Drace! Unul dintre ei îmi dă fiori, răspunse Paul.

— Cine eşti tu, cel care ai aerul cel mai creştinesc dintre voi doi? zise Henri privindu-l pe nenorocit.

Mulatrul rămase cu ochii aţintiţi la cei doi tineri, ca un om ce nu pricepe nimic şi caută totuşi să ghicească ceva după gesturi şi după mişcarea buzelor.

— Sunt scriitor public şi tălmaci. Stau la Palatul de Justiţie şi mă numesc Poincet.

— Bun! Şi celălalt? îi zise Henri lui Poincet, arătându-l pe mulatru.

— Habar n-am; nu vorbeşte decât un fel de grai spaniol şi m-a adus aici ca să poată să se înţeleagă cu dumneavoastră.

Mulatrul scoase din buzunar scrisoarea scrisă Paquitei de către Henri şi i-o înmână; Henri o aruncă în foc.

— Ia uite că-ncepe să se contureze, îşi zise în sinea lui Henri. Paul, lasă-ne singuri o clipă.

— I-am tradus această scrisoare, reluă interpretul, când rămaseră singuri. După ce i-am tradus-o, s-a dus nu ştiu unde. Pe urmă s-a întors să mă caute, ca să mă aducă aici, făgăduindu-mi doi ludovici.

— Ce ai să-mi spui, chinezule? întrebă Henri.

— Nu i-am spus *chinezule,* zise interpretul aşteptând răspunsul mulatrului.

— Domnule, reluă interpretul după ce îl ascultă pe necunoscut, spune că trebuie să fiţi mâine seară, la orele zece şi jumătate, pe bulevardul Montmartre, lângă cafenea. Veţi vedea acolo o trăsură, în care vă veţi urca, spunându-i celui ce va sta gata să vă deschidă portiera cuvântul *cortejo,* un cuvânt spaniol ce vrea să zică *îndrăgostit,* adăugă Poincet, aruncându-i o privire admirativă lui Henri.

— Bine!

Mulatrul vru să dea cei doi ludovici; de Marsay însă nu-i îngădui şi-l recompensă el pe interpret; pe când Henri plătea, mulatrul rosti câteva vorbe.

— Ce spune?

— Mă previne, răspunse nenorocitul, că dacă săvârşesc o singură indiscreţie, mă va sugruma. Ăsta e un om gentil, şi după înfăţişarea lui se vede foarte limpede că ar fi în stare s-o facă.

— Sunt sigur, răspunse Henri. Ar face ceea ce spune.

— Mai adaugă, reluă interpretul, că persoana care l-a trimis vă imploră, pentru dumneavoastră şi pentru ea, să vă purtaţi cu cea mai mare prudenţă în ceea ce faceţi, deoarece pumnalele ridicate asupra capetelor dumneavoastră s-ar abate asupra inimilor dumneavoastră, fără ea vreo putere omenească să vă poată apăra.

— A spus el asta! Cu atât mai bine, va fi mai distractiv! Poţi să intri, Paul! îl strigă el prietenului său.

Mulatrul, care îl privise tot timpul cu o atenţie magnetică pe iubitul Paquitei Valdés, plecă urmat de interpret.

«În sfârşit, iată şi o aventură exact ca-n romane, îşi zise Henri când Paul se întoarse. Tot luând parte la câteva, am

izbutit, în acest Paris, să dau şi de o dragoste în împrejurări grave, cu pericole majore. Ah! drace, ce îndrăzneaţă o face primejdia pe femeie! A încerca s-o îngrădeşti pe o femeie, a voi s-o constrângi, nu-nseamnă oare a-i da dreptul şi curajul de a trece într-o clipă peste nişte stavile pe care i-ar fi trebuit ani de zile ca să le sară? Făptură dulce, haide sari! Moartea? Biet copil! Pumnale? Închipuiri de femeie, toate femeile simt nevoia să dea preţ micilor lor plăceri. De alminteri ne vom gândi la asta, Paquita! ne vom gândi, fată dragă. Naiba să mă ia, acum când ştiu că fata asta frumoasă, această capodoperă a naturii e a mea, aventura şi-a pierdut din farmec.»

În ciuda vorbelor lui uşuratice, în Henri se redeşteptase tânărul. Ca să poată să aştepte liniştit până a doua zi, recurse la tot felul de distracţii în care întrecu măsura: jucă, cină, petrecu cu prietenii; bău ca un birjar, se îndopă ca un neamţ şi câştigă vreo zece sau douăsprezece mii de franci. Ieşi de la *Rocher de Cancale*{139} la ora două noaptea, dormi ca un copil, se trezi a doua zi proaspăt şi rumen, şi se îmbrăcă spre a merge la Tuileries, propunându-şi să facă puţină călărie după ce o va vedea pe Paquita, ca să capete poftă de mâncare şi să prânzească mai bine, şi spre a putea să-şi omoare vremea.

La ora stabilită, Henri fu pe bulevard, văzu trăsura şi dădu parola unui om ce i se păru a fi mulatrul. Auzind-o, omul deschise portiera şi coborî grabnic scara trăsurii. Henri fu purtat prin Paris aşa de repede, iar gândurile îi lăsară atât de puţin timp să fie atent la străzile prin care trecea, încât habar n-avu unde se opri trăsura. Mulatrul îl introduse într-o casă a cărei scară se afla chiar lângă poartă. Scara era întunecată, la fel şi palierul pe care Henri fu obligat să aştepte, în timp ce mulatrul deschidea uşa unui apartament jilav şi urât, cufundat în beznă, cu nişte odăi care, abia luminate de lumânarea găsită de călăuza lui în anticameră, îi părură goale şi prost luminate ca într-o casă ai cărei locatari sunt plecaţi într-o călătorie. Resimţi acea

senzaţie pe, care o dă lectura unui roman de Anne Radcliffe{140}, în care eroul străbate încăperile reci, sumbre şi părăsite ale unei locuinţe triste şi pustii. În sfârşit, mulatrul deschise uşa unui salon Starea mobilelor vechi şi a draperiilor uzate cu care era împodobită încăperea o făcea să semene cu salonul vreunei case de toleranţă. Era aceeaşi pretenţie de eleganţă şi acelaşi amestec de lucruri de prost gust de praf şi de murdărie. Pe o canapea acoperită cu catifea de Utrecht roşie, lângă un şemineu în care fumega un foc îngropat sub cenuşă, sta o bătrână prost îmbrăcată, pe cap cu un turban vechi, din acelea pe care ştiu să le născocească englezoaicele când ajung la o anumită vârstă şi care ar avea un succes grozav în China, unde idealul de frumuseţe al artiştilor este monstruozitatea. Salonul, bătrâna, soba rece, totul ar fi îngheţat orice iubire, dacă Paquita n-ar fi fost acolo, pe o canapea, într-un capot voluptuos, liberă să-şi arunce privirile de aur şi de jar, liberă să-şi arate piciorul arcuit, liberă în mişcările ei de lumină. Această primă întâlnire fu ceea ce sunt toate primele întâlniri pe care şi le dau nişte fiinţe îndrăgostite care au străbătut repede distanţele ce le despărţeau şi care se doresc cu ardoare, fără ca măcar să se cunoască. E cu neputinţă ca, la început, să nu existe câteva discordanţe într-o asemenea situaţie, stânjenitoare până în clipa când sufletele ajung la unison. Dacă dorinţa îi dă bărbatului cutezanţă şi-l îndeamnă să nu se sinchisească de nimic, o îndrăgostită, doar dacă n-ar fi femeie, oricât de mare i-ar fi iubirea, se simte înspăimântată când se trezeşte ajunsă atât de repede la ţel şi faţă în faţă cu necesitatea de a se da, necesitate ce pentru multe femei echivalează cu prăbuşirea într-un abis pe fundul căruia nu ştiu ce vor găsi. Atunci răceala involuntară a femeii contrastează cu pasiunea ei mărturisită şi-l impresionează vrând-nevrând pe îndrăgostitul cel mai înflăcărat. Asemenea gânduri, care adesea plutesc ca nişte aburi în junii sufletelor, provoacă un fel de boală trecătoare. În plăcuta călătorie pe care două

fiinţe o întreprind prin frumoasele ţinuturi ale iubirii, această clipă este ca o pustietate ce trebuie să fie traversată, o pustietate fără măcar un firicel de iarbă neagră, când jilavă şi caldă, când plină de nisipuri fierbinţi, când întretăiată de smârcuri, şi care duce la zâmbitoarele dumbrăvi înveşmântate în trandafiri, unde iubirea îşi desfăşoară întregul ei alai de plăceri pe covoare de verdeaţă moale. Adesea, drept răspuns la orice, un om inteligent se trezeşte râzând prosteşte; mintea îi e parcă amorţită sub apăsarea de gheaţă a dorinţelor lui. N-ar fi imposibil ca două fiinţe, deopotrivă de frumoase, de inteligente şi de pasionate, să spună, la început, banalităţile cele mai neghioabe, până ce întâmplarea, un cuvânt, tremurul dintr-o privire, o scânteie trecând de la unul la celălalt să-i facă să găsească fericita punte ce-i conduce spre poteca înflorită pe care nu mergi, ci te rostogoleşti, fără ca totuşi să coborî. O astfel de stare sufletească e întotdeauna pe măsura clocotului sentimentelor. Două fiinţe care nu se iubesc prea mult nu încearcă nimic asemănător. Efectul unei asemenea crize se mai poate compara şi cu cel pe care-l produce arşiţa unui cer pur. La prima vedere, firea pare acoperită cu un văl de borangic, azurul firmamentului pare negru, lumina cea mai strălucitoare seamănă cu tenebrele. Şi pe Henri, şi pe spaniolă îi stăpânea o emoţie la fel de violentă: iar acea lege a staticei în virtutea căreia două forţe identice se anulează reciproc ar putea fi adevărată şi în domeniul spiritual. Apoi stânjeneala acelei clipe mai fu sporită şi de prezenţa bătrânei mumii. Dragostea se sfieşte sau se bucură de orice, pentru ea totul are un sens, totul i se pare o prevestire fericită ori funestă. Femeia aceasta decrepită era acolo ca un deznodământ posibil, şi întruchipa oribila coadă de peşte pe care geniile simbolizante ale Greciei o puneau la extremitatea terminală a Himerelor şi a Sirenelor, atât de ispititoare, atât de amăgitoare prin busturile lor, aşa cum e orice pasiune la început. Cu toate că Henri nu era un liber-

cugetător, expresia aceasta e întotdeauna o ironie, ci un om de o putere extraordinară, un om mare, pe cât poate să fie mare cineva fără credinţă, ansamblul tuturor acestor împrejurări îl impresionă. De altfel, oamenii cei mai tari sunt în mod firesc şi cei mai impresionabili, şi, ca urmare, şi cei mai superstiţioşi, dacă totuşi se poate numi superstiţie intuiţia ce însoţeşte primul impuls, ce fără îndoială este concluzia rezultată din cauzele ascunse altor ochi, perceptibile însă ochilor lor.

Spaniola profita de clipa de stânjeneală pentru a se lăsa dusă în extaz de acea adoraţie nesfârşită ce cuprinde inima unei femei când iubeşte cu adevărat şi când se află în faţa idolului dorit zadarnic. Ochii ei erau plini numai de bucurie şi de fericire, şi scăpărau scântei. Era ca vrăjită şi se îmbăta fără sfială de o fericire visată îndelung. Ea i se păru atunci lui Henri atât de minunat de frumoasă, încât întreaga fantasmagorie de zdrenţe, de vechituri, de draperii roşii uzate, de rogojini verzi aşezate în faţa fotoliilor, şi lespedea roşie prost spălată şi tot acest lux beteag şi suferind pieriră numaidecât. Salonul se ilumină, şi Henri n-o mai văzu decât ca printr-o ceaţă pe cumplita harpie, nemişcată, mută, pe canapeaua ei roşie, şi ai cărei ochi galbeni vădeau simţămintele slugarnice pe care te insuflă nenorocirea sau care se datorează vreunui viciu în sclavia căruia cazi ca sub biciul despotic al unui tiran ce te abrutizează. Privirea ei avea strălucirea rece a ochilor unui tigru în cuşcă, ce-şi ştie neputinţa şi e silit să-şi mistuie poftele distrugătoare.

— Cine-i femeia asta? o întrebă Henri pe Paquita.

Paquita nu răspunse. Făcu un semn că nu ştie franceza şi-l întrebă pe Henri dacă vorbeşte engleza. De Marsay repetă întrebarea lui în engleză.

— E singura femeie în care pot să mă încred, cu toate că ea m-a vândut, spuse Paquita liniştit. Scumpul meu Adolphe, este mama mea, o sclavă cumpărată în Georgia, pentru rara ei frumuseţe, din care însă n-a rămas mai nimic. Nu ştie decât limba ei maternă.

Atitudinea femeii şi dorinţa ei de a ghici, după gesturile fiicei sale şi ale lui Henri, ce se petrece între ei, se lămuriră dintr-odată tânărului, pe care explicaţia Paquitei îl făcu să se simtă mai în largul lui.

— Paquita, îi zise el, n-o să fim deci liberi?

— Niciodată! spuse ea cu tristeţe. Şi nu avem decât câteva zile pentru noi.

Îşi coborî ochii, îşi privi mâinile şi socoti cu mâna dreaptă pe degetele de la mâna stângă, arătându-i astfel lui Henri cele mai frumoase mâini pe care tânărul le văzuse vreodată.

— Una, două, trei…

Numără până la douăsprezece.

— Da, spuse, avem douăsprezece zile.

— Şi pe urmă?

— Pe urmă, spuse ea rămânând îngândurată ca o femeie slabă în faţa securii călăului şi ucisă mai dinainte de o frică ce-o despuia de magnifica energie pe care natura părea să nu i-o fi dăruit decât spre a spori voluptăţile şi spre a preschimba în poeme fără sfârşit plăcerile cele mai grosolane. Pe urmă, repetă ea. Ochii i se împietriră; părea în contemplarea unui lucru îndepărtat, ameninţător. Nu ştiu, spuse ea.

«Fata asta e nebună», îşi zise Henri, cuprins el însuşi de gânduri stranii.

I se păru că Paquita era preocupată de altceva decât de persoana lui, ca o femeie ce se zbate între remuşcări şi pasiune. Poate că în inima ei exista o altă iubire pe care se străduia s-o uite şi pe care şi-o amintea mereu. Într-o clipă, pe Henri îl năpădiră mii de gânduri contradictorii. Fata deveni un mister pentru el; dar, contemplând-o cu atenţia iscusită a omului blazat, flămând de noi voluptăţi, ca acel rege din Orient care cerea să i se inventeze o plăcere, sete cumplită, de care sunt cuprinse sufletele mari, Henri recunoştea în Paquita cea mai bogată alcătuire pe care natura s-a străduit s-o născocească pentru iubire. Lăsând la o parte sufletul, declanşarea jocului ce părea ascuns în

această maşină desăvârşită ar fi înspăimântat pe oricare alt bărbat în afară de de Marsay; el însă era fascinat de îmbelşugata recoltă a plăcerilor râvnite, de nesfârşita diversitate de voluptăţi, vis al oricărui bărbat, şi pe care orice femeie îndrăgostită le doreşte cu tot atâta ardoare, se simţi fermecat de infinitul devenit palpabil şi transmis în cele mai copleşitoare satisfacţii ale fiinţei. Văzu toate aceste bucurii în frumoasa Paquita, mai limpede decât oricând altădată, întrucât ea se lăsa cu plăcere văzută, fiind fericită că e admirată. Admiraţia lui de Marsay deveni o năprasnică pasiune nemărturisită, pe care însă şi-o dezvălui în întregime printr-o privire pe care spaniola o înţelese, ca şi cum ar fi fost deprinsă să i se acorde asemenea priviri.

— Dacă nu vei fi a mea, te omor! şuieră el.

Auzindu-l, Paquita îşi acoperi faţa cu mâinile şi exclamă naiv:

— Sfântă Fecioară, în ce am intrat!

Se ridică, se duse la canapeaua roşie, îşi vârî capul în zdrenţele ce acoperea sânul mamei sale şi începu să plângă. Bătrâna îşi privi fiica fără să iasă din împietrirea ei, fără să-i spună nimic. Mama avea în cel mai înalt grad acea gravitate a seminţiilor sălbatice, acea impasibilitate statuară peste care privirea cercetătoare alunecă. O iubea oare, sau n-o iubea pe fiica ei? Niciun răspuns. Sub masca feţei ei se ascundeau toate simţămintele omeneşti, şi cele bune şi cele rele, şi puteai să te aştepţi la orice de la o asemenea fiinţă. Privirea ei trecea domol de la frumoasele plete ale fiicei sale, care o acopereau ca o mantie, la figura lui Henri, pe care o cerceta cu o inexprimabilă curiozitate. Părea că se întreabă prin ce vrăjitorie se afla el acolo, prin ce capriciu plăsmuise natura un bărbat atât de seducător.

«Femeile astea îşi bat joc de mine!» îşi zise Henri.

În clipa aceea, Paquita înalţă capul şi aruncă asupra lui una dintre acele priviri ce ajung până în suflet şi îi ard. I se păru atât de frumoasă, încât se jură că va poseda tezaurul acesta de frumuseţi.

— Paquita, fii a mea!

— Vrei să mă omori? spuse ea înspăimântată, palpitândă, zbuciumată, împinsă spre el de o forţă inexplicabilă.

— Să te omor, eu? zise el surâzând.

Paquita scoase un strigăt de spaimă, spuse ceva bătrânei, aceasta luă cu hotărâre mâna lui Henri şi pe a fiicei sale, le privi îndelung şi le lăsă apoi, clătinând din cap într-un chip cumplit de grăitor.

— Fii a mea în seara asta, acum, urmează-mă, nu mă părăsi, te vreau, Paquita! Mă iubeşti? vino!

Într-o clipită îi spuse mii de vorbe smintite, cu iuţeala unui torent ce gâlgâie printre stânci, repetând acelaşi sunet, în mii de forme diferite.

— E aceeaşi voce! zise Paquita cu melancolie, fără ca de Marsay să poată s-o audă, şi… aceeaşi înflăcărare, adăugă ea. Ei bine, da! spuse ea cu o dăruire pătimaşă, pe care nimic n-ar putea s-o exprime. Da, dar nu astă-seară. Astă-seară, Adolphe, i-am dat prea puţin opium doñei Concha, ar putea să se trezească, aş fi pierdută. Acum, toată casa mă crede adormită în camera mea. Peste două zile, fii în acelaşi loc, spune acelaşi cuvânt, aceluiaşi om. Acest om este tatăl meu adoptiv, soţul doicii mele; Christemio mă adoră şi ar muri pentru mine în chinuri, fără să i se poată smulge un cuvânt împotriva mea. Adio, spuse ea îmbrăţişându-l cu tot trupul pe Henri şi înfăşurându-se pe el ca un şarpe.

Îl strânse din toate părţile deodată, îi aduse capul sub al ei, îi dărui buzele şi îi sorbi un sărut care le dădu asemenea ameţeli la amândoi, încât lui de Marsay i se păru că se cască pământul, iar Paquita strigă:

— Pleacă! cu un glas ce dovedea îndeajuns cât de puţin stăpână era pe sine. Însă continuă să-l ţină lângă ea, strigându-i întruna: – Pleacă! şi împingându-l încet spre scară.

Acolo, mulatrul, ai cărui ochi albi se aprinseră la vederea Paquitei, luă făclia din mâinile idolului său şi îl conduse pe Henri până în stradă. Lăsa făclia în gang, deschise portiera,

îl sui pe Henri în trăsură şi îl duse pe bulevardul Italiens cu o rapiditate uluitoare. Caii parcă aveau iadul în ei.

Această scenă fu ca un vis pentru de Marsay, dar unul dintre acele vise care, după ce se risipesc, lasă în suflet o impresie de voluptate supranaturală, după care un bărbat aleargă tot restul vieţii lui. Un singur sărut fusese de ajuns. Nicio întâlnire de dragoste nu s-a petrecut într-un chip mai decent, nici mai cast, nici mai rece poate, într-un loc mai oribil prin amănunte, în faţa unei mai hidoase divinităţi; întrucât această mamă rămăsese în închipuirea lui Henri ca un lucru infernal, chircit, cadaveric, vicios, de o ferocitate sălbatică, pe care fantezia pictorilor şi a poeţilor nu şi l-a imaginat încă. Într-adevăr, niciodată vreo întâlnire de dragoste nu-i aţâţase mai tare simţurile, nu-i stârnise voluptăţi mai nemăsurate, nu făcuse iubirea să izbucnească mai nestăpânită din temeliile ei, spre a se revărsa ca un abur în jurul unui bărbat. Fu ceva sumbru, misterios, dulce, tandru, apăsător şi expansiv, o împerechere de oribil şi de ceresc, de paradis şi de infern, care-l ameţi pe de Marsay ca o beţie, Nu mai fu el însuşi, şi totuşi era destul de tare, pentru a putea să reziste beţiei plăcerilor.

Pentru a înţelege mai bine comportarea lui în deznodământul povestirii noastre, e necesar să explicăm în ce chip i se formase sufletul la vârstă la care de obicei tinerii se înjosesc încurcându-se cu femei sau dăruindu-li-se lor cu totul. El crescuse în împrejurări secrete care-l învesteau cu o uriaşă putere tainică. Acest tânăr avea în mână un sceptru mai puternic decât al regilor moderni, aproape toţi ţinuţi în frâu de legi, în cele mai mărunte vreri ale lor. De Marsay exercita puterea autocrată a despoţilor orientali. Dar o astfel de putere, pusă în funcţiune cu atâta stupiditate în Asia de nişte oameni abrutizaţi, era înzecită de inteligenţa europeană, de spiritul francez, cel mai viu, cel mai ascuţit dintre toate instrumentele inteligenţei. Henri putea să facă tot ce voia pentru plăcerile şi pentru vanităţile lui. Puterea aceasta nevăzută asupra societăţii îl

investise cu o majestate reală, însă secretă, fără emfază, concentrată asupra ei însăşi. Avea despre el nu părerea pe care Ludovic al XIV-lea putea s-o aibă despre sine, ci pe aceea pe care cel mai orgolios calif, faraon ori Xerxe, care se credeau de neam divin, o aveau despre ei înşişi, când îl imitau pe Dumnezeu, neîngăduindu-le supuşilor să-i vadă, pe motiv că privirile lor ucid. Astfel, fără nicio remuşcare că este deopotrivă şi judecător şi parte, de Marsay condamna cu nepăsare la moarte pe bărbatul sau femeia care îl jigneau grav. Iar hotărârea lui rămânea irevocabilă, deşi adesea era pronunţată aproape cu uşurătate.

O eroare era o nenorocire asemănătoare celei pricinuite de un trăsnet ce cade asupra unei pariziene fericite în vreo birjă, în loc să-l zdrobească pe bătrânul birjar care o conduce la întâlnire. De aceea, ironia amară şi adâncă ce caracteriza conversaţia acestui tânăr pricinuia în general spaimă; nimeni nu se simţea ispitit să-l înfrunte. Femeile se îndrăgostesc fulgerător de asemenea oameni, ce se numesc pe ei înşişi paşă, ce par întovărăşiţi de lei, de călăi, şi se înconjoară de un adevărat fast al terorii. Astfel de oameni capătă o siguranţă în acţiune, o certitudine a puterii, o încredere în priviri, o conştiinţă leonină ce întruchipează pentru femei tipul de forţă pe care toate îl visează. Aşa era de Marsay.

Acum, fericit de ceea ce aştepta, redevenise tânăr şi mlădios, şi, ducându-se să se culce, nu se mai gândea decât la iubire. O visă pe *Fata cu ochii de aur,* aşa cum visează tinerii îndrăgostiţi: imagini monstruoase, năluciri bizare, pline de lumină, ce dezvăluie lumi invizibile, dar într-un chip totdeauna incomplet, din pricină că un văl interpus schimbă condiţiile opticii. A doua şi a treia zi, de Marsay dispăru fără să se poată şti unde. Puterea de care se bucura nu-i aparţinea decât în anumite condiţii şi, din fericire pentru el, în aceste două zile nu fu decât un simplu soldat în slujba demonului de la care deţinea talismanica lui existenţă. Dar la ora fixată, seara, pe bulevard, aştepta

trăsura ce nu se lăsă aşteptată. Mulatrul se apropie de Henri ca să-i spună în franţuzeşte o frază pe care părea a o fi învăţat pe dinafară:

— Dacă vreţi să veniţi, mi-a spus ea, trebuie să consimţiţi a vă lăsa legat la ochi.

Şi Christemio îi arătă un fular alb de mătase.

— Nu! zise Henri, a cărui atotputernicie se răzvrăti brusc.

Şi vru să urce. Mulatrul făcu un semn; trăsura plecă.

— Da! strigă de Marsay, furios că pierde o fericire pe care şi-o dorise. De altfel, vedea că e imposibil să ajungă la înţelegere cu un sclav ce se supunea orbeşte poruncilor, cu un călău. Şi apoi, asupra acestui instrument pasiv trebuia oare să-şi reverse el mânia?

Mulatrul şuieră, trăsura se întoarse. Henri urcă grăbit. Câţiva curioşi se strânseră prosteşte pe bulevard. Henri era puternic; vru să-l înfrunte pe mulatru. Când trăsura porni în goana mare, îl apucă de mâini, spre a-l imobiliza şi spre a putea, aducându-l la supunere pe paznic, să-şi păstreze posibilitatea de a şti unde merge. Încercarea se dovedi a fi zadarnică. Ochii mulatrului scânteiară în umbră. Scoase nişte ţipete care, de furie, îi gâlgâiau în gâtlej, se eliberă, îl înşfacă pe de Marsay cu o mână de fier, îl pironi, ca să zicem aşa, în fundul trăsurii; cu mâna liberă, scoase un pumnal triunghiular, pe urmă şuieră. Birjarul auzi şuierătura şi opri. Henri n-avea nicio armă la el, fu silit să se supună; întinse capul după fular. Gestul lui de supunere îl potoli pe Christemio, care îl legă la ochi cu un respect şi o grija ce dovedeau un fel de veneraţie faţă de persoana bărbatului iubit de idolul lui. Dar, înainte de a lua această măsură de prevedere, îşi vârî ezitând pumnalul în buzunarul de la haina şi îşi încheie nasturii până la bărbie.

«Pocitania asta m-ar fi ucis!» îşi zise de Marsay.

Trăsura alerga din nou pe străzi. Mai rămânea totuşi o posibilitate, pentru un tânăr, ce cunoştea aşa de bine Parisul cum îl cunoştea Henri. Pentru a şti încotro merge, îi

era suficient să se concentreze, să socotească, după înclinările trăsurii, numărul de străzi pe lângă care treceau pe bulevard, atâta timp cât trăsura va continua să ţină drumul drept. Ar fi putut astfel să-şi dea seama pe ce stradă laterală va coti trăsura, fie spre Sena, fie spre înălţimile de la Montmartre, şi să presupună numele sau poziţia străzii unde călăuza lui va porunci să oprească. Însă emoţia puternică ce i-o pricinuise lupta, furia în care îl adusese demnitatea lui umilită, gândurile de răzbunare ce puseseră stăpânire pe el, bănuielile provocate de precauţiunile deosebite luate de misterioasa fată pentru a-l face să ajungă la ea, totul îl împiedica să aibă acea atenţie specifică orbilor, necesară concentrării minţii şi desăvârşitei perspicacităţi a intuiţiei. Drumul dură o jumătate de oră. Când trăsura se opri, nu se mai afla pe pavaj. Mulatrul şi birjarul îl ridicară pe Henri în braţe, îl duseră pe sus, îl aşezară pe un fel de targă şi-l transportară printr-o grădină unde el simţi aroma florilor şi mireasma specifică arborilor şi ierburilor. Tăcerea ce domnea aici era atât de adâncă, încât putu să distingă zgomotul pe care-l făceau picăturile de apă căzând de pe frunzele ude. Cei doi inşi îl duseră la o scară, îl îndemnară să urce, îl conduseră apoi prin mai multe încăperi, călăuzindu-l cu mâinile, şi-l lăsară într-o cameră cu aerul parfumat, unde simţi sub picioare un covor gros. O mână de femeie îl împinse spre un divan şi îi deznodă fularul. Henri o văzu pe Paquita în faţa lui, însă o Paquita în toată strălucirea ei de femeie voluptuoasă.

Jumătatea budoarului în care se afla Henri descria o linie circulară graţios arcuită, opusă celeilalte părţi perfect pătrate, în mijlocul căreia strălucea un şemineu de marmură albă-aurie. Intrase printr-o uşă laterală, ascunsă sub o bogată draperie din tapiserie, aşezată faţă în faţă cu o fereastră. Potcoava era împodobită cu un veritabil divan turcesc, adică o saltea aşezată pe jos, însă o saltea largă, întinsă ca un pat, un divan de vreo cincizeci de picioare jur împrejur, în caşmir alb, a cărui frumuseţe era sporită de

nişte ciucuri mari de mătase neagră şi vişinie, dispuşi în romburi. Rezemătoarea acestui pat imens se înălţa cu câteva degete deasupra numeroaselor perne ce îl împodobeau cu garniturile lor frumoase. Budoarul era tapisat cu o stofă roşie, peste care se întindea o muselină de India brăzdată de caneluri ca o coloană corintiană, prin nişte cute alternativ afunde şi rotunde, prinse sus şi jos printr-o bandă de stofă de culoare vişinie, pe care erau desenate arabescuri negre. Sub muselină, vişiniul devenea trandafiriu, culoare îmbietoare la dragoste, la fel ca şi perdelele de la ferestre făcute din muselină de India dublată cu tafta trandafirie şi ornate cu franjuri vişinii şi negre. Şase braţe de argint aurit, susţinând fiecare câte două lumânări, erau aşezate pe pereţi, la distanţe egale, pentru a lumina divanul. Tavanul, în mijlocul căruia atârna o lustră din argint auriu mai, era strălucitor de alb, iar cornişa era aurită. Covorul se asemăna cu un şal oriental, plin de desene şi amintind poeziile Persiei, unde mâini de sclave îl lucraseră. Mobilele erau acoperite cu caşmir alb, ornamentat cu garnituri negre şi vişinii. Pendula, candelabrele, totul era de marmură albă şi auriu. Singura masă ce se afla acolo era acoperită cu un caşmir. Elegantele jardiniere conţineau toate speciile de trandafiri, cu flori fie albe, fie roşii. În sfârşit, cel mai mărunt detaliu părea a fi fost obiectul unei griji pline de dragoste. Niciodată bogăţia nu se ascunsese mai cochet, ca să devină eleganţă, ca să exprime graţia, ca să insufle voluptatea. Acolo totul ar fi încălzit chiar şi pe fiinţa cea mai rece. Reflexele strălucitoare ale tapiseriei, a cărei culoare se schimba după direcţia privirii, devenind fie cu totul albă, fie cu totul trandafirie, se potriveau cu efectele luminii ce se cernea prin diafanele cute ale muselinei, iscând umbre părelnice. Sufletul are nu ştiu ce înclinare către alb, iubirii îi place roşul, iar auriul răsfaţă pasiunile, el are puterea să întruchipeze toate dorinţele. Astfel, tot ceea ce omul are vag şi misterios în el însuşi, toate dorurile lui nelămurite se

desfătau în mijlocul atracţiilor lor fireşti. Exista în această armonie desăvârşită un concert de culori la care sufletul răspundea prin gânduri voluptuoase, vagi, legănătoare.

Într-o asemenea atmosferă suavă, încărcată de arome scumpe, Paquita, îmbrăcată într-un capot alb, desculţă, cu flori de portocal în părul negru, i se arătă lui Henri îngenuncheată în faţa lui, adorându-l care pe zeul acestui templu în care el binevoise să coboare. Deşi de Marsay era deprins să vadă răsfăţurile luxului parizian, fu surprins de aspectul acestei cochilii asemănătoare celei din care s-a născut Venus. Fie datorită contrastului dintre bezna din care venea şi lumina ce-i scălda sufletul, fie datorită comparaţiei făcute fulgerător între scena de acum şi cea de la prima întâlnire, de Marsay se simţi cuprins de acea senzaţie delicată pe care o provoacă adevărata poezie. Zărind-o în mijlocul unui astfel de cuib, ivit parcă din crenguţa vrăjită a vreunei zâne, pe această capodoperă a creaţiunii, pe această faţă al cărei obraz aprins, a cărei piele catifelată, uşor aurită de reflexele roşului şi de iradierea a nu ştiu ce aureolă de iubire scânteind ca şi cum ar fi oglindit razele de lumină şi de culori – mânia lui, dorinţele lui de răzbunare, vanitatea lui rănită, totul se prăbuşi. Ca un vultur ce se repede asupra prăzii, o ridică în braţe, o aşează pe genunchi şi simţi cu o beţie de nespus îmbrăţişarea voluptuoasă a acestei fete, ale cărei frumuseţi atât de desăvârşit împlinite îl învăluiră tandru.

— Vino, Paquita! şopti el.

— Vorbeşte! vorbeşte fără teamă, îi spuse ea. Refugiul acesta a fost construit pentru dragoste. Niciun sunet nu răzbate afară, atât de mult s-a dorit să se păstreze aici toate tonurile şi armoniile glasului iubit. Oricât de tare ai striga, nu se va auzi nimic dincolo de aceşti pereţi. Aici ar putea să fie asasinat cineva, iar gemetele lui ar fi iot atât de zadarnice ca şi cum ar răsuna în mijlocul Marelui Pustiu.

— Cine oare a-nţeles atât de bine gelozia şi chinurile ei?

— Să nu mă întrebi niciodată asta, răspunse ea, desfăcând ci o gingăşie de necrezut cravata tânărului, fără îndoială ca să-i poată vedea mai bine gâtul. Da, iată gâtul care mi-e aşa de drag! zise ea. Vrei să-mi faci pe plac?

Întrebarea, pe care tonul cu care fusese rostită o făcea aproape lascivă, îl smulse pe de Marsay din reveria în care îl scufundase despoticul răspuns al Paquita când îi interzisese orice cercetare în legătură cu fiinţa necunoscută ce plana ca o umbră deasupra lor.

— Şi dacă eu aş vrea totuşi să ştiu cine domneşte aici?

Paquita îl privi tremurând.

— Deci nu eu sunt acela, spuse el ridicându-se şi împingând-o pe tânăra fată ce se prăvăli cu capul pe spate. Eu vreau să fiu singurul, acolo unde sunt.

— Cum seamănă! Cum seamănă! zise biata sclavă în prada groazei.

— Drept cine mă iei oare? Nu-mi răspunzi?

Paquita se ridică încet, cu ochii în lacrimi, se duse la unul dintre cele două dulapuri de eben, luă de acolo un pumnal şi i-l întinse lui Henri cu un gest de supunere care ar fi înduioşat şi un tigru.

— Fă-mi o bucurie, aşa cum fac bărbaţii când iubesc, spuse ea, şi în timp ce dorm, ucide-mă, căci nu voi putea să-ţi răspund. Ascultă: eu sunt legată ca un biet animal de ţăruşul lui; mă minunez cum de-am putut să arunc o punte peste prăpastia ce ne desparte. Îmbată-mă, şi pe urmă omoară-mă. O! nu, nu, zise ea împreunându-şi mâinile, să nu mă omori! iubesc viaţa! Viaţa e aşa de frumoasă pentru mine! Dacă sunt sclavă, sunt şi regină. Aş putea să te amăgesc cu vorbe, să-ţi spun că nu te iubesc decât pe tine, să-ţi dovedesc dragostea mea, să mă folosesc de puterea mea de acum ca să-ţi spun: Ia-mă aşa cum se miroase în trecere parfumul unei, flori din grădina unui rege. Şi, după ce te-aş învălui în vraja vorbelor viclene de femeie şi-n aripile plăcerii, după ce mi-aş potoli setea, aş putea să poruncesc să fii aruncat într-o groapă adâncă unde nimeni

nu te-ar mai găsi şi care a fost săpată anume ca să satisfacă o răzbunare fără teamă de pedeapsa justiţiei, o groapă plină cu var, ce s-ar aprinde ca să te mistuie, fără să se mai găsească vreo bucată din tine. Şi-ai rămâne în inimă, pentru totdeauna al meu.

Henri o privi pe Paquita fără să tremure, şi privirea lui neînfricată o bucură pe fată.

— Nu, n-am să fac aşa! Tu n-ai căzut aici într-o capcană, ci într-o inimă de femeie ce te adoră, şi eu voi fi cea aruncată în groapă.

— Totul mi se pare nemaipomenit de stupid, îi spuse de Marsay, privind-o cu atenţie. Îmi pari însă o fată de treabă, o fire ciudată; tu eşti, pe cuvântul meu, o şaradă vie, a cărei cheie mi se pare destul de greu de găsit.

Paquita nu înţelese nimic din ceea ce spunea tânărul; îl privea însă duios, deschizând nişte ochi atât de iluminaţi de voluptate, încât nu puteau fi nicicum consideraţi stupizi.

— Hai, iubirea mea, zise Paquita revenind la prima ei idee, vrei să-mi faci pe plac?

— Fac tot ceea ce vrei, şi chiar şi ceea ce nu vrei, răspunse râzând de Marsay, reîntors la manierele lui de crai, hotărât să se lase purtat de norocul său în dragoste, fără să mai privească nici în urmă, nici înainte. Şi poate că se bizuia şi pe autoritatea şi priceperea lui de bărbat cu succes la femei, spre a o domina, după câteva ore, pe frumoasa fată şi a-i afla toate secretele.

— Ei bine, spuse ea, lasă-mă să te gătesc cum îmi place mie.

— Atunci fă-mă cum îţi place ţie, zise Henri.

Paquita, veselă, se duse să ia dintr-un dulap o rochie de catifea roşie, cu care-l îmbrăcă pe de Marsay, îi puse apoi pe cap o bonetă de femeie şi îl înfăşură cu un şal. Dăruindu-se nebuniilor sale, săvârşite cu o inocenţă de copil, ea râdea cu un râs convulsiv, şi părea o pasăre care bate din aripi; nu mai vedea însă nimic altceva.

Dacă e cu neputinţă a zugrăvi deliciile nemaipomenite pe care le trăiră cele două frumoase făpturi zămislite de cer într-o clipă de bucurie, e necesar poate să tălmăcim metafizic impresiile extraordinare şi aproape fantastice ale tânărului. Ceea ce ştiu să recunoască cel mai bine oamenii aflaţi în situaţia socială a lui de Marsay şi care trăiesc cum trăia el, este inocenţa unei fete. Dar, lucru straniu! dacă *Fata cu ochii de aur* era fecioară, ea, fără nicio îndoială, nu era inocentă. Împerecherea atât de ciudată dintre misterios şi real, dintre umbră şi lumină, dintre oribil şi frumos, dintre plăcere şi primejdie, dintre Rai şi Iad, care se vădise şi până acum în această aventură, se continua în fiinţa capricioasă şi sublimă cu care se juca de Marsay. Tot ceea ce are mai savant voluptatea cea mai rafinată, tot ceea ce putea să cunoască Henri din acea poezie a simţurilor ce se numeşte amor, fu depăşit de desfătările pe care i le dărui această fată ai cărei ochi scânteietori nu înşelară niciuna dintre bucuriile pe care le făgăduiau. Fu un poem oriental, în care iradia soarele pus de Saadi, de Hafiz în săltăreţele lor stihuri. Numai că nici ritmurile lui Saadi, nici cele ale lui Pindar n-ar fi putut să exprime extazul plin de tulburare şi uimirea de care această fată delicioasă fu cuprinsă atunci când încetă eroarea în care o mână de fier o făcea să trăiască.

— Sunt moartă! zise ea, sunt moartă! Adolphe, du-mă acum la capătul pământului, într-o insulă unde nimeni să nu ne cunoască. Fuga noastră să nu lase nicio urmă! Vom fi urmăriţi până-n iad. Doamne! iată zorii. Fugi! Te voi mai vedea vreodată? Da, mâine, vreau să te văd iarăşi, chiar dacă ar trebui, pentru a mă bucura de asemenea fericire, să-i ucid pe toţi paznicii mei. Pe mâine.

Îl strânse la piept într-o îmbrăţişare plină de groaza morţii. Trase apoi de mânerul unei sonerii, şi imploră pe de Marsay să se lase legat la ochi.

— Şi dacă n-aş mai vrea? Şi dacă aş vrea să rămân aici?

— Ai pricinui şi mai grabnic moartea mea, spuse ea; căci sunt sigură acum că voi muri pentru tine…

Henri se lăsă legat. Bărbatul ce s-a ghiftuit de plăceri simte o pornire spre uitare, un soi de ingratitudine, un dor de libertate, o poftă de a pleca să se plimbe, un uşor dispreţ şi poate că şi un vag dezgust faţă de idolul său; simte în sfârşit nişte simţăminte inexplicabile ce-i fac meschin şi josnic. Fără îndoială că certitudinea unei afecţiuni tulburi, însă reale, în sufletele ce nu sunt nici luminate de acea lumină cerească, nici înmiresmate de acel balsam sfânt de la care ne vine statornicia sentimentelor, i-a dictat lui Rousseau aventurile milordului Édouard, cu care se încheie scrisorile din *La Nouvelle Héloïse*{141}. Dacă Rousseau s-a inspirat evident din opera lui Richardson{142}, el s-a îndepărtat de ea prin mii de amănunte ce dau o originalitate magnifică monumentalei lui opere; originalitate ce se recomandă posterităţii prin ideile măreţe pe care e greu să le desprinzi printr-o analiză atunci când, la anii tinereţii, citeşti această lucrare cu scopul de a găsi în ea zugrăvirea fierbinte a celui mai fizic dintre sentimentele noastre, în timp ce scriitorii serioşi şi filosofii nu întrebuinţează niciodată imaginile decât ca o consecinţă sau ca o necesitate a unei vaste cugetări; iar aventurile milordului Édouard ilustrează ideile cele mai pline de fineţe europeană din respectiva operă.

Henri se afla deci sub imperiul acelui sentiment tulbure pe care adevărata iubire nu-l cunoaşte, îi erau necesare, într-un fel, şi concluzia convingătoare a comparaţiilor şi vraja irezistibilă a amintirilor, pentru a-i face să revină la o femeie. Iubirea adevărată domină mai ales prin amintire. Femeia care nu s-a întipărit în suflet nici printr-un exces ce plăceri, nici prin tăria sentimentului, poate ea să fie iubită vreodată. Fără ca Henri să-şi dea seama, Paquita îl cucerise prin amândouă aceste mijloace. În clipa aceea însă, stăpânit de oboseala fericirii, această delicioasă melancolie a trupului, nu mai era în stare să-şi analizeze inima, resimţind

mereu pe buze gustul celor mai dulci voluptăţi pe care le gustase vreodată. Se trezi pe bulevardul Montmartre, în zori de zi, privi năuc trăsura ce dispărea, scoase două ţigări de foi din buzunar, aprinse una la felinarul unei femei ce vindea rachiu şi cafea muncitorilor, ucenicilor, zarzavagiilor, acestei populaţii pariziene ce-şi începe viaţa cu noaptea-n cap; apoi plecă, fumându-şi ţigara şi băgându-şi mâinile în buzunarele de la pantaloni, cu o nepăsare într-adevăr dezonorantă.

— Bun lucru e un trabuc! De aşa ceva un bărbat n-are să se satur niciodată, îşi zise el.

La *Fata cu ochii de aur,* de care erau îndrăgostiţi nebuneşte la acea epocă toţi tinerii eleganţi ai Parisului, de-abia se mai gândea. Gândul morţii, pomenit în toiul plăcerilor, şi de a cărui spaimă se înnegurase în mai multe rânduri fruntea frumoasei fiinţe ce aparţinea huriilor Asiei prin mama ei, Europei prin educaţie, Tropicelor prin naştere, i se părea a fi una dintre înşelătoriile prin care toate femeile încearcă să se facă interesante.

— Ea e din Havana, din cea mai spaniolă ţară din câte există în Lumea Nouă; a preferat să se joace de-a spaima, decât să-mi arunce în obraz suferinţa, greutăţile, cochetăria ori datoria, aşa cum fac pariziencele. Pe ochii ei de aur, tare mi-e poftă să dorm.

Văzu o cabrioletă de piaţă staţionată în colţ la Frascati în aşteptarea vreunui jucător, îl deşteptă pe birjar, porunci să fie dus acasă, se culcă şi dormi somnul păcătoşilor, somn ce, printr-o ciudăţenie pe care niciun cupletist n-a exploatat-o încă, este tot atât de adânc ca şi cel al neprihăniţilor. Poate că un asemenea fapt este o urmare a proverbialei axiome: *extremele se ating.*

Spre prânz, de Marsay îşi trosni braţele, deşteptându-se, şi simţi arsurile unei foame de lup, dintre acelea de care toţi bătrânii soldaţi îşi pot aduce aminte că i-a încercat a doua zi după victorie. Aşa încât fu bucuros când zări în faţa lui pe

Paul de Manerville, pentru că nimic nu-i atunci mai agreabil decât să mănânci în tovărăşia cuiva.

— Ei bine, îi zise prietenul său, toţi ne-am închipuit că de zece zile te-ai închis undeva cu *Fata cu ochii de aur*.

— *Fata cu ochii de aur?* nici nu mă mai gândesc la ea! Pe cinstea mea! am destule alte pisici de şmotroşit.

— A! faci pe discretul!

— De ce nu? spuse râzând de Marsay. Scumpul meu, discreţia este calculul cel mai abil. Ascultă… Ba nu, n-am să-ţi spun niciun cuvânt. Tu niciodată nu-mi spui nimic, nu sunt dispus să-mi risipesc degeaba comorile înţelepciunii mele. Viaţa e un fluviu care serveşte la a face comerţ. Pe tot ceea ce-i mai sfânt pe pământ, pe trabuce, nu sunt un profesor de economie socială pentru uzul nătărăilor. Să mâncăm. Mă costă mai puţin să-ţi dau o omletă cu ton, decât să-mi irosesc creierii pentru tine.

— Faci socoteli, când e vorba de amicii tăi?

— Scumpul meu, spuse Henri, care rareori îşi refuza o ironie, întrucât ţi s-ar putea întâmpla, totuşi, ca oricărui altuia să ai nevoie de discreţie, şi întrucât te iubesc mult… Da, te iubesc! Pe cuvântul meu de onoare, dacă n-ai avea nevoie decât de o hârtie de o mie de franci spre a nu-ţi zbura creierii, ai găsi-o aici, pentru că noi n-avem încă nimic ipotecat, nu-i aşa, Paul? Dacă ai avea un duel mâine, eu însumi aş măsura distanţa şi aş încărca pistoalele, pentru ca să fii ucis după toate regulile, în sfârşit, dacă, în afară de mine, s-ar apuca altcineva să te vorbească de rău când nu eşti de faţă, ar trebui să se măsoare cu neîndurătorul gentilom ce se ascunde în pielea mea; iată ceea ce numesc eu o prietenie temeinică. Ei bine, pentru când vei avea nevoie de discreţie, micuţule, află că există două feluri de discreţii: discreţia activă şi discreţia negativă. Discreţia negativă este discreţia proştilor, care întrebuinţează tăcerea, negaţia, aerul încruntat, discreţia cu uşile închise, veritabilă neputinţă! Discreţia activă procedează prin afirmaţie. Dacă în seara asta, la Cerc, aş

spune: «Pe cuvântul meu de cinste, *Fata cu ochii de aur* nu preţuieşte atâta cât m-a costat! toată lumea, după plecarea mea, va exclama: – L-aţi auzit pe craiul ăsta de de Marsay care ar vrea să ne facă să credem că a şi avut-o pe *Fata cu ochii de aur?* Vrea să se scape în felul ăsta de rivali, nu e prost.» Dar o astfel de viclenie e vulgară şi primejdioasă. Oricât ar fi de mare prostia care ne scapă, se găsesc totdeauna gugumani ce pot s-o creadă. Cea mai bună discreţie este cea de care se folosesc femeile inteligente când vor să-şi înşele soţii. Ea constă în a compromite o femeie la care nu ţinem sau pe care n-o iubim, sau pe care nu o avem, ca să păstrăm astfel onoarea celei pe care o iubim îndeajuns pentru a o respecta. Este ceea ce eu numesc femeia-paravan. — A! Iată-l pe Laurent. Ce ne-aduci?

— Stridii de Ostende, domnule conte…

— Ai să afli şi tu într-o zi, Paul, ce distractiv e să-ţi râzi de lume ascunzându-i secretul afecţiunilor tale. Simt o plăcere grozavă să mă smulg de sub stupida jurisdicţie a maselor care nu ştiu niciodată nici ce vor, nici ce sunt silite să vrea, care consideră mijlocul drept rezultat, care, rând pe rând, adoră şi blestemă, înalţă şi distrug! Ce plăcere e să le impui simţămintele şi să nu le primeşti pe ale lor, să le subjugi, să nu te supui lor niciodată! Dacă poţi fi mândru de ceva, nu-i oare de acea putere căpătată prin tine însuţi, căreia îi eşti deopotrivă şi cauză, şi efect, şi principiu, şi rezultat? Ei bine, nimeni nu ştie nici pe cine iubesc eu, nici ce vreau. Poate că se va afla pe cine am iubit, ce-aş fi vrut şi iubesc, ce voi fi dorit, aşa cum se află dramele încheiate; dar să las să mi se vadă cărţile?… Ar fi o slăbiciune, o gugumănie. Nu cunosc nimic mai de dispreţuit decât forţa înşelată de isteţime. Râzând, mă iniţiez mereu în meseria de ambasador, dacă totuşi diplomaţia este tot atât de dificilă ca şi viaţa! Mă îndoiesc. Ai tu vreo ambiţie? Vrei tu să devii ceva?

— Dar, Henri, îţi baţi joc de mine, ca şi cum n-aş fi destul de mediocru pentru a izbuti orice.

— Bine, Paul! Dacă continui să-ti baţi joc de tine, ai să poţi în curând să-ţi baţi joc de toata lumea.

După ce mâncară, pe când îşi turnau trabucurile, de Marsay începu să vadă întâmplările nopţii într-o lumină deosebită. Asemenea multor minţi mari, puterea lui de înţelegere nu era spontană, el nu pătrundea dintr-odată fondul lucrurilor. Ca toate firile dotate cu facultatea de a trăi mai mult în prezent, de a-i stoarce, ca să spunem aşa, miezul, şi de a-l mistui, intuiţia lui avea nevoie de un fel de somn spre a-şi lămuri cauzele. Aşa era cardinalul de Richelieu, ceea ce nu excludea darul lui de a prevedea, necesar pentru conceperea lucrurilor măreţe. De Marsay îndeplinea toate aceste condiţii, nu se folosi însă de la început de armele lui decât spre a-şi satisface plăcerile, şi nu deveni unul dintre oamenii politici cei mai profunzi ai timpului actual decât după ce se satură de plăcerile la care visează, în primul rând, un tânăr când are aur şi putere. Aşa se căleşte bărbatul: el uzează femeia pentru ca femeia să nu-l poată uza. Aşadar acum, când privea în ansamblul ei întreaga noapte ale cărei plăceri nu se dezlănţuiseră decât treptat, spre a sfârşi prin a se revărsa în torente, de Marsay îşi dădea seama ca fusese înşelat de *Fata cu ochii de aur*. Abia acum fu în stare să citească pagina atât de strălucitoare în impresii, înţelegându-i tâlcul ascuns. Inocenţa pur fizică a Paquitei, uimirea, bucuria ei, câteva cuvinte, la început obscure şi de-abia acum limpezi, scăpate în ardoarea plăcerii, totul îi dovedea ca el ţinuse locul altcuiva. Cum niciuna dintre corupţiile sociale nu-i era necunoscută, cum manifesta faţă de orice capriciu o indiferenţă totală şi le considera pe toate justificate prin însuşi faptul că se puteau satisface, nu se sfia de viciu, îl cunoştea tot atât de bine ca pe un prieten, dar se simţi jignit că îi servise de nutreţ. Dacă bănuielile lui erau întemeiate, înseamnă că fusese ultragiat până în adâncurile

fiinţei lui. Era suficientă numai o asemenea presupunere ca să se simtă cuprins de mânie şi să lase să izbucnească din pieptul lui răcnetul tigrului de care şi-ar fi bătut ioc o gazelă, urletul unui tigru ce unea puterea fiarei cu inteligenţa diavolului.

— Ce te-a apucat? îl întrebă Paul.

— Nimic!

— N-aş vrea, de te-ar întreba cineva dacă ai ceva împotriva mea, să răspunzi cu un *nimic* asemănător; ar trebui a doua zi să ne batem în duel.

— Eu nu mă mai bat, spuse de Marsay.

— Asta mi se pare şi mai tragic. Asasinezi aşadar?

— Mistifici cuvintele. Eu execut.

— Scumpul meu prieten, spuse Paul, glumele tale sunt foarte pornite spre tragic în dimineaţa asta.

— Ce vrei? voluptatea duce la ferocitate. De ce? Nu ştiu nimic, şi nici nu sunt destul de curios ca să cercetez cauza. – Ţigările astea de foi sunt excelente. Dă-i un ceai prietenului tău. – Ştii tu, Paul, că eu duc o viaţă de brută? Ar fi timpul să-mi aleg un drum, să-mi întrebuinţez forţele la ceva care să merite osteneala de a trăi. Viaţa este o comedie ciudată. sunt înspăimântat; nestatornicia ordinii noastre sociale mă face să rid. Statul porunceşte să se reteze capul unor pârliţi care au ucis un om, şi tot el brevetează în acelaşi timp nişte creaturi care lichidează, medicalmente vorbind, o duzină de tineri pe iarnă. Morala e neputincioasă împotriva unei duzini de vicii ce distrug societatea şi care nu pot fi pedepsite în niciun fel. – Mai vrei încă o ceaşcă? – Pe cuvântul meu de onoare! omul e un bufon care dansează pe marginea prăpastiei. Ni se vorbeşte despre imoralitatea din *Legăturile primejdioase*{143} şi despre un mai ştiu ce carte având ca titlu un nume de slujnică; există însă o carte oribilă, murdară, înspăimântătoare, depravantă, veşnic deschisă, ce nu se va închide niciodată, marea carte a lumii, fără a mai socoti o altă carte de mii de ori mai primejdioasă, ce se compune din

tot ceea ce se spune la ureche, între bărbaţi, sau sub evantai între femei, seara, la bal.

— Henri, hotărât, cu tine se petrece ceva extraordinar, şi, cu toată discreţia ta activă, se vede limpede.

— Da! aşa-i! Şi nu ştiu cum să-mi omor timpul până diseară. Să mergem la un joc de cărţi. Poate că voi avea fericirea să pierd.

De Marsay se ridică, luă un pumn de bancnote, le înghesui în cutia de ţigări, se, îmbrăcă şi se folosi de trăsura lui Paul ca să se ducă la *Salon des Etrangers* unde, până la cină, îşi pierdu timpul cu acele emoţionante pendulări între pierdere şi câştig, ce sunt ultimul expedient al fiinţelor tari, când sunt nevoite să acţioneze în gol. Seara se duse la locul de întâlnire şi se lăsă de bunăvoie legat la ochi. Apoi, cu voinţa fermă pe care numai bărbaţii într-adevăr tari au puterea s-o stăpânească, îşi concentră atenţia şi îşi încordă mintea pentru a-şi da seama pe ce străzi trecea trăsura. Avu aproape certitudinea că a fost adus în strada Saint-Lazare şi că s-au oprit la portiţa grădinii palatului San-Réal. Când intră pe poartă, ca şi prima dată, şi fu aşezat pe o targă purtată desigur de mulatru şi de birjar, înţelese, auzind scârţiitul nisipului sub picioarele lor, pricina unor atât de minuţioase precauţii. El ar fi putut, dacă ar fi fost liber sau dacă ar fi umblat pe jos, să ia vreo creangă de arbust, ori să cerceteze nisipul ce i s-ar fi lipit de cizme; în timp ce, transportat, ca să spunem aşa, prin aer, într-un palat inaccesibil, norocul lui în dragoste trebuia să fie ceea ce fusese şi până atunci; un vis. Dar, spre disperarea omului, el nu poate să facă nimic desăvârşit, fie în bine, fie în rău. Toate operele lui intelectuale sau fizice sunt însemnate cu pecetea distrugerii. Plouase uşor, pământul era ud. În timpul nopţii, unele miresme vegetale sunt mai tari decât în timpul zilei. Henri simţi deci parfumul de rezeda de-a lungul aleii pe unde era escortat – indiciu ce avea să-i ajute în cercetările pe care îşi făgădui să le facă spre a recunoaşte palatul în care se găsea budoarul

Paquitei. Luă seama şi la cotiturile pe care cei ce-l purtau le făcură în casă, şi socoti că va putea să le reconstituie. Se trezi, ca şi în ajun, pe divan, în faţa Paquitei, care îi desfăcea legăturile; dar o văzu palidă şi schimbată. Plânsese. Îngenuncheată ca un înger în rugăciune, însă ca un înger trist, grozav de mâhnit, biata fată nu mai semăna cu ciudata, nerăbdătoarea, neastâmpărata fiinţă ce-l luase pe de Marsay pe aripile ei pentru a-l transporta în al nouălea cer al iubirii. Era ceva atât de sincer în disperarea ascunsă sub plăcere a Paquitei, încât teribilul de Marsay simţi în sine admiraţie pentru această nouă capodoperă a naturii, şi uită pentru o clipă scopul principal al întâlnirii de acum.

— Ce ţi s-a întâmplat, Paquita?

— Dragul meu, spuse ea, du-mă de aici, chiar în noaptea asta! Aruncă-mă undeva unde nimeni să nu poată spune când mă va vedea: Iat-o pe Paquita; unde nimeni să nu răspundă: Există aici o fată cu privirea de aur şi cu părul lung. Acolo îţi voi dărui atâtea plăceri câte vei vrea să primeşti de la mine. Pe urmă, când n-ai să mă mai iubeşti, mă vei părăsi; nu mă voi plânge, nu voi spune nimic; şi atunci tind mă vei părăsi, nu va trebui să-ţi faci nicio remuşcare, pentru că o zi petrecută alături de tine, o singură zi în care să te privesc, va preţui pentru mine cât o viaţă întreagă. Dar dacă rămân aici, sunt pierdută.

— Nu pot să părăsesc Parisul, scumpa mea, răspunse Henri. Eu nu-mi aparţin, sunt legat prin jurământ de soarta mai multor persoane care depind de mine, aşa cum şi eu depind de ele. Dar pot să-ţi găsesc în Paris un adăpost unde nicio putere omenească nu va pătrunde.

— Nu, spuse ea, uiţi de puterea femeiască.

Niciodată o frază rostită de un glas omenesc nu a exprimat o groază mai adâncă.

— Cine-ar putea să ajungă la tine, dacă mă aşez eu între tine şi lume?

— Otrava! spuse ea. Doña Concha te bănuieşte. Şi, continuă Paquita, lăsând să-i curgă lacrimile ce sclipiră de-a lungul obrajilor, nu e greu să se vadă că eu, acum sunt alta. Ei bine, dacă mă laşi pradă furiei monstrului ce mă va sfâşia, facă-se sfânta ta vrere! Dar acum vino, revarsă toate voluptăţile vieţii în iubirea noastră. La urma urmei, am să implor, am să plâng, am să ţip, am să mă apăr, am să mă salvez, poate.

— Pe cine să implori? întrebă el.

— Nu mă-ntreba nimic! răspunse Paquita. Dacă voi obţine iertarea, o voi obţine, poate, numai datorită discreţiei mele.

— Dă-mi rochia, zise insidios Henri.

— Nu, nu, răspunse ea grăbit, rămâi ceea ce eşti, unul dintre îngerii pe care am fost învăţată să-i urăsc. În ei nu vedeam decât nişte monştri, pe când tu eşti tot ceea ce e mai frumos sub cer, spuse ea mângâind părul lui Henri. Tu nu ştii ce proastă sunt, eu n-am învăţat nimic. De la doisprezece ani am fost închisă, fără să fi văzut pe nimeni. Nu ştiu nici să citesc, nici să scriu, nu vorbesc decât engleza şi spaniola.

— Atunci cum de primeşti scrisori din Londra?

— Scrisorile mele! Poftim, iată-le! spuse ea ducându-se să ia câteva hârtii dintr-un mare vas japonez.

Îi întinse lui de Marsay nişte scrisori în care tânărul văzu cu uimire nişte figuri bizare, asemănătoare celor de rebus, trasate cu sânge, şi care exprimau fraze pline de pasiune.

— Dar, exclamă el, admirând hieroglifele născocite de o gelozie iscusită, tu te afli sub puterea unui geniu infernal?!

— Infernal, repetă ea.

— Şi-atunci, cum de-ai putut să ieşi din casă…

— Ah! zise ea, asta mă va pierde. Am pus-o pe doña Concha între frica de o moarte imediată şi o mânie viitoare. Mă cuprinsese o curiozitate diavolească, voiam să rup cercul de fier ridicat între lume şi mine, voiam să văd ce sunt tinerii, căci nu cunoşteam niciun bărbat în afară de

marchiz şi de Christemio. Vizitiul nostru şi valetul ce ne întovărăşeşte sunt nişte moşnegi…

— Doar nu vei fi stat închisă totdeauna! Sănătatea ta cerea…

— Vai! răspunse ea, ne plimbam, dar numai noaptea şi afară din oraş, pe malul Senei, departe de lume.

— Nu te simţi mândră că eşti iubită astfel?

— Nu, spuse ea, deloc! Cu toate că nu duc lipsă de nimic, viaţa aceasta ascunsă nu e decât beznă în comparaţie cu lumina.

— Ce numeşti tu lumină?

— Pe tine, frumosul meu Adolphe! Pe tine, pentru care mi-aş da viaţa. Toate chinurile iubirii pe care mi s-a spus că le-aş inspira, le simt pentru tine! Multă vreme n-am înţeles nimic din existenţă, acum însă ştiu cum iubim noi, până astăzi n-am fost decât iubită, eu n-am iubit. Aş părăsi totul pentru tine; ia-mă! Dacă vrei, ia-mă ca pe o jucărie, dar lasă-mă lângă tine până ce mă vei distruge.

— Şi nu vei regreta nimic?

— Niciodată! spuse ea, lăsându-l să-i citească în ochii a căror strălucire de aur rămase pură şi luminoasă.

«Să fiu eu oare cel preferat? se întrebă în sinea sa Henri care, întrezărind adevărul, era gata să ierte jignirea, înduplecat de o iubire atât de naivă. Să vedem, să vedem», gândi el.

Dacă Paquita nu trebuia să-i dea socoteală pentru trecut, cea mai mică amintire devenea o crimă în ochii lui. Avu deci trista tărie de a se lăsă stăpânit de un gând al lui, de a o judeca pe iubita lui, de a o studia, dăruindu-se totuşi celor mai înflăcărate plăceri pe care o Péri{144} coborâtă vreodată din ceruri le va fi măiestrit pentru iubitul ei. Paquita părea a fi fost creată de natură anume pentru dragoste. Într-o singură noapte, gemul ei de femeie făcuse cele mai fulgerătoare progrese. Oricât de stăpânit ar fi fost tânărul Henri şi oricât de rece faţă de plăceri, cu toată saţietatea lui din ajun, el găsi în *Fata cu ochii de aur* acel serai pe care

ştie să-l creeze o femeie îndrăgostită şi la care bărbatul nu renunţă niciodată. Paquita răspundea acelei pasiuni pe care toţi bărbaţii cu adevărat mari o simt faţă de infinit, pasiune misterioasă, exprimată atât de dramatic în Faust, atât de poetic transpusă în Manfred, şi care-l îndemna pe Don Juan să scormonească în inima femeilor, cu nădejdea că va găsi acolo acea taină nemărginită în căutarea căreia aleargă atâţia vânători de umbre, pe care savanţii cred că o întrezăresc în ştiinţă şi pe care misticii o află numai în Dumnezeu. Speranţa că va poseda, în sfârşit, Fiinţa ideală, cu care lupta n-ar putea deveni niciodată obositoare, îl cuceri pe de Marsay care pentru întâia oară, după multă vreme, îşi deschise inima. Nervii i se destinseră, răceala lui se topi la căldura sufletului dogoritor al Paquitei, principiile lui neînduplecate se spulberară, şi fericirea îi coloră viaţa în culorile acestui budoar alb şi roz. Simţind imboldul unei voluptăţi pătimaşe, se lăsă târât dincolo de limitele în care îşi închisese până atunci simţurile. Nu voi să rămână mai prejos de această fată pe care un amor oarecum artificial o formase de mai înainte pentru nevoile sufletului lui, şi atunci găsi în acea vanitate ce-l îndeamnă pe bărbat să fie totdeauna învingător, puterile cu care s-o domolească pe fată; dar, aruncat astfel dincolo de hotarul în care sufletul este stăpân pe sine însuşi, el se pierdu în acele limburi ale plăcerii pe care vulgul le numeşte atât de prosteşte *spaţiile imaginare*. Fu duios, bun şi comunicativ. O făcu pe Paquita aproape să-şi piardă minţile.

— De ce nu ne-am duce la Sorrento, la Nisa, la Chiavari, să ne petrecem întreaga viaţă aşa? Vrei? o întrebă el pe Paquita cu voce înfiorată.

— E nevoie oare să mă întrebi vreodată *vrei?* exclamă ea. Am eu voinţă? Eu mu exist în afară de tine decât ca să fiu o plăcere a ta. Dacă vrei să alegi un colţ de lume demn de noi, Asia este singurul loc unde iubirea îşi poate desfăşura aripile…

— Ai dreptate, răspunse Henri. Să mergem în India, acolo unde primăvara e veşnică, unde pământul e plin de flori, unde omul poate să se înconjoare de alaiuri împărăteşti, fără să fie defăimat, ca în ţările neghioabe la care oamenii vor să realizeze searbăda himeră a egalităţii. Să mergem în ţinutul unde se poate trăi în mijlocul unui popor de sclavi, unde soarele luminează pururi un palat ce rămâne alb, unde aerul e îmbălsămat de miresme, unde păsările cântă dragostea şi unde mori când nu mai poţi să iubeşti!…

— Şi unde poţi să mori împreună cu cel drag! spuse Paquita. Dar să nu plecăm mâine, să plecăm acum, să-l luăm şi pe Christemio.

— Pe legea mea, plăcerea e cel mai frumos deznodământ al vieţii. Să ne ducem în Asia! Dar ca să plecăm, copilo! trebuie mult aur, trebuie să ne aranjăm mai întâi afacerile.

Ea nu înţelegea nimic din asemenea idei.

— Aur… există aici unde-atâta! spuse ea ridicând mâna.

— Nu e al meu.

— Şi ce importanţă are? reluă ea. Dacă ne trebuie, îl luăm.

— Nu-ţi aparţine.

— A aparţine! repetă ea. Tu nu m-ai luat? Când îl vom lua, ne va aparţine.

El începu să ridă.

— Biată neştiutoare! Nu cunoşti nimic din rosturile lumii.

— Nu, dar uite ce ştiu, izbucni Paquita, trăgându-l pe Henri peste ea.

Chiar în clipa în care de Marsay uita totul şi se lăsa cuprins de dorinţa de a-şi însuşi pentru totdeauna această făptură, în toiul bucuriei lui, primi o lovitură cumplită de pumnal ce-i străpunse inima, îngheţată fulgerător. Paquita, care îl ridicase pătimaşă în aer ca pentru a-l contempla, strigase:

— Oh! Marquita!

— Marquita! ţipă tânărul înroşindu-se, ştiu acum tot ce încă nu voiam să cred.

Se repezi la dulapul în care era închis lungul pumnal. Dulapul – din fericire şi pentru Paquita şi pentru Henri – era închis. Furia lui spori din pricina acestui obstacol; îşi recăpătă însă liniştea, se duse să-şi ia cravata şi se apropie de Paquita cu un aer de ferocitate atât de grăitor, încât, fără să ştie ce crimă săvârşise, Paquita înţelese totuşi că o aşteaptă moartea. Atunci, se aruncă dintr-o singură săritură la capătul celălalt al camerei, ca să evite nodul fatal pe care de Marsay voia să i-l treacă în jurul gâtului. Începură să se lupte. Supleţea, agilitatea, vigoarea erau egale şi de-o parte şi de cealaltă. Ca să pună capăt luptei, Paquita aruncă între picioarele iubitului ei o pernă care îl făcu să cadă, şi profită de răgazul căpătat astfel, pentru a trage de resortul soneriei. Mulatrul năvăli în odaie. Cât ai clipi din ochi, Christemio sări pe de Marsay, îl trânti la pământ, îi puse piciorul în piept, cu călcâiul întors spre beregată. De Marsay înţelese că dacă s-ar zbate, ar fi zdrobit într-o clipită, la un singur semn al Paquitei.

— De ce voiai să mă omori, dragostea mea? îl întrebă ea.

De Marsay nu răspunse.

— Ce ţi-am făcut? îi mai spuse. Vorbeşte, să ne lămurim.

Henri păstră atitudinea rece a omului tare când se simte învins – stăpânire de sine calmă, flegmatică, tipic englezească, ce vădea conştiinţa demnităţii printr-o resemnare momentană. De altminteri, îşi dăduse seama, în ciuda pătimaşei lui mânii, că era imprudent să se pună rău cu justiţia, ucigând-o fără nicio socoteală pe această fată, fără a fi pregătit mai dinainte omorul, în aşa fel încât să-şi asigure impunitatea.

— Iubitule, reluă Paquita, vorbeşte-mi; nu mă lăsa fără un cuvânt de rămas bun! N-aş vrea să păstrez în inimă spaima pe care mi-ai pricinuit-o. De ce nu vorbeşti? spuse ea bătând din picior cu mânie.

De Marsay îi aruncă drept răspuns o privire care semnifica aşa de limpede: *vei muri!* încât Paquita se năpusti asupra lui.

— Ei bine! Vrei să mă omori? Dacă moartea mea poate să-ţi facă plăcere, omoară-mă!

Îi făcu un semn lui Christemio, care-şi luă piciorul de pe tânăr şi plecă fără a lăsa să se vadă pe faţa lui dacă o judeca în vreun fel, bine sau rău, pe Paquita.

— Iată un om! zise de Marsay, arătându-l pe mulatru printr-un gest sumbru. Nu există devotament în afară de devotamentul care se supune prieteniei fără s-o judece. Ai, în acest om, un adevărat prieten.

— Ţi-l dau dacă-l vrei, răspunse ea; te va sluji cu aceeaşi credinţă pe care-o are faţă de mine, dacă-i voi cere eu.

Aşteptă un cuvânt de răspuns, şi reluă pe un ton plin de duioşie:

— Adolphe, spune-mi o vorbă bună. Uite, se face ziuă.

Henri nu răspunse. Acest tânăr avea o tristă însuşire, căci oamenii socotesc măreţ tot ceea ce pare a dovedi tărie, şi adeseori divinizează lucrurile ieşite din comun. Henri nu ştia să ierte. Înduplecarea, care este unul dintre harurile sufletului, era un nonsens pentru el. Cruzimea nordicilor, al căror sânge se află amestecat din plin în sângele englezesc, îi fusese transmisă lui Henri prin tatăl său. El era tot atât de neclintit şi în simţămintele lui bune şi în cele rele. Exclamaţia Paquitei i se păruse cu atât mai oribilă cu cât îl coborâse din cel mai dulce triumf ce-i satisfăcuse vreodată vanitatea de bărbat. Speranţa, iubirea, toate sentimentele lui fuseseră răscolite, totul se învâlvorase în inima şi în mintea lui; şi brusc, aceste flăcări, aprinse pentru a-i lumina viaţa, fuseseră stinse de un vânt rece. Paquita, înmărmurită, nu mai avu, în durerea ei, decât tăria să dea semnalul despărţirii.

— Nu mai e nevoie de asta, spuse ea, aruncând legătura pentru ochi. Dacă el nu mă mai iubeşte, dacă mă urăşte, totul s-a sfârşit.

Aşteptă o privire, care nu-i fu acordată, şi se prăbuşi ca moartă. Mulatrul îi aruncă lui Henri o privire înspăimântătoare, atât de expresivă, încât îl făcu să

tremure, pentru prima dată în viaţa lui, pe acest tânăr, căruia nimeni nu-i tăgăduise darul unui curaj rar. «Dacă nu o iubeşti, într-adevăr, dacă îi produci cel mai mic necaz, te omor» Acesta era sensul privirii lui fulgerătoare. De Marsay fu condus cu o grijă aproape slugarnică de-a lungul coridorului luminat de câteva ferestre zăbrelite ce dădeau spre curtea vecină şi la capătul căruia ieşi, printr-o uşă secretă, pe o scară dosnică, în grădina palatului San-Réal. Mulatrul îl ajută să înainteze cu precauţie de-a lungul unei alei de tei ce ducea la o portiţă prin care se ajungea într-o stradă pustie la acea oră. De Marsay luă aminte la toate, trăsura îl aştepta; de data aceasta, mulatrul nu-l mai însoţi şi, în clipa în care Henri îşi lipi fruntea de portieră ca să mai vadă o dată grădinile şi palatul, întâlni ochii albi ai lui Christemio, cu care schimbă o privire. Şi de-o parte şi de cealaltă fu ca o provocare, o sfruntare, prevestirea urmi război sălbatic, a unui duel în care legile obişnuite încetau, în care trădarea şi perfidia deveneau mijloace admise. Christemio ştia că Henri jurase moartea Paquitei. Henri ştia, la rândul lui, că şi Christemio vrea să-l omoare înainte ca el s-o omoare pe Paquita. Amândoi se înţeleseră perfect.

«Aventura se complică într-un chip destul de interesant», îşi zise Henri.

— Unde merge domnul? îl întrebă vizitiul.

De Marsay porunci să fie condus la Paul de Manerville.

Măi bine de-o săptămână Henri lipsi de acasă, fără ca nimeni să poată şti nici ce făcea în acest timp, nici unde locuia. Dispariţia aceasta îl scăpă de mânia mulatrului şi pricinui pierderea sărmanei fiinţe ce-şi pusese toată nădejdea în cel pe care îl iubea aşa cum niciodată vreo fiinţă n-a mai iubit pe pământ. În ultima zi a acelei săptămâni, pe la ora unsprezece seara, Henri sosi într-o trăsură la portiţa grădinii palatului San-Réal. Trei bărbaţi îl întovărăşeau. Vizitiul, de bună seamă, îi era prieten, căci se ridică în picioare pe capra trăsurii, ca o santinelă atentă, ce

vrea să audă chiar şi cel mai mic zgomot. Unul dintre ceilalţi trei rămase în faţa porţii, pe stradă, al doilea se opri în grădină, sprijinit de zid; ultimul, care ţinea în mână o legătură de chei, îl însoţi pe de Marsay.

— Henri, îi spuse tovarăşul său, am fost trădaţi.

— În ce fel, amice Ferragus?

— Nu toţi dorm, răspunse şeful Devoranţilor; pesemne că vreunul din casă nici n-a băut, nici n-a mâncat. Uite lumina de colo.

— Avem planul casei: de unde vine?

— N-am nevoie de plan ca să ştiu, răspunse Ferragus; vine de la camera marchizei.

— Ah! izbucni de Marsay. Probabil că a sosit azi de la Londra. Femeia asta are să-mi răpească până şi răzbunarea! Dar, dacă mi-a luat-o înainte, bunul meu Gratien, o dăm pe mâna justiţiei.

— Ia ascultă o clipă! Treaba s-a făcut, îi spuse Ferragus lui Henri.

Cei doi amici ciuliră urechea şi auziră nişte scâncete slabe care i-ar fi înfiorat şi pe nişte tigri.

— Marchiza ta nu s-a gândit că zgomotele pot ieşi prin hornul şemineului, spuse şeful Devoranţilor, râzând ca un critic încântat că descoperă o greşeală într-o lucrare perfectă.

— Numai noi ştim să prevedem totul, zise Henri. Aşteaptă-mă, vreau să văd ce se petrece acolo sus, la ele, ca să ştiu cum se desfăşoară certurile în căsnicia lor. Pe Dumnezeul meu, mi se pare că o perpeleşte pe jeratic.

De Marsay urcă repede scara pe care-o cunoştea şi recunoscu drumul spre budoar. Când deschise uşa, îl cuprinse fiorul involuntar pe care-l provoacă şi-n omul cel mai crud vederea sângelui împrăştiat peste tot. Dar spectacolul ce i se oferi privirilor fu pentru el mai mult decât un motiv de uimire. Marchiza era femeie: îşi calculase răzbunarea cu acea perfidie desăvârşită specifică

animalelor slabe. Îşi disimulase mânia, pentru a se asigura de crima Paquitei înainte de a o pedepsi.

— Prea târziu, iubitule! spuse Paquita murind, şi ochii ei stinşi se întoarseră spre de Marsay.

Fata cu ochii de aur îşi da sufletul înecată în sânge. Luminile aprinse toate, un parfum suav ce se simţea în aer, o anume dezordine în care ochiul unui bărbat priceput la dragoste putea să recunoască nebuniile obişnuite ale tuturor pasiunilor, dovedeau că marchiza o chestionase iscusit pe vinovată. Apartamentul acesta alb, în care sângele părea şi mai roşu, mărturisea că avusese loc o luptă. Mâinile Paquitei erau imprimate pe perne. Peste tot ea se agăţase de viaţă, peste tot se apărase şi peste tot fusese lovită. Fâşii întregi din tapiseria canelată erau smulse de mâinile ei însângerate, care, fără îndoială, luptaseră mult timp. Paquita trebuie să fi încercat să se suie pe tavan. Urmele picioarelor ei desculţe se vedeau de-a lungul rezemătoarei divanului, pe care fără îndoială alergase. Trupul, crâmpoţit cu lovituri de pumnal date de călăul ei, spunea cu ce îndârjire luptase pentru o viaţă pe care Henri i-o făcuse atât de scumpă. Zăcea pe jos şi, murind, muşcase muşchii din pulpa piciorului doamnei de San-Réal, care ţinea în mână pumnalul scăldat în sânge. Marchiza, cu părul smuls, era plină de muşcături, dintre care multe sângerau, iar rochia sfâşiată o lăsa pe jumătate goală, cu sânii zgâriaţi. Era sublimă aşa. Chipu-i pătimaş şi înnebunit adulmeca sângele. Gâfâind, rămăsese cu gura întredeschisă, iar nările nu-i mai ajungeau să soarbă aerul. Unele animale, când sunt înfuriate, se năpustesc peste duşmanul lor, îl omoară şi, liniştite de biruinţă, par a uita totul. Sunt însă altele care se învârtesc în jurul victimei şi o păzesc, temându-se parcă să nu le-o ia cineva, şi care, asemenea lui Ahile al lui Homer, fac de nouă ori ocolul Troiei, târându-şi duşmanul de picioare. Aşa era marchiza. Ea nu-l văzu pe Henri. În primul rând, se ştia destul de singură, ca să nu se teamă de martori; apoi, era prea

îmbătată de sângele cald, prea împătimită de luptă, prea exaltată ca să nu mai mărească întregul Paris, dacă Parisul ar fi format o horă împrejurul ei. N-ar mai fi auzit nici trăsnetul. Nu auzise nici măcar ultimul suspin al Paquitei, şi credea că mai poate încă să fie auzită de moartă.

— Mori fără să mărturiseşti! îi spunea ea; du-te în iad, monstru de nerecunoştinţă; să nu mai fi a nimănui, decât a diavolului. Pentru sângele pe care i l-ai dăruit, mi-l datorezi pe al tău, pe tot! Mori, mori, îndură o mie de morţi! Am fost prea bună, te-am omorât într-o clipă, aş fi vrut să te fac să simţi toate durerile pe care mi le laşi moştenire. Ah, eu o să trăiesc, o să trăiesc ca o blestemată, silită să nu-l mai iubesc decât pe Dumnezeu! Se uită la Paquita. — E moartă! îşi spuse după o clipă de tăcere, dându-şi brusc seama de ceea ce făcuse. Moartă, ah! Am să mor şi eu de durere!

Marchiza vru să se arunce pe divan, copleşită de o disperare care îi sugruma glasul şi, datorită acestei mişcări, îl zări pe Henri de Marsay.

— Cine eşti tu? întrebă ea, repezindu-se la Henri, cu pumnalul ridicat.

Henri îi prinse braţul şi putură astfel să se privească amândoi faţă în faţă. O surpriză cumplită le îngheţă amândurora sângele în vine, şi picioarele lor tremurară ca ale unor cai speriaţi. Într-adevăr, doi Menechmes nu s-ar fi asemănat mai bine. Amândoi exclamară într-un glas:

— Ţi-e tată lordul Dudley?

Amândoi înclinară fruntea afirmativ.

— A rămas credincioasă sângelui, spuse Henri arătând-o pe Paquita.

— Era nu se poate mai nevinovată, răspunse Margarita-Euphémia Porrabéril, prăbuşindu-se peste trupul Paquitei şi scoţând un ţipăt de disperare. Sărmană fată! oh! aş vrea să te reînviez! Am greşit! iartă-mă, Paquita! Tu eşti moartă, iar eu trăiesc! Ah! Eu sunt cea mai nenorocită.

În acea clipă se ivi figura oribilă a mamei Paquitei.

— Ai venit să-mi spui că nu mi-ai vândut-o ca să ţi-o omor, strigă marchiza. Ştiu de ce ieşi din vizuina ta. Am să ţi-o plătesc a doua oara. Taci!

Se duse şi luă o pungă cu aur din dulapul de abanos şi o zvârli cu dispreţ la picioarele bătrânei. Zornăitul aurului avu puterea să schiţeze în surâs pe obrazul împietrit al georgiencei.

— Am sosit la timp pentru tine, sora mea, spuse Henri. Justiţia îţi a cere…

— Nimic! răspunse marchiza. Un singur om ar fi putut să-mi ceară socoteală pentru această fată. Christemio e mort.

— Dar mama ei, întrebă Henri, arătând-o pe bătrână, nu te va şantaja mereu?

— Ea e dintr-o ţară în care femeile nu sunt fiinţe, ci lucruri cu are faci ce vrei, pe care le vinzi, le cumperi, le omori, de care poţi să e slujeşti pentru orice capriciu, aşa cum ne slujim aici de mobile. De altfel, suferă de o patimă ce copleşeşte totul în ea şi care a stins dragostea de mamă, dacă şi-a iubit vreodată fiica; o patimă…

— Care? întrebă Henri nerăbdător, întrerupând-o pe sora lui.

— Jocurile de noroc, de care Dumnezeu să te ferească! răspunse marchiza.

— Dar cine are să te ajute, spuse Henri arătând-o pe *Fata cu ochii le aur,* să ştergi urmele acestei nebunii pentru care justiţia nu te va ierta?

— O am pe mama ei, răspunse marchiza, arătând-o pe bătrâna georgiană, căreia îi făcu semn să rămână pe loc.

— Ne vom mai vedea, spuse Henri, gândindu-se la îngrijorarea ce trebuia să-i fi cuprins pe amicii lui şi văzându-se nevoit să plece.

— Nu, frate, spuse ea, nu ne vom mai vedea niciodată. Mă întorc în Spania ca să intru la mănăstirea *los Dolores.*

— Eşti încă prea tânără şi prea frumoasă, spuse Henri, luând-o în braţe şi sărutând-o.

— Adio, spuse ea; nimic nu ne consolează de pierderea a ceea ce i s-a părut a fi infinitul.

O săptămână mai târziu, Paul de Manerville îl întâlni pe de Marsay a Tuileries, pe terasa Feuillants.

— Ei bine! Ce s-a ales oare de frumoasa noastră FATA CU OCHII DE AUR, sceleratule?

— A murit.

— De ce?

— De piept.

Paris, martie 1834 – aprilie 1835

Postfaţă la prima ediţie

1835

Din ziua când a fost publicat primul episod din *Istoria celor Treisprezece,* până astăzi, când apare ultimul, mai multe persoane l-au iscodit pe autor ca să afle dacă această istorie este adevărată; el s-a ferit însă să le satisfacă curiozitatea. O atare concesie ar putea aduce prejudicii încrederii datorate naratorilor. Totuşi, el nu va încheia fără a mărturisi aici că episodul *Fetei cu ochii de aur* e adevărat în cele mai multe din amănuntele lui, că întâmplarea cea mai poetică, şi cărei constituie miezul episodului, şi anume, asemănarea dintre cele două personaje principale, este exactă. Eroul aventurii, care a venit să i-o învestească rugându-l s-o publice, va fi fără îndoială satisfăcut văzându-şi dorinţa împlinită, deşi la început autorul a considerat acest lucrul imposibil de realizat. Ceea ce părea cu osebire greu de crezut era acea frumuseţe miraculoasă, pe jumătate feminină, prin care eroul se distingea când avea şaptesprezece ani, şi ale cărei urme autorul le-a regăsit în tânărul de douăzeci şi şase de ani. Dacă *Fata cu ochii de aur* a stârnit interesul unora, aceştia vor putea s-o revadă după căderea cortinei la sfârşitul piesei, ca pe una dintre acele actriţe care, pentru a-şi primi efemerele coroane de flori, se ridică de jos tefere după ce au fost înjunghiate în ochii publicului. Nimic nu are un deznodământ poetic în natură. Astăzi, *Fata cu ochii de aur* are treizeci de ani şi s-a

ofilit cu totul. Marchiza de San-Réal, întâlnită iarna asta la Bouffes sau la Operă de unele dintre persoanele onorabile care tocmai au citit acest episod, are exact vârsta pe care femeile n-o mai mărturisesc, dar pe care o dezvăluie acele înfiorătoare pălării cu care unele străine aşezate în lojile din faţă îşi permit să stânjenească privirea tinerelor care stau *în spate,* spre marea neplăcere a acestora. Marchiza e o femeie crescută în insule, unde moravurile le justifică într-o asemenea măsură pe Fetele cu ochii de aur încât ele sunt acolo aproape o instituţie.

Cât despre celelalte două episoade, destul de mulţi parizieni le-au cunoscut actorii pentru ca autorul să fie scutit de a mărturisi aici că scriitorii nu inventează niciodată nimic, mărturisire făcută cu umilinţă de marele Walter Scott în prefaţa unde a sfâşiat vălul cu care se învăluise vreme îndelungată. Până şi detaliile îi aparţin doar rareori scriitorului, care nu e decât un copist mai mult sau mai puţin norocos. Singurul lucru care vine de la el, combinarea evenimentelor, dispunerea lor literară este aproape întotdeauna punctul slab pe care critica se grăbeşte să-l atace. Critica n-are dreptate. Societatea modernă, nivelând toate stările sociale, lămurind totul, a suprimat comicul şi tragicul. Istoricul moravurilor este obligat, ca în cazul de faţă, să-şi ia de acolo unde ele se află faptele generate de aceeaşi pasiune, dar care li s-au întâmplat mai multor subiecţi, şi să le îmbine pentru a obţine o dramă completă. Astfel, deznodământul din *Fata cu ochii de aur,* la care s-a oprit povestea reală pe care autorul a istorisit-o în tot adevărul ei, deznodământul acesta este un fapt ce se petrece periodic la Paris, fapt a cărui tristă gravitate o cunosc numai chirurgii din spitale, căci medicina şi chirurgia sunt confidentele exceselor la care duc pasiunile, după cum oamenii legii sunt martorii celor produse de conflictul intereselor. Tot dramatismul şi comicul epocii noastre se află în spital sau în cabinetul oamenilor legii.

Deşi fiecare din cei Treisprezece poate oferi subiectul mai multor episoade, autorul a socotit că e potrivit şi, poate, poetic să lase aventurile lor în umbră, aşa cum a rămas tot timpul în umbră ciudata lor asociaţie.

Meudon, 6 aprilie 1835

Cuprins

ISTORIA CELOR TREISPREZECE

PREFAŢĂ

I. FERRAGUS, ŞEFUL DEVORANŢILOR

Postfaţă

II. DUCESA DE LANGEAIS

Postfaţă la prima ediţie a povestirii *Nu atingeţi securea (Ducesa de Langeais)*

III. FATA CU OCHII DE AUR

Postfaţă la prima ediţie

{1} *Manfred, Faust* şi *Melmoth* – personaje literare din opere cu elemente stranii şi sumbre: primul este eroul dramei lui Byron, *Manfred* (1817); al doilea din opera *Faust* (1790) a lui Goethe, iar *Melmoth* este protagonistul romanului fantastic *Melmoth rătăcitorul* (1820) de Charles Maturin (n.k.).
{2} *Henry Morgan* (1635—1688) – a fost un renumit pirat englez din Marea Caraibilor. Coroana britanică îi legalizează acţiunea de prădare a corăbiile spaniole printr-un document numit *Letter of marque*. În anul 1671, flota comandată de Morgan avea 36 de corăbii cu un echipaj de 1800 de piraţi (n.k.).
{3} *Ann Radcliffe* (1764—1823) – scriitoare engleză, considerată pionieră a romanului gotic. A scris mai multe romane de groază şi mister, în care elementele romantice se îmbină cu cele realiste (n.k.).
{4} *Ossian* – poet scoţian legendar din secolul al III-lea. Sub acest nume, poetul James Macpherson a publicat în 1760 un volum de poeme care au avut un mare răsunet la vremea lor: *Văzduhurile lui Ossian.* În poemele atribuite lui Ossian, atmosfera este sumbră şi măreaţă (n.k.).
{5} *Flibustierii* erau, în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea, piraţi ai mărilor americane, temuţi de vasele spaniole (n.k.).
{6} *la Contemporaine (Contemporana)* – pseudonimul Mariei Johanna Elselina Verfelt, (1778—1845) o aventurieră, curtezană şi scriitoare de origine olandeză. A cunoscut celebritatea publicându-şi memoriile în 8 volume (n.k.).
{7} *Veneţia salvată* – capodopera poetului dramatic englez Thomas Otway (1652—1685); piesa fusese reluată cu succes în Franţa în vremea lui Balzac şi-i produsese acestuia o impresie puternică; o citează şi în alte romane (de exemplu în *Pielea de sagri)* (n.k.).
{8} *Societatea lui Isus* – sau *Ordinul Iezuit,* este un ordin călugăresc al Bisericii Catolice aflat în serviciul direct al papei (n.k.).
{9} A apărut în 1833, în *La Revue de Paris,* cu titlul *Ferragus, chef des dévorants* (n.k.).
{10} Benoiston de Châteauneuf – începând din 1826—1827, statistica a fost popularizată în Franţa prin lucrările efectuate de Benoiston de Châteauneuf şi de baronul Dupin. (n.k.)
{11} *9 Thermidor* – 27 iulie, 1794, zi în care iacobinii şi guvernul radical al lui Robespierre au fost răsturnaţi de la putere, punându-se astfel capăt perioadei violente din Revoluţia franceză, cunoscută sub numele de „Teroarea Iacobină” (n.k.)
{12} *Restauraţia* – Este perioada din istoria Franţei dintre 1814 (15) şi 1830, numită aşa deoarece în 1814, şi apoi în 1815 dinastia Bourbonilor a fost „restaurată” pe tron cu ajutorul armatelor străine care îl învinseseră pe Napoleon (n.k.)
{13} *Gand* – localitate în Belgia unde Ludovic al XVIII-lea şi curtea regală franceză s-au refugiat după debarcarea lui Napoleon, la 1 martie 1815. Napoleon părăsise insula Elba unde fusese exilat după prima sa abdicare şi a debarcat în Franţa, lângă Marsilia, câştigând de partea sa trupele trimise să-l aresteze şi populaţia care l-a întâmpinat cu entuziasm pe tot traseul până la

Paris, unde a sosit la 20 martie. Ultima perioadă a domniei lui Napoleon I, între 10 martie şi 22 iunie 1815 este cunoscută sub numele de „Cele 100 de zile” (*Les Cent-Jours*) (n.k.).

{14} *familiilor care au emigrat* – o mare parte a aristocraţiei franceze s-a refugiat în străinătate (în special în insulele britanice) în perioada Revoluţiei franceze şi au revenit în Franţa după restaurarea monarhiei (n.k.).

{15} *vidam* – titlu indicând în trecut pe reprezentantul laic al unui episcop şi pe comandantul trupelor acestuia (n.k.).

{16} *Decanul din Killerine (Le doyen de Killerine)* – roman al scriitorului francez Antoine François Prévost cunoscut şi sub numele de *abatele Prévost* (1697—1763) (n.k.).

{17} *foburgul Saint-Germain* – cartier din Paris, locuit de aristocraţie (n.k.)

{18} *Clovis I* (cca. 466—511) – primul rege al francilor. A unit triburile care ocupau la acea vreme teritoriul actual al Franţei. Este considerat fondatorul regalităţii franceze (n.k.).

{19} *Legiunea de onoare* – decoraţie franceză, instituită în 1802 de Napoleon Bonaparte; pe atunci prim-consul, pentru a răsplăti serviciile militare şi civile. Distincţia se acordă şi astăzi de către statul francez şi comportă mai multe grade (cavaler, ofiţer, comandor etc.) (n.k.).

{20} *monstrul* – e vorba de Napoleon I, numit astfel în cercurile monarhiste ale Restauraţiei, pentru care în termenii cei mai blânzi era un uzurpator (n.k.).

{21} *Palatul Luxembourg* – palat parizian construit în secolul al XVII-lea, pe vremea lui Balzac era sediul Camerei pair-ilor, numiţi de rege dintre personalităţile mai în vârstă; astăzi, palatul este sediul Senatului francez (n.k.).

{22} *baronul de Nucingen* – Bancherul cel mai important din *Comedia umană,* „elefantul finanţei”, cum îl numeşte Balzac. Istoria averii lui apare în povestirea *Banca Nucingen,* dar personajul revine în majoritatea romanele lui Balzac (n.k.).

{23} *Charlet (Nicolas)* (1792—1845) – desenator francez realist, excelând în scene militare, îndeosebi din vremea lui Napoleon (n.k.).

{24} *Talleyrand* – celebrul diplomat francez, cunoscut pentru dibăcia şi lipsa lui de scrupule. Charles-Maurice de *Talleyrand-Périgord* (1754—1838) episcop răspopit, ilustru diplomat, a fost ministrul de externe al Franţei; a servit toate regimurile de după revoluţie: Directoriu, Consulat, Imperiu, Restauraţie şi monarhia din Iulie (n.k.).

{25} *Ali Paşa din Tepelene* (1788—1822), paşă de Ianina. S-a declarat independent faţă de Poarta otomană (sultanul Mahmud), extinzându-şi autoritatea asupra unui teritoriu care cuprindea părţi din Grecia şi Albania. Asediat de turci la Ianina, a fost înfrânt şi ucis (n.k.).

{26} *Scapin* – valet şiret şi ingenios din farsa lui Molière „Vicleniile lui Scapin” (1671) (n.k.).

{27} Lovelace – personaj din romanul *Clarisse Harlow* de Samuel Richardson (1689—1761), tipul seducătorului cinic (n.k.).

{28} *Grandisson* – eroul unui roman englezesc, cu acelaşi titlu, apărut la Londra în 1753 şi datorit aceluiaşi Samuel Richardson. Sir Charles Grandisson era plin de virtuţi şi de distincţie aristocratică (n.k.).
{29} *Elysee-Bourbon* – palatul Elysee, astăzi reşedinţa preşedintelui Republicii franceze, a purtat diverse nume. În vremea Restauraţiei (1815—1830), fiind pe tron Bourbon-ii, palatul s-a numit Elysée-Bourbon (n.k).
{30} *ducesa de Berry* – soţia fiului al doilea al lui Carol al X-lea (n.k).
{31} *de Marsay, de Ronquerolles, de Sérizy* – personaje din universul *Comediei umane,* care se regăsesc în multe alte romane ale lui Balzac (vezi Addenda) (n.k.).
{32} Vidocq – *François-Eugène Vidocq* (1775—1857), ofiţer şi apoi escroc, a evadat de mai multe ori din ocnă, sfârşind prin a-şi oferi serviciile poliţiei. Prefectul Pasquier i-a folosit „experienţa", încredinţându-i conducerea unei brigăzi de poliţişti, compusă şi ea, în parte, din foşti delicvenţi (n.k).
{33} *Gérard (François)* – pictor de portrete şi scene istorice (de ex. „Bătălia de la Austerlitz"), celebru în vremea primului Imperiu şi a Restauraţiei (1770—1837), când salonul lui era frecventat de artiştii şi scriitorii vremii (n.k.).
{34} *grizetă* – fată din popor, muncitoare franceză, aşa numită din cauza rochiilor de stofă ieftină numită *grisette,* care constituiau îmbrăcămintea ei obişnuită (n.k.).
{35} *Ana de Austria* (1601—1666) – regina a Franţei, soţia lui Ludovic al XIII-lea, fiica regelui Filip al III-lea al Spaniei (n.k.).
{36} Citat din poetul latin Horaţiu (n.k.).
{37} *lustri* – un lustru este o perioadă de cinci ani; cuvântul provine din limba latină, în care *lustrum* însemna ceremonia religioasă, sacrificiul expiator, care avea loc la Roma din cinci în cinci ani (n.k.).
{38} *John Locke* (1632—1704) – filosof şi om politic englez, preocupat de societate şi epistemologie. Cunoscut şi pentru rolul său în domeniul filozofiei limbajului (n.k.).
{39} *Bartholo* – personaj din comedia *Bărbierul din Sevilla,* (1775) a lui Beaumarchais, tutorele bănuitor şi precaut al Rosinei (n.k.).
{40} *Proteu* – divinitatea greacă a mării. Proteu avea capacitatea de a prezice viitorul şi de a se metamorfoza, putându-se transforma în leu, dragon, panteră, râu, copac, foc, apă, etc. (n.k.).
{41} *teatrul Franconi* – circ celebru din Paris (Circul Olimpic). Veneţianul *Franconi* (1738—1836) adusese la Paris arta manejului; el a organizat spectacole de agerime ecvestră, iar copiii lui au înfiinţat primul circ parizian (n.k.).
{42} *Desplein* – doctor chirurg; un personaj pomenit deseori în romanele *Comediei umane.* Are un rol de prim-plan în povestirea *Liturghia unui ateu.* Ca model i-a servit celebrul chirurg francez *Dupuytren* (1777—1835) (n.k.).
{43} *Pméja* – personaj din romanul *Corinne*, al doamnei de Staël apărut în 1807 (n.k.).

{44} *Le Constitutionnel* – *Constituţionalul,* ziar francez liberal, înfiinţat în 1815. În coloanele lui s-a dus o campanie susţinută împotriva politicii absolutiste a lui Carol al X-lea (n.k.).
{45} *Ambiguu, Gaité* – teatre pariziene: Gaité, data din 1759, iar numele lui din 1792 şi era specializat în drame şi feerii; Ambigu-Comique (1759), la început teatru de marionete, se jucau în vremea Restauraţiei şi a monarhiei din iulie, melodrame, vodeviluri, comedii uşoare *(ambigu* = în doi peri) şi melodrame romantice (n.k.).
{46} *Dies irae* – în limba latină: „Zilele mâniei", primele cuvinte ale unui imn catolic de înmormântare (n.k.).
{47} *Hic et nunc* – în limba latină: aici şi acum, pe loc (n.k.).
{48} *Robert Macaire* – tip de bandit de drumul mare, îndrăzneţ şi fanfaron, popularizat de actorul Frédérick *Lemaitre* (1800—1876) în melodrama „Cârciuma din Adrets" *(L'Auberge des Adrets)* (n.k.).
{49} Comedia Franceză – sau *Théâtre Français*, teatrul naţional pe vremea lui Balzac, a fost întemeiat în 1680; aici erau reprezentate mai ales piesele clasicilor (n.k.).
{50} *Melmoth – vezi nota 1.*
{51} *coşonet (cochonnet)* – o mică bilă colorată, din lemn, folosită ca ţintă într-un joc tradiţional francez cu bile numit *pétanque* (n.k.)
{52} Numele final al celui de-al treilea roman al ciclului va fi *Fata cu ochii de aur (La fille aux yeux d'or).*
{53} A apărut în 1833, în *l'Écho de la Jeune France,* cu titlul *Nu vă atingeţi de secure (Ne touchez pas à la hache).* Balzac îi schimbă numele în 1839 (n.k.).

{54} este vorba de Napoleon I, devenit împărat în 1804 (n.k.).
{55} expediţie militară întreprinsă în Spania, în 1823, sub conducerea ducelui d'Angoulême, fiul viitorului rege Carol al X-lea, pentru a restabili monarhia absolută în persoana Bourbonului Ferdinand al VII-lea. Cu câţiva ani înainte, o revoluţie de mare amploare (1820) impusese o constituţie liberală (n.k.).
{56} *ex-voto* – daruri agăţate de credincioşii catolici prin biserici, drept recunoştinţă că li s-au împlinit dorinţele pentru realizarea cărora făgăduiseră aceste daruri (tablouri, ghirlande, statuete etc.) (n.k.).
{57} *Rossini* – compozitorul italian *Rossini* (1792—1868), autorul operelor *Bărbierul din Sevilla, Wilhelm Tell* etc., avea un succes deosebit în vremea lui Balzac, care şi personal era entuziasmat de muzica rossiniană (n.k.).
{58} *Mosé – Operă de Rossini.*
{59} *Sint ut sunt, aut non sint – (Să rămână aşa cum sunt, sau să nu mai fie deloc)* frază atribuită papei Clement al XIII-lea (1693—1769), în legătură cu o propunere de schimbare a regulilor Ordinului iezuit (n.k.).
{60} *Fraţii Rotschild* – celebri bancheri din secolul al XIX-lea, fraţii Rotschild aveau bănci în diverse capitale europene; unul dintre ei, James de Rotschild, a fondat la Paris banca cu care a conlucrat guvernul Restauraţiei şi cel al Monarhiei din iulie (n.k.).

{61} *familia Fugger* – familie de bancheri bogaţi din Augsburg, care au ocupat scena financiară timp de trei secole. (XIV, XV şi XVI) împrumutându-l şi pe Carol Quintul; la un moment dat, ei obţinuseră şi dreptul de a bate monedă (n.k.).
{62} *1830* – revoluţia din iulie 1830, prin care a fost răsturnată monarhia cu tendinţe absolutiste a Bourbonilor restauraţi (n.k.)
{63} 1814 – începutul Restauraţiei în Franţa.
{64} Referire probabilă la *Legea electorală* adoptată în iunie 1820 (n.k.).
{65} *Richelieu* – cardinal, ministrul lui Ludovic al XIII-lea şi slujitorul consecvent al absolutismului regal (n.k.).
{66} *Căsătoria lui Talleyrand* – Talleyrand (1754—1838), diplomat francez, vezi *nota 24*. Se căsătorise civil în 1802 cu o femeie frumoasă dar puţin inteligentă, doamna Grand, de care s-a despărţit în 1815 (n.k.).
{67} În limba franceză *Madame,* e denumirea dată fiicelor regelui, soţiei prinţului moştenitor (Delfinul) şi soţiei fratelui regelui (n.k.).
{68} *Camera pair*-ilor – camera aristocratică, înfiinţată de Bourbonii restauraţi, pentru a împărţi puterea legislativă cu Camera deputaţilor; *pair*-ii erau numiţi de rege. Creată în 1814, Camera *pair*-ilor a suferit unele modificări în 1830 şi a funcţionat până în 1848 (n.k.).
{69} *Royer-Collard* (Pierre-Paul) – mai întâi avocat şi participant la revoluţia din 1789—1794, Royer-Collard a devenit, sub Imperiul I, profesor şi filosof spiritualist. El a combătut şcoala senzualistă a lui Condillac şi a jucat un rol de seamă în timpul Restauraţiei difuzând *doctrina* sa, o încercare de compromis între principiul monarhic şi câteva din cuceririle revoluţiei; a fost adversar al revoluţiei din 1830 (n.k.).
{70} *Emigraţia din (18)89* – vezi *nota 14.*
{71} *obiceiurile Regenţei* – Evocarea fastului monarhic şi a bunului plac aristocratic din secolul al XVIII-lea. Regenţa, guvernământul din timpul minorităţii lui Ludovic al XV-lea (1715—1723), ca şi domnia propriu-zisă a acestui rege (1723—1774) se caracterizează prin lux şi destrăbălarea păturilor feudale (n.k.).
{72} *O sută de zile* – vezi *nota 13.*
{73} *Lista Civilă* – suma alocată anual unui suveran, bugetul regal (n.k.).
{74} *cavalerul de Folard* – Jean-Charles de Folard (1669—1752), strateg, inginer şi militar francez. A luat parte la toate războaiele de la sfârşitul domniei lui Ludovic al XIV-lea întocmind planurile de apărare şi de campanie. După Pacea de la Utrecht (1713), îşi oferă serviciile Cavalerilor de Malta împotriva turcilor, apoi regelui Carol XII al Suediei (n.k.).
{75} *ducele de Berry* – fiul cel mai mic al lui Carol al X-lea (n.k.).
{76} *generalul Kléber* – Jean Baptiste Kléber (1753—1800) a fost un general francez în timpul Războaielor Revoluţiei Franceze. Kléber a fost şi mason de rang înalt (n.k.).
{77} *Faublas* – *Amorurile cavalerului de Faublas,* roman scris de Louvet de Couvray, a apărut între 1787 şi 1790. Cu multe intrigi şi personaje, acest roman reflecta moravurile corupte ale societăţii din secolul al XVIII-lea. Eroul

principal era tânărul Faublas, un Don Juan al timpului, galant, spiritual şi îndrăzneţ (n.k.).

{78} *nec plus ultra* – mai departe (mai mult, mai frumos) nu se poate! (l. lat.) (n.k.).

{79} *Geniul creştinismului* – operă literară a lui Chateaubriand (1768—1848). În *Génie du Christianisme* (1802), Chateaubriand, îşi propusese să sublinieze aspectele poetice ale creştinismului, întărind astfel prestigiul Bisericii zdruncinat de revoluţia din 1789 (n.k.).

{80} *Camera Lorzilor* – cameră a parlamentului britanic ce a constituit modelul Camerei *pair*-ilor, înfiinţată în Franţa în timpul Restauraţiei (n.k.).

{81} *Teroarea (la Terreur)* – cunoscută şi sub numele de „Teroarea Iacobină" este perioada violentă din Revoluţia franceză (5 sept. 1793 — 28 iul. 1794) care a culminat cu dictatura radicalului Robespierre (n.k.).

{82} *Sylla* – dictator roman *Sylla (Lucius Cornélius),* cunoscut pentru actele sale de cruzime (136—78 î.e.n.) (n.k.).

{83} *bătălia de la Dreux* – luptă religioasă (1562) între catolici, conduşi de ducele François de Guise, şi hughenoţi (protestanţi) ai prinţului de Condé al Navarrei sprijinit de englezi. Bătălia de la Dreux, a fost câştigată parţial de ducele de Guise. Războiul civil religios va reizbucni în 1567 (n.k.).

{84} *edictul din Nantes* – dat de Henric al IV-lea în 1598, autoriza cultul calvinist şi asigura drepturi protestanţilor; acest edict a fost revocat de Ludovic XIV-lea în 1685, reluând persecutarea hughenoţilor şi provocând alungarea acestora din Franţa (n.k.).

{85} *Carta* – e vorba de Carta constituţională, pe care Ludovic al XVIII-lea a fost obligat s-o acorde în 1814, la instalarea sa pe tron; cu toate că asigura foarte puţine libertăţi, aristocraţii francezi o considerau totuşi ca o concesie regretabilă făcută partidului liberal, ca un semn de slăbiciune a monarhiei (n.k.).

{86} *Andiamo, mio ben* – arie din *Don Giovanni* de Mozart (n.k.).

{87} pyrronieni – adepţi ai curentului filosofic sceptic întemeiat de filosofului grec Pyrro din Elis (360 î.e.n. — 270 î.e.n.) (n.k.).

{88} *Popeea* – a doua soţie a împăratului roman Nero, care s-a dovedit a fi o soţie dominatoare şi foarte geloasă (n.k.).

{89} Henric al VIII-lea – rege al Angliei (1491—1547); a fost însurat de şase ori: pe două din nevestele sale le-a trimis pe eşafod, unde au fost decapitate cu securea (n.k.).

{90} *Laïs* – curtezană celebră din Grecia veche (sec. V î.e.n.) (n.k.).

{91} Mareşalul de Richelieu – Armand, duce de Richelieu (1696—1788), a fost mareşal al Franţei şi s-a bucurat de multă faimă sub regenţă şi în timpul lui Ludovic al XV-lea. Celebru prin moralitatea lui aproximativă (n.k.).

{92} *Othello* – personajul principal din drama cu acelaşi nume a lui Shakespeare; este personificarea geloziei (n.k.).

{93} *Waterloo* – Bătălia de la Waterloo (18 iunie 1815) a însemnat înfrângerea definitivă a lui Napoleon. Armatele franceze au fost învinse aici de către armatele engleze şi prusiene coalizate (n.k.).

{94} *Crucea de Lorena* – sau „Crucea dublă” este o cruce heraldică formată dintr-o linie verticală, tăiată la distanţe egale de vârf şi respectiv de bază de două bare orizontale mai scurte (n.k.).
{95} *almanahul Gotha* – anuar nobiliar şi diplomatic publicat la Gotha, începând din 1763, în limba franceză şi germană (n.k.).
{96} *Carol Magnul* – Carol cel Mare (în franceză Charlemagne), (742/748—814), a fost rege al francilor din 768 până la moarte, şi fondator al Imperiului Carolingian (n.k.).
{97} *fideicomis* – donaţie testamentare transmisă prin intermediul unei persoane de încredere în numele căreia e făcut testamentul. Balzac este foarte familiarizat cu termenii şi activitatea juridică deoarece a urmat dreptul şi a făcut practică în birouri de notariat (n.k.).
{98} *Doamna Dubary* – favorită a lui Ludovic al XV-lea, ridicată de el la rangul de contesă, Jeanne Bécu, contesă du Barry, a trăit până la Revoluţie, când a fost decapitată (1793).
{99} *văduva lui Scarron* – spre bătrâneţe, Ludovic al XIV-lea s-a căsătorit în secret cu Françoise d’Aubigne, văduva scriitorului Scarron, care era educatoarea copiilor nelegitimi ai regelui şi care a devenit marchiză de Maintenon (n.k.).
{100} *Werther* – personajul principal al povestirii lui Goethe, „Suferinţele tânărului Werther” (1774), nefericit pentru că nu se poate căsători cu iubita lui, candida şi gingaşa Charlotte (n.k.).
{101} *Lauzun* – ducele de Lauzun, celebru pentru pasiunea pe care a inspirat-o verişoarei lui Ludovic al XIV-lea; după ce a stat opt ani în închisoare, Lauzun s-a putut, în sfârşit, însura cu această prinţesă, de care, în curând, a trebuit să se despartă, fiindcă… se băteau (n.k.).
{102} aluzie la un episod din romanul lui Cervantes, *Don Quijote.* Scutierul Sancho Panza lustruia un lighean de bărbierit, care, pentru Don Quijote, era legendarul coif al lui Mambrin (n.k.).
{103} *Bois de Boulogne* – pădurice la marginea Parisului, loc de plimbare pentru aristocraţie (n.k.).
{104} *Le Constitutionnel* – vezi *nota 44.*
{105} *in petto* – în sine (limba italiană) (n.k.).
{106} *Marie Taglioni*, născută la Stockholm în 1804, a obţinut mari succese ca dansatoare la Paris între 1827 şi 1847 (n.k.).
{107} *Père-Lachaise* – cimitir parizian, înfiinţat în 1804 (n.k.).
{108} *Rabelais* (1494—1553), ilustru umanist, autorul romanului satiric *Gargantua şi Pantagruel* (n.k.).
{109} *Longchamp* – loc de plimbare lângă Paris şi pădurea Boulogne, devenit apoi câmp de curse (n.k.).
{110} *Bichat* (Marie-François-Xavier) – anatomist francez (1771—1802), autor al unui tratat de anatomie (n.k.).
{111} *Jacques Coeur* – negustor bogat din Bourges (1395—1456), a procurat regelui Carol al VII-lea fondurile necesare susţinerii războiului contra Angliei,

dar, în urma unor intrigi, a fost exilat de rege; primul din seria marilor financiari burghezi priviţi cu invidie şi ură de feudalii în declin (n.k.).

{112} *Robespierre* (Maximilien de) – (1758—1794) şeful Comitetului de salvare publică al revoluţiei franceze principalul lider în timpul *Terorii*. Discipol al lui J.-J. Rousseau, supranumit de către contemporani „Incoruptibilul”, este una dintre cele mai cunoscute figuri ale revoluţiei franceze, tipul revoluţionarului intransigent şi radical. Robespierre a pierit ghilotinat, la 9 thermidor (n.k.).

{113} *Danton,* Georges Jacques – (1759—1794), avocat şi om politic, a fost unul dintre conducătorii Revoluţiei franceze şi conducătorul primului Comitetului de salvare publică. A fost cunoscut pentru talentul său oratoric. A fost ministru de justiţie după răscoala din 10 august 1792. Acuzat de moderaţie şi de trădare de către Robespierre pentru că a cerut încetarea terorii, a fost în final ghilotinat (n.k.)

{114} *Luteţia* – sau *Lutetia Parisiorum* (în franceză *Lutèce)* a fost o localitate fortificată *(oppidum)* în Galia. Luteţia s-a localizat la *Île de la Cité* şi este un strămoş al Parisului modern (n.k.).

{115} *theriaki* – consumator de *theriak*, o combinaţie opiacee foarte complicată (n.k.).

{116} 1789 – anul de început al revoluţiei franceze (n.k.).

{117} 1814 – sfârşitul imperiului lui Napoleon şi începutul restauraţiei (n.k.).

{118} *armoarii* – însemne de arme; blazon (n.k.).

{119} *Frascati* – unul dintre tripourile cele mai „elegante” din vremea restauraţiei; el n-a dispărut decât în 1837, odată cu desfiinţarea formală a caselor de joc de cărţi şi ruletă (n.k.).

{120} *Chérubin* – pajul din comedia „Nunta lui Figaro” de Beaumarchais (1732—1799); vesel şi de însetat de iubire (n.k.).

{121} *Émile* – (1762) primul dintre cele 2 romane scrise de J.-J. Rousseau: *Émile sau despre educaţie* (roman pedagogic) (n.k.).

{122} *Rousseau,* Jean-Jacques – (1712—1778), scriitor şi filosof francez, democrat, ideolog al micii burghezii (n.k.).

{123} *Pitt* şi *Cobourg* – tineri la modă în acel moment: *William Pitt* (1759—1806), om politic englez, a fost deputat la vârsta de 22 de ani iar *Cobourg* – prinţ, viitorul rege *Leopold I* al Belgiei (1790—1865) (n.k.).

{124} *bătălia de la Waterloo* – (18 iunie 1815) a însemnat înfrângerea definitivă a lui Napoleon. Armatele franceze au fost învinse aici de către armatele engleze şi prusiene coalizate (n.k.).

{125} *quibuscumque viis* – pe orice cale; prin orice mijloace (latină) (n.k.).

{126} *caporalul Trim* – personaj din romanul „Tristram Shandy” al autorului englez Lawrence Sterne (1713—1768), autor foarte apreciat şi deseori citat de Balzac; Trim este o figură de fost militar de ispravă, devenit servitorul devotat şi isteţ al căpitanului său (n.k.).

{127} *magnetismul animal* – teoria aşa-numitului magnetism animal (un fel de forţă hipnotică) a fost formulată în timpurile moderne de medicul german Mesmer (1733—1815), pe care Balzac îl citează adesea (n.k.).

{128} *dueña* – guvernantă, doică (span.) (n.k.)
{129} *Frontin* – valet descurcăreţ din comedia franceză clasică: apare în piesa „Turcaret” al lui Lesage (1709) (n.k.).
{130} *auvergnat* – francez dintr-un ţinut muntos şi sărac Auvergne, în centrul Franţei. Mulţi *auvergnaţi* veneau la Paris unde se făceau sacagii sau cărbunari. Erau uşor de recunoscut după accentul lor (n.k.).
{131} Vidocq – vezi *nota 32.*
{132} Nucingen – *nota 22.*
{133} Lovelace – *nota 27.*
{134} *La Fayette,* Marie-Joseph, marchiz de – (1757—1834), general şi om politic francez, care a luat parte la războiul de independenţă din America de Nord (1775) şi la revoluţiile burgheze din Franţa din anii 1789 şi 1830 (n.k.).
{135} *Désaugiers*, Marc-Antoine-Madeleine – (1772—1827), autor de vodeviluri şi de şansonete foarte apreciat (n.k.).
{136} Argus – uriaş din mitologia elină, despre care se spunea că are o sută de ochi, devenit simbolul supravegherii neobosite (n.k.).
{137} Aluzie la întâmplările povestite de Balzac în *Iluzii Pierdute,* partea a II-a: *Un geniu provincial la Paris* (1839) (n.k.).
{138} *Talma,* François-Joseph – (1763—1826), actor francez, interpret strălucit al pieselor lui Corneille, actorul favorit al lui Napoleon I (n.k.).
{139} *Rocher-de-Cancale* – restaurant parizian celebru în vremea lui Balzac (n.k.).
{140} *Anne Radcliffe* – vezi *nota 3.*
{141} *La nouvelle Héloïse* – roman sentimental epistolar de J.-J. Rousseau (1761); eroina, Julie, e o „nouă Heloiză” prin dragostea ei statornică şi curată pentru tânărul Saint-Preux, dragoste care o aminteşte pe cea a Heloizei din secolul al XII-lea pentru filosoful Abélard (n.k.)
{142} *Richardson*, Samuel – scriitor englez (1689—1761), autor al romanul *Clarisse Harlowe* şi al altor romane sentimentale foarte apreciate în secolul al XVIII-lea (n.k.).
{143} *Legăturile primejdioase* – roman scris în 1783 de Pierre Choderlos de Laclos (1741—1803), oglindă a corupţiei aristocraţiei franceze de la sfârşitul secolului al XVIII-lea (n.k.).
{144} *Péri,* (Impéria) – celebră curtezană medievală (n.k.).